

مرکز تحقیقات اسلامی

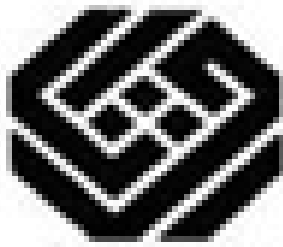
اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

تفسیر نور

تألیف

مجتهد الاسلام والمسلمین

حاج شیخ محمدحسن قزاقی

جلد هشتم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسیر نور طبع قدیم

نویسنده:

محسن قرائتی

ناشر چاپی:

مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۵۶	تفسیر نور طبع قدیم جلد ۸
۵۶	مشخصات کتاب
۵۸	اشاره
۶۲	سخن ناشر
۶۲	اشاره
۶۲	شیوه کار
۶۳	شیوه ارائه
۶۴	تذکرات لازم:
۶۵	مقدمه مؤلف
۶۹	[تفسیر سوره حج]
۶۹	اشاره
۷۱	سیمای سوره حج
۷۲	[سوره الحج (۲۲): آیه ۱]
۷۲	اشاره
۷۲	نکته ها:
۷۲	پیام ها:
۷۳	[سوره الحج (۲۲): آیه ۲]
۷۳	اشاره
۷۳	نکته ها:
۷۴	پیام ها:
۷۵	[سوره الحج (۲۲): آیه ۳]
۷۵	اشاره
۷۵	نکته ها:

پیام ها: ۷۵

[سوره الحج (۲۲): آیه ۴] ۷۶

اشاره ۷۶

نکته ها: ۷۶

پیام ها: ۷۶

[سوره الحج (۲۲): آیه ۵] ۷۷

اشاره ۷۷

نکته ها: ۷۷

پیام ها: ۷۸

[سوره الحج (۲۲): آیات ۶ تا ۷] ۷۹

اشاره ۷۹

پیام ها: ۷۹

[سوره الحج (۲۲): آیه ۸] ۸۰

اشاره ۸۰

پیام ها: ۸۰

[سوره الحج (۲۲): آیه ۹] ۸۰

اشاره ۸۰

نکته ها: ۸۰

پیام ها: ۸۱

[سوره الحج (۲۲): آیات ۱۰ تا ۱۱] ۸۱

اشاره ۸۱

نکته ها: ۸۱

پیام ها: ۸۱

[سوره الحج (۲۲): آیات ۱۲ تا ۱۳] ۸۲

اشاره ۸۲

پیام ها: ۸۲

۸۳ [سوره الحج (۲۲): آیه ۱۴]

۸۳ اشاره

۸۳ پیام ها

۸۴ [سوره الحج (۲۲): آیه ۱۵]

۸۴ اشاره

۸۴ نکته ها:

۸۴ پیام ها

۸۵ [سوره الحج (۲۲): آیه ۱۶]

۸۵ اشاره

۸۵ پیام ها

۸۵ [سوره الحج (۲۲): آیه ۱۷]

۸۵ اشاره

۸۶ نکته ها:

۸۶ پیام ها

۸۷ [سوره الحج (۲۲): آیه ۱۸]

۸۷ اشاره

۸۷ پیام ها

۸۷ [سوره الحج (۲۲): آیه ۱۹]

۸۷ اشاره

۸۸ پیام ها

۸۸ [سوره الحج (۲۲): آیات ۲۰ تا ۲۲]

۸۸ اشاره

۸۸ پیام ها

۸۹ [سوره الحج (۲۲): آیه ۲۳]

۸۹ اشاره

۸۹ پیام ها

۹۰ [سوره الحج (۲۲): آیه ۲۴]

۹۰ اشاره

۹۰ پیام ها

۹۰ [سوره الحج (۲۲): آیه ۲۵]

۹۰ اشاره

۹۰ نکته ها:

۹۱ پیام ها

۹۱ [سوره الحج (۲۲): آیه ۲۶]

۹۱ اشاره

۹۱ پیام ها

۹۲ [سوره الحج (۲۲): آیه ۲۷]

۹۲ اشاره

۹۲ نکته ها:

۹۳ پیام ها

۹۴ [سوره الحج (۲۲): آیه ۲۸]

۹۴ اشاره

۹۴ نکته ها:

۹۵ پیام ها

۹۶ [سوره الحج (۲۲): آیه ۲۹]

۹۶ اشاره

۹۶ نکته ها:

۹۶ پیام ها

۹۷ [سوره الحج (۲۲): آیه ۳۰]

۹۷ اشاره

۹۷ نکته ها:

۹۸ پیام ها

۹۸ [سوره الحج (۲۲): آیه ۳۱]

۹۸ اشاره

۹۸ نکته ها:

۹۹ پیام ها

۹۹ [سوره الحج (۲۲): آیه ۳۲]

۹۹ اشاره

۱۰۰ نکته ها:

۱۰۰ پیام ها

۱۰۰ [سوره الحج (۲۲): آیه ۳۳]

۱۰۰ اشاره

۱۰۰ نکته ها:

۱۰۰ پیام ها

۱۰۱ [سوره الحج (۲۲): آیه ۳۴]

۱۰۱ اشاره

۱۰۱ نکته ها:

۱۰۱ پیام ها

۱۰۲ [سوره الحج (۲۲): آیه ۳۵]

۱۰۲ اشاره

۱۰۲ نکته ها:

۱۰۲ پیام ها

۱۰۳ [سوره الحج (۲۲): آیه ۳۶]

۱۰۳ اشاره

۱۰۳ نکته ها:

۱۰۴ پیام ها

۱۰۵ [سوره الحج (۲۲): آیه ۳۷]

۱۰۵ اشاره

پیام ها - ۱۰۵

[سوره الحج (۲۲): آیه ۳۸] ۱۰۵

اشاره ۱۰۵

نکته ها: ۱۰۶

پیام ها - ۱۰۶

[سوره الحج (۲۲): آیه ۳۹] ۱۰۷

اشاره ۱۰۷

نکته ها: ۱۰۷

پیام ها - ۱۰۷

[سوره الحج (۲۲): آیه ۴۰] ۱۰۸

اشاره ۱۰۸

نکته ها: ۱۰۸

پیام ها - ۱۰۸

[سوره الحج (۲۲): آیه ۴۱] ۱۰۹

اشاره ۱۰۹

نکته ها: ۱۰۹

پیام ها - ۱۱۰

[سوره الحج (۲۲): آیات ۴۲ تا ۴۴] ۱۱۱

اشاره ۱۱۱

پیام ها - ۱۱۲

[سوره الحج (۲۲): آیه ۴۵] ۱۱۲

اشاره ۱۱۲

نکته ها: ۱۱۲

پیام ها - ۱۱۲

[سوره الحج (۲۲): آیه ۴۶] ۱۱۳

اشاره ۱۱۳

پیام ها - ۱۱۳

[سوره الحج (۲۲): آیه ۴۷] - ۱۱۴

اشاره - ۱۱۴

نکته ها: - ۱۱۴

پیام ها - ۱۱۴

[سوره الحج (۲۲): آیه ۴۸] - ۱۱۴

اشاره - ۱۱۴

پیام ها - ۱۱۵

[سوره الحج (۲۲): آیات ۴۹ تا ۵۱] - ۱۱۵

اشاره - ۱۱۵

پیام ها - ۱۱۵

[سوره الحج (۲۲): آیه ۵۲] - ۱۱۶

اشاره - ۱۱۶

نکته ها: - ۱۱۶

پیام ها - ۱۱۷

[سوره الحج (۲۲): آیه ۵۳] - ۱۱۷

اشاره - ۱۱۷

پیام ها - ۱۱۸

[سوره الحج (۲۲): آیه ۵۴] - ۱۱۸

اشاره - ۱۱۸

نکته ها: - ۱۱۸

پیام ها - ۱۱۸

[سوره الحج (۲۲): آیه ۵۵] - ۱۱۹

اشاره - ۱۱۹

پیام ها - ۱۱۹

[سوره الحج (۲۲): آیه ۵۶] - ۱۲۰

۱۲۰ اشاره

۱۲۰ پیام ها

۱۲۰ [سوره الحج (۲۲): آیه ۵۷]

۱۲۰ اشاره

۱۲۰ پیام ها

۱۲۰ [سوره الحج (۲۲): آیات ۵۸ تا ۵۹]

۱۲۰ اشاره

۱۲۱ پیام ها

۱۲۱ [سوره الحج (۲۲): آیه ۶۰]

۱۲۱ اشاره

۱۲۱ نکته ها:

۱۲۲ پیام ها

۱۲۲ [سوره الحج (۲۲): آیه ۶۱]

۱۲۲ اشاره

۱۲۲ نکته ها:

۱۲۲ پیام ها

۱۲۳ [سوره الحج (۲۲): آیه ۶۲]

۱۲۳ اشاره

۱۲۳ پیام ها

۱۲۳ [سوره الحج (۲۲): آیه ۶۳]

۱۲۳ اشاره

۱۲۳ پیام ها

۱۲۴ [سوره الحج (۲۲): آیه ۶۴]

۱۲۴ اشاره

۱۲۴ نکته ها:

۱۲۴ پیام ها

۱۲۴ [سوره الحج (۲۲): آیه ۶۵]

۱۲۴ اشاره

۱۲۴ نکته ها:

۱۲۵ پیام ها

۱۲۵ [سوره الحج (۲۲): آیه ۶۶]

۱۲۵ اشاره

۱۲۵ پیام ها

۱۲۶ [سوره الحج (۲۲): آیه ۶۷]

۱۲۶ اشاره

۱۲۶ نکته ها:

۱۲۶ پیام ها

۱۲۷ [سوره الحج (۲۲): آیات ۶۸ تا ۶۹]

۱۲۷ اشاره

۱۲۷ پیام ها

۱۲۸ [سوره الحج (۲۲): آیه ۷۰]

۱۲۸ اشاره

۱۲۸ پیام ها

۱۲۸ [سوره الحج (۲۲): آیه ۷۱]

۱۲۸ اشاره

۱۲۸ نکته ها:

۱۲۹ پیام ها

۱۲۹ [سوره الحج (۲۲): آیه ۷۲]

۱۲۹ اشاره

۱۲۹ نکته ها:

۱۳۰ پیام ها

۱۳۰ [سوره الحج (۲۲): آیات ۷۳ تا ۷۴]

۱۳۰ اشاره

۱۳۱ پیام ها

۱۳۱ [سوره الحج (۲۲): آیات ۷۵ تا ۷۶]

۱۳۱ اشاره

۱۳۲ نکته ها:

۱۳۲ پیام ها

۱۳۳ [سوره الحج (۲۲): آیه ۷۷]

۱۳۳ اشاره

۱۳۳ نکته ها:

۱۳۳ پیام ها

۱۳۳ [سوره الحج (۲۲): آیه ۷۸]

۱۳۳ اشاره

۱۳۴ نکته ها:

۱۳۵ پیام ها

۱۳۸ [تفسیر سوره مؤمنون]

۱۳۸ سیمای سوره ی مؤمنون

۱۳۹ [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۱ تا ۲]

۱۳۹ اشاره

۱۳۹ نکته ها:

۱۳۹ اشاره

۱۴۱ چه کسانی رستگارند؟

۱۴۲ پیام ها

۱۴۲ [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۳ تا ۶]

۱۴۲ اشاره

۱۴۲ نکته ها:

۱۴۲ اشاره

۱۴۴ ----- اهمیت زکات -

۱۴۵ ----- پیام ها -

۱۴۵ ----- [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۷ تا ۱۱]

۱۴۵ ----- اشاره

۱۴۶ ----- نکته ها:

۱۴۶ ----- اشاره

۱۴۶ ----- اهمیت امانت در روایات -

۱۴۷ ----- پیام ها -

۱۴۷ ----- [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۱۲ تا ۱۴]

۱۴۷ ----- اشاره

۱۴۷ ----- نکته ها:

۱۴۸ ----- پیام ها -

۱۵۰ ----- [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۱۵ تا ۱۶]

۱۵۰ ----- اشاره

۱۵۰ ----- نکته ها:

۱۵۰ ----- پیام ها -

۱۵۱ ----- [سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۱۷]

۱۵۱ ----- اشاره

۱۵۱ ----- نکته ها:

۱۵۱ ----- پیام ها -

۱۵۱ ----- [سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۱۸]

۱۵۱ ----- اشاره

۱۵۱ ----- پیام ها -

۱۵۲ ----- [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۱۹ تا ۲۰]

۱۵۲ ----- اشاره

۱۵۲ ----- پیام ها -

۱۵۳ [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۲۱ تا ۲۲]

۱۵۳ اشاره

۱۵۳ پیام ها

۱۵۴ [سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۲۳]

۱۵۴ اشاره

۱۵۴ نکته ها:

۱۵۴ پیام ها

۱۵۴ [سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۲۴]

۱۵۴ اشاره

۱۵۵ پیام ها

۱۵۵ [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۲۵ تا ۲۶]

۱۵۵ اشاره

۱۵۵ پیام ها

۱۵۶ [سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۲۷]

۱۵۶ اشاره

۱۵۶ نکته ها:

۱۵۷ پیام ها

۱۵۸ [سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۲۸]

۱۵۸ اشاره

۱۵۸ پیام ها

۱۵۸ [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۲۹ تا ۳۰]

۱۵۸ اشاره

۱۵۸ نکته ها:

۱۵۸ اشاره

۱۶۰ یاد خدا در هر حال

۱۶۰ پیام ها

۱۶۰ [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۳۱ تا ۳۲]

۱۶۰ اشاره

۱۶۱ پیام ها

۱۶۱ [سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۳۳]

۱۶۱ اشاره

۱۶۱ پیام ها

۱۶۲ [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۳۴ تا ۳۶]

۱۶۲ اشاره

۱۶۲ نکته ها:

۱۶۲ اشاره

۱۶۲ شعارهای کفار

۱۶۳ [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۳۷ تا ۳۸]

۱۶۳ اشاره

۱۶۳ پیام ها

۱۶۳ [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۳۹ تا ۴۲]

۱۶۳ اشاره

۱۶۴ پیام ها

۱۶۴ [سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۴۳]

۱۶۴ اشاره

۱۶۴ پیام ها

۱۶۵ [سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۴۴]

۱۶۵ اشاره

۱۶۵ نکته ها:

۱۶۵ پیام ها

۱۶۶ [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۴۵ تا ۴۶]

۱۶۶ اشاره

نکته ها: ۱۶۶

پیام ها ۱۶۶

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۴۷ تا ۴۹] ۱۶۶

اشاره ۱۶۶

پیام ها ۱۶۷

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۵۰] ۱۶۷

اشاره ۱۶۷

نکته ها: ۱۶۷

پیام ها ۱۶۸

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۵۱] ۱۶۸

اشاره ۱۶۸

نکته ها: ۱۶۸

پیام ها ۱۶۹

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۵۲ تا ۵۳] ۱۷۰

اشاره ۱۷۰

نکته ها: ۱۷۰

پیام ها ۱۷۰

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۵۴ تا ۵۶] ۱۷۱

اشاره ۱۷۱

نکته ها: ۱۷۱

پیام ها ۱۷۱

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۵۷ تا ۵۹] ۱۷۲

اشاره ۱۷۲

نکته ها: ۱۷۲

پیام ها ۱۷۲

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۶۰] ۱۷۳

۱۷۳ اشاره

۱۷۳ نکته ها:

۱۷۳ پیام ها

۱۷۳ [سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۶۱]

۱۷۳ اشاره

۱۷۳ نکته ها:

۱۷۵ پیام ها

۱۷۵ [سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۶۲]

۱۷۵ اشاره

۱۷۵ نکته ها:

۱۷۵ پیام ها

۱۷۶ [سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۶۳]

۱۷۶ اشاره

۱۷۶ نکته ها:

۱۷۶ پیام ها

۱۷۷ [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۶۴ تا ۶۵]

۱۷۷ اشاره

۱۷۷ نکته ها:

۱۷۷ پیام ها

۱۷۸ [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۶۶ تا ۶۷]

۱۷۸ اشاره

۱۷۸ نکته ها:

۱۷۸ پیام ها

۱۷۹ [سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۶۸ تا ۷۰]

۱۷۹ اشاره

۱۷۹ پیام ها

١٨٠ [سوره المؤمنون (٢٣): آيه ٧١]

١٨٠ اشاره

١٨٠ نكته ها:

١٨٠ پيام ها

١٨١ [سوره المؤمنون (٢٣): آيات ٧٢ تا ٧٤]

١٨١ اشاره

١٨١ نكته ها:

١٨٢ پيام ها

١٨٢ [سوره المؤمنون (٢٣): آيه ٧٥]

١٨٢ اشاره

١٨٢ نكته ها:

١٨٣ پيام ها

١٨٣ [سوره المؤمنون (٢٣): آيه ٧٦]

١٨٣ اشاره

١٨٣ نكته ها:

١٨٣ پيام ها

١٨٤ [سوره المؤمنون (٢٣): آيه ٧٧]

١٨٤ اشاره

١٨٤ نكته ها:

١٨٤ پيام ها

١٨٥ [سوره المؤمنون (٢٣): آيات ٧٨ تا ٨٠]

١٨٥ اشاره

١٨٥ پيام ها

١٨٦ [سوره المؤمنون (٢٣): آيات ٨١ تا ٨٣]

١٨٦ اشاره

١٨٦ نكته ها:

پیام ها - - - - - ۱۸۶

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۸۴ تا ۸۷] - - - - - ۱۸۶

اشاره - - - - - ۱۸۶

نکته ها: - - - - - ۱۸۷

پیام ها - - - - - ۱۸۷

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۸۸ تا ۹۰] - - - - - ۱۸۷

اشاره - - - - - ۱۸۷

نکته ها: - - - - - ۱۸۸

پیام ها - - - - - ۱۸۸

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۹۱] - - - - - ۱۸۹

اشاره - - - - - ۱۸۹

پیام ها - - - - - ۱۸۹

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۹۲ تا ۹۴] - - - - - ۱۹۰

اشاره - - - - - ۱۹۰

نکته ها: - - - - - ۱۹۰

پیام ها - - - - - ۱۹۰

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۹۵] - - - - - ۱۹۱

اشاره - - - - - ۱۹۱

نکته ها: - - - - - ۱۹۱

پیام ها - - - - - ۱۹۱

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۹۶ تا ۹۸] - - - - - ۱۹۱

اشاره - - - - - ۱۹۱

پیام ها - - - - - ۱۹۳

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۹۹ تا ۱۰۰] - - - - - ۱۹۳

اشاره - - - - - ۱۹۳

پیام ها - - - - - ۱۹۴

١٩٤ [سوره المؤمنون (٢٣): آيات ١٠١ تا ١٠٣]

١٩٤ اشاره

١٩٥ نكته ها:

١٩٥ پیام ها

١٩٦ [سوره المؤمنون (٢٣): آيات ١٠٤ تا ١٠٥]

١٩٦ اشاره

١٩٦ نكته ها:

١٩٦ پیام ها

١٩٧ [سوره المؤمنون (٢٣): آيات ١٠٦ تا ١٠٨]

١٩٧ اشاره

١٩٧ نكته ها:

١٩٧ پیام ها

١٩٨ [سوره المؤمنون (٢٣): آيه ١٠٩]

١٩٨ اشاره

١٩٨ پیام ها

١٩٨ [سوره المؤمنون (٢٣): آيه ١١٠]

١٩٨ اشاره

١٩٨ نكته ها:

١٩٩ پیام ها

١٩٩ [سوره المؤمنون (٢٣): آيات ١١١ تا ١١٤]

١٩٩ اشاره

٢٠٠ نكته ها:

٢٠٠ پیام ها

٢٠١ [سوره المؤمنون (٢٣): آيه ١١٥]

٢٠١ اشاره

٢٠١ نكته ها:

پیام ها - - - - - ۲۰۳

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۱۱۶ تا ۱۱۸] - - - - - ۲۰۳

اشاره - - - - - ۲۰۳

نکته ها: - - - - - ۲۰۴

پیام ها - - - - - ۲۰۴

[تفسیر سوره نور] - - - - - ۲۰۷

سیمای سوره ی نور - - - - - ۲۰۷

[سوره النور (۲۴): آیه ۱] - - - - - ۲۰۸

اشاره - - - - - ۲۰۸

نکته ها: - - - - - ۲۰۸

پیام ها - - - - - ۲۰۸

[سوره النور (۲۴): آیه ۲] - - - - - ۲۰۹

اشاره - - - - - ۲۰۹

نکته ها: - - - - - ۲۰۹

اشاره - - - - - ۲۰۹

مفاسد زنا در روایات - - - - - ۲۰۹

پیام ها - - - - - ۲۱۰

[سوره النور (۲۴): آیه ۳] - - - - - ۲۱۲

اشاره - - - - - ۲۱۲

نکته ها: - - - - - ۲۱۳

پیام ها - - - - - ۲۱۳

[سوره النور (۲۴): آیه ۴] - - - - - ۲۱۳

اشاره - - - - - ۲۱۳

نکته ها: - - - - - ۲۱۴

پیام ها - - - - - ۲۱۴

[سوره النور (۲۴): آیه ۵] - - - - - ۲۱۵

۲۱۵ اشاره

۲۱۵ نکته ها:

۲۱۵ پیام ها

۲۱۵ [سوره النور (۲۴): آیات ۶ تا ۱۰]

۲۱۵ اشاره

۲۱۶ نکته ها:

۲۱۸ پیام ها

۲۱۹ [سوره النور (۲۴): آیه ۱۱]

۲۱۹ اشاره

۲۱۹ نکته ها:

۲۲۰ پیام ها

۲۲۱ [سوره النور (۲۴): آیه ۱۲]

۲۲۱ اشاره

۲۲۱ نکته ها:

۲۲۲ پیام ها

۲۲۳ [سوره النور (۲۴): آیه ۱۳]

۲۲۳ اشاره

۲۲۳ پیام ها

۲۲۳ [سوره النور (۲۴): آیه ۱۴]

۲۲۳ اشاره

۲۲۳ نکته ها:

۲۲۴ پیام ها

۲۲۴ [سوره النور (۲۴): آیه ۱۵]

۲۲۴ اشاره

۲۲۴ نکته ها:

۲۲۴ پیام ها

۲۲۵ [سوره النور (۲۴): آیه ۱۶]

۲۲۵ اشاره

۲۲۵ نکته ها:

۲۲۵ پیام ها

۲۲۶ [سوره النور (۲۴): آیات ۱۷ تا ۱۸]

۲۲۶ اشاره

۲۲۶ پیام ها

۲۲۷ [سوره النور (۲۴): آیه ۱۹]

۲۲۷ اشاره

۲۲۷ نکته ها:

۲۲۷ پیام ها

۲۲۸ [سوره النور (۲۴): آیات ۲۰ تا ۲۱]

۲۲۸ اشاره

۲۲۸ نکته ها:

۲۲۹ پیام ها

۲۳۰ [سوره النور (۲۴): آیه ۲۲]

۲۳۰ اشاره

۲۳۱ نکته ها:

۲۳۱ پیام ها

۲۳۲ [سوره النور (۲۴): آیه ۲۳]

۲۳۲ اشاره

۲۳۲ نکته ها:

۲۳۲ پیام ها

۲۳۳ [سوره النور (۲۴): آیه ۲۴]

۲۳۳ اشاره

۲۳۳ نکته ها:

پیام ها - ۲۳۳

[سوره النور (۲۴): آیه ۲۵] - ۲۳۴

اشاره ۲۳۴

نکته ها: ۲۳۴

پیام ها - ۲۳۴

[سوره النور (۲۴): آیه ۲۶] - ۲۳۵

اشاره ۲۳۵

نکته ها: ۲۳۵

پیام ها - ۲۳۶

[سوره النور (۲۴): آیه ۲۷] - ۲۳۶

اشاره ۲۳۶

نکته ها: ۲۳۷

پیام ها - ۲۳۷

[سوره النور (۲۴): آیه ۲۸] - ۲۳۸

اشاره ۲۳۸

پیام ها - ۲۳۸

[سوره النور (۲۴): آیه ۲۹] - ۲۳۹

اشاره ۲۳۹

نکته ها: ۲۳۹

پیام ها - ۲۴۰

[سوره النور (۲۴): آیه ۳۰] - ۲۴۰

اشاره ۲۴۰

نکته ها: ۲۴۰

اشاره ۲۴۰

روایاتی درباره ی نگاه: ۲۴۰

پیام ها - ۲۴۲

۲۴۳ [سوره النور (۲۴): آیه ۳۱] -

۲۴۳ اشاره

۲۴۴ نکته ها:

۲۴۴ پیام ها -

۲۴۷ [سوره النور (۲۴): آیه ۳۲] -

۲۴۷ اشاره

۲۴۷ نکته ها:

۲۴۸ پیام ها -

۲۴۹ [سوره النور (۲۴): آیه ۳۳] -

۲۴۹ اشاره

۲۴۹ نکته ها:

۲۵۰ پیام ها -

۲۵۲ [سوره النور (۲۴): آیه ۳۴] -

۲۵۲ اشاره

۲۵۲ پیام ها -

۲۵۳ [سوره النور (۲۴): آیه ۳۵] -

۲۵۳ اشاره

۲۵۳ نکته ها:

۲۵۴ پیام ها -

۲۵۴ [سوره النور (۲۴): آیه ۳۶] -

۲۵۴ اشاره

۲۵۴ نکته ها:

۲۵۵ پیام ها -

۲۵۶ [سوره النور (۲۴): آیه ۳۷] -

۲۵۶ اشاره

۲۵۶ نکته ها:

پیام ها - - - - - ۲۵۶

[سوره النور (۲۴): آیه ۳۸] - - - - - ۲۵۸

اشاره - - - - - ۲۵۸

پیام ها - - - - - ۲۵۹

[سوره النور (۲۴): آیه ۳۹] - - - - - ۲۵۹

اشاره - - - - - ۲۵۹

نکته ها: - - - - - ۲۵۹

پیام ها - - - - - ۲۶۰

[سوره النور (۲۴): آیه ۴۰] - - - - - ۲۶۰

اشاره - - - - - ۲۶۰

نکته ها: - - - - - ۲۶۱

پیام ها - - - - - ۲۶۱

[سوره النور (۲۴): آیات ۴۱ تا ۴۲] - - - - - ۲۶۲

اشاره - - - - - ۲۶۲

نکته ها: - - - - - ۲۶۲

پیام ها - - - - - ۲۶۳

[سوره النور (۲۴): آیه ۴۳] - - - - - ۲۶۴

اشاره - - - - - ۲۶۴

نکته ها: - - - - - ۲۶۴

پیام ها - - - - - ۲۶۴

[سوره النور (۲۴): آیه ۴۴] - - - - - ۲۶۵

اشاره - - - - - ۲۶۵

پیام ها - - - - - ۲۶۵

[سوره النور (۲۴): آیه ۴۵] - - - - - ۲۶۵

اشاره - - - - - ۲۶۵

نکته ها: - - - - - ۲۶۶

پیام ها ۲۶۶

[سوره النور (۲۴): آیه ۴۶] ۲۶۶

اشاره ۲۶۶

نکته ها: ۲۶۶

پیام ها ۲۶۸

[سوره النور (۲۴): آیه ۴۷] ۲۶۸

اشاره ۲۶۸

نکته ها: ۲۶۸

پیام ها ۲۶۸

[سوره النور (۲۴): آیه ۴۸] ۲۶۹

اشاره ۲۶۹

نکته ها: ۲۶۹

پیام ها ۲۶۹

[سوره النور (۲۴): آیات ۴۹ تا ۵۰] ۲۶۹

اشاره ۲۶۹

نکته ها: ۲۷۰

پیام ها ۲۷۰

[سوره النور (۲۴): آیه ۵۱] ۲۷۰

اشاره ۲۷۰

نکته ها: ۲۷۰

پیام ها ۲۷۱

[سوره النور (۲۴): آیه ۵۲] ۲۷۱

اشاره ۲۷۱

نکته ها: ۲۷۱

پیام ها ۲۷۲

[سوره النور (۲۴): آیه ۵۳] ۲۷۲

۲۷۲ اشاره

۲۷۲ نکته ها:

۲۷۳ پیام ها

۲۷۳ [سوره النور (۲۴): آیه ۵۴]

۲۷۳ اشاره

۲۷۳ نکته ها:

۲۷۴ پیام ها

۲۷۴ [سوره النور (۲۴): آیه ۵۵]

۲۷۴ اشاره

۲۷۵ نکته ها:

۲۷۶ پیام ها

۲۷۷ [سوره النور (۲۴): آیات ۵۶ تا ۵۷]

۲۷۷ اشاره

۲۷۷ نکته ها:

۲۷۷ پیام ها

۲۷۸ [سوره النور (۲۴): آیه ۵۸]

۲۷۸ اشاره

۲۷۸ نکته ها:

۲۷۹ پیام ها

۲۸۰ [سوره النور (۲۴): آیه ۵۹]

۲۸۰ اشاره

۲۸۰ نکته ها:

۲۸۰ پیام ها

۲۸۱ [سوره النور (۲۴): آیه ۶۰]

۲۸۱ اشاره

۲۸۱ نکته ها:

پیام ها - ۲۸۳

[سوره النور (۲۴): آیه ۶۱] - ۲۸۴

اشاره - ۲۸۴

نکته ها: - ۲۸۴

پیام ها - ۲۸۶

[سوره النور (۲۴): آیه ۶۲] - ۲۸۷

اشاره - ۲۸۷

نکته ها: - ۲۸۷

پیام ها - ۲۸۸

[سوره النور (۲۴): آیه ۶۳] - ۲۸۹

اشاره - ۲۸۹

نکته ها: - ۲۸۹

پیام ها - ۲۹۰

[سوره النور (۲۴): آیه ۶۴] - ۲۹۰

اشاره - ۲۹۰

پیام ها - ۲۹۰

[تفسیر سوره فرقان] - ۲۹۳

سیمای سوره ی فرقان - ۲۹۳

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱] - ۲۹۴

اشاره - ۲۹۴

نکته ها: - ۲۹۴

پیام ها - ۲۹۴

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲] - ۲۹۵

اشاره - ۲۹۵

نکته ها: - ۲۹۵

پیام ها - ۲۹۵

۲۹۶ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳]

۲۹۶ اشاره

۲۹۶ پیام ها

۲۹۷ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴]

۲۹۷ اشاره

۲۹۷ نکته ها:

۲۹۷ پیام ها

۲۹۷ [سوره الفرقان (۲۵): آیات ۵ تا ۶]

۲۹۷ اشاره

۲۹۸ نکته ها:

۲۹۸ پیام ها

۲۹۹ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷]

۲۹۹ اشاره

۲۹۹ نکته ها:

۲۹۹ پیام ها

۲۹۹ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۸]

۲۹۹ اشاره

۳۰۰ نکته ها:

۳۰۰ پیام ها

۳۰۰ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۹]

۳۰۰ اشاره

۳۰۰ نکته ها:

۳۰۰ پیام ها

۳۰۱ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۰]

۳۰۱ اشاره

۳۰۱ نکته ها:

پیام ها - ۳۰۱

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۱] - ۳۰۲

اشاره - ۳۰۲

نکته ها: - ۳۰۲

پیام ها - ۳۰۲

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۱۲ تا ۱۳] - ۳۰۲

اشاره - ۳۰۲

نکته ها: - ۳۰۲

پیام ها - ۳۰۳

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۱۴ تا ۱۵] - ۳۰۴

اشاره - ۳۰۴

پیام ها - ۳۰۴

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۶] - ۳۰۴

اشاره - ۳۰۴

نکته ها: - ۳۰۴

پیام ها - ۳۰۵

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۷] - ۳۰۵

اشاره - ۳۰۵

نکته ها: - ۳۰۵

پیام ها - ۳۰۷

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۸] - ۳۰۸

اشاره - ۳۰۸

نکته ها: - ۳۰۸

پیام ها - ۳۰۸

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۹] - ۳۰۹

اشاره - ۳۰۹

نکته ها: ----- ۳۰۹

پیام ها ----- ۳۱۰

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۰] ----- ۳۱۰

اشاره ----- ۳۱۰

نکته ها: ----- ۳۱۰

پیام ها ----- ۳۱۰

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۱] ----- ۳۱۲

اشاره ----- ۳۱۲

نکته ها: ----- ۳۱۲

پیام ها ----- ۳۱۲

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۲] ----- ۳۱۴

اشاره ----- ۳۱۴

نکته ها: ----- ۳۱۴

پیام ها ----- ۳۱۵

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۳] ----- ۳۱۵

اشاره ----- ۳۱۵

نکته ها: ----- ۳۱۵

پیام ها ----- ۳۱۵

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۴] ----- ۳۱۶

اشاره ----- ۳۱۶

نکته ها: ----- ۳۱۶

پیام ها ----- ۳۱۶

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۲۵ تا ۲۶] ----- ۳۱۶

اشاره ----- ۳۱۶

نکته ها: ----- ۳۱۷

پیام ها ----- ۳۱۷

۳۱۷ [سوره الفرقان (۲۵): آیات ۲۷ تا ۲۹]

۳۱۷ اشاره

۳۱۸ نکته ها:

۳۱۹ پیام ها

۳۲۰ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۰]

۳۲۰ اشاره

۳۲۰ نکته ها:

۳۲۳ پیام ها

۳۲۳ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۱]

۳۲۳ اشاره

۳۲۳ پیام ها

۳۲۴ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۲]

۳۲۴ اشاره

۳۲۴ نکته ها:

۳۲۴ اشاره

۳۲۵ آثار و دلایل نزول تدریجی قرآن:

۳۲۵ ترتیل چیست؟

۳۲۶ پیام ها

۳۲۶ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۳]

۳۲۶ اشاره

۳۲۶ نکته ها:

۳۲۶ پیام ها

۳۲۷ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۴]

۳۲۷ اشاره

۳۲۷ پیام ها

۳۲۷ [سوره الفرقان (۲۵): آیات ۳۵ تا ۳۶]

۳۲۷ اشاره

۳۲۸ نکته ها:

۳۲۸ پیام ها

۳۲۹ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۷]

۳۲۹ اشاره

۳۲۹ پیام ها

۳۲۹ [سوره الفرقان (۲۵): آیات ۳۸ تا ۳۹]

۳۲۹ اشاره

۳۲۹ نکته ها:

۳۲۹ اشاره

۳۳۰ اصحاب رست چه کسانی بودند؟

۳۳۰ پیام ها

۳۳۱ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۰]

۳۳۱ اشاره

۳۳۱ نکته ها:

۳۳۱ پیام ها

۳۳۱ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۱]

۳۳۱ اشاره

۳۳۲ پیام ها

۳۳۲ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۲]

۳۳۲ اشاره

۳۳۲ پیام ها

۳۳۲ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۳]

۳۳۲ اشاره

۳۳۳ نکته ها:

۳۳۳ اشاره

۳۳۳ هوی پرستی از نظر قرآن و روایات:

۳۳۳ پیام ها -

۳۳۵ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۴] -

۳۳۵ اشاره

۳۳۵ نکته ها:

۳۳۶ پیام ها -

۳۳۶ [سوره الفرقان (۲۵): آیات ۴۵ تا ۴۶] -

۳۳۶ اشاره

۳۳۷ نکته ها:

۳۳۷ پیام ها -

۳۳۸ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۷] -

۳۳۸ اشاره

۳۳۸ نکته ها:

۳۳۹ پیام ها -

۳۳۹ [سوره الفرقان (۲۵): آیات ۴۸ تا ۴۹] -

۳۳۹ اشاره

۳۳۹ نکته ها:

۳۴۰ پیام ها -

۳۴۰ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۰] -

۳۴۰ اشاره

۳۴۰ نکته ها:

۳۴۱ پیام ها -

۳۴۱ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۱] -

۳۴۱ اشاره

۳۴۱ نکته ها:

۳۴۱ پیام ها -

۳۴۲ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۲]

۳۴۲ اشاره

۳۴۲ نکته ها:

۳۴۲ پیام ها

۳۴۳ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۳]

۳۴۳ اشاره

۳۴۳ نکته ها:

۳۴۳ پیام ها

۳۴۴ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۴]

۳۴۴ اشاره

۳۴۴ نکته ها:

۳۴۴ پیام ها

۳۴۵ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۵]

۳۴۵ اشاره

۳۴۵ پیام ها

۳۴۵ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۶]

۳۴۵ اشاره

۳۴۵ نکته ها:

۳۴۵ پیام ها

۳۴۶ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۷]

۳۴۶ اشاره

۳۴۶ نکته ها:

۳۴۶ پیام ها

۳۴۷ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۸]

۳۴۷ اشاره

۳۴۷ نکته ها:

پیام ها - - - - - ۳۴۷

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۹] - - - - - ۳۴۸

اشاره - - - - - ۳۴۸

نکته ها: - - - - - ۳۴۸

پیام ها - - - - - ۳۴۹

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۰] - - - - - ۳۴۹

اشاره - - - - - ۳۴۹

نکته ها: - - - - - ۳۴۹

پیام ها - - - - - ۳۵۰

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۱] - - - - - ۳۵۰

اشاره - - - - - ۳۵۰

نکته ها: - - - - - ۳۵۰

پیام ها - - - - - ۳۵۱

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۲] - - - - - ۳۵۱

اشاره - - - - - ۳۵۱

نکته ها: - - - - - ۳۵۱

پیام ها - - - - - ۳۵۱

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۶۳ تا ۶۴] - - - - - ۳۵۲

اشاره - - - - - ۳۵۲

نکته ها: - - - - - ۳۵۲

پیام ها - - - - - ۳۵۳

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۶۵ تا ۶۶] - - - - - ۳۵۴

اشاره - - - - - ۳۵۴

نکته ها: - - - - - ۳۵۴

پیام ها - - - - - ۳۵۵

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۷] - - - - - ۳۵۵

۳۵۵ اشاره

۳۵۵ نکته ها:

۳۵۷ پیام ها

۳۵۷ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۸]

۳۵۷ اشاره

۳۵۸ نکته ها:

۳۵۸ پیام ها

۳۵۹ [سوره الفرقان (۲۵): آیات ۶۹ تا ۷۰]

۳۵۹ اشاره

۳۵۹ نکته ها:

۳۶۰ پیام ها

۳۶۱ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷۱]

۳۶۱ اشاره

۳۶۱ پیام ها

۳۶۱ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷۲]

۳۶۱ اشاره

۳۶۱ نکته ها:

۳۶۲ پیام ها

۳۶۲ [سوره الفرقان (۲۵): آیات ۷۳ تا ۷۴]

۳۶۲ اشاره

۳۶۳ نکته ها:

۳۶۳ پیام ها

۳۶۴ [سوره الفرقان (۲۵): آیات ۷۵ تا ۷۶]

۳۶۴ اشاره

۳۶۴ نکته ها:

۳۶۴ پیام ها

۳۶۴ [سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷۷]

۳۶۴ اشاره

۳۶۴ نکته ها:

۳۶۵ پیام ها

۳۶۸ [تفسیر سوره شعراء]

۳۶۸ سیمای سوره ی شعراء

۳۶۹ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱ تا ۳]

۳۶۹ اشاره

۳۶۹ نکته ها:

۳۶۹ پیام ها

۳۷۰ [سوره الشعراء (۲۶): آیه ۴]

۳۷۰ اشاره

۳۷۰ پیام ها

۳۷۰ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۵ تا ۶]

۳۷۰ اشاره

۳۷۱ نکته ها:

۳۷۱ پیام ها

۳۷۲ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۷ تا ۹]

۳۷۲ اشاره

۳۷۲ نکته ها:

۳۷۲ پیام ها

۳۷۳ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۰ تا ۱۲]

۳۷۳ اشاره

۳۷۳ نکته ها:

۳۷۳ پیام ها

۳۷۴ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۳ تا ۱۷]

۳۷۴ اشاره

۳۷۵ نکته ها:

۳۷۵ پیام ها

۳۷۷ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۸ تا ۱۹]

۳۷۷ اشاره

۳۷۷ نکته ها:

۳۷۷ پیام ها

۳۷۸ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۰ تا ۲۱]

۳۷۸ اشاره

۳۷۸ نکته ها:

۳۷۹ پیام ها

۳۸۰ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۲ تا ۲۳]

۳۸۰ اشاره

۳۸۰ نکته ها:

۳۸۰ پیام ها

۳۸۱ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۴ تا ۲۶]

۳۸۱ اشاره

۳۸۱ نکته ها:

۳۸۱ پیام ها

۳۸۲ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۷ تا ۳۱]

۳۸۲ اشاره

۳۸۳ نکته ها:

۳۸۳ پیام ها

۳۸۴ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۳۲ تا ۳۳]

۳۸۴ اشاره

۳۸۵ نکته ها:

پیام ها - ۳۸۵

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۳۴ تا ۳۹] ۳۸۵

اشاره ۳۸۵

نکته ها: ۳۸۶

پیام ها - ۳۸۷

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۴۰ تا ۴۲] ۳۸۸

اشاره ۳۸۸

نکته ها: ۳۸۸

پیام ها - ۳۸۹

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۴۳ تا ۴۴] ۳۸۹

اشاره ۳۸۹

پیام ها - ۳۹۰

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۴۵ تا ۴۸] ۳۹۰

اشاره ۳۹۰

نکته ها: ۳۹۰

پیام ها - ۳۹۱

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۴۹ تا ۵۱] ۳۹۱

اشاره ۳۹۱

نکته ها: ۳۹۲

پیام ها - ۳۹۲

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۵۲ تا ۵۳] ۳۹۳

اشاره ۳۹۳

نکته ها: ۳۹۴

پیام ها - ۳۹۴

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۵۴ تا ۶۰] ۳۹۵

اشاره ۳۹۵

نکته ها: ----- ۳۹۵

پیام ها ----- ۳۹۶

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۶۱ تا ۶۲] ----- ۳۹۶

اشاره ----- ۳۹۶

نکته ها: ----- ۳۹۷

پیام ها ----- ۳۹۷

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۶۳ تا ۶۸] ----- ۳۹۷

اشاره ----- ۳۹۷

نکته ها: ----- ۳۹۸

پیام ها ----- ۳۹۸

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۶۹ تا ۷۶] ----- ۴۰۰

اشاره ----- ۴۰۰

نکته ها: ----- ۴۰۰

پیام ها ----- ۴۰۲

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۷۷ تا ۸۲] ----- ۴۰۴

اشاره ----- ۴۰۴

نکته ها: ----- ۴۰۴

پیام ها ----- ۴۰۵

[سوره الشعراء (۲۶): آیه ۸۳] ----- ۴۰۷

اشاره ----- ۴۰۷

نکته ها: ----- ۴۰۷

پیام ها ----- ۴۰۸

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۸۴ تا ۸۵] ----- ۴۰۹

اشاره ----- ۴۰۹

نکته ها: ----- ۴۰۹

پیام ها ----- ۴۱۰

۴۱۰ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۸۶ تا ۸۹]

۴۱۰ اشاره

۴۱۱ نکته ها:

۴۱۲ پیام ها

۴۱۳ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۹۰ تا ۹۵]

۴۱۳ اشاره

۴۱۳ نکته ها:

۴۱۴ پیام ها

۴۱۴ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۹۶ تا ۹۹]

۴۱۴ اشاره

۴۱۴ نکته ها:

۴۱۵ پیام ها

۴۱۵ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۰۰ تا ۱۰۴]

۴۱۵ اشاره

۴۱۶ نکته ها:

۴۱۶ پیام ها

۴۱۷ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۰۵ تا ۱۱۱]

۴۱۷ اشاره

۴۱۷ نکته ها:

۴۱۸ پیام ها

۴۱۹ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۱۲ تا ۱۱۳]

۴۱۹ اشاره

۴۲۰ نکته ها:

۴۲۰ پیام ها

۴۲۰ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۱۴ تا ۱۱۸]

۴۲۰ اشاره

نکته ها: ----- ۴۲۱

پیام ها ----- ۴۲۱

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۱۹ تا ۱۲۲] ----- ۴۲۳

اشاره ----- ۴۲۳

نکته ها: ----- ۴۲۳

پیام ها ----- ۴۲۳

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۲۳ تا ۱۲۷] ----- ۴۲۴

اشاره ----- ۴۲۴

نکته ها: ----- ۴۲۴

پیام ها ----- ۴۲۴

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۲۸ تا ۱۳۱] ----- ۴۲۵

اشاره ----- ۴۲۵

نکته ها: ----- ۴۲۵

پیام ها ----- ۴۲۶

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۳۲ تا ۱۳۶] ----- ۴۲۷

اشاره ----- ۴۲۷

نکته ها: ----- ۴۲۸

پیام ها ----- ۴۲۸

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۳۷ تا ۱۴۰] ----- ۴۲۸

اشاره ----- ۴۲۸

نکته ها: ----- ۴۲۹

پیام ها ----- ۴۲۹

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۴۱ تا ۱۴۵] ----- ۴۳۰

اشاره ----- ۴۳۰

نکته ها: ----- ۴۳۰

پیام ها ----- ۴۳۱

- ۴۳۱ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۴۶ تا ۱۵۲]
اشاره
نکته ها:
پیام ها
۴۳۲ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۵۳ تا ۱۵۴]
اشاره
پیام ها
۴۳۳ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۵۵ تا ۱۵۷]
اشاره
نکته ها:
پیام ها
۴۳۴ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۵۸ تا ۱۵۹]
اشاره
پیام ها
۴۳۵ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۶۰ تا ۱۶۴]
اشاره
نکته ها:
پیام ها
۴۳۶ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۶۵ تا ۱۶۷]
اشاره
نکته ها:
پیام ها
۴۳۷ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۶۸ تا ۱۷۵]
اشاره
نکته ها:
پیام ها

۴۴۱ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۷۶ تا ۱۸۰]

۴۴۱ اشاره

۴۴۱ نکته ها:

۴۴۲ پیام ها

۴۴۲ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۸۱ تا ۱۸۳]

۴۴۲ اشاره

۴۴۲ نکته ها:

۴۴۳ پیام ها

۴۴۳ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۸۴ تا ۱۸۶]

۴۴۳ اشاره

۴۴۳ نکته ها:

۴۴۴ پیام ها

۴۴۴ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۸۷ تا ۱۹۱]

۴۴۴ اشاره

۴۴۵ نکته ها:

۴۴۵ پیام ها

۴۴۶ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۹۲ تا ۱۹۶]

۴۴۶ اشاره

۴۴۷ نکته ها:

۴۴۷ پیام ها

۴۴۸ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۹۷ تا ۱۹۹]

۴۴۸ اشاره

۴۴۹ نکته ها:

۴۴۹ پیام ها

۴۴۹ [سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۰۰ تا ۲۰۶]

۴۴۹ اشاره

نکته ها: ----- ۴۵۰

پیام ها ----- ۴۵۰

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۰۷ تا ۲۰۹] ----- ۴۵۱

اشاره ----- ۴۵۱

نکته ها: ----- ۴۵۱

پیام ها: ----- ۴۵۳

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۱۰ تا ۲۱۳] ----- ۴۵۳

اشاره ----- ۴۵۳

نکته ها: ----- ۴۵۳

پیام ها: ----- ۴۵۴

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۱۴ تا ۲۱۷] ----- ۴۵۵

اشاره ----- ۴۵۵

نکته ها: ----- ۴۵۵

پیام ها: ----- ۴۵۶

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۱۸ تا ۲۲۳] ----- ۴۵۷

اشاره ----- ۴۵۷

نکته ها: ----- ۴۵۸

پیام ها: ----- ۴۵۸

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۲۴ تا ۲۲۷] ----- ۴۵۹

اشاره ----- ۴۵۹

نکته ها: ----- ۴۶۰

اشاره ----- ۴۶۰

شعر و شاعران ----- ۴۶۱

پیام ها: ----- ۴۶۳

[تفسیر سوره نمل] ----- ۴۶۷

سیمای سوره ی نمل ----- ۴۶۷

۴۶۸ [سوره النمل (۲۷): آیات ۱ تا ۳]

۴۶۸ اشاره

۴۶۸ نکته ها:

۴۶۸ پیام ها:

۴۷۱ [سوره النمل (۲۷): آیات ۴ تا ۵]

۴۷۱ اشاره

۴۷۱ نکته ها:

۴۷۱ اشاره

۴۷۱ سیمای زیانکاران

۴۷۲ پیام ها:

۴۷۲ [سوره النمل (۲۷): آیه ۶]

۴۷۲ اشاره

۴۷۲ پیام ها:

۴۷۳ [سوره النمل (۲۷): آیات ۷ تا ۹]

۴۷۳ اشاره

۴۷۳ نکته ها:

۴۷۳ اشاره

۴۷۴ آتش در قرآن

۴۷۴ پیام ها:

۴۷۵ [سوره النمل (۲۷): آیات ۱۰ تا ۱۱]

۴۷۵ اشاره

۴۷۵ نکته ها:

۴۷۵ پیام ها:

۴۷۶ [سوره النمل (۲۷): آیات ۱۲ تا ۱۳]

۴۷۶ اشاره

۴۷۶ نکته ها:

پیام ها: ۴۷۷

[سوره النمل (۲۷): آیه ۱۴] ۴۷۹

اشاره ۴۷۹

نکته ها: ۴۷۹

پیام ها: ۴۷۹

[سوره النمل (۲۷): آیه ۱۵] ۴۷۹

اشاره ۴۷۹

نکته ها: ۴۸۰

اشاره ۴۸۰

تعلیمات ویژه ی الهی ۴۸۱

پیام ها: ۴۸۱

[سوره النمل (۲۷): آیه ۱۶] ۴۸۲

اشاره ۴۸۲

نکته ها: ۴۸۲

پیام ها: ۴۸۲

[سوره النمل (۲۷): آیه ۱۷] ۴۸۳

اشاره ۴۸۳

نکته ها: ۴۸۳

پیام ها: ۴۸۴

[سوره النمل (۲۷): آیه ۱۸] ۴۸۴

اشاره ۴۸۴

نکته ها: ۴۸۵

پیام ها: ۴۸۵

[سوره النمل (۲۷): آیه ۱۹] ۴۸۶

اشاره ۴۸۶

نکته ها: ۴۸۶

پیام‌ها: ۴۸۷

[سوره النمل (۲۷): آیات ۲۰ تا ۲۲] ۴۸۸

اشاره ۴۸۸

نکته‌ها: ۴۸۹

پیام‌ها: ۴۸۹

[سوره النمل (۲۷): آیات ۲۳ تا ۲۴] ۴۹۲

اشاره ۴۹۲

پیام‌ها: ۴۹۲

[سوره النمل (۲۷): آیات ۲۵ تا ۲۶] ۴۹۴

اشاره ۴۹۴

نکته‌ها: ۴۹۴

پیام‌ها: ۴۹۴

[سوره النمل (۲۷): آیات ۲۷ تا ۲۸] ۴۹۵

اشاره ۴۹۵

نکته‌ها: ۴۹۵

پیام‌ها: ۴۹۵

[سوره النمل (۲۷): آیات ۲۹ تا ۳۱] ۴۹۷

اشاره ۴۹۷

نکته‌ها: ۴۹۷

پیام‌ها: ۴۹۷

[سوره النمل (۲۷): آیات ۳۲ تا ۳۳] ۴۹۸

اشاره ۴۹۸

نکته‌ها: ۴۹۸

پیام‌ها: ۴۹۹

[سوره النمل (۲۷): آیه ۳۴] ۴۹۹

اشاره ۴۹۹

پیام ها: ۴۹۹

[سوره النمل (۲۷): آیه ۳۵] ۵۰۰

اشاره ۵۰۰

پیام ها: ۵۰۰

[سوره النمل (۲۷): آیات ۳۶ تا ۳۷] ۵۰۰

اشاره ۵۰۰

پیام ها: ۵۰۱

[سوره النمل (۲۷): آیات ۳۸ تا ۳۹] ۵۰۲

اشاره ۵۰۲

نکته ها: ۵۰۲

پیام ها: ۵۰۳

[سوره النمل (۲۷): آیات ۴۰ تا ۴۱] ۵۰۴

اشاره ۵۰۴

نکته ها: ۵۰۴

اشاره ۵۰۴

فضایل امیر مؤمنان و اهل بیت ۵۰۵

پیام ها: ۵۰۶

[سوره النمل (۲۷): آیات ۴۲ تا ۴۳] ۵۰۷

اشاره ۵۰۷

نکته ها: ۵۰۸

پیام ها: ۵۰۸

[سوره النمل (۲۷): آیه ۴۴] ۵۰۸

اشاره ۵۰۸

نکته ها: ۵۰۹

پیام ها: ۵۰۹

[سوره النمل (۲۷): آیات ۴۵ تا ۴۶] ۵۱۰

۵۱۰ اشاره

۵۱۱ نکته ها:

۵۱۱ پیام ها:

۵۱۲ [سوره النمل (۲۷): آیات ۴۷ تا ۴۸]

۵۱۲ اشاره

۵۱۲ نکته ها:

۵۱۳ پیام ها:

۵۱۳ [سوره النمل (۲۷): آیه ۴۹]

۵۱۳ اشاره

۵۱۳ نکته ها:

۵۱۴ پیام ها:

۵۱۵ [سوره النمل (۲۷): آیات ۵۰ تا ۵۱]

۵۱۵ اشاره

۵۱۵ نکته ها:

۵۱۵ پیام ها:

۵۱۶ [سوره النمل (۲۷): آیات ۵۲ تا ۵۳]

۵۱۶ اشاره

۵۱۶ نکته ها:

۵۱۷ پیام ها:

۵۱۷ [سوره النمل (۲۷): آیات ۵۴ تا ۵۵]

۵۱۷ اشاره

۵۱۷ نکته ها:

۵۱۸ پیام ها:

۵۱۹ [سوره النمل (۲۷): آیه ۵۶]

۵۱۹ اشاره

۵۱۹ پیام ها:

۵۱۹ [سوره النمل (۲۷): آیات ۵۷ تا ۵۸] ۵۱۹

۵۱۹ اشاره ۵۱۹

۵۲۰ نکته ها: ۵۲۰

۵۲۰ پیام ها: ۵۲۰

۵۵۳ درباره مرکز ۵۵۳

سرشناسه: قرائتی، محسن، ۱۳۲۴ -

عنوان و نام پدیدآور: تفسیر نور / تالیف محسن قرائتی.

وضعیت ویراست: ویراست ۲.

مشخصات نشر: تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۷-

مشخصات ظاهری: ۱۰ ج.

فروست: کتاب سال جمهوری اسلامی ایران؛ ۷۶.

شابک: دوره: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۱۰-۱؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۱: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۰-۲؛ ۶۰۰۰۰ ریال: ج. ۲: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۰-۵۴۲۱-۰۰-۹-۰۱؛ ۶۰۰۰۰ ریال (ج. ۲، چاپ چهارم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۳: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۲-۶؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۴: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۳-۳؛ ۶۰۰۰۰ ریال (ج. ۴، چاپ چهارم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۵: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۴-۰؛ ۶۰۰۰۰ ریال (ج. ۵، چاپ چهارم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۶: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۵-۷؛ ۶۰۰۰۰ ریال (ج. ۶، چاپ دوم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۶، چاپ سوم: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۶-۱؛ ۷۰۰۰۰ ریال (ج. ۶، چاپ ششم)؛ ۳۰۰۰۰ ریال: ج. ۶، چاپ شانزدهم ۹۶۴-۵۶۵۲-۱۸-۹؛ ۶۰۰۰۰ ریال: ج. ۷: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۶-۴؛ ۶۵۰۰۰ ریال (ج. ۷، چاپ پنجم)؛ ۳۰۰۰۰ ریال (ج. ۷، چاپ چهاردهم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۸: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۷-۱؛ ۵۰۰۰۰ ریال (ج. ۸، چاپ دوم)؛ ۷۰۰۰۰ ریال (ج. ۸، چاپ ششم)؛ ۴۰۰۰۰ ریال (ج. ۸، چاپ چهاردهم)؛ ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۸-۸؛ ۵۰۰۰۰ ریال (ج. ۹، چاپ سوم)؛ ۷۰۰۰۰ ریال (ج. ۹، چاپ ششم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۱۰: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۹-۵؛ ۵۰۰۰۰ ریال (ج. ۱۰، چاپ دوم)؛ ۷۰۰۰۰ ریال (ج. ۱۰، چاپ ششم)

یادداشت: چاپ قبلی: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۵ (۱۲ ج.).

یادداشت: ج. ۱-۴، ۶-۸ (چاپ اول: ۱۳۸۸).

یادداشت: ج. ۲ و ۵ (چاپ چهارم: بهار ۱۳۸۹).

یادداشت: ج. ۴ (چاپ چهارم: بهار ۱۳۸۹)

یادداشت: ج. ۶ و ۹ (چاپ سوم: زمستان ۱۳۸۸).

یادداشت: ج. ۶ (چاپ دوم: ۱۳۸۸).

یادداشت : ج. ۶ (چاپ ششم: تابستان ۱۳۹۰).

یادداشت : ج. ۶ (چاپ شانزدهم: بهار ۱۳۸۶).

یادداشت : ج. ۶ (چاپ هشتم : ۱۳۹۱).

یادداشت : ج. ۷ (چاپ پنجم: ۱۳۸۹).

یادداشت : ج. ۷ (چاپ چهاردهم: تابستان ۱۳۸۶).

یادداشت : ج. ۸ (چاپ ششم: تابستان ۱۳۹۰).

یادداشت : ج. ۸ (چاپ چهاردهم: تابستان ۱۳۸۷).

یادداشت : ج. ۸ و ۱۰ (چاپ دوم : ۱۳۸۸).

یادداشت : ج. ۹ (چاپ ششم: تابستان ۱۳۹۰).

یادداشت : ج. ۱۰ (چاپ ششم: ۱۳۹۰).

یادداشت : عنوان دیگر: تفسیر نور: شیوه ای نو در ارایه آسان و روان پیام های آیات.

یادداشت : کتابنامه.

مندرجات : ج. ۱. سوره های (۱ تا ۳) حمد، بقره و آل عمران. - ج. ۲. سوره های (۴ تا ۶) نساء، مائده و انعام. - ج. ۴. سوره های (۱۱ تا ۱۶) هود، یوسف، رعد، ابراهیم، حجر و نحل. - ج. ۵. سوره های (۱۷-۲۱) اسراء، كهف، مریم، طه و انبیاء. - ج. ۶. سوره های (۲۲ تا ۲۷) حج، مومنون، نور، فرقان، شعراء و نحل. - ج. ۷. سوره های (۲۸ تا ۳۶) قصص، عنكبوت، روم، لقمان، سجده، احزاب، سبأ، فاطر و یس. - ج. ۸. سوره های (۳۷ تا ۴۵) صافات، ص، زمر، غافر، شوری، زخرف، دخان و جاثیه. - ج. ۹. سوره های (۴۶ تا ۶۱) احقاف، محمد، فتح، حجرات، ق، ذاریات، طور، نجم.....- ج. ۱۰. جمعه، منافقون الی فلق، ناس.

عنوان دیگر : تفسیر نور: شیوه ای نو در ارایه آسان و روان پیام های آیات.

موضوع : تفاسیر شیعه -- قرن ۱۴

رده بندی کنگره : BP۹۸/ق۳۵ت۱۳۸۷۷

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۱۷۹

شماره کتابشناسی ملی : ۱۶۰۸۱۲۴

ص : ۱

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ص: ٢

انقلاب اسلامی ایران با رهبری امام خمینی قدس سره و حضور ملت مسلمان و مبارزات شهدای گرانقدر قبل و بعد از پیروزی، زمینه‌ی رشد و ترویج فرهنگ اسلامی و خصوصاً قرآن کریم را فراهم آورد. در این راستا دانشمندان دردآشنای حوزه‌های علمیه، با تألیف کتب مناسب در جهت تبلیغ دین گام‌های بسیاری برداشتند.

کتاب حاضر که بخشی از مجموعه دوازده جلدی «تفسیر نور» می‌باشد، در جهت مهجوریت زدایی از قرآن و ارائه پیام‌های انسان‌ساز کلام الهی به شیوه‌ای نو و قلمی شیوا، توسط حجّت الاسلام و المسلمین محسن قرائتی به رشته تحریر درآمده است که در سال ۷۶ به عنوان کتاب سال جمهوری اسلامی ایران معرفی گردید.

بدنبال چاپ اولین مجلدات این تفسیر، نظرات و پیشنهادات بسیاری از سوی فضلاء حوزه و دانشگاه طرح گردید که بیانگر علاقه و توجه قشر فرهنگی جامعه، به شناخت مفاهیم قرآن کریم از طریق این شیوه می‌باشد.

اکنون به جهت آشنایی با شیوه‌ی کار و چگونگی ارائه تفسیر نور، این موارد به اختصار بیان می‌شود که خود نیز می‌تواند راهگشای طلاب جوان در جهت فعالیت‌های تفسیری باشد.

شیوه کار

پس از انتخاب حد اقل دوازده تفسیر معتبر از مفسّران شیعه و اهل سنت، از قدما و معاصران، چند تن از طلاب فاضل با مطالعه دقیق آنها، به استخراج نکات و برداشت‌های

تفسیری آنها پرداخته و به صورت مکتوب آن را در اختیار مؤلف قرار می دهند.

ایشان ضمن مطالعه ی آن مطالب، خود نیز به تحقیق و تتبع پرداخته و با توجه به نیازهای دینی جامعه، پیام های راهبردی قرآن را برای نسل امروز که تشنه ی دریافت مفاهیم قرآنی هستند، در قالب نکات و پیام های آیه، با نثری ساده و روان ارائه می دهند. البته در برخی موارد نیز برداشت های خود را مورد حث و تبادل نظر با برخی بزرگان حوزه قرار می دهند.

نوشته های ایشان پس از ارائه در برنامه آینه وحی رادیو، ویراستاری شده و قبل از چاپ یک بار دیگر توسط خودشان مورد بازبینی نهایی قرار می گیرد.

شیوه ارائه

مطالب هر آیه در قالب ۵ عنوان ارائه می گردد:

۱- متن آیه، که با رسم الخط عثمان طه و با اعراب کامل، تایپ و چندین بار مورد دقت قرار گرفته است.

۲- ترجمه هر آیه، که به صورت گروهی و زیر نظر مؤلف محترم و با استفاده از بهترین ترجمه های موجود (حد اقل ۶ ترجمه) نگارش یافته و به جهت گویایی و روانی آن، مطالب توضیحی مورد لزوم در میان پراگماتر آمده است.

۳- نکته ها، که امور زیر در این قالب عرضه گردیده است:

الف: بیان ریشه و ترجمه ی لغات مشکل آیه.

ب: بیان شأن نزول آیه که در فهم محتوای آیه نقش کلیدی داشته است.

ج: بیان آیات مرتبط با آیه که در فهم موضوعی قرآن تأثیر به سزایی دارد.

د: بیان روایات ذیل آیه، که در این بخش با توجه به گستردگی روایات، تنها به ذکر نمونه هایی بسنده شده است.

ه: بیان برخی توضیحات برای روشن تر شدن مفهوم آیه.

و: طرح برخی پرسش ها و پاسخ گویی به آنها.

۴- پیام ها، که مقصود اصلی مؤلف از این تفسیر همین بخش بوده است تا نشان دهد قرآن کتاب زندگی بشر در همه عصرها و برای همه نسل هاست. البته مستند برداشت های مؤلف،

چنان که در پایان هر پیام آمده است یکی از امور زیر می باشد:

الف: مفردات کلمات هر آیه.

ب: عبارتی مرگب از چند کلمه.

ج: رابطه ی صدر و ذیل آیه.

د: رابطه ی هر آیه با آیات قبل.

۵- پاورقی که نشانی آیات و روایات و کتب تفسیری را باختصار آورده است. همچنین مطالبی مربوط به آیه ه در قالب نکته ها و پیام ها نمی گنجیده، در پاورقی ذکر شده است.

تذکرات لازم:

۱- گاهی تعداد نکته ها و پیام های یک آیه، از یک مورد تجاوز نکرده است که به جهت حفظ قالب کار، باز هم عنوان نکته و پیام ها به صورت جمع آمده است.

۲- در مورد کتب تفسیری، هر جا که مراد، مطالب آن تفسیر در ذیل آیه بوده است، نشانی جلد و صفحه ذکر نشده است.

در پایان از زحمات حجج اسلام آقایان:

۱- سید جواد بهشتی ۲- محمود متوسل که در تتبع و بررسی تفاسیر و آقای محمّد علی متوسلی که در امر مقابله و تصحیح نهایی این جلد نهایت همکاری را داشته اند صمیمانه تشکر می گردد.

و همچنین اعلام می داریم: با همه ی تلاش هایی که در جهت حفظ اصول و قواعد فوق و تصحیح اغلاط تایی صورت گرفته است، یقیناً نواقص و کاستی هایی در عرضه این تفسیر وجود دارد که امیدواریم همچون گذشته خوانندگان گرامی بذل محبت نموده و با ارسال نظرت و پیشنهادات خود، به نشانی: تهران- صندوق پستی ۱۴۱۸۵/۵۸۶ ما را در جهت اصلاح و تکمیل آن یاری نمایند و پیشاپیش سپاس ما را پذیرا باشند.

مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا محمد و اهل بيته الطاهرين خدا را شکر که جلد هشتم تفسیر نور آماده چاپ گردید. مقدمه این جلد را با بیان عظمت قرآن از دیدگاه امیر المؤمنین علیه السلام آغاز می کنم:

در قرآن، علوم آینده و اخبار گذشته آمده است، دواى دردها و نظم امور در قرآن است (۱).

قرآن، دریایی است که قعر آن دست یافتنی نیست، بنایی است که پایه هایش سست نمی شود و داروی شفابخشی است که بیماری در پی ندارد (۲).

قرآن، عزتی است که شکست ندارد و حقی است که خوار نمی شود (۳).

قرآن بهترین موعظه، ریسمان محکم الهی، بهار دل ها، چشمه های علم و عنصری است که دل جز با آن صیقلی نمی شود (۴).

قرآن، نوری روشن، شفایی سودمند، سیراب کننده ی تشنگی های معنوی و وسیله ی حفظ و نجات است (۵).

کسی با قرآن ننشست مگر آنکه از انحرافش کاسته و به هدایتش افزوده شد (۶).

ص: ۸

۱- ۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۵۸.

۲- ۲. خطبه ۱۹۸.

۳- ۳. خطبه ۱۹۸.

۴- ۴. خطبه ۱۷۶.

۵- ۵. خطبه ۱۵۶.

۶- ۶. خطبه ۱۷۶.

در قرآن، سرگذشت پیشینیان، اخبار آیندگان و تکالیف حاضران است (۱).

قرآن، بزرگترین بیماری ها را که کفر و نفاق و انحراف و گمراهی است، درمان می کند (۲).

قرآن، خیرخواهی است که خیانت نمی کند. راهنمایی است که گمراه نمی سازد و محدثی است که دروغ نمی گوید (۳).

انسان بدون قرآن غنایی و بعد از قرآن فقری ندارد (۴).

به هنگامی که امور، مثل پاره های شب تاریک بر شما مشتبه گشت، به قرآن رو آورید (۵).

قرآن، هرگز کهنه نمی شود (۶).

برتری قرآن بر کتب دیگر همانند برتری خداوند بر خلق است (۷).

شما را به خدا نگذارید در عمل به قرآن دیگران بر شما سبقت بگیرند (۸).

اینجانب که موهای سر و صورتم سفید و دهها سال در کنار این سفره الهی بوده ام به شما عزیزان جوان می گویم که قرآن، این کتاب بزرگ، جلوه ی علم الهی است و هر چه هر روز در هر جمله ی آن تدبّر شود، نکته تازه ای به ذهن می رسد.

طلاب عزیز زمانی عالم ربّانی می شوند که همواره به فهم و تدبّر در این علم بی انتها مشغول باشند. زیرا قرآن می فرماید:

كُونُوا رَبَّائِينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ

(۹)

همان طور که قبلا نیز گفته ام، هفتاد درصد نکات این تفسیر از تفاسیر مختلف شیعه و سنی است، (تفاسیر مجمع البیان، کبیر فخر رازی، نور الثقلین، روح المعانی، المیزان، فی ظلال، صافی، أطيّب البیان، نمونه، راهنما و... و حدود سی درصد پیام ها مطالبی است که با تجربه

ص: ۹

۱-۱. خطبه ۳۱۳.

۲-۲. خطبه ۱۷۵.

۳-۳. خطبه ۱۶۷.

۴-۴. خطبه ۱۷۵.

۵-۵. بحار، ج ۷۷، ص ۱۳۵..

۶-۶. خطبه ۱۵۶.

۷-۷. بحار، ج ۱۱۴، ۷۷.

۸-۸. نهج البلاغه، نامه ۴۷.

۹-۹. در این آیه دو بار کلمه «کنتم» در کنار جملات «تعلمون» و «تدرسون» آمده که رمز استمرار و تداوم است. یعنی تعلیم و تدریس آن باید در تمام سطوح و هر روز باشد. به امید آنکه شاهد چنین روزی در حوزه ها و دانشگاه ها باشیم.

طولانی، خداوند نصیب کرده است.

سعی ما در این تفسیر برای این بوده که بیشترین مطالب را در کمترین و ساده ترین الفاظ بیان کنیم و از دلالت های مستقیم و کاربردی استفاده کنیم. پیام ها قابل ترجمه به زبان های گوناگون بوده و آن گونه باشد که دیگران را تشویق به تدبّر کند.

از خداوند متشکرم. خدمات والدین و اساتیدم را پاس می دارم و از علمای حوزه و فضیلابی که در طول عمر به گونه ای از محضر ایشان استفاده کرده ام، تشکر می کنم.

از کسانی که در امر تحقیق، تتبع و استخراج نکات از تفاسیر مختلف، تنظیم، بازنویسی، تایپ و ویراستاری این امر یاری داده اند، بخصوص حجج اسلام آقایان: حسن دهشیری و رحمت جعفری که در بعضی مجلّات و آقایان: سید جواد بهشتی و محمود متوسل در بعضی مجلّات و آقای علی محمد متوسلی تشکر می کنم.

از کسانی که این کتاب را می خوانند و نواقص آن را تذکر می دهند نیز متشکرم.

خدایا! تو می دانی فضایی که در آن قرار گرفته ایم و می توانیم ساعاتی را سر سفره قرآن بنشینیم و کام بگیریم، در اثر مجاهدت ها، هجرت ها، شهادت ها و جانفشانی های بزرگان ما در طول تاریخ از علامه مفید تا علامه طباطبایی و از شیخ طوسی تا امام خمینی و ایثارگری شهدا و جانبازان انقلاب اسلامی بوجود آمده است.

بلال ها و ابو ذرها کتک خوردند، علمای قدیم سختی ها کشیدند تا معارف قرآن به دست ما رسید. سلام و صلوات خداوند بر تمام خادمان قرآن و عدل آن اهل بیت پیامبر علیهم السلام.

پروردگارا! قرآن را نور فکر ما، نور عقل ما، نور چشم ما، نور زبان ما، نور اراده ما، نور هدف ما، نور عمل ما، نور قلب ما، نور فرد و جامعه ی ما، نور سیاست، اقتصاد، اخلاق و فرهنگ اجتماع ما، نور دنیا و برزخ و قیامت ما قرار بده.

□
و السلام علیکم و رحمه الله محسن قرائتی ۸۱/۱/۲۰

حج سوره: ۲۲ جزء: ۱۷ آیات: ۷۸

ص: ۱۱

سیمای سوره حج

این سوره هفتاد و هشت آیه دارد و در مدینه نازل شده است.

کلمه ی «حج» در لغت به معنای قصد و آهنگ انجام کاری است، ولی در شریعت اسلامی به مراسم خاصی که هر ساله در مکه برگزار می گردد گفته می شود. از آنجا که حدود سیزده آیه از این سوره (از آیه ۲۵ تا ۳۷) در باره ی کعبه و تاریخ آن و آثار سیاسی و اجتماعی حج سخن می گوید، این سوره، «حج» نامیده شده است.

البته در این سوره دعوت پیامبران الهی نسبت به اقوام بسیاری مطرح گردیده و سرنوشت آنها نیز بیان شده است. طبق روایات، پیامبر گرامی اسلام فرمودند:

هر کس سوره حج را بخواند، خداوند به تعداد کسانی که در گذشته و آینده حج و عمره به جا آوردند، به او پاداش حج و عمره می دهد (۱).

ص: ۱۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده مهربان

[سوره الحج (۲۲): آیه ۱]

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ (۱)

۱/۲۲

ای مردم! از پروردگارتان پروا کنید، که همانا زلزله ی قیامت، حادثه ای بزرگ و هولناک است.

نکته ها:

در روایات می خوانیم: در ماه شعبان سال ششم هجری، هنگامی که مسلمانان به سوی جنگ «بنی المصطلق» در حرکت بودند، آیه ی اول و دوم سوره حج نازل شد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و سلم دستور توقف داد، مسلمانان ایستادند، حضرت این دو آیه را تلاوت فرمودند، برخی از یاران پیامبر آن شب را به گریه مشغول شدند و از دنیا بیزاری جستند. ولی رسول خدا با بشارت هایی آنان را آرام کردند (۱).

پیام ها:

۱- مخاطبین قرآن، همه ی مردمند. يَا أَيُّهَا النَّاسُ ۲- با غافلان باید صریح سخن گفت و به آنان هشدار داد. اتَّقُوا ... إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ ۳- راه نجات از خطرهای قیامت، تقواست. اتَّقُوا ... زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ ۴- یاد قیامت، عامل ایجاد تقواست. اتَّقُوا ... زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ ۵- تمام هستی متاع قلیل است، ولی زلزله ی قیامت بزرگ است. زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ

ص: ۱۴

۱- ۱). تفسیر نمونه.

۶- از خدایی که پروردگار و صاحب عالم است، پروا کنیم. اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَهُ ...

۷- نظام موجود هستی، با زلزله ای از هم فرو می پاشد إِنَّ زَلْزَلَهُ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ

[سوره الحج (۲۲): آیه ۲]

اشاره

يَوْمَ تَرُؤُنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَ تَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَ تَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَ مَا هُمْ بِسُكَارَى وَ لَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ (۲)

روزی که آن (زلزله ی بزرگ) را مشاهده کنید (چنان ترس و وحشت وجودتان را فرا خواهد گرفت که) هر شیر دهنده ای، آن را که شیر می دهد فراموش کند و هر بارداری جنین خود را سقط کند، و مردم را مست می بینی، ولی مست نیستند، بلکه عذاب خداوند شدید است.

نکته ها:

قرآن در معرفی سیمای قیامت، تعبیرات تکان دهنده ای دارد، از جمله:

يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا

(۱)

روزی که کودکان را پیر می کند.

يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا

(۲)

روزی که عبوس و سخت است.

يَوْمًا كَانَ شَرْهُهُ مُسْتَطِيرًا

(۳)

روزی که عذابش گسترده است.

علاقه ی مادر به فرزند، قوی ترین علاقه هاست. لذا خداوند در بیان سختی قیامت، به قطع رابطه ی مادر شیرده و مادر باردار با فرزندش مثال زده است. و گر نه در قیامت، هیچ مادر باردار یا شیردهی وجود ندارد.

۱- حوادث سخت قیامت، هم عاطفه را می گیرد. تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ بِهِنَّ عَمَّا فِي أَرْبَابٍ شَتَّىٰ ۚ - در بیان مسائل تربیتی، از مثال های محسوس و عاطفی استفاده می کنیم. مُرْضِعَةٍ ...

ص: ۱۵

۱-۱. مزمل، ۱۷.

۲-۲. انسان، ۱۹.

۳-۳. انسان، ۷.

۳- تمثیل، لازم نیست با واقعیت همراه باشد. کُلُّ ذَاتِ حَمَلٍ ... تَرَى النَّاسَ سُكَارَى ۴- تمثیلات قرآن، با گذشت زمان کهنه نمی شود. کُلُّ ذَاتِ حَمَلٍ ...

۵- عامل مستی، تنها شراب نیست. (گاهی غرور، غفلت، ثروت و مقام نیز وسیله ی از دست دادن اعتدال می شوند) تَرَى النَّاسَ سُكَارَى ... عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ۶- پیامبر اکرم صلی الله علیه و سلم از خطرهای قیامت بیمه و مصون است. تَرَى النَّاسَ سُكَارَى

[سوره الحج (۲۲): آیه ۳]

اشاره

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ يَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ (۳)

و بعضی از مردم، ناآگاهانه در باره ی خداوند به جدال می پردازند و از هر شیطان سرکشی پیروی می کنند.

نکته ها:

«مرید» به معنای بی خیر است، به بیابان بی گیاه مرید می گویند و به نوجوان بی مو «امرء» گفته می شود.

آنچه که این آیه از آن نهی می کند، بحث و جدال بدن داشتن آگاهی های لازم است.

و گر نه جدال با مخالفان اگر با منطق صحیح و یا منطق خودشان باشد، بسیار هم بجاست.

چنان که در آیه ای دیگر می فرماید: جَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ (۱)

پیام ها:

۱- عذاب قیامت، کسانی را هدف می گیرد که با ایجاد شبهه و ترید، به عقاید دینی مردم ضربه می زنند. عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ ۲- گفتگوها باید بر اساس منطق و علم باشد، نه جدا و تعصب. يُجَادِلُ ... بِغَيْرِ عِلْمٍ ۳- بحث و جدال بدون علم، پیروی از شیطان است. يُجَادِلُ ... يَتَّبِعُ ۴- جهل و تعصب، مانع پذیرفتن حق است. بِغَيْرِ عِلْمٍ

ص: ۱۶

۵- کسی که از خدا و راه او جدا شود، هر لحظه در دام شیطانی اسیر است. **يَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ** ۶- شیطان‌ها بسیارند و هر یک به نحوی وسیله ای انحراف مردمند. **كُلَّ شَيْطَانٍ** ۷- در پیروی از شیطان خیری نیست. **مَرِيدٍ**

[سوره الحج (۲۲): آیه ۴]

اشاره

كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَإِنَّهُ يُضِلُّهُ وَ يَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ (۴)

بر او (شیطان) نوشته (و مقرر) شد که هر کس ولایت او را بپذیرد، قطعاً او راه گمراه می کند و به آتش سوزانش می کشاند.

نکته ها:

در معنای «کتب»، جبری علیه شیطان وجود ندارد، زیرا در آیات دیگر می خوانیم: شیطان با اراده ی خود و لجاجت با حق، سجده نکرد و به کار خداوند اعتراض نمود و سوگند یاد کرد که مردم را گمراه کند (۱). بنا بر این، «کتب علیه» یعنی بر اساس اراده و تصمیمی که شیطان گرفت، گمراه کردن پیروانش برای او حتمی شده است.

پیام ها:

۱- انتخاب راه شیطان و پیروی از او جز عذاب قطعی الهی، هیچ نتیجه ای ندارد.

كُتِبَ عَلَيْهِ

(اراده ی حتمی خداوند مبنی بر مجازات گناهکاران، بعد از ارتکاب جرم به وسیله ی آنهاست).

۲- پیروی از شیطان، پذیرفتن ولایت اوست. **وَ يَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ ... مَنْ تَوَلَّاهُ** ۳- شیطان تنها کسانی را گمراه می کند که از او پیروی کنند، نه هر که را بخواهد.

مَنْ تَوَلَّاهُ فَإِنَّهُ يُضِلُّهُ

۴- تمام شیطان‌ها، انسان را به یک راه می برند: آتش سوزان. **يَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ ... وَ يَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ**

ص: ۱۷

اشاره

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقَرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ وَ مِنْكُمْ مَّنْ يُتَوَفَّىٰ وَ مِنْكُمْ مَّنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمْرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَ تَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَ رَبَّتْ وَ أَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ (۵)

ای مردم! اگر در باره ی قیامت شک دارید (با دقت در وجود خود، شک خود را برطرف کنید)، ما شما را از خاک آفریدیم (مواد غذایی خاک از طریق غذا به صورت نطفه در آمد) سپس از نطفه، سپس (به صورت) خون بسته شده. سپس (به صورت چیزی مانند) گوشت جویده شده که بعضی خلقت کامل یافته (و به دنیا آید) و بعضی خلقت کامل نیافته (و سقط شود)، تا برای شما روشن سازیم (که بر هر چیز قادریم) و آنچه (از جنین ها) را که بخواهیم تا سرآمدی معین در رحم مادران قرار دهیم، سپس شما را به صورت طفل بیرون می آوریم، تا به حدّ رشد و بلوغ برسید و (در این میان) بعضی از شما می میرند و بعضی به پست ترین مرحله زندگی (و پیری) می رسند تا جایی که دانسته های خود را از دست دهند. (همچنین) زمین را (در زمستان) خشک و مرده می بینی اما هنگامی که باران بر آن فرو می باریم، به حرکت در آید و رشد کند و انواع گیاهان زیبا می رویاند.

نکته ها:

کلمه ی «یتوفی» که از ریشه ی «وفاء» است، به معنای گرفتن کامل روح از وجود انسان و بیانگر بقای روح بشر پس از مرگ است.

کلمه ی «بهیج» از ریشه «بهیجه» به معنای شادابی و خرمی است. چنان که نگاه به سبزه و گیاه مایه ی ابتهاج و شادابی انسان می شود.

گرچه در این آیه، دوران پیری و کهنسالی، پست ترین دوران عمر انسان شمرده شده، امّا علیتی که بری آن بیان گردیده، اختصاص به پیران ندارد، بلکه هر زمان که قوای عقلانی انسان ضعیف و ناتوان گردد، دوران پستی است، گرچه در جوانی باشد. **أَرَدَلِ الْعُمَرِ لِكَيْلَا يَغْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا**

پیام ها:

۱- سرچشمه ی شک غفلت از قدرت خداوند است. **إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا خَلَقْنَاكُمْ** ۲- با کفار، مستدل، منطقی و قابل فهم سخن بگوییم. **إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ ... فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ** ۳- از راه محسوسات، می توان با معقولات آشنا شد. **إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ ... فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ** ۴- معاد، هم جسمانی است و هم روحانی. **إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ** ۵- منشأ انسان و ماده اولیه ی او از خاک است. **خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ** ۶- انسان، پیش از مرگ، هفت مرحله را طی می کند. (تراب، نطفه، علقه، مضغه، طفولیت، بلوغ، پیری) **خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ...**

۷- دوران مضغه (که انسان در رحم مادر به شکل لخته گوشتی است) دوران شکل گیری انسان است. **مُضَغَةٍ مُخَلَّقَةٍ** ۸- کسی که در دنیا از خاک بی جان انسان آفرید، پس در قیامت هم می تواند.

لُبِّيْنَ لَكُمْ

۹- زندگی دارای دو منحنی صعود و نزول است. صعود از خاک تا رسیدن به مرحله **أَشْدُّكُمْ** و منحنی نزول رسیدن به مرحله **أَرْدَلِ الْعُمَرِ** ۱۰- تمام مراحل خلقت، از استقرار نطفه تا تولد طفل، به دست خداست. **خَلَقْنَاكُمْ - نُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ - نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا** ۱۱- تحولات طبیعی، نیاز به زمان دارد. (در آیه چند بار کلمه «ثم» که برای فاصله زمانی است، تکرار شده است) ۱۲- استقرار نطفه و یا سقط آن با خواست خداست. **نُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ** ۱۳- مدت حمل، از جانب خدا زمان بندی شده است. **إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى**

۱۴- تولد انسان، به اراده ی خداوند است. نُخْرِجُكُمْ ۱۵- همه ی انسان ها روز اوّل یکسانند. طِفْلاً نه «اطفالاً» بعد به خاطر تغذیه و تربیت هر کدام دارای اخلاق و رفتاری مخصوص می گردند.

۱۶- مرگ، مخصوص پیران نیست. وَ مِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى ۱۷- انسان با مرگ محو نمی شود. يُتَوَفَّى ۱۸- ارزش انسان و زندگی او در پرتو علم و آگاهی و عقل اوست. (قرآن دلیل پست ترین مرحله عمر را فراموش کردن دانسته ها و اندوخته های علمی می داند). أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا ۱۹- زوجیت و نر و ماده بودن، در گیاهان نیز مطرح است. مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ

[سوره الحج (۲۲): آیات ۶ تا ۷]

اشاره

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (۶) وَأَنَّ السَّمْعَ آتِيَهُ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ (۷)

این (مراحل مختلف خلقت انسان و گیاه) به خاطر آن است که خداوند حقّ است و اوست که مردگان را زنده می کند و بر هر چیزی تواناست.

و (آفرینش انسان از خاک و رویش گیاهان از زمین خشک، نشانه آن است که (همانا قیامت آمدنی است و شکّی در آن نیست. و خداوند تمام کسانی را که در قبرها آرمیده اند زنده خواهد کرد.

پیام ها:

۱- آفرینش انسان و گیاه، نشانه ی حقایق خداوند است. ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ ۲- خداوند هرگز آفرینش را با مرگ و میرها نمی کند زیرا کسی که حقّ است، هرگز کار لغو و باطل از او سر نمی زند، پس باید آفریده های خود را به مقصد و هدف نهایی برساند و پس از مرگ مرحله ی دیگری باشد. بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ

۳- کسی که یک بار آفرید، باز هم می تواند بیافریند. يُحْيِي الْمَوْتَى ۴- کسی که هم ابتداء خلق می کند و هم می تواند در آفریده ی خود هر گونه تصرفی انجام دهد، قادر مطلق است. عَلَيَّ كُلُّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۵- معاد، جسمانی است. يَنْبَعثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ

[سوره الحج (۲۲): آیه ۸]

اشاره

وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ (۸)

و از (میان) مردم کسی است که در باره ی خدا بدون هیچ دانش و هدایت و کتاب روشنی مجادله می کند.

پیام ها:

۱- سعی کنیم که در انتقاد، همه را توبیخ نکنیم. وَ مِنَ النَّاسِ ۲- جدال اگر از روی علم باشد مانعی ندارد. يُجَادِلُ ... بِغَيْرِ عِلْمٍ ۳- راههای شناخت انسان متعدد است، گاهی از راه فکر و تعقل و تحصیل بدست می آید که شاید کلمه بِغَيْرِ عِلْمٍ اشاره به آن باشد و گاهی به دل الهام می شود که شاید کلمه هُدًى اشاره به آن باشد و گاهی از طریق کتب آسمانی و وحی و نبوت. وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ

[سوره الحج (۲۲): آیه ۹]

اشاره

ثَانِي عَظْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَ نَذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ (۹)

(و) با تکبر و نخوت، می خواهد مردم را از راه خدا گمراه کند. برای او در دنیا رسوایی است و در قیامت، عذاب سوزان به او می چشانیم.

نکته ها:

کلمه ی «ثانی» به معنای پیچاندن و «عطف» به معنای پهلو است و پیچاندن پهلو، کنایه از تکبر و غرور است.

ص: ۲۱

پیام ها:

۱- سرچشمه جدال ناآگاهان، غرور و تکبر است. ثانی عَطْفِهِ ۲- کيفر با گناه تناسب دارد. کيفر متکبر خوارى است. فى الدُّنْيَا خِزْيٌ ۳- متکبر، در همين دنيا بد عاقبت است. فى الدُّنْيَا خِزْيٌ

[سوره الحج (۲۲): آیات ۱۰ تا ۱۱]

اشاره

ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ يَدَاكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَامٍ لِلْعَبِيدِ (۱۰) وَمِنَ الدَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ (۱۱)

(در قیامت به او گفته می شود: این عذاب سوزان،) به خاطر چیزی است که دست هایت از پیش فرستاده است، و قطعاً خدا به بندگانش ظلم نمی کند.

و از (میان) مردم، کسی است که خداوند را تنها با زبان می پرستد، (ایمان او در حاشیه و در مرز کفر است و با حادثه ای کوچک می لغزد) پس اگر خیری به او برسد، به آن اطمینان یابد، و اگر مصیبت و آزمایشی به او برسد، دگرگون شود (و به سوی کفر رود، چنین کسی) در دنیا و آخرت زیانکار است، این همان زیان آشکار است.

نکته ها:

شاید به خاطر آن که ظلم کم نیز از خداوند عادل، ظلم بسیار محسوب می شود، در آیه ی شریفه، کلمه ی «ظلام» آمده است.

پیام ها:

۱- خداوند عادل است و قهر یا مهر او نتیجه عملکرد ماست. ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ ۲- دیگران را عامل گناه و خلاف خودمان ندانیم، که هر چه هست از خود ماست.

۳-ایمان بعضی ها موسمی و سطحی است و حوادث تلخ و شیرین آن را تغییر می دهد. وَ مِنَ النَّاسِ ...

۴-حساب عقیده و عملی که بر اساس منطقی است، از حساب فراز و نشیب های مادی جداست. (دین را برای نان نخواهیم) فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ ...

۵-انسان در معرض هجوم حوادث تلخ و شیرین است. أَصَابَهُ ... أَصَابَتْهُ ۶-فقر و ناملايمات و وسائل آزمایشند. أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ ۷-ارتداد و بازگشت از راه خداوند، قهر شدید الهی و عذاب دوزخ را به دنبال دارد. انْقَلَبَ عَلَيَّ وَجْهِي خَسِرَ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةَ

[سوره الحج (۲۲): آیات ۱۲ تا ۱۳]

اشاره

يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ (۱۲) يَدْعُوا لِمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَيْسَ الْمَوْلَىٰ وَ لَيْسَ الْعَشِيرُ (۱۳)

او غیر از خداوند چیزی را می خواند که نه زبانی به او می رساند و نه سودی، این است همان انحراف دور و عمیق.

بلکه کسی را می خواند که ضررش از نفعش بیشتر است، چه مولا و سرپرست بدی و چه همدم زشتی.

پیام ها

۱ تمام سود و زیان ها به دست خداست و غیر او هیچ نقشی ندارد. «دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ» ۲ شرک و دلبستگی به غیر خدا، بزرگ ترین انحراف است. «دُونِ اللَّهِ ... هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ» ۳ شرک، پایگاه عقلی و منطقی ندارد. «دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ» زیرا پرستش، یا برای رسیدن به سودی است و یا جلوگیری از شری، که بت ها هیچ کدام را ندارند.

۴ شرک، به تمامی انواعش (معبودهای عاقل و بی عقل) محکوم است. (یک بار در کنار کلمه «يَدْعُوا»، حرف «ما» آمد که برای موجودات بی شعور است و یک بار در کنار جمله «يَدْعُوا»، حرف «من» آمد که برای معبودهای با شعور از قبیل انسان، ملائکه و اجنه می باشد.

۵ به خاطر منافع زودگذر دنیا، ضرر دائمی آخرت را نخریم. «ضُرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ» ۶ ضرر طاغوت ها برای مردم بیش از چیزی است که به آنان می دهند. «ضُرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ» ۷ با کسی که تورا از خداوند باز می دارد و به سوی خود دعوت می کند معاشرت مکن و او را سرپرست و رهبر خود قرار مده. «لَبِئْسَ الْمَوْلَى»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۱۴]

اشاره

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ (۱۴)

همانا خداوند اهل ایمان و عمل صالح را در باغ هایی (از بهشت) وارد می کند که نهرها زیر درختانش جاری است، (آری) خداوند هر چه اراده کند، انجام می دهد.

پیام ها

۱ ایمان و امید به وعده های حق، بزرگ ترین عامل برای رها کردن غیر اوست.

«إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ»

...

۲ ایمان همراه با عمل، کلید نجات است و هیچ یک به تنهایی کارساز نیست.

«آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ»

۳ تنوع نعمت های الهی، برای کامیابی بیشتر بهشتیان است. «جَنَّاتٍ، الْأَنْهَارُ» ۴ خداوند بر اساس تمایلات بشر پاداش می دهد. (انسان از باغ و نهر لذت می برد، در بهشت هم باغ ها و نهرهاست). «جَنَّاتٍ، الْأَنْهَارُ» ۵ خداوند، قادر مطلق است و در انجام کارهایی که اراده می کند، به هیچ مانع و

بن بستى نمى رسد. «يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ» (همين قدرت سبب تضمين عمل به وعده هاى اوست).

[سوره الحج (۲۲): آيه ۱۵]

اشاره

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ (۱۵)

هر کس گمان می کند که خداوند او (پیامبرش) را در دنیا و آخرت یاری نمی کند، (و در پی مکر و حيله است، بگو تا) طنابی به آسمان بیاویزد (و خود را حلق آویز کند) سپس (آن را) قطع کند، آن گاه بنگرد که آیا نیرنگش خشم او را فرو می نشاند؟!

نکته ها:

بعضی آیه را مخصوص به پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) ندانسته و این گونه ترجمه کرده اند:

هر کس گمان می کند که خداوند او را یاری نمی کند...

شاید معنای آیه این باشد که فضانوردی نیز انسان بی خدا را آرام نمی کند. کلمه «بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ» مراد وسیله فضانوردی و کلمه «لِيَقْطَعْ» به معنای پیمودن راه است، که در این صورت این آیه از معجزات علمی و پیش گویی های قرآن است. به هر حال مشکل روحی بشر حتی با تکنولوژی پیشرفته و فضانوردی نیز حل نمی شود. «هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ»

پیام ها

۱ امداد و نصرت الهی، در دنیا و آخرت قطعی است. «يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» ۲ ناامیدی از قدرت و نصرت الهی، تعادل انسان را از بین می برد. «يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ» ۳ خودکشی هرگز راه نجات نیست. «هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ» (تنها وسیله ی آرام بخش، ایمان و توکل به خداست و هر گونه طرح و برنامه ی

دیگری، منهای اراده ی الهی و ایمان به او بیهوده است.) ۴ به کارگیری زمین و آسمان، صعود و سقوط، و هر اقدامی که فاقد ایمان باشد، بی اثر است. «هَلْ يُدْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۱۶]

اشاره

وَ كَذَلِكَ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَ أَنْ اللَّهُ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ (۱۶)

و این گونه قرآن را (به صورت) آیات روشن نازل کردیم، و البته خداوند هر کس را بخواهد هدایت می کند.

پیام ها

۱ سنت خداوند، بر نازل کردن آیات و وسایل هدایت است. «كَذَلِكَ أَنْزَلْنَا» ۲ قرآن، کتاب نور و آیاتش روشن است. «بَيِّنَاتٍ» (بر خلاف نظر بعضی که می گویند: قرآن، قطعی الصدور و ظنی الدلاله است.) ۳ قرآن وسیله ی هدایت است، ولی اصل هدایت کار خداوند و لطف اوست.

«أَنَّ اللَّهَ يَهْدِي»

۴ خداوند هر که را اراده کند هدایت می کند، ولی اراده او تابع حکمت اوست و لذا کسی را هدایت می کند که زمینه های لازم را در خودش ایجاد کرده باشد.

«يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۱۷]

اشاره

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (۱۷)

همانا خداوند در قیامت، میان مؤمنان (مسلمان) و یهودیان و صابئین و نصاری و مجوس و مشرکان، داوری کرده و حق را از باطل جدا خواهد نمود، همانا خداوند بر هر چیزی گواه (و از همه چیز آگاه) است.

در این که صابئین چه کسانی هستند، سخن بسیار است. بعضی گفته اند: ستاره پرستند، بعضی ملائکه پرست می دانند و بعضی می گویند: اینان گروهی از پیروان نوح (علیه السلام) هستند.

شخصی از حضرت علی (علیه السلام) پرسید: چرا از مجوس جزیه (نوعی مالیات) گرفته می شود در حالی که آنان نه پیامبر داشتند و نه کتاب و جزیه گرفتن مخصوص اهل کتاب است؟! حضرت فرمود: مجوس هم کتاب آسمانی دارند و هم پیامبر الهی. (۱)

در این آیه میان گروه ها با کلمه ی «الَّذِينَ» فیصله داده شده است، در قیامت نیز حساب مؤمنان بر حق، از حساب مشرکان منحرف و هر دو از حساب پیروان ادیان آسمانی دیگر جداست. کلمه ی «الَّذِينَ» سه مرتبه بکار رفته است: درباره مؤمنان، ادیان دیگر و مشرکان.

پیام ها

۱ در نام بردن از گروه ها، حق مؤمنان واقعی مقدم است. «الَّذِينَ آمَنُوا» ۲ یهودیت، مسیحیت، مجوسیت و صابئیت همه از ادیان توحیدی و آسمانی اند، چون نام آنان در برابر مشرکان برده شده است. «وَ الَّذِينَ هَادُوا ... وَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا» ۳ قیامت برای همه است و در آن روز بین همه ی گروه ها داوری می شود و تمام دعوای پایان می پذیرد. «إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ» ۴ در قیامت، خداوند هم قاضی است و هم شاهد. «إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ إِنَّ اللَّهَ عَلَيَّ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ» ۵ قضاوتی کامل است که قاضی اطلاعات همه جانبه داشته باشد. «يَفْصِلُ ... عَلَيَّ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ» ۶ دعوت به اسلام و مجادله نیکو لازم است، ولی توقع تمام شدن اختلافات ادیان را در دنیا نداشته باشید. در دنیا همزیستی مسالمت آمیز داشته باشید تا در قیامت خداوند فیصله دهد. «إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

ص: ۲۷

اشاره

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالْدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُّكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ (۱۸)

آیا ندیدی که هر که در آسمان ها و هر که در زمین است و خورشید و ماه ستارگان و کوه ها و درختان و جنبندگان و بسیاری از مردم برای خدا سجده می کنند؟ البته بسیاری از مردم (به خاطر تکبر و لجابت) قطعاً گرفتار عذابند، و هر که را خدا خوار کند، هیچ احترام کننده ای برای او نیست، همانا خداوند هر چه را بخواهد انجام می دهد.

پیام ها

۱ در آسمان ها موجوداتی با شعور هستند. «مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ» (کلمه ی «مَنْ» برای صاحبان شعور است) ۲ تمام هستی برای خداوند سجده و خضوع می کند. «يَسْجُدُ» و شعور، مخصوص انسان نیست. «مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ» (اگر بدانیم همه هستی تسلیم خدا هستند ما نیز وصله ناهم رنگ نخواهیم بود. شرک و تکبر مخالف نظام هستی است) ۳ انسان انتخابگر است. «يَسْجُدُ ... كَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ» ۴ عذاب های الهی بر اساس حق و عدل است. «حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ» ۵ عزت و ذلت تنها به دست خداست. «مَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُّكْرِمٍ» ۶ در برابر اراده ی خداوند، هیچ مانعی وجود ندارد. «يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ»

اشاره

هَذَا خِضْمَانٍ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّنْ نَّارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ (۱۹)

این دو گروه مخالف، (کثیری که اهل عبادتند با کثیر دیگری که مستحق

عذابند) درباره ی پروردگارشان به مخاصمه و جدال پرداختند، پس برای کسانی که کفر ورزیدند، لباس هایی از آتش بریده شده است، (و) از بالای سرشان مایع جوشانی ریخته می شود.

پیام ها

۱ در طول تاریخ نزاع درباره خداوند بوده است. «اِخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ» ۲ لباس هر یک از دوزخیان، مخصوص بدن اوست. «قُطِعَتْ لَهُمْ يَبَابٌ» ۳ لباس آتشین دوزخیان سرد نمی شود و دائماً از بالای سرشان مواد گداخته به آن تزریق می شود. «يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ»

[سوره الحج (۲۲): آیات ۲۰ تا ۲۲]

اشاره

يُصَبُّ هَرُّ بِهِ مَاءٌ فِي بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ (۲۰) وَ لَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حَدِيدٍ (۲۱) كَلِمًا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ (۲۲)

با آن مایع جوشان (که از بالای سرشان ریخته می شود)، آنچه در درون و برونشان هست گداخته می شود.

و برای (کیفر) آنان گرزهایی از آهن است.

هر گاه اراده کنند که از (شدت) غم از دوزخ خارج شوند، به آن برگردانده می شوند (و به آنان گفته می شود): بچشید عذاب سوزان را.

پیام ها

۱ آتش دوزخ، درون و برون را می سوزاند. «بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ» ۲ دوزخیان برای نجات خود دست و پا می زنند، اما تلاش آنان بی نتیجه است.

«أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا»

۳ دردناک تر از آتش دوزخ، غم‌ها و عذاب‌های روحی است. «مِنْ غَمٍّ» ۴ عذاب دوزخ، ابدی است. «أَعِيدُوا فِيهَا» ۵ دوزخیان، تحقیر و سرزنش می‌شوند. «ذُوقُوا»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۲۳]

اشاره

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤًا وَ لِبَاسَهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ (۲۳)

قطعا خداوند کسانی را که ایمان آورده و کارهای نیکو انجام داده اند، به باغ‌هایی که نهرها از زیر (درختان) آن جاری است، وارد می‌کند، در آن جا با دستبندهایی از طلا و مروارید زینت داده می‌شوند و در آن جا لباسشان از ابریشم است.

پیام‌ها

۱ بهترین راه شادی و تفریح، استفاده از طبیعت است. «جَنَّاتٍ الْأَنْهَارِ» ۲ در کنار تهدید، امید و بشارت لازم است، در آیه ی قبل فرمود: «ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ» و در این آیه فرمود: «لِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ» ۳ یکی از زیبایی‌های قرآن، تناسب میان بیم‌ها و امیدها، انذارها و بشارت‌های آن است. «قُطِعَتْ لَهُمْ لِبَاسٌ وَ لِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ» ۴ برهنگی ارزش نیست، بهشتیان هم لباس دارند. «لِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ» ۵ خداوند، محرومیت‌ها را جبران می‌کند. ابریشم و طلا که در دنیا برای مردان حرام است، در آخرت وسیله ی زیورشان خواهد بود. «ذَهَبٍ حَرِيرٌ» ۶ زیبایی و موزون بودن کلمه‌ها و جمله‌ها، نوعی فصاحت است. (آخرین جمله ی آیه قبل «الْحَرِيقِ» بود و آخرین جمله این آیه «حَرِيرٌ» است)

اشاره

وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ (۲۴)

و (اهل بهشت) به سخنان پاک (و دلنشین) هدایت می شوند، و به راه خداوندی که شایسته ی ستایش است رهبری می کردند.

پیام ها

۱ در کنار نعمت های مادی بهشت، نعمت های معنوی است. «لِبِأْسِهِمْ فِيهَا حَرِيرٌ ...

وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ»

۲ سخنان دلنشین، ارمغان بهشتیان است. «الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ» ۳ پیمودن راه خدا، آراستگی ظاهری و باطنی لازم دارد. «أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ صِرَاطِ الْحَمِيدِ» ۴ بهترین کامیابی، خوش عاقبتی است. «هُدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ»

اشاره

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ (۲۵)

همانا کسانی که کفر ورزیدند و (مؤمنان را) از راه خدا و مسجد الحرامی که آن را برای همه ی مردم، ساکنین مکه و یا (مسافرین) بادیه نشین مساوی قرار دادیم باز می دارند (گرفتار قهر ما خواهند بود) و هر کس در مسجد الحرام اراده انحراف و ظلم کند، ما به او عذاب دردناک می چشانیم.

نکته ها:

امام صادق (علیه السلام) ذیل آیه فرمود: هر کس غیر خدا را در مسجد الحرام پرستش کند یا غیر اولیای خدا را متولی آن مکان مقدس بگیرد پس او دچار ظلم و الحاد شده است. (۱)

ص: ۳۱

۱ عقیده‌ی فاسد، انسان را به کردار فاسد می‌کشاند. «كَفَرُوا يَصُدُّونَ» ۲ گناهان عادی، مقدمه‌ی گناهان بزرگتر می‌شوند. «يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ» ۳ مراکز دینی، خاری است در چشم منحرفان. «يَصُدُّونَ عَنْ ... الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ» ۴ قوانین مکه باید از طرف مالک حقیقی تعیین شود. «جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً» ...

۵ مسجد الحرام، منطقه‌ای بین‌المللی است و همچون آسمان‌ها و اقیانوس‌ها حق هیچ‌کس را ندارد و کشور و حکومتی نیست. «سَوَاءٌ الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ» ۶ کیفر خداوند نسبت به منحرفان، قطعی است و هیچ‌کس را در امان نیست. «وَمَنْ يُرِدْ» ۷ مکان‌ها یکسان نیستند. «وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ» ... (مسجد الحرام باید مرکز امنی برای همه باشد).

۸ حساب انحراف عمدی و آگاهانه که به قصد ظلم است، از انحراف ناآگاهانه جداست. «يَصُدُّونَ وَمَنْ يُرِدْ» لذا اراده‌ی الحاد مجازات دارد. «نُذِقُهُ» ۹ توهین به مقدسات و مراکز مذهبی، استحقاق عذاب دارد. «نُذِقُهُ مِنْ عَذَابِ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۲۶]

اشاره

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهَّرْ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ (۲۶)

و (به یاد آور) آن‌گاه که مکان کعبه را برای ابراهیم آماده ساختیم (به او گفتیم): هیچ‌گونه شرکی نسبت به من روا مدار و خانه‌ی مرا برای طواف کنندگان و قیام کنندگان و رکوع کنندگان و سجده کنندگان پاکیزه دار.

پیام‌ها

۱ ماجرای کعبه و ابراهیم واقعه‌ای است که نباید فراموش شود. «وَإِذْ» ۲ همه‌ی ما محتاج توفیقات الهی هستیم. «بَوَّأْنَا»

۳ مکان های مقدّس باید در اختیار افراد مقدّس قرار گیرد. «وَأَنزَلْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ» ۴ مردم دنیا، کعبه را از قدیم می شناختند. «الْبَيْتِ» ۵ هیچ گونه شرکی برای خدا مجاز نیست. «لَا تُشْرِكُ بِي شَيْئًا» ۶ اوّل طهارت درون، بعد پاکی برون. «لَا تُشْرِكُ بِي طَهَّرُ بَيْتِي» ۷ خدمت به مسجد، افتخاری ابراهیمی است. «طَهَّرُ بَيْتِي» ۸ تنها خودسازی کافی نیست، خدمت به خلق نیز لازم است. «لَا تُشْرِكُ بِي ... طَهَّرُ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَ» ...

۹ هر کجا به خدا منسوب باشد مقدّس است و همه باید به آن احترام بگذارند.

«طَهَّرُ بَيْتِي»

۱۰ مرکز عبادت باید پاک باشد. «طَهَّرُ بَيْتِي» ۱۱ نماز و نمازگزار به قدری عزیز است که حتّی ابراهیم باید خادم مکان آن باشد. «طَهَّرُ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ ... وَ الرَّكْعِ السُّجُودِ» ۱۲ حقّ مسجد الحرام، طواف و قیام و نماز است و از میان اینها طواف، پاداش بیشتری دارد. «لِلطَّائِفِينَ» (اینکه نام طواف قبل از رکوع آمده شاید اشاره به این باشد که در مسجد الحرام، طواف مهم تر از نماز است)

[سوره الحج (۲۲): آیه ۲۷]

اشاره

وَ أَدْنَىٰ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ (۲۷)

و در میان مردم بانگ حج برآور تا آنان، پیاده و سوار بر مرکب های چابک از هر راه دوری به سراغ تو بیایند.

نکته ها:

کلمه ی «ضامِرٍ» به معنای حیوانی است که پیه بدنش آب شده و گوشت هایش به ماهیچه تبدیل شده و چابک است، مانند حیوانی که بدن سازی شده و برای مسابقات آماده است.

ص: ۳۳

حضرت علی (علیه السلام) در خطبه ی ۲۸ نهج البلاغه می فرماید: «اليوم المضممار و غدا السباق» یعنی امروز خود را چابک کنید تا در قیامت بتوانید سبقت بگیرید.

در روایات می خوانیم: حضرت ابراهیم (علیه السلام) گفت: خداوندا! صدای من به گوش کسی نمی رسد. خداوند فرمود: تو فریاد بزنی، من به مردم ابلاغ می کنم.

اولین وظیفه ی زائران کعبه، پوشیدن لباس احرام و گفتن «لبيك اللهم لبيك» است، امام صادق (علیه السلام) فرمود: این جملات پاسخ دعوت ابراهیم است. (۱)

پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) نیز در مدینه در سال دهم دستور داد که مؤذنین با بلندترین صدا مردم را برای حج همراه پیامبر دعوت کنند. (۲)

پیام ها

۱ فریاد امروز اولیای خدا، در آیندگان اثر خواهد کرد. «أَذِّنْ يَا تُوكَّ» ۲ انبیا از پیشگامان امر به معروف بوده اند. «وَأَذِّنْ» ۳ حج رفتن، به محضر اولیای خدا رسیدن است. «يَا تُوكَّ» (نفرمود: «يأتوه» آری، در مراسم حج محور رهبر الهی است) ۴ خداوند از غیب و آینده ی تاریخ خبر می دهد. «يَا تُوكَّ يَا تَيْنَ» ۵ اگر انسان بر انجام کاری مکلف شد، باید مقدمات آن را فراهم کند. «وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ ...»

۶ پیاده رفتن به حج برتر از سواره است. («رِجَالًا» قبل از «كُلِّ ضَامِرٍ» آمده است) ۷ اگر در انجام کاری، اراده و عشق باشد، امکانات در مرحله ی بعد قرار می گیرد.

«رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ»

۸ حج، تنها مقصدی است که همیشه و از همه ی مناطق جهان مسافر دارد. «مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ»

ص: ۳۴

۱-۱. تفسیر نور الثقلین؛ علل الشرایع، ص ۴۱۶.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین؛ کافی، ج ۴، ص ۲۴۵.

اشاره

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَلْبَائِسَ الْفَقِيرِ (۲۸)

(مردم از هر منطقه ای به حج خواهند آمد) تا شاهد منافع گوناگون خویش باشند و در ایام مخصوص حج خدا را یاد کنند، به خاطر چهار پایان زبان بسته ای که رزقشان شده؛ پس از گوشت آنها بخورید و بینوای فقیر را اطعام کنید.

نکته ها:

امام صادق (علیه السلام) فرمود: مراد از «أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ» ایام تشریق، یعنی روزهای ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ از ماه ذی الحجه است. (۱)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: مراد از «يَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ»، گفتنِ الله اکبر و جملات بعد از آن است که در دعای معروفی بعد از پانزده نماز که اول آن نماز ظهر روز عید قربان است، خوانده می شود. (۲)

امام کاظم (علیه السلام) در پاسخ شخصی فرمود: اگر پوست قربانی مکه را به سلاخ به عنوان مزد بدهند مانعی ندارد، زیرا آنچه را که خوردنی است باید خود یا فقیر مصرف کند «فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا»... و پوست خوردنی نیست. (۳)

سیمای حج:

حج، یک بسیج عمومی و مانور موحدین است.

حج، چهره ی زیبای عشق و تعبد است.

حج، زنده نگاه داشتن خاطرات و خدمات پیامبرانی همچون ابراهیم و اسماعیل و محمد است. (درود خداوند بر همه ی آنان باد) حج، مرکز اجتماعات بین المللی مسلمین است.

حج، مرکز ارتباطها و تبادل اخبار و اطلاعات جهان اسلام است.

ص: ۳۵

۱-۱. تفسیر نور الثقلین؛ معانی الاخبار، ص ۲۹۷.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳-۳. تفسیر نور الثقلین.

حج، پشتوانه ی اقتصاد مسلمین و ایجاد اشتغال برای ده ها هزار مسلمان است.

حج، بهترین فرصت و زمان برای تبلیغات اسلامی، افشاگری توطئه ها، حمایت از مظلومان، برائت از کفار و ایجاد رعب و وحشت در دل آنان است.

حج، بهترین فرصت و زمان برای توبه، یاد مرگ و معاد، از همه چیز بریدن و صحرای عرفات و مشعر را دیدن و در انتظار مهدی موعود (علیه السلام) نشستن است.

پیام ها

۱ مسلمانان باید برای به دست آوردن منافع مادی و معنوی حج در صحنه حاضر باشند. «لِيشْهَدُوا» ۲ منافع حج به قدری مهم است که اگر مردم از دورترین نقاط دنیا هم بیایند، باز ارزش دارد. «فَجَّ عَمِيقٍ لِيَشْهَدُوا» ۳ انجام فرمان خدا و قصد قربت داشتن در حج، با بهره گیری های گوناگون جنبی منافاتی ندارد. «لِيشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ» ۴ دستورات الهی به سود مردم است. «مَنَافِعَ لَهُمْ» نفرمود: «منافعهم» ۵ در حج، هم منافع دنیوی است و هم اخروی. («مَنَافِعَ» مطلق آمده است و امام صادق (علیه السلام) فرمود: مراد از «مَنَافِعَ» در آیه، منافع دنیا و آخرت است. (۱) ۶ فلسفه ی عبادات، یاد خداست. «وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ» (درباره ی فلسفه ی نماز نیز می خوانیم: «أَقِمِ الصَّلَاةَ لِتَذَكَّرَ» یعنی برای یاد خدا، نماز به پادار) ۷ عنصر زمان، در نیایش و دعا مؤثر است. «فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ» (عبادات اسلامی زمان بندی مخصوصی دارد) ۸ چهار پایان و تسلیم بودن آنها در برابر انسان و قربانی آنها و سودهای دیگری که دارند، از نعمت های الهی است که به بشر داده شده است. «رَزَقَهُمْ» ۹ استفاده از گوشت قربانی برای خود زائران جایز است. «فَكُلُوا» (بر خلاف

ص: ۳۶

عادت های زمان جاهلیت که مصرفش را برای حاجی حرام می دانستند) ۱۰ حضور در حج و رسیدن به منافع آن، باید با فقرزدایی همراه باشد. «وَ أَطْعِمُوا الْبَائِسَ» ۱۱ اجتماع اغنیا در حج نباید آنان را از فقرا غافل کند. «أَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۲۹]

اشاره

ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَ لِيُوفُوا نُدُورَهُمْ وَ لِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ (۲۹)

زائران خانه خدا در روز عید قربان که قربانی کردند) سپس باید آلودگی خود را بر طرف سازند و به نذرهای خود وفا کنند و بر گرد خانه کهن و آزاد (کعبه) طواف نمایند.

نکته ها:

کلمه ی «تفت» به معنای چرک، مو، ناخن و شارب است، و «قضاء تفت» یعنی با گرفتن ناخن و مواز احرام بیرون آید و سپس برای ادامه اعمال حج، دور خانه کعبه طواف کنید.

در روز عید قربان، در سرزمین منا، در کنار مکه برای زائران خانه خدا سه کار واجب است:

۱ پرتاب هفت سنگریزه به جایگاه شیطان که آن را «رمی جمره» می گویند.

۲ ذبح و قربانی که در آیه ی قبل به آن اشاره شد.

۳ تراشیدن سر و یا کوتاه کردن مو و ناخن که در این آیه آمده است.

امام باقر (علیه السلام) فرمود: کعبه نه ساکنی دارد و نه مالکی، بلکه خانه ای خُر و آزاد است. (۱)

پیام ها

۱ بهداشت و نظافت، در بعض عبادات مثل نماز، شرط ورود است، و در بعضی دیگر مثل حج، جزء آن و در مواردی مثل قرائت قرآن و اعتکاف شرط کمال آن به حساب می آید. «ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ» ۲ سنت چرک زدایی و رفع آلودگی، یک فرمان حتمی و جدی است، نه یک

ص: ۳۷

توصیه. «ثُمَّ لِيَقْضُوا» ۳ آلودگی ها از خود انسان است، «تَفْتَهُمْ» ولی منافع، لطف الهی است که برای انسان قرار داده شد. «مَنَافِعَ لَهُمْ» ۴ برای طواف دور خانه مقدّس و آزاد، باید از آلودگی ها و تعهدها آزاد شوید.

«ثُمَّ لِيَقْضُوا»

وَ لِيُوفُوا

وَ لِيَطُوفُوا»

۵ انجام نذر، واجب است. «وَ لِيُوفُوا» ۶ سابقه، می تواند یک ارزش باشد. «الْعَتِيقِ» (کلمه «عتیق» به معنای قدیمی است و عتیقه به اشیای قدیمی گویند).

۷ خانه خدا ملک هیچ کس نیست. «الْعَتِيقِ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۳۰]

اشاره

ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ (۳۰)

این است (مناسک حج) و هر کس آنچه را خداوند محترم شمرده گرامی بدارد، قطعاً برای او نزد پروردگارش بهتر است، و چهار پایان برای شما حلال شده است، مگر آنچه (حرام بودنش) بر شما خوانده شده باشد پس، از پلیدی بت ها دوری کنید و از کلام باطل اجتناب ورزید.

نکته ها:

برای «قول زور» مصادیق فراوانی ذکر شده است، از جمله: دروغ، گواهی ناحق و غنا، همان گونه که برای «حُرْمَاتِ اللَّهِ» مصادیقی ذکر شده، مانند قانون خدا، کتاب خدا و اهل بیت رسول خدا (علیهم السلام) که حفظ حرمت همه ی آنها لازم است. (۱)

گواهی دروغ، در ردیف شرک به خدا آمده و قول زور از گناهان کبیره است. (۲)

ص: ۳۸

۱-۱. تفسیر کنز الدقائق.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین؛ بحار، ج ۴۷، ص ۲۱۶ تا ۲۱۷.

۱ آنچه را خداوند محترم داشته، گرامی بداریم. «وَمَنْ يُعْظَمِ حُرْمَاتِ اللَّهِ» (دستورات الهی را با احترام و عظمت یاد کنیم و در اجرای آنها، با نشاط و حساس باشیم) ۲ احترام به قوانین و مقدسات الهی به نفع خود ماست. «فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ» و پاداش این احترام نزد خداوند است. «عِنْدَ رَبِّهِ» ۳ اصل در چهارپایان، حلال بودن آنهاست، مگر دلیل خاصی از وحی داشته باشیم. «أُحِلَّتْ إِلَّا مَا يُتْلَى» ۴ بت پرستی، آلودگی است. «فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ» (مراسم حج و قربانی با شرک و بت پرستی آمیخته بود). «فَاجْتَنِبُوا»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۳۱]

اشاره

حُنْفَاءٌ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ (۳۱)

۳۱/۲۲

(مراسم حج را انجام دهید) در حالی که همگی خالص برای خدا باشید و هیچ گونه شرکی به خداوند نوزید، و هر کس به خدا شرک ورزد، گویی از آسمان سقوط کرده و پرنده ای در فضا او را می رباید، یا باد او را به مکانی دور پرتاب می کند.

نکته‌ها:

«حُنْفَاءٌ»

جمع حنیف، به معنای کسی است که پیرو دین حق باشد.

«خطف» به معنای ربودن سریع و «سحیق» به معنای دور است.

توحید، به همه چیز ارزش می دهد و شرک، ارزش را از بهترین موجودات سلب می کند. هُدُود که به پروردگار جهان، ایمان داشت به خاطر سوز و علاقه ای که برای هدایت مردم مشرک داشت، به جایی رسید که واسطه هدایت یک منطقه شد ولی انسان به خاطر شرک، طوری سقوط می کند که خوراک پرنده می شود.

مثال های قرآن، در هیچ زمان و مکانی کهنه نمی شود، هم طبیعی است و هم قابل فهم.

﴿فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ﴾

پیام ها

۱ قربانی، طواف، وفای به نذر و همه ی اعمال تنها برای خدا باشد. «خُنْفَاءَ لِلَّهِ» ۲ جز خدا به هر قدرتی وصل شویم، پایانش سقوط است، حتی ابر قدرت ها.

﴿وَمَنْ يُشْرِكْ﴾

... خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ» ۳ شرک، از هیچ کس بخشوده نیست. «وَمَنْ يُشْرِكْ» ۴ توحید و اخلاص، مانند حضور در آسمان است و شرک، همچون سقوط از آسمان و طعمه پرندگان شدن. «خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ» ۵ میان جدا شدن از خدا و سقوط کردن و طعمه صیادان شدن، لحظه ای فاصله نیست. «فَتَخَطَّفُهُ» (حرف فاء و کلمه ی «خطف») ۶ مقدس ترین کارها (طواف)، در مقدس ترین مکان ها (مسجد الحرام) و در مقدس ترین ایام (عید قربان)، اگر با اخلاص همراه نباشد، عاقبتش سقوط است نه رشد. «وَمَنْ يُشْرِكْ ... خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ» ۷ اخلاص، انسان را در برابر بادهای و طوفان های بیمه و نداشتن اخلاص انسان را در مسیر طوفان ها قرار می دهد. «أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ» ۸ شرک، گرچه کم یا در یک لحظه باشد، هیچ سرمایه ای را باقی نمی گذارد. «خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۳۲]

اشاره

﴿ذَلِكَ وَمَنْ يُعِظْ شُعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ﴾ (۳۲)

این است (دستورات خداوند درباره ی حج) و هر کس شعائر خدا را گرامی بدارد، پس این از تقوای دل هاست.

ص: ۴۰

نکته ها:

قرآن کریم در آیات دیگر، با صراحت دو مورد از مراسم و برنامه های حج را جزء شعائر الهی شمرده است: یکی «صفا و مروه» و دیگر «شتران قربانی»، ولی شعائر الهی در این دو خلاصه نمی شود و تمام عبادت های دسته جمعی از شعائر خداوند است، مانند نماز جمعه و جماعت و همه ی مراسم حج.

تقوا، از حالت های روحی است که از آثار و نشانه ها به وجود آن پی برده می شود، زیرا در کارهای ظاهری، بین گناه و ثواب فرق چندانی نیست، مثلاً: نماز خالصانه با نماز ریاکارانه در ظاهر یکی است و آنچه یکی را ارزشمند و دیگری را ضد ارزش می کند، همان روح و باطن کار است که مربوط به قلب هاست. «تَقْوَى الْقُلُوبِ»

پیام ها

۱ تقوای درونی باید آثار بیرونی هم داشته باشد، هر کس به شعائر بی اعتنا باشد، در حقیقت تقوای قلبی او کم است. «مَنْ يُعْظِمُ شُعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ» ۲ بزرگداشت ها باید بر اساس تقوا باشد، نه رقابت. «مَنْ يُعْظِمُ ... تَقْوَى الْقُلُوبِ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۳۳]

اشاره

لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعٌ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَىٰ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ (۳۳)

در آن (حیوانات قربانی) برای شما تا رسیدن زمان معین (عید قربان) منافی است، سپس جایگاه آن (قربانی) به سوی آن خانه قدیمی و آزاد (کعبه) است.

نکته ها:

بعضی گمان می کردند همین که شتر یا حیوان دیگری را برای قربانی معین کردند، حق سوار شدن بر آن و شیر دوشیدن از آن را ندارند. این آیه این تفکر را رد می کند.

پیام ها

۱ در سایه ی تعظیم شعائر، منافع مادی شما نیز تأمین می شود. «لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعٌ» ۲ در مراسم حج محوریت با کعبه است. «وَ لِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ ... مَحِلُّهَا إِلَىٰ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ»

اشاره

وَ لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيَّ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَإِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَ بَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ (۳۴)

و(شما تنها امتی نیستید که تکلیف قربانی دارد، زیرا) ما برای هر امتی آئینی قرار دادیم، تا هنگام قربانی نام خدا را بر حیواناتی که خداوند روزی آنان کرده ببرند، خدای شما معبود یکتاست، پس فقط تسلیم او باشید، و به بندگان خالص بشارت ده.

نکته ها:

کلمه «الْمُخْبِتِينَ» از «خبت» یعنی زمین وسیع و هموار که خالی از فراز و نشیب است و محبت به انسان آرام و مطمئن گفته می شود که از هر گونه پندار شرک دور باشد.

کلمه ی «منسک» یا مصدر، یا اسم زمان و یا اسم مکان است. لذا معنا چنین است: ما برای هر امتی برنامه عبادت یا زمانی را برای قربانی یا مکانی را برای آن قرار دادیم.

پیام ها

۱ برنامه قربانی، در تمام ادیان آسمانی بوده است. «لِكُلِّ أُمَّةٍ» ...

۲ هنگام قربانی، نام خدا را باید به زبان آورد. «لِيذْكُرُوا» ۳ شیوه ی بندگی خداوند، تنها باید از طریق وحی باشد. «جَعَلْنَا مَنْسَكًا» ۴ خدای ما پروردگار یکتاست. «فَالِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ»، همان خدایی که هم دین ما را تأمین می کند، «جَعَلْنَا مَنْسَكًا» و هم دنیای ما را «رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ».

۵ نام خداوند به قدری ارزش دارد که اگر هنگام ذبح حیوان بر زبان جاری شود، گوشت آن حیوان حلال و گرنه حرام خواهد بود. «لِيذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ» ۶ غذای انسان های خداپرست نیز باید رنگ الهی داشته باشد. «لِيذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ» ۷ جز برای خدا تسلیم نشوید. «فَلَهُ أَسْلِمُوا» ۸ همین که در تمام ادیان نام خدا بردن مطرح است، پس آفریدگار همه یکی است. زیرا اگر خدای دیگری بود این مراسم به صورت های دیگری نیز

مطرح می شد. «فَاللَّهُمَّ إِلَهًا وَاحِدًا» (حرف «فاء» برای نتیجه است یعنی وحدت مکتب، نشانه ی وحدت معبود است).

۹ بشارت های الهی، مخصوص کسانی است که متواضع و تسلیم خدا هستند.

«بَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۳۵]

اشاره

الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (۳۵)

(مُخْبِتِينَ) کسانی هستند که هر گاه نام خدا برده شود دل هایشان از خوف (خداوند) می لرزد و بر آنچه (از سختی ها) به آنان می رسد مقاومند و برپاکنندگان نمازند و از آنچه به آنان روزی داده ایم انفاق می کنند.

نکته ها:

یاد خدا هم آرام بخش است وهم برای اهل ایمان، خوف آور، همانند کودکی که با یاد والدین، هم آرام می گیرد وهم از آنان پروا می کند و حساب می برد.

پیام ها

۱ ترس از خدا و پروای درونی، یک ارزش است. «وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ» ۲ تقوا، بر همه ی کمالات مقدم است. «وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ ... وَ الصَّابِرِينَ» ...

۳ زیربنای انجام وظیفه بعد از تقوا، مقاومت و صبر است. «وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَ الصَّابِرِينَ» ۴ صبری ارزش دارد که در برابر مشکلات دوام بیاورد. «الصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ» ۵ رابطه با خدا، از رابطه با محرومان جدا نیست. «وَ الْمُقِيمِي الصَّلَاةِ يُنْفِقُونَ» ۶ بخشش، مخصوص مال نیست، از علم و آبرو و هنر نیز می توان انفاق کرد.

«مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ»

۷ انفاقی ارزش دارد که دائمی باشد. («يُنْفِقُونَ» فعل مضارع نشانه استمرار است)

ص: ۴۳

۸ در انفاق نیز اعتدال و میانه روی لازم است. «وَمِمَّا» ...

۹ اموال و دارایی های انسان رزق الهی است. «رَزَقْتَاهُمْ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۳۶]

اشاره

وَ الْبُدْنَ جَعَلْنَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَ أَطْعَمُوا الْقَانِعَ وَ الْمُعْتَرَ كَذَلِكَ سَخَّرْنَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (۳۶)

و(قربانی کردن) شترهای چاق را برای شما از شعائر الهی قرار دادیم، در آنها برای شما خیر است، پس (هنگام قربانی) نام خدا را بر شتران در حالی که ایستاده اند ببرید، پس چون به پهلو افتادند (و جان دادند) از (گوشت) آنها بخورید و به فقیر قانع و فقیری که روی سؤال ندارد اطعام کنید، بدین گونه حیوانات قربانی را برای شما (رام و) مسخر کردیم، تا شاید شکرگزاری کنید.

نکته ها:

«الْبُدْنَ»

جمع «بدنه» است به معنای شتر سالم و فربه، و «صَوَافَّ» حیوانی است که زانوی خود را صاف نگاه داشته است.

جمله ی «وَ وَجَبَتْ جُنُوبُهَا» یعنی استقرار به پهلو و کنایه از جان دادن حیوان است. «الْقَانِعَ» فقیری است که قانع است و «الْمُعْتَرَ» فقیری را گویند که نیازمند است اما حرفی به زبان نمی آورد، ولی به قصد کمک گرفتن از کنار شما عبور می کند. (۱)

در اسلام، هر جا مسأله خوردن مطرح است، در کنارش وظیفه دیگری نیز ذکر شده است:

«كُلُوا ... وَ لَا تُسْرِفُوا» (۲) بخورید ولی اسراف نکنید.

«فَكُلُوا»

... وَ أَطْعَمُوا» (۳) بخورید و به دیگران بخورانید.

ص: ۴۴

۱-۱. تفسیر نور الثقلین؛ کافی، ج ۳، ص ۴۹۹.

۲-۲. اعراف، ۳۱.

۳-۳. حج، ۳۶.

«كُلُوا ... وَاعْمَلُوا» (۱) بخورید و عمل صالح انجام دهید.

«كُلُوا ... وَاشْكُرُوا» (۲) بخورید و سپاس گزارید.

پیام ها

۱ در بزرگداشت شعائر الهی، سخاوت مندانه خرج کنید. «وَالْبَدَن» (بدن) به معنای شتر چاق است) ۲ عرب جاهلی می پنداشت که از گوشت قربانی نباید استفاده کند. «فَكُلُوا» ۳ در تعظیم شعائر دینی، مهم توجه و عنایت الهی است، خواه نسبت به جماد باشد، خواه نسبت به حیوان. «إِنَّ الصَّافَّ وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ»، «وَالْبَدَن ... مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ» ۴ احکام دینی باید از طریق وحی معین شود. «جَعَلْنَاهَا» ۵ در شعائر الهی، منافع انسان ها نیز تأمین است. «لَكُمْ» (بر خلاف قربانی در راه بت ها و یا ریخت و پاش های مسرفانه) ۶ در مکتب تربیتی اسلام، در تغذیه نیز خدا مطرح است. «فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ» ۷ بهترین روش قربانی شتر، نحر آن در حال ایستاده است. «صَوَافً» ۸ تا جان در بدن حیوان هست، مصرف گوشتش ممنوع است. «فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبَهَا فَكُلُوا» ۹ گوشت قربانی باید تقسیم شود. (بین خود و دیگران) «فَكُلُوا أَطْعَمُوا» ۱۰ به تمام گروه های بی بضاعت رسیدگی کنید. «الْقَانِعِ وَالْمُعْتَرِّ» ۱۱ قربانی در مکانی انجام گیرد که محل عبور فقرا باشد. «الْمُعْتَرِّ» ۱۲ رام بودن و مسخر بودن حیوانات، خوردن گوشت قربانی و اطعام به دیگران، ذبح و نحر حیوانات در مراسم حج و اخلاص و رنگ الهی داشتن، نعمت هایی است که باید شکرگزاری شود. «لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ»

ص: ۴۵

۱-۱. مؤمنون، ۵۱.

۲-۲. سبأ، ۱۵.

اشاره

لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَائُهَا وَلَا يَكُنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتَكْبُرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ (۳۷)

هرگز گوشت و خون حیوانات قربانی، به خداوند نمی رسد، بلکه آنچه از طرف شما به او می رسد تقواست، این گونه خداوند حیوانات را برای شما مسخر نمود، تا خدا را به خاطر آن که شما را هدایت کرده است به بزرگی یاد کنید، و به نیکوکاران بشارت ده.

پیام ها

۱ خداوند به تکالیفی که انجام می دهیم، نیازی ندارد. «لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا» ۲ در ورای مسائل ظاهری دین، اهداف والاتری وجود دارد. (به ظاهر دستورات دینی بسنده نکنیم، داشتن اخلاص و روح تعبد و تسلیم در برابر فرمان خداوند، باطن احکام الهی است). «وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ» ۳ رابطه ی انسان با خداوند از راه تقواست. «يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ» ۴ خدا را به بزرگی یاد کردن، یک نوع شکر الهی است. «لِتَكْبُرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ» ۵ نعمت هدایت، از نعمت هایی است که برای شکر آن سفارش ویژه ای شده است. «عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ» ۶ اگر لطف خداوند نباشد، همه گمراه خواهیم شد. «هَدَاكُمْ» ۷ حج و مناسک آن جلوه آشکار هدایت است. «عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ» ۸ انجام مناسک حج، انسان را در زمره محسنین قرار می دهد. «وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ»

اشاره

إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ (۳۸)

قطعاً خداوند از کسانی که ایمان آورده اند دفاع می کند، بی شک خداوند هیچ خیانتکار ناسپاسی را دوست ندارد.

یکی از وعده ها و سنت های الهی، نصرت و دفاع از مؤمنین است و خداوند این دفاع و حمایت را به عنوان یک حق، بر خود لازم فرموده است: «وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ» (۱) البته معنای دفاع و نصرت الهی، همیشه دفاع و نصرت فوری و کوتاه مدت نیست، بلکه دفاع دراز مدت را نیز شامل می شود، زیرا در آیات دیگر می فرماید: «وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ» آری، ممکن است در یک درگیری و جنگ، مؤمنین به ظاهر شکست بخورند ولی اهداف و تفکر آنان پیروز شود، چنان که ابن ملجم، حضرت علی (علیه السلام) را به شهادت رساند، ولی آیا خداوند او را حمایت کرد یا علی (علیه السلام) را؟ نام علی، فرزند علی، کتاب علی، مناجات علی، عزت علی، شیعه ی علی و تفکر علی سرانجام به پیروزی رسید.

«خَوَانٍ»

و «كُفُورٍ» به معنای کسی است که کفر و خیانت، کار و سیره ی او باشد.

پیام ها

۱ تحقق وعده ی الهی در دفاع از مؤمنان، حتمی است. «إِنَّ» ۲ مؤمنان، تنها و بی مدافع نیستند. «إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا» ۳ حمایت خداوند، ابدی است. «يُدَافِعُ» ۴ مؤمنان، از حریم خدا دفاع می کنند و خدا از حریم مؤمنان. «يُدَافِعُ»، نه «يُدَافِعُ» ۵ مؤمنان، محبوب خدا هستند. «إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ» ۶ عنصری که نصرت و دفاع خدا را جلب می کند، ایمان است. «عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا وَ كَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ» (۲) ۷ قهر و غضب خداوند، بر اساس معیارهاست. «يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَانٍ» (دین خداوند امانتی در دست ماست که نباید به آن خیانت شود) «لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَانٍ» ...

۸ همه ی مردم در برابر خداوند یکسانند، «كُلَّ خَوَانٍ» و خیانت از هیچ کس

ص: ۴۷

۱-۱. روم، ۴۷.

۲-۲. روم، ۴۷.

بخشیده نیست.

۹ بدتر از خیانت، خیانت پیشگی؛ «خَوَانٍ» بدتر از کفر، کفرپیشگی است. «كُفُورٍ» ۱۰ خیانت، زمینه‌ی کفر است. (اَوَّلِ «خَوَانٍ»
مطرح شده، بعد «كُفُورٍ») ۱۱ کسی که ایمان ندارد به خود و خدا و رسول خدا (صلوات الله علیه) خیانت کرده است. («خَوَانٍ»
در برابر «آمَنُوا» قرار داده شده)

[سوره الحج (۲۲): آیه ۳۹]

اشاره

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنفُسِهِمْ ظُلْمًا وَإِنِ اتَّخَذُوا آلِي اللَّهِ عَلَيْهِمْ قَوْلًا لَّيْسَ مِنَ اللَّهِ وَلَا مِنَ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ (۳۹)

به کسانی که همواره و مظلومانه مورد تهاجم و قتل عام قرار گرفته اند، اجازه دفاع و جهاد داده شده است و البته خداوند بر یاری آنان قادر است.

نکته ها:

گفته اند: این آیه اولین آیه ای است که به پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) اجازه جهاد و جنگ مسلحانه داده است، زیرا کار آن حضرت چند مرحله داشت: ۱ دعوت و اصلاح قلبی و خودسازی نیروها. ۲ تشکل و بسیج نیروها. ۳ دفاع یا حمله.

پیام ها

۱ جهاد، بدون اذن خدا و رسول جایز نیست. «أُذِنَ» ۲ مظلومان، مجازند با دشمنان خود جهاد کنند. «أُذِنَ بِأَنفُسِهِمْ ظُلْمًا» ۳ نصرت خدا، بعد از پیاختن و حرکت ماست. «أُذِنَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيٌّ نَصِيرِهِمْ لَقَدِيرٌ» ۴ به رزمندگان روحیه دهید. «وَإِنَّ اللَّهَ عَلِيٌّ نَصِيرِهِمْ لَقَدِيرٌ» ۵ حق بر باطل پیروز است. «وَإِنَّ اللَّهَ عَلِيٌّ نَصِيرِهِمْ لَقَدِيرٌ» ۶ امداد الهی، تنها جنبه‌ی نظامی ندارد و انواع نصرت ها و امدادها را شامل می شود. «نَصِيرِهِمْ» به طور مطلق مطرح شده است.

۷ نصرت الهی حتمی است. (کلمه «إِنَّ» ، «لَقَدِيرٌ» ، حرف لام و جمله‌ی اسمیه) ۸ امداد و یاری خداوند نسبت به مؤمنان گسترده است. «لَقَدِيرٌ» ، نفرمود: «قادر»

اشاره

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَ لَوْ لَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدَمَتْ صَوَامِعُ وَ بِيَعٌ وَ صَلَوَاتٌ وَ مَسَاجِدٌ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَ لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ (۴۰)

(مظلومان مورد تهاجم)، کسانی هستند که به ناحق از خانه و کاشانه ی خود رانده شدند (و گناهی نداشتند) جز این که می گفتند: پروردگار ما خدای یکتا است و اگر خداوند (ظلم و تجاوز) بعضی از مردم را به وسیله ی بعضی دیگر دفع نکند، صومعه ها و کنیسه ها و کلیساها و مساجدی که نام خداوند در آنها بسیار برده می شود ویران می گردد، و قطعاً خداوند کسی که (دین) او را یاری کند، یاری می دهد، همانا خداوند نیرومند شکست ناپذیر است.

نکته ها:

کلمه ی «صَوَامِعُ» جمع «صومعه» به معنای دیر و محل عبادت و ریاضت راهبان در بیابان ها و غارهاست. کلمه ی «بِيَعٌ» جمع «بیعه»، محل عبادت مسیحیان است و کلمه ی «صَلَوَاتٌ» جمع «صلاه»، همان کنیسه و محل عبادت یهودیان است.

خرابی مسجد یعنی: محو اتحاد و تشکل، قطع رابطه با امام عادل، فراموشی فقرا، عدم آگاهی از اوضاع و غفلت از خدا و لذا اگر دشمن بتواند، اول این مراکز را قلع و قمع می کند. «لَهْدَمَتْ صَوَامِعُ وَ بِيَعٌ» ...

پیام ها

۱ آوارگی از وطن روشن ترین نمونه مظلومیت است. «ظَلِمُوا ... الَّذِينَ أُخْرِجُوا» ۲ علاقه به وطن، حقّ طبیعی انسان و اخراج از وطن، سلب این حقّ و سبب ظلم است. «أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ» ۳ در قرآن، تبعید مفسدین فی الارض حقّ و تبعید مؤمنان ناحقّ است. «بِغَيْرِ حَقٍّ»

۴ دینداری، سختی و ناگواری دارد. «أَخْرِجُوا ... إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ» ۵ مؤمنان، وسیله ی تحقق اراده ی الهی اند. «دَفَعُ اللَّهُ الذَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ» (دفاع از خداوند است ولی بدست مؤمنین) ۶ برای حفظ مراکز دینی، گاهی باید خون داد. «دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ» ...

۷ آنچه مهم است، دفاع از حریم مساجد است، خواه با جنگ باشد و خواه با قلم و بیان و یا برنامه های دیگر. «دَفَعُ اللَّهُ» ...

۸ مهم ترین برنامه ی دشمن، نابودی مراکز دینی بیدار کننده است. «لَهْدَمْتُ» (معابد، نشانه ی حضور دین در جامعه است).

۹ نام عبادتگاه مهم نیست، کفار و متجاوزین با یاد خدا و راه او به هر شکل و در هر کجا که باشد مخالفند. «صَوَامِعُ بَيْعٍ - صَلَوَاتُ مَسَاجِدٍ» ۱۰ یاد خدا هدف اصلی و روح اعمال در مراکز دینی است. «يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ» ۱۱ مساجدی مورد ستایش قرآن است که در آنها از خداوند بسیار یاد شود و به حد اقل اکتفاء نشود. «كَثِيرًا» (در هر مکانی که بیشتر یاد او شود، مقدس تر است) ۱۲ امداد و نصرت الهی، بعد از حرکت و تلاش ماست. «لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۴۱]

اشاره

الَّذِينَ إِن مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَاللَّهُ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ (۴۱)

کسانی که اگر آنان را در زمین به قدرت رسانیم، نماز بر پا می دارند و زکات می دهند و (دیگران را) به خوبی ها دعوت می کنند و از بدی ها باز می دارند؛ و پایان همه ی امور برای خداست.

نکته ها:

اگر قدرت و امکانات، در دست افراد صالح باشد، بهره برداری صحیح می کنند و اگر در اختیار ناهلان قرار گیرد سوء استفاده می کنند. بنا بر این دنیا و قدرت، برای گروهی نعمت و برای گروهی وسیله ی بدبختی است و قرآن از هر دو نمونه یاد کرده است: اگر مؤمنان به

قدرت برسند، به سراغ نماز و زکات و امر به معروف می روند ولی انسان های منحرف و نااهل، اگر قدرتمند شوند کارشان طغیان است، «إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ» (۱) و در راه نابودی منابع اقتصادی و نسل بشر گام بر می دارند، «وَ إِذَا تَوَلَّى سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ» (۲) و عاقبت، مردم را به دوزخ می کشانند. «أَنَّمَا يُدْعُونَ إِلَى الْنَّارِ» (۳)

پیام ها

۱ یاری خداوند از طریق احیای دین اوست. «وَلْيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ»، «الَّذِينَ إِذَا مَكَتَاهُمْ» ...

۲ امر به معروف و نهی از منکر، به قدرت نیاز دارد. «مَكَتَاهُمْ» ۳ پیروزی مؤمنان، زمینه ی بندگی و تعاون مالی و فرهنگی را فراهم می کند و غفلت و غرور را از بین می برد. «إِنْ مَكَتَاهُمْ» ...

۴ برای مؤمنان، تمام زمین یکسان است، آنان هر کجا که توان دارند هدف مقدس خود را پیاده می کنند. «فِي الْأَرْضِ» ۵ همه ی قدرت ها را از خدا بدانیم. «مَكَتَاهُمْ» ۶ اولین ثمره ی حکومت صالحان، نماز و زکات و امر به معروف و نهی از منکر است. «إِنْ مَكَتَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ» ...

۷ رابطه با خدا و دستگیری از محرومان و آگاهی دادن به جامعه و جلوگیری از مفاسد، از هم جدا نیست. «أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ آتَوْا الزَّكَاةَ وَ أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ» ...

۸ اقامه ی نماز و ادای زکات و امر به معروف و نهی از منکر از وظایف و کارهای قطعی مسئولان حکومت اسلامی است. «أَقَامُوا» نه «یقیمون» ۹ حاکمان مؤمن، هم در فکر ارتقای روحی و رشد امور معنوی هستند و هم به دنبال رفاه و حل مشکلات اقتصادی و فقرزدایی و اصلاح جامعه. «أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ آتَوْا الزَّكَاةَ» ...

ص: ۵۱

۱-۱. علق، ۶.

۲-۲. بقره، ۲۰۵.

۳-۳. قصص، ۴۱.

۱۰ جامعه ای تحت حمایت خداوند است که این چهار ارزش محوری را داشته باشد: نماز، زکات، امر به معروف و نهی از منکر. «وَلْيُنْصِرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصِرُهُ»، «الَّذِينَ إِذْ مَكَانَهُمْ أَقَامُوا الصَّلَاةَ» ۱۱ امر و نهی شما، زمانی در جامعه موثر است که اول به وظایف فردی خود عمل کنید. «أَقَامُوا الصَّلَاةَ ... أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ» ۱۲ اقامه ی نماز، به قدرت و امکانات نیاز دارد. «إِنْ مَكَانَهُمْ ... أَقَامُوا الصَّلَاةَ» ۱۳ زکات، همتای ناگسستنی نماز است. «أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ» (در ۲۸ آیه ی قرآن، زکات در کنار نماز آمده است).

۱۴ با انجام همه ی وظایف، باز هم به حسن عاقبت خود و نتیجه ی نهایی کارتان مطمئن نشوید و بر خداوند امید و توکل داشته باشید. «وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ» ۱۵ امکانات، بیش از چند روزی در دست شما نیست. «وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ»

[سوره الحج (۲۲): آیات ۴۲ تا ۴۴]

اشاره

وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ (۴۲) وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ (۴۳) وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكَذَّبَ مُوسَىٰ فَأَمَلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ (۴۴)

و(ای پیامبر!) اگر تو را تکذیب می کنند(نگران مباش، زیرا) قوم نوح و عاد و ثمود نیز که قبل از اینها بودند، انبیا را تکذیب کردند.

و قوم ابراهیم و لوط(نیز پیامبرشان را تکذیب کردند).

و مردم(منطقه ی) مَدْيَنَ، انبیای خود را تکذیب کردند، موسی(نیز) مورد تکذیب مردم قرار گرفت، پس به کافران مهلت دادم(و همین که در غفلت غرق شدند) آنان را(با قهر خود) گرفتم، پس چگونه خواهد بود عذابی که برای آنان مجهول و مبهم است(و نمی توانند عمق آن را بفهمند)؟

۱ تکذیب دشمنان، نباید مانع ادامه‌ی راه شود. «وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ» ...

۲ از دشمنی کفار نهراسید. «إِنْ يُكَذِّبُوكَ»... (خداوند پیامبر را دلداری می‌دهد) ۳ تاریخ تکرار می‌شود. «فَقَدْ كَذَّبْتَ قَبْلَهُمْ»
 ۴ برای عبرت و تربیت، از تاریخ استفاده کنید. «قَبْلَهُمْ» ۵ نوح و ابراهیم و لوط از طرف قوم خود تکذیب شدند. (قوم ابراهیم قوم لوط قوم نوح) ولی موسی از طرف قومش تکذیب نشد بلکه از طرف قبطیان تکذیب شد. «كُذِّبَ مُوسَى» و نفرمود: «قَوْمُ مُوسَى»
 ۶ سنت خداوند بر فرستادن انبیاست. (نوح، ابراهیم، موسی، شعیب، و لوط) ۷ خداوند به تبهکاران مهلت می‌دهد. «فَأَمَلَيْتُ» ۸ تبهکاران، مهلت خداوند را نشانه‌ی محبت یا غفلت او ندانند. «ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۴۵]

اشاره

فَكَأَيُّنَ مِنْ قَوْمٍ قُرِيهِ أَهْلُكُنَا هَا وَ هِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَ بِنْرِ مُعَطَّلَةٍ وَ قَصْرِ مَشِيدٍ (۴۵)

پس چه بسیار از (شهرها و) آبادی‌هایی که ستمگر بودند و آنها را هلاک کردیم، پس (دیوارهای) آن بر سقف‌هایش فرو ریخت، (نخست سقف‌ها ویران شد، و بعد دیوارها و پایه‌ها بر روی سقف‌ها سقوط کرد). و چه بسیار چاه (پر آب)، متروکه و چه بسا قصرهای بلند (و محکمی که بی ساکن یا مخروبه شد).

نکته‌ها:

کلمه «خَاوِيَةٌ» از «خواء» به معنای فرو ریختن و سقوط کردن است و کلمه «مَشِيدٍ» هم به معنای کاخ بلند است و هم کاخ گچ‌کاری شده.

پیام‌ها

۱ قهر خدا بر ستمگران حادثه نیست، یک جریان است. «فَكَأَيُّنَ»

۲ از تاریخ درس بگیریید. «فَكَأَيُّنَ مِنْ قَزِيهِ» ...

۳ نتیجه ی ظلم، نابودی است. «أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ» ۴ در برابر قهر خدا، نه سقفی می ماند و نه ستونی. «خَاوِيَةٌ عَلَيَّ عُرُوشَهَا»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۴۶]

اشاره

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا ۱ أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ ۲ وَ لَكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ (۴۶)

آیا آنان در زمین سیر نکردند تا دل هایی داشته باشند که با آن حقیقت را درک کنند، یا گوش هایی که با آن حقیقت را بشنوند؟ البتّه چشم های آنان کور نیست، لکن دل هایی که در سینه دارند نابینا است.

پیام ها

۱ سفرهای علمی و تجربی، کاری ارزشمند و راهی مطلوب برای گسترش شناخت است. «أَفَلَمْ يَسِيرُوا» ۲ زمین و زمان، کلاس درس است و کسانی که عبرت نمی گیرند سزاوار توبیخ هستند. «أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ» ۳ گروهی از مردم، نه از پیامبران بیرونی پند می گیرند و نه از عقل که پیامبر درونی است. «يَعْقِلُونَ بِهَا» ۴ عقل، گوش و چشم از ابزار شناخت است. «يَعْقِلُونَ ... آذَانٌ ... الْأَبْصَارُ» ۵ بدتر از نابینایی چشم، نابینایی دل است که با پند گرفتن بینا نمی شود.

«تَعْمَى الْقُلُوبُ»

آری، اصرار در لجاجت و دشمنی با حق، انسان را مسخ می کند و او را به جایی می رساند که نه با عقل حقیقت را درک می کند و نه با چشم و گوش.

اشاره

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ (۴۷)

و کفار، تعجیل عذاب الهی را از تو می خواهند، در حالی که خداوند هرگز از وعده ی خود تخلف نمی کند و یک روز نزد پروردگارت به منزله ی هزار سال (از سال هایی) است که شما می شمیرید.

نکته ها:

در برابر هشدار انبیا، کفار بارها از آنان می پرسیدند: آن قهر الهی که از آن سخن می گوئید، چه زمانی ما را فرا خواهد گرفت؟ «وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ» (۱)، این آیه به آنان پاسخ می دهد که عجله نکنید، وعده ی الهی حتمی است.

پیام ها

۱ مهلت دادن خدا را نشانه ی غفلت او و رها شدن خود ندانیم. «يَسْتَعْجِلُونَكَ» ۲ درخواست های بیجا و جوسازی ها و سؤال های بی ربط، ما را تحت تأثیر قرار ندهد. «يَسْتَعْجِلُونَكَ» ۳ زمان در نزد ما با نزد خداوند متفاوت است. «وَأَنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ»

اشاره

وَكَأَيِّنْ مِنْ قَوْمٍ أَمَلَتْ لَهُمْ أَمْثَلِيَّتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتَهَا وَإِلَى الْمَصِيرِ (۴۸)

و چه بسیار از (شهرها و) آبادی هایی که به (اهل) آن مهلت دادم در حالی که ستمگر بودند (اما از این مهلت، برای توبه و اصلاح خویش استفاده نکردند و بر کفر خود اصرار ورزیدند). سپس آن (ها) را با قهر خود گرفتم و بازگشت (همه) به سوی من است.

ص: ۵۵

۱ یکی از سنت های الهی، مهلت دادن به ستمگران است پس عجله ما بیهوده است. «وَكَأَيِّنْ مِنْ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَكَانُوا يُظَاهَرُونَ» ۲ ظلم انسان، سبب قهر الهی است. «وَ هِيَ ظَالِمَةٌ لِيَوْمٍ تَأْتِي فِيهِ الْبُحْرَانُ»

[سوره الحج (۲۲): آیات ۴۹ تا ۵۱]

اشاره

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (۴۹) فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ (۵۰) وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ (۵۱)

بگو: ای مردم! همانا من برای شما هشدار دهنده ای روشن‌گرم.

فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

پس کسانی که ایمان آوردند و کارهای شایسته انجام دادند، برایشان آمرزش و رزق نیکو خواهد بود.

و کسانی که در (انکار و رد) آیات ما تلاش کردند و چنین پنداشتند که می توانند ما را عاجز کنند (و بر ما پیروز شوند) آنان اهل دوزخند.

پیام ها

۱ پیامبران، از پیش خود سخن نمی گفتند. «قُلْ» ۲ هشدار انبیا به نفع مردم است. «لَكُمْ» ۳ پیامبر، بر مردم تحکم و سیطره و حق اجبار ندارد. «إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ» ۴ نیاز مردم به انداز، بیش از تبشیر است. «أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ» ۵ پیامبر، با مردم به روشنی سخن می گوید. «مُبِينٌ» ۶ ایمان از عمل صالح جدا نیست، (هر دو با هم شرط بهره گیری از پاداش های الهی است). «آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ» ...

۷ پاداش معنوی، بر پاداش مادی مقدم است. «مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ»

۸ رزقی ارزش دارد که با کرامت و تکریم باشد. «رِزْقٌ كَرِيمٌ» ۹ هیچ کس نمی تواند مانع تحقق اهداف الهی شود، گرچه کافران تلاش می کنند.

«سَعَوْا»

۱۰ کفار، نه حرف تازه دارند و نه منطق، تنها کارشان، تلاش برای خنثی کردن راه حق است. «مُعَاجِزِينَ» ۱۱ دوزخ، برای گروهی از مردم دائمی است. «أَصْحَابُ الْجَحِيمِ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۵۲]

اشاره

وَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۵۲)

و پیش از تو هیچ رسول و پیامبری را نفرستادیم، مگر این که هر گاه آرزو می کرد (و برای پیشبرد اهداف الهی خود طرحی می ریخت) شیطان در (طرح و) آرزوی او (مسائلی را) القا می کرد، لکن خداوند هر چه را که شیطان القا می کرد از بین می برد، سپس آیات خود را استحکام می بخشید و خداوند آگاه و حکیم است.

نکته ها:

مردم در برابر وسوسه های شیطان چند دسته اند:

۱ افرادی وسوسه ی شیطان در روحشان کارساز است. «يُوسِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ» (۱) بعضی ها شیطان با آنان تماس می گیرد، ولی فوراً متوجه می شوند و او را طرد می کنند.

«مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا» (۲) گروهی، شیطان همیشه با آنهاست. «فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ» (۳) پیامبران الهی جزء هیچ یک از این سه دسته نیستند، آنان معصومند و شیطان نه قرین آنهاست، نه در روحشان وسوسه می کند و نه با آنان تماس می گیرد، شیطان در طرح و

ص: ۵۷

۱-۱. ناس، ۵.

۲-۲. اعراف، ۲۰۱.

۳-۳. زخرف، ۳۶.

برنامه و آرزوی آنان القائاتی دارد و ناگفته پیداست که حساب طرح پیامبران و برنامه ها و اهدافشان، از حساب شخصی آنان جداست.

پیام ها

۱ پیامبر اسلام (صلوات الله علیه) آخرین پیامبر است. «فَبَلِّغْ» (در تمام قرآن درباره ی پیامبر اسلام، کلمه ی بعدك وجود ندارد).

۲ تضاد میان حق و باطل، یک جریان دائمی است. «مَنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانَ» ...

۳ همه ی پیامبران در یک سطح نیستند. «رَسُولٍ نَبِيٍّ» (رسول مسئول تبلیغ گسترده است، ولی نبی در آن حد نیست).

۴ انبیا برای اهداف خود طرح و برنامه دارند. «تَمَنَّى» ۵ شیطان در انبیا اثری ندارد ولی در اهداف آنان وسوسه می کند. «أُمِّيَّتِهِ»
۶ وسوسه های شیطان، بهترین برنامه ها را نیز تهدید می کند. «أُمِّيَّتِهِ» ۷ در تضاد میان حق و باطل، خداوند باطل را محو و حق را تثبیت می کند.

فَيَنْسُخُ اللَّهُ

... ثُمَّ يُحْكِمُ ۸ در پیروزی حق بر باطل عجله نکنید. «ثُمَّ» رمز دراز مدّت است) ۹ حق، بدون حمایت خداوند پایدار نیست. «يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ» ۱۰ تضاد حق و باطل و پیروزی حق بر باطل، نقشه ی حکیمانه و عالمانه ی الهی است. «يُحْكِمُ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۵۳]

اشاره

لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ (۵۳)

تا (خداوند) القائات شیطان را برای آنان که در دل هایشان بیماری است و (نیز) برای سنگدلان، وسیله ی آزمایش قرار دهد و قطعاً ستمگران در دشمنی طولانی و عمیقی هستند.

ص: ۵۸

۱ القائنات شیطان، وسیله ی آزمایش افراد سنگدل و بیمار دل است. «فِتْنَةً» (بیماری روحی و سنگدلی زمینه ای مناسب برای قرار گرفتن در دام فتنه ها و شیطان است).

۲ با این که سنگدلی، نوعی بیماری روحی است، ولی جداگانه مطرح شده تا اهمیت آن مشخص شود. «وَ الْقَائِمِ بِهِ قُلُوبُهُمْ» ۳ سنگدلانی که تحت تأثیر القائنات شیطان قرار گیرند ستمگرند. «وَ إِنَّ الظَّالِمِينَ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۵۴]

اشاره

وَ لِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادٍ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۵۴)

و نیز آگاهان بدانند (وحی کدام است و القائنات شیطان کدام، و بدانند) که طرح و آرزوی انبیا حقی است از طرف پروردگار تو، پس به آن ایمان آورند و دل هایشان در برابر آن خاضع گردد و قطعاً خدا کسانی را که ایمان آورده اند به راه مستقیم هدایت می کند.

نکته ها:

القائنات شیطان، در برنامه های انبیا و نسخ آنها از طرف خداوند، دو اثر دارد:

۱ وسیله ی آزمایش برای بیمار دلان و سنگدلان است.

۲ خنثی شدن القائنات شیطان، سبب نورانیت دل و ایمان اهل علم و آگاهی است.

پیام ها

۱ علم آن است که به انسان قدرت تشخیص حق از باطل را بدهد. (و تنها محفوظات تقلیدی و سطحی نباشد). «وَ لِيَعْلَمَ أَنَّهُ الْحَقُّ» ...

۲ گاهی بهره برداری ها و برداشت های مادی یا معنوی، مربوط به خلق و خوی شخصی افراد است. یک القای شیطانی برای افراد سنگدل فتنه است ولی

برای اهل علم، کلید شناخت می شود. «لِيَعْلَمَ» ۳ علم، یک موهبت الهی است که به افراد داده می شود. «أوتوا» ۴ اهل علم نباید سنگدل و بیمار دل باشند. زیرا در این آیه، «أوتوا العِلْمَ» در برابر «فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ» که در آیه ی قبل آمده قرار گرفته است.

۵ علم از اوست «أوتوا العِلْمَ»، حق از اوست «الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ»، هدایت هم از اوست. «إِنَّ اللَّهَ لَهَادٍ الَّذِينَ» ۶ علم، ایمان و خضوع از مراحل تکامل انسان است. «أوتوا العِلْمَ، فَيُؤْمِنُوا، فَتُحِبَّتْ» ۷ هر کس گام اول ایمان را برداشت، خداوند او را به گام های بعد هدایت می کند. «فَيُؤْمِنُوا ... إِنَّ اللَّهَ لَهَادٍ الَّذِينَ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۵۵]

اشاره

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَقِيمٍ (۵۵)

و کسانی که کفر ورزیدند همواره از قرآن و نبوت در شک هستند، تا زمانی که قیامت به طور ناگهانی برای آنان فرا رسد، یا عذاب روز عقیم (روزی که بر جبران گذشته قادر نیستند) به سراغشان آید.

پیام ها

۱ اگر شک و تردید، مقدمه ی تحقیق و ایمان شود ارزشمند است. شک و تردید دائمی است که پایش انحراف و عذاب است. «لا يزال» ۲ از همه ی مردم انتظار ایمان نداشته باشید، زیرا برای گروهی از آنان هیچ دلیل و برهانی مؤثر نیست. «لا يزال» ... فی مریه» ۳ کسی که خط کفر و مبارزه با حق را پذیرفت، در برابر هر حقیقتی با سوء ظن و تردید برخورد می کند. «الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ» ۴ چون مرگ و قیامت ناگهانی است، هرگز غافل نباشیم. «بَغْتَةً» ۵ بعد از برپایی قیامت، فرصتی نیست که گذشته ی خود را جبران کنیم. «عَقِيمٍ»

اشاره

الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ (۵۶)

در روز قیامت حکومت برای خداست، او در میان مردم حکم و داوری می کند، پس کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند در باغ های پر نعمت (بهشت) خواهند بود.

پیام ها

۱ روز قیامت، هیچ کس هیچ قدرتی ندارد، جز با اراده ی او. «الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ» ۲ داوری خداوند بر اساس عملکرد ماست. «يَحْكُمُ ... فَالَّذِينَ آمَنُوا ... جَنَّاتٍ»

اشاره

وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ (۵۷)

و کسانی که کفر ورزیدند و آیات ما را تکذیب کردند، پس برای آنان عذاب خوار کننده ای است.

پیام ها

۱ مبنای داوری خداوند در قیامت، کفر و ایمان مردم است. «يَحْكُمُ ... فَالَّذِينَ آمَنُوا ... وَ الَّذِينَ كَفَرُوا» ۲ کیفر کسی که متکبرانه حق را نپذیرد، عذاب خوار کننده است. «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا ... لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ»

اشاره

وَ الَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا وَ إِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (۵۸) لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ وَ إِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ (۵۹)

و کسانی که در راه خدا هجرت کنند، سپس کشته شوند یا بمیرند قطعاً خداوند رزق نیکویی به آنان خواهد داد، و همانا خداوند بهترین روزی دهندگان است.

بی تردید خداوند آنان را در محلی وارد می کند که مورد رضایتشان باشد، همانا خداوند دانا و بردبار است.

پیام ها

۱ هجرت هدفدار یک ارزش است. «وَالَّذِينَ هَاجَرُوا» ۲ مرگ افراد مهاجر همسنگ شهادت است. «قَاتِلُوا أَوْ مَاتُوا» (مرگ یا شهادت مهم نیست، مهم در راه خدا بودن است) ۳ در راه خدا ناکامی نیست، اگر بندگان شایسته ی خداوند از لذت های دنیا محروم شوند به نعمت های بزرگ آخرت می رسند. «لَيَرْزُقَنَّهُمْ» ۴ تحقق وعده های الهی قطعی است. «لَيَرْزُقَنَّهُمْ» (حرف لام و حرف نون) ۵ رزق دنیا گاهی نیکوست و گاهی تلخ، ولی بهشتیان تنها از رزق نیکو برخوردارند. «رِزْقًا حَسَنًا» ۶ رازق واقعی خداست و دیگران واسطه ی رزق هستند. «خَيْرُ الرِّزَاقِينَ» ۷ مسکن و جایگاه دل پذیر از برجسته ترین نمونه های رزق نیکو است. «رِزْقًا حَسَنًا ... مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۶۰]

اشاره

ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيُنْصَرَنَّهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ عَفُورٌ (۶۰)

(آری،) مطلب چنین است، و هر کس به همان مقدار که به او ستم شده مجازات کند، ولی باز هم به او ظلم شود، قطعاً خداوند او را یاری خواهد کرد، البته خداوند بخشایشگر و آمرزنده است.

نکته ها:

در تفسیر نمونه می خوانیم: مشرکین در ماه محرم گفتند: چون مسلمانان جنگ در این ماه

را حرام می دانند، ما به آنان هجوم ببریم زیرا آنان از خود دفاعی نمی کنند. لکن این آیه می فرماید: دفاع از خود واجب است، در هر ماهی که باشد.

پیام ها

۱ دفاع، حقّ طبیعی هر انسانی است. «وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوِقِبَ بِهِ» ۲ عدالت، در همه جا یک ارزش است. «بِمِثْلِ مَا عُوِقِبَ» ۳ یاور مظلومان خداست. «لِيُنصِرَنَّهُ اللَّهُ» ۴ یاری مظلوم، همیشه با نابودی ظالم همراه نیست. خداوند مظلوم را یاری می کند، ولی ممکن است ظالم نیز به دلیلی مورد عفو الهی قرار گیرد. «لِيُنصِرَنَّهُ اللَّهُ لَعَفْوٌ غَفُورٌ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۶۱]

اشاره

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَ يُوَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَ أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ (۶۱)

این (وعده ی نصرت الهی) به خاطر آن است که خداوند (بر هر چیزی قادر است، اوست که) شب را در روز فرو می برد و روز را در شب فرو می برد، البته خداوند شنوا و بیناست.

نکته ها:

در آیه ی قبل خداوند فرمود: «لِيُنصِرَنَّهُ»، ما مظلوم را یاری می کنیم. در این آیه و آیه ی بعد به دلایل و زمینه های نصرت، اشاره کرده و آن عبارت است از:

۱ قدرت خداوند «يُولِّجُ اللَّيْلَ» ۲ علم او «سَمِيعٌ بَصِيرٌ» ۳ حق بودن او «ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ» ۴ بزرگی و عظمت او «الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ».

پیام ها

۱ مشت، نمونه ی خروار است. قدرت و علم خدا در تغییر شبانه روز، نشانه ی قدرت او بر نصرت بندگان است. «يُولِّجُ اللَّيْلَ»

۲ تغییرات شب و روز تصادفی نیست و تدبیر امور جهان، مدبری حکیم و دانا دارد. «یُولِجُ» ...

[سوره الحج (۲۲): آیه ۶۲]

اشاره

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ (۶۲)

این (یاری مظلوم از سوی خداوند) به خاطر آن است که خداوند حق است و هر چه را غیر از او بخوانند، آن باطل است؛ البته خداوند، بلند مرتبه و بزرگ است.

پیام ها

۱ جا به جایی شب و روز نشانه ای گویا از تدبیر و ربوبیت و یکتایی اوست.

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ

۲ هر معبودی جز او موهوم است. «بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ ... مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ» ۳ خدای متعال معیار حق است، نه چیز دیگر. «ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۶۳]

اشاره

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ (۶۳)

آیا ندیدی که خداوند از آسمان، آبی فرو فرستاد، آن گاه زمین سرسبز گشت؟ همانا خداوند دارای لطف و آگاهی است.

پیام ها

۱ مطالعه در هستی، زمینه ی ایمان به خداست. «أَلَمْ تَرَ» ۲ خداوند در جهان هستی، بر اساس عوامل طبیعی کار می کند. «أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ» ۳ آثار و برکات طبیعت از اوست. (اگر باران، زمین و طبیعت مرده را سبز و خرم می کند، این هم لطف الهی است). «فَتُصْبِحُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ»

اشاره

لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ (۶۴)

آنچه در آسمان ها و آنچه در زمین است مخصوص اوست، و در حقیقت، این خداوند است که بی نیاز و ستوده است.

نکته ها:

وجود انسان، سراسر فقر و به هوا، غذا، مسکن، لباس و چیزهای دیگر محتاج است و اگر چند روزی در شاخه ای از امور خود را بی نیاز بیندارد، دست به طغیان می زند و عوارض و خطراتی به دنبال دارد، مانند: بی تفاوتی، غفلت، استثماری، ولی خداوند «الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ»، بی نیاز مطلق و شایسته ی هر گونه ستایش است.

پیام ها

۱ هستی محتاج و نیازمند است و او تنها بی نیاز. «إِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ» ...

اشاره

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مِمَّا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلُوكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ (۶۵)

آیا ندیدی که خداوند آنچه را در زمین است و نیز کشتی هایی که به امر او در دریا می روند برای شما رام کرده است و آسمان را نگاه داشته تا جز به فرمان او به زمین نیفتد؟ همانا خداوند نسبت به مردم رأفت و رحمت دارد.

نکته ها:

مراد از تسخیر موجودات آن است که همه در مسیر کام گیری و منافع بشر قرار داده شده، مثلاً خورشید مسخر ماست یعنی از او بهره مند می شویم.

نام بردن از کشتی در کنار نعمت های زمینی به خاطر نقش مهم آن است، همین امروز نیز اگر یک روز کشتی ها متوقف شوند، چرخ اقتصاد دنیا فلج می شود.

۱ مطالعه ی آفرینش، هم ایمان آفرین است و هم عشق آفرین. «أَلَمْ تَرَ» ۲ تسخیر جهان هستی، به اراده ی خداست. «أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ» ۳ انسان می تواند بر زمین و پدیده های آن غالب شود و حق مشروع اوست.

«سَخَّرَ لَكُمْ»

(انسان شریف ترین پدیده های زمین است).

۴ سیر طبیعت، در مسیر اراده ی خداوند است. «تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ» ۵ آسمان و اجرام آن ساقط شدنی است و خداوند آنها را نگاه داشته است.

«يُمْسِكُ»

۶ برپایی نظام آفرینش و مصونیت آن از فروپاشی به حفظ دائمی خداوند نیازمند است. «يُمْسِكُ» ۷ قوانین طبیعی، مانع اراده ی الهی نیست. «إِلَّا بِإِذْنِهِ» ۸ دلیل الطاف الهی، رأفت و لطف اوست. «إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ» رام بودن طبیعت برای انسان، حرکت کشتی در دریا و امتیّت زمین از برخورد کرات آسمانی به آن جلوه های رأفت و رحمت گسترده الهی است. «سَخَّرَ لَكُمْ ... تَجْرِي فِي الْبَحْرِ ... يُمْسِكُ السَّمَاءَ ... لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ» ۹ همه ی مردم مورد لطف خداوند هستند. «بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ» ...

[سوره الحج (۲۲): آیه ۶۶]

اشاره

وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ (۶۶)

و او کسی است که شما را زنده کرد، سپس می میراند، بار دیگر زنده می کند؛ البته انسان بسیار ناسپاس است.

پیام ها

۱ با اینکه مرگ و حیات و گذشته و حال و آینده انسان بدست خداوند است، ولی باز انسان سرکشی و ناسپاسی می کند. «أَحْيَاكُمْ ... إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ»

ص: ۶۶

اشاره

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُونَكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ (۶۷)

برای هر امتی (شریعت و) آیینی قرار داده ایم که عمل کننده به آن باشند، پس نباید در (باره ی) این امر با تو نزاع کنند (که چگونه آیین تازه ای آورده ای؛ مردم را) به راه پروردگارت دعوت کن، همانا تو بر هدایت مستقیم قرار داری.

نکته ها:

چون انسان ها، نیازهای موسمی و اجتماعی و غیر ثابتی دارند، باید علاوه بر دستورات کلی و ثابت، در شرایط مختلف دستورات جدیدی صادر شود، همان گونه که پزشک نسخه های خود را در شرایط گوناگون بیمار تغییر می دهد و در زمان ما مسائل جدید را فقها در چارچوب قوانین کلی و ثابت برای مسلمین تعیین می نمایند.

بعضی «منسک» را مصدر به معنای «نسک» و قربانی کردن گرفته اند که معنای آیه این می شود: ما برای هر امتی نوعی قربانی قرار دادیم که آنان انجام دهنده آن بودند، بنا بر این مشرکان نباید به برنامه قربانی تو بهانه ای بگیرند.

پیام ها

۱ خداوند، هیچ امتی را بدون مکتب نمی گذارد. «لِكُلِّ أُمَّةٍ» ۲ دین باید از طرف خدا باشد. «جَعَلْنَا» ۳ مردم باید در راه الهی گام بردارند. «هُم نَاسِكُوهُ» ۴ وظیفه ی مبلغ، هدایت امت و استقامت در این راه است. «وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ» ۵ راه درست، راه انبیاست. «إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى» ۶ در برابر جدال و ستیز و تضعیف مخالفان، تقویت رهبران حق لازم است.

«فَلَا يُنَازِعُونَكَ فِي الْأَمْرِ»

... إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ ۷ کسی که مسئول ارشاد دیگران است باید تسلط بر راه حق و مستقیم داشته

باشد. «لَعَلِّي هُدَىٰ مُسْتَقِيمٍ»، «إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ عَلَيَّ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (۱) (کلمه «علی» رمز تسلط است)

[سوره الحج (۲۲): آیات ۶۸ تا ۶۹]

اشاره

وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (۶۸) اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (۶۹)

و اگر (کفار) با توبه جدال برخاستند، پس به آنان بگو: خداوند به آنچه شما عمل می کنید آگاه تر است.

خداوند در روز قیامت، میان شما در مورد آنچه اختلاف می کردید داوری خواهد کرد.

پیام ها

۱ خداوند پیامبرش را دلداری و آموزش می دهد. «وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ» ۲ انبیا با آن همه معجزه و منطق، باز گرفتار افراد لجوج بودند. «وَإِنْ جَادَلُوكَ» ۳ یاد خدا و واگذاری امور به او، بهترین وسیله آرامش است. «وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ» ...

۴ با افراد لجوج و اهل جدل درگیر نشوید. «وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ» ۵ در قیامت، داور و حاکم همان خدای متعال است که شاهد و آگاه است. «اللَّهُ أَعْلَمُ اللَّهُ يَحْكُمُ» (قضاوت کامل در سایه علم کامل است) ۶ ایمان به علم و داوری خداوند، آرامبخش مؤمنان و تهدید کننده ی کافران است. «اللَّهُ أَعْلَمُ اللَّهُ يَحْكُمُ» ۷ ایمان به قیامت بهترین اهرم برای مهار کردن اختلاف ها و مجادله هاست. «اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

ص: ۶۸

۸ درگیری جبهه حق با باطل سابقه ای بس طولانی دارد. «كُنْتُمْ فِيهِ تَخَلُّفُونَ» (کلمه ی «كُنْتُمْ» همراه با فعل مضارع، نشانه ی سابقه طولانی است)

[سوره الحج (۲۲): آیه ۷۰]

اشاره

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ (۷۰)

آیا نمی دانی که خداوند آنچه را در زمین و آسمان است می داند؟ همه ی اینها در کتاب (ثبت) است و این بر خداوند آسان است.

پیام ها

۱ علم خداوند نسبت به تمام هستی یکسان است. «يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ» ۲ علم خداوند در کتابی ثبت است. «فِي كِتَابٍ» (یا اعمالی که شما انجام می دهید که در دو آیه قبل به آن اشاره شد، در کتاب ثبت است) ۳ احاطه ی علمی خداوند بر همه ی امور و ثبت آن در کتابی مخصوص، برای او آسان است. «عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۷۱]

اشاره

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزَلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ (۷۱)

و کافران، غیر از خداوند چیزی را می پرستند که او هیچ گونه دلیلی بر آن نازل نکرده است، و آنها نسبت به آن هیچ گونه اطلاعی ندارند و برای ستمگران هیچ یآوری نیست.

نکته ها:

دیدگاه مشرکان این بود که خداوند به بعضی اشیا و بت ها قدرت تدبیر و تصمیم عطا کرده ولی خودش فوق همه آنهاست، آنان خیال می کردند که جهان تحت تدبیر خدایان (ارباب) است و خدا را «رب الارباب» و خدای خدایان می پنداشتند. این آیه می فرماید: خداوند هیچ

گونه اقتداری به هیچ یک از معبودهای خیالی شما نداده و هستی تحت تدبیر خدای یکتاست. «يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا» شاید مراد از نزول سلطان در آیه، سلطه ی علمی است. یعنی مشرکان به سراغ معبودها و بت هایی می روند که هرگز خداوند دلیل و برهانی از علم و منطق یا وحی به حمایت آنان نفرستاده است.

پیام ها

۱ انگیزه ی پرستش، یا فرمان الهی است: «يُنَزَّلُ بِهِ سُلْطَانًا»، یا رهنمود عقل و علم است: «لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ» و یا به امید یاری و استمداد اوست. «مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ» و مشرکین هیچ کدام را ندارند.

۲ هر پرستشی که بدون دلیلی از وحی و علم باشد، ظلم است. «وَمَا لِلظَّالِمِينَ»

[سوره الحج (۲۲): آیه ۷۲]

اشاره

وَ إِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا قُلْ أَفَأُتْبِكُمْ بِشَرِّ مِمَّنْ ذَلِكُمْ أَنَارُ وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ بَشِّرِ الْمَصِيرِ (۷۲)

و هنگامی که آیات روشن ما بر آنان خوانده می شود، در چهره ی کسانی که کفر ورزیدند ترش رویی و خشم را می شناسی (به گونه ای که) نزدیک است به کسانی که آیات ما را بر آنان می خوانند حمله کنند، (به آنان) بگو:

آیا شما را به چیزی بدتر از این خبر دهم؟ آتشی که خداوند به کافران وعده داده است، و چه بد سرانجامی است.

نکته ها:

کلمه ی «يَسْطُونَ» از «سطو» به معنای حمله و تهاجم است.

در مبارزه میان کفر و ایمان، لبه تیز حمله های کافران، روی مراکز و شخصیت های معنوی و

فرهنگی متمرکز است، آنان گاهی مراکز عبادت را هدف قرار می دهند که در آیه ی ۴۰ همین سوره خواندیم: «لَهُدْمَتْ صَوَامِعُ وَبَيْعٌ وَ گاهی بدنبال حمله به مبلغان و مروّجان دین یا مستمعین آنان هستند. «يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ»

پیام ها

۱ کافران همیشه حالت انکار دارند. «إِذَا تُلِيَتْ... تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ» ۲ خداوند با کافران اتمام حجّت می کند. «تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ» ۳ حجّت و استدلال باید روشن باشد. «بَيِّنَاتٍ» ۴ بغض و کینه ی کافران پوشیده نمی ماند. «تَعْرِفُ يَسْطُونَ» ۵ انکار قلبی و روحی در جسم اثر می گذارد. «فِي وُجُوهِ» ۶ کسی که برهان ندارد، به حمله و یورش تمسک می جوید. «يَسْطُونَ» (توسّل به زور نشانه ی عجز در منطق است) ۷ مبلغان یا گروندگان به دین، خود را برای حمله ی مخالفان آماده کنند. «يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ» ۸ تبلیغات روشنگر دینی، آتش سردی است به جان کافران. «بَشَرًّا مِنْ ذَلِكُمُ الدَّارُ» ۹ در انذار و تهدید افراد لجوج، از دوزخ یاد کنید. «النَّارُ»

[سوره الحج (۲۲): آیات ۷۳ تا ۷۴]

اشاره

يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاذْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسُدُّ لَهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِيدُوهُ مِنْهُ ضَعْفَ الطَّالِبِ وَالْمَطْلُوبِ (۷۳) مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ (۷۴)

ای مردم! مثلی زده شده است، پس به آن گوش فرا دهید، همانا کسانی که به جای خدای یکتا می خوانید، هرگز نمی توانند مگسی بیافرینند، هر چند برای این کار اجتماع کنند، و اگر آن مگس چیزی از آنان برآید، نمی توانند از او بازستانند، طالب و مطلوب هر دو ناتوانند.

ص: ۷۱

(مشرکان)، خدا را آن گونه که شایسته اوست بزرگ نداشتند، قطعاً خداوند نیرومند و شکست ناپذیر است.

پیام ها

۱ نحوه خطاب باید با مخاطبان تناسب داشته باشد. «يَا أَيُّهَا النَّاسُ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ» (مشرکان در مرحله ای نیستند که به آنان بهتر از «يَا أَيُّهَا النَّاسُ» گفته شود) ۲ در ارشاد و تبلیغ، ابتدا مردم را برای شنیدن آماده کنیم، سپس سخن بگوییم.

«ضَرْبَ مَثَلٍ فَاسْتَمِعُوا لَهُ»

۳ در مثال های قرآنی، دقت و توجه کنیم. «فَاسْتَمِعُوا لَهُ» ۴ اگر انسان ها، همه ی توان خود را هم به کار گیرند، نمی توانند موجود زنده ای خلق کنند. «لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ» ۵ مخلوقات کوچک را کوچک نشمریم. «إِنْ يَسْأَلُهُمُ الذُّبَابُ» ۶ کسی که در برابر یک مگس عاجز است، لایق نیست پرستش شود.

«لَا يَسْتَنْفِذُوهُ مِنْهُ»

۷ مشرکان خدا را قبول داشتند، ولی غیر او را نیز می پرستیدند. (قدردانی صحیح از خداوند، یکتا پرستی است). «مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ» ۸ انگیزه ی شرک، استمداد از شریک هاست، ولی باید غیر خدا را کنار گذاشت و تنها به سراغ او رفت، که قدرت و عزت مخصوص خداوند است. «إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ»

[سوره الحج (۲۲): آیات ۷۵ تا ۷۶]

اشاره

اللَّهُ يَصِيظُنِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ (۷۵) يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ (۷۶)

خداوند از میان فرشتگان و مردم رسولانی برمی انگیزد، همانا خداوند شنوا و بیناست.

ص: ۷۲

آنچه را پیش روی آنها و پشت سر آنهاست می داند و تمام کارها به خدا بازگردانده می شود.

نکته ها:

کلمه «اصطفی» از «صَفَوْه» به معنای خالص و ناب است و برگزیدن ناب نشانه آن است که بعضی از مردم و فرشتگان لیاقت دارند و ناب و خالص هستند.

ابو ذر از پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) نقل می کند که تعداد انبیا یکصد و بیست و چهار هزار نفرند که سیصد و سیزده نفرشان رسول بودند. (۱)

فرشتگان خداوند یکسان نیستند؛ هم مقام آنان تفاوت دارد و هم مسئولیت آنان. مقام بعضی مانند جبرئیل و میکائیل و عزرائیل از سایرین برتر است.

پیام ها

۱ گزینش پیامبر، حق خداست، که خالق و بصیر است. «يَصْطَفِي بَصِيرًا» (شاید کلمه سمیع و بصیر رمز آن باشد که ما هر کس را انتخاب می کنیم و مسئولیت می دهیم، بر کارشان نظارت و حمایت داریم) ۲ هر کسی لیاقت و استعداد پیام رسانی الهی ندارد. «مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ» ۳ عالم، محضر خداست. «يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ» ۴ اکنون که خدا می داند و همه به سوی او می رویم، گناه نکنیم. «يَعْلَمُ... تُرْجَعُ» ۵ خداوند آفرینش را طوری آفریده که بازگشت همه ی مسائل به سوی اوست.

«وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ»

۶ حرکت هستی به سوی خدا، به خواستن یا نخواستن آنها نیازی ندارد. «تُرْجَعُ» ۷ کاروان هستی به سوی هدفی مشخص، روان است. «تُرْجَعُ الْأُمُورُ»

ص: ۷۳

اشاره

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (۷۷)

ای کسانی که ایمان آورده اید! رکوع کنید و سجده نمایید و پروردگارتان را عبادت کنید و کار نیک انجام دهید، باشد که رستگار شوید.

نکته ها:

با اینکه رکوع و سجود از مصادیق عبادت هستند ولی در این آیه نام آن دو در کنار «وَاعْبُدُوا» آمده که نشانه ی اهمیت نماز و این دو رکن نماز است.

برای سعادت انسان دو برنامه مطرح شده و رستگاری او در انجام هر دو نوع عمل است: الف:

برنامه های ثابت مانند رکوع و سجود و عبادت های دیگر: برنامه های متغیر و تابع زمان و مکان که در هر زمان کار خیر مصادق خاصی دارد. «آمَنُوا ارْكَعُوا ... وَافْعَلُوا الْخَيْرَ»

پیام ها

۱ کار خیر (و ابتکارات و اختراعات و خدمات)، زمانی مؤثر است که در سایه ی ایمان و بندگی خدا باشد. «آمَنُوا ارْكَعُوا ... وَافْعَلُوا الْخَيْرَ» ۲ حتی با رکوع و سجود و تعبد و کار خیر، رستگاری خود را قطعی ندانید، زیرا آفت غرور و حبط عمل در کار است. «لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» ۳ فلاح و رستگاری، آخرین مرحله ی تکامل است که بعد از انجام عبادات و کارهای خیر باید امید آن را داشت. «لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»

اشاره

وَاجْهَدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مَلَّةً أَيْبِكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَ فِي هَذَا لِيُكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَ تَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ وَ اعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَ نِعْمَ النَّصِيرُ (۷۸)

و در راه خدا جهاد کنید چنان که شایسته جهاد (در راه) اوست، او شما را (بر همه ی اَمت ها) برگزید و در دین (اسلام) هیچ گونه دشواری بر شما قرار نداد، آیین پدرتان ابراهیم (را پیروی کنید)، او که شما را از قبل مسلمان نامید و در این (کتاب نیز مطلب چنین است) تا این پیامبر بر شما گواه باشد و شما بر مردم گواه باشید، پس نماز بر پا دارید و زکات بپردازید و به خدا تمسک جوید، که او مولا و سرپرست شماست، پس چه خوب سرپرستی است و چه خوب یآوری.

نکته ها:

می دانیم که گواه بودن، به علم و عدالت نیاز دارد و همه ی مردم نه عادلند و نه آگاه که بتوانند بر دیگران شاهد باشند، بنا بر این، مراد از گواه بودن مسلمانان که در این آیه عنوان شده است، بعضی از آنان هستند که هم به اعمال و رفتار مردم علم دارند و هم امین و عادلند و چنین افرادی همان گونه که در روایات می خوانیم، اهل بیت پیامبر و امامان معصوم (علیهم السلام) هستند که اعمال و رفتار ما بر آنان عرضه می شود.

خداوند در آغاز این سوره، از زلزله عظیم قیامت و عذاب شدید الهی یاد کرد و در پایان سوره از جهاد و نماز و زکات سخن گفت و یادآور شد که او برای همه بندگانش، مولا و سرپرست و یآوری نیکوست، این نکته به ما می آموزد که برای نجات از خطرهای زلزله ی عظیم قیامت و عذاب شدید الهی، بنده ی او باشیم و به او پناه ببریم که «فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَ نِعْمَ النَّصِيرُ».

نفی «حَرْجٍ» به معنای سخت نبودن احکام الهی نیست، زیرا در همین آیه که می فرماید: جهاد کنید آن گونه که حق جهاد است. و ناگفته پیداست که جهاد کار بس سختی است. پس مراد از نبودن حرج در دین آن است که اسلام بن بست ندارد. مثلاً در فرمان جهاد افراد بیمار، لنگ، نابینا، سالمند و زنان و کودکان و ناتوانان معافند، ولی دفاع با همه ی سختی آن وظیفه است.

۱ ارزش کارها، به انگیزه و شیوه و مقدار آن بستگی دارد. (جهادی ارزش دارد که با تمام توان در راه خدا باشد) «فِي اللَّهِ حَقٌّ جِهَادِهِ» ۲ هم به مردم شخصیت دهید، «اجْبِلُواكُمْ أَيْبُكُمْ تَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ» و هم سخت گیری نکنید. «مَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ» ۳ در وضع قانون، مراعات توان مردم را بکنیم. «مَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ» ۴ اسلام، دین آسان و احکام آن انعطاف پذیر است. در زمان ها و مکان های مختلف، شایستگی اجرا شدن را دارد. «مَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ» ۵ اسلام آئین ابراهیمی و سابقه بس درخشان دارد. «هُوَ سَيِّدَاكُمْ الْمُسْلِمِينَ» ۶ پیامبران، پدران امت ها هستند. «أَيْبُكُمْ» ۷ «مسلمان» نام مبارکی است که از قبل برای ما انتخاب شده است. «مَنْ قَبْلُ» ۸ پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) بر اعمال ما گواه است. «لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيداً» ۹ نماز و زکات، تشکر از خداوند است. (باید به شکرانه ی برگزیدگی و سابقه و لیاقت و گواه بودن امت اسلام، نماز به پا داشت. «فَأَقِمْوَا الصَّلَاةَ» ...

۱۰ تنها به برگزیده بودن و نام اسلام و مسلمانی تکیه نکنیم، با نماز و زکات و تمسک به خدا، این افتخارات را پاسداری کنیم. «فَأَقِمْوَا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ» ۱۱ مشروعیت ولایت ها و حکومت های بشری در گرو منتهی شدن به ولایت الهی است. «هُوَ مَوْلَاكُمْ» «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

سیمای سوره ی مؤمنون

این سوره که یکصد و هجده آیه دارد، در مکه نازل شده است.

با توجه به بیان سیمای مؤمنان و آثار و نشانه های ایمان در آیات ابتدایی این سوره، نام «مؤمنون» برای آن انتخاب گردیده است. البته سرگذشت پیامبرانی چون حضرت نوح، هود، موسی و عیسی (علیهم السلام) و پاسخ اقوام مختلف به دعوت آنان در ادامه آمده است.

در فضیلت تلاوت این سوره، امام صادق (علیه السلام) می فرماید: تداوم بر تلاوت این سوره خصوصاً در روزهای جمعه، مایه ی سعادت دنیا و آخرت و همنشینی با پیامبران الهی در فردوس برین می گردد. [\(۱\)](#)

ص: ۷۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده مهربان

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۱ تا ۲]

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ; قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ (۱) الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ (۲)

۲-۱/۲۳

قطعاً مؤمنان رستگار شدند.

همان کسانی که در نمازشان خشوع دارند.

نکته ها:

اشاره

در قرآن، یازده مورد کلمه ی فلاح (رستگاری) با کلمه ی «لعل» (شاید) همراه است: «لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ» لکن در سه مورد بدون این کلمه و به طور حتمی مطرح شده است، یکی در همین سوره و یکی در سوره ی شمس: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهُ» و دیگری در سوره ی اعلی: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى». از مقایسه این سه مورد با یکدیگر، روشن می شود که ایمان و تزکیه دارای جوهر واحدی هستند.

برترین و آخرین هدف تمام برنامه های اسلام، فلاح و رستگاری است. در بسیاری از آیات قرآن از تقوا سخن گفته شده و هدف از احکام دین هم رسیدن به تقواست: «لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» (۱) و آخرین هدف تقوا نیز فلاح است: «وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (۲) جالب است که مهم ترین و آخرین هدف دین اسلام در اولین شعار آن آمده است: «قولوا لا اله الا الله تفلحوا» به یگانگی خداوند ایمان آورید و «لا اله الا الله» بگویید تا رستگار شوید.

هر شبانه روز، در اذان و اقامه ی نمازهای یومیّه جمله ی «حی علی الفلاح» را بیست بار بر زبان می آوریم و هدف نهایی را با فریاد رسا اعلام می کنیم، تا راه را گم نکنیم.

اسلام می گوید: «قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ»، «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى» (۳) کسانی رستگارند که ایمان و

١-١. بقره، ١٨٣.

٢-٢. آل عمران، ١٣٠.

٣-٣. اعلیٰ، ١٤.

تزکیه ی نفس داشته باشند، ولی کفر می گوید: «قَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَمَ» (۱) فرعون می گفت: امروز هر کس زور و برتری دارد رستگار است.

کلمه ی «فلاح» به معنای رستن است، شاید دلیل اینکه به کشاورز، «فلاح» می گویند آن باشد که وسیله ی رستن دانه را فراهم می کند. دانه که در خاک قرار می گیرد با سه عمل خود را نجات می دهد و به فضای باز می رسد: اول آنکه ریشه ی خود را به عمق زمین بند می کند.

دوم اینکه مواد غذایی زمین را جذب می کند. سوم آنکه خاک های مزاحم را دفع می کند.

آری، انسان هم برای رهایی خود و رسیدن به فضای باز توحید و نجات از تاریکی های مادیات و هوسها و طاغوت ها باید مثل دانه همان سه عمل را انجام دهد: اول ریشه ی عقاید خود را از طریق استدلال محکم کند. دوم از امکانات خدادادی آنچه را برای تکامل و رشد معنوی اوست جذب کند. سوم تمام دشمنان و مزاحمان را کنار زند و هر معبودی جز خدا را با کلمه «لا اله» دفع کند تا به فضای باز توحیدی برسد.

شخصی در حال نماز با ریش خود بازی می کرد، پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) فرمود: اگر او در دل خشوع داشت، در عمل این گونه نماز نمی خواند. (۲)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: مراد از خشوع در نماز، فرو نهادن چشم است. (۳)

چه کسانی رستگارند؟

۱ عابدان. «وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (۴) پروردگارتان را پرستش کنید، شاید رستگار شوید.

۲ آنان که اعمالشان ارزشمند و سنگین است. «فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (۵) دوری کنندگان از بخل. «وَ مَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (۶) ۴ حزب الله. «أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (۷) حزب خدا رستگارند.

۵ اهل ذکر کثیر. «وَ اذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (۸) خدا را بسیار یاد کنید تا رستگار شوید.

ص: ۸۱

۱-۱. طه، ۶۴.

۲-۲. تفسیر کنز الدقائق.

۳-۳. بحار، ج ۸۱، ص ۲۶۴.

۴-۴. حج، ۷۷.

۵-۵. اعراف، ۸.

۶-۶. حشر، ۹.

٧-٧. مجادلہ، ٢٢.

٨-٨. انفال، ٤٥.

۶ تقوا پیشگان. «فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (۱) ای خردمندان! تقوا پیشه کنید تا رستگار شوید.

۷ مجاهدان. «وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (۲) در راه خدا جهاد کنید تا رستگار شوید.

۸ توبه کنندگان. «تُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (۳) ای اهل ایمان! همگی توبه کنید تا رستگار شوید.

پیام ها

۱ رستگاری مؤمنان حتمی است. «قَدْ أَفْلَحَ» ۲ ایمان، شرایط و نشانه هایی دارد. «الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ» ...

۳ نماز، در رأس برنامه های اسلامی است. «فِي صَلَاتِهِمْ» ۴ در نماز، حالت و کیفیت مهم است. «خَاشِعُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۳ تا ۶]

اشاره

وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ (۳) وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ (۴) وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ (۵) إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ (۶)

و آنان که از بیهوده روی گردانند.

و همان کسانی که زکات می پردازند.

و آنان که دامان خود را (از گناه) حفظ می کنند.

مگر در مورد همسرانشان یا کنیزانی که به دست آورده اند، پس آنان (در آمیزش با این دو گروه) ملامت نمی شوند.

نکته ها:

اشاره

«لغو»، به کار و سخن بیهوده می گویند.

ص: ۸۲

۱-۱. مائده، ۱۰۰.

۲-۲. مائده، ۳۵.

۳-۳. نور، ۳۱.

دوری و پرهیز از لغو، مخصوص مسلمانان نیست، قرآن درباره ی خوبان اهل کتاب نیز می فرماید: «وَ إِذَا سَجَعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ» ... (۱) اهل کتاب با ایمان، از لغو گریزانند.

«زکات» در لغت، به معنای رشد و نمو و پاکیزگی است و در اصطلاح، یک نوع مالیات شرعی و از ارکان و واجبات دین است. در جامعه اسلامی، پاسداری از نماز و ناموس، بسیار مهم است. در همین چند آیه، نسبت به ناموس با تعبیر «حَافِظُونَ» و درباره نماز با جمله «عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ» یاد شده است.

دوری از لغو در دنیا، بهره اش، محفوظ ماندن از لغو در قیامت است. «عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ»، «لَا تَسْمَعُ فِيهَا لِغْيَةً» (۲) اعراض از لغو، نباید با بدگویی و تندخویی همراه باشد، زیرا در آیه ی دیگر می فرماید: «وَ إِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا» (۳) در روایات برای لغو، نمونه هایی آمده است از جمله: سخنی که در آن یاد خدا نباشد و یا غنا و لهویات باشد. (۴)

در روایات می خوانیم: جز با زن عقیفه ازدواج نکنید و با کسی که در مال خود او را امین نمی دانید، هم بستر نشوید. (۵)

اهمیت زکات

زکات، یکی از پنج چیزی است که بنای اسلام بر آن استوار است.

در قرآن ۳۲ بار کلمه «زکات» و ۳۲ بار واژه «برک» آمده، گویا زکات مساوی با برکت است.

پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) افرادی را که زکات نمی دادند، از مسجد بیرون کرد.

حضرت مهدی (علیه السلام) در انقلاب بزرگ خود، با تارکین زکات می جنگد.

کسی که زکات ندهد، هنگام مرگش به او گفته می شود: یهودی بمیر یا مسیحی.

تارک زکات در لحظه ی مرگ از خداوند می خواهد که او را به دنیا باز گرداند تا کار نیک انجام

ص: ۸۳

۱-۱. قصص، ۵۲ تا ۵۵.

۲-۲. غاشیه، ۱۱.

۳-۳. فرقان، ۷۲.

۴-۴. تفسیر نور الثقلین.

۵-۵. تفسیر نور الثقلین؛ کافی، ج ۵، ص ۴۵۳.

دهد، اما مهلت او پایان یافته است.

امام صادق (علیه السلام) فرمود: اگر مردم زکات بدهند، هیچ فقیری در زمین باقی نمی ماند.

پیام ها

۱ نشانه ی ایمان، دوری از لغو است. «وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ» (مؤمن باید در تمام کارها و سخنان خود هدف صحیح داشته باشد) ۲ دوری از لغو، به اندازه ای مهم است که بین نماز و زکات ذکر شده است.

«خَاشِعُونَ

مُعْرِضُونَ

لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ»

۳ اهمیت زکات مانند اهمیت نماز است. (در ۲۸ آیه، نماز و زکات در کنار هم آمده است) «فِي صِيَالَتِهِمْ خَاشِعُونَ، لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ» ۴ اعتقاد به تنهایی کافی نیست، عمل هم لازم است. «الْمُؤْمِنُونَ... فَاعِلُونَ» ۵ حیا شرط ایمان است. «لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ» (آلودگی جنسی نشانه ی ضعف ایمان است) ۶ شهوت، طغیانگر است و به کنترل و حفاظت نیاز دارد. «حَافِظُونَ» ۷ در ارضای غریزه ی جنسی، محدودیت لازم است ولی ممنوعیت خلاف فطرت است. «إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ» ۸ حیا نابجا ممنوع. همین که اسلام، انجام کاری را اجازه داد، همه ی سنت ها و عادت ها و سلیقه های شخصی و مخالف دین، محکوم است. «غَيْرُ مَلُومِينَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۷ تا ۱۱]

اشاره

فَمَنْ إِيْتَعَىٰ وَرَاءَ ذَلِكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ (۷) وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ (۸) وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ (۹) أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ (۱۰) الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (۱۱)

پس هر کس فراتر از این (همسر و کنیز) طلب کند، پس آنانند که متجاوزند.

و (مؤمنان رستگار) کسانی هستند که امانت ها و پیمان های خود را رعایت می کنند.

و آنان بر نمازهای خود مواظبت دارند.

آنان وارثانند.

کسانی که بهشت برین را ارث می‌برند و در آن جاودانه خواهند ماند.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی «فردوس» به معنای بوستان، برترین جای بهشت می باشد. (۱) و چون به جای جنت بکار رفته، برای آن ضمیر مؤنث آمده است.

امام صادق (علیه السلام) در پاسخ از حکم استمناء، آیه ی ۷ را تلاوت فرمودند. (۲)

اهمیت امانت در روایات

به نماز و روزه و حج مردم ننگرید، به صداقت و امانتداری آنان بنگرید. (۳)

پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) در آخرین لحظه های عمر خود به حضرت علی (علیه السلام) فرمود: «اد الامانه الی البر و الفاجر فیما قتل و جل حتی الخیط و المخیط» امانت را به صاحبش برگردان، چه نیکوکار باشد و چه گناهکار، ارزشمند باشد یا ناچیز، اگر چه مقداری نخ باشد و یا پارچه و لباسی دوخته شده. (۴)

همه ی نعمت های مادی، معنوی و سیاسی، امانت الهی هستند. (امام خمینی (ره) فرمود:

جمهوری اسلامی امانت الهی است) قرآن کریم برخی از اهل کتاب را که امانتدار هستند، ستوده است. «وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ» (۵) اگر به برخی از اهل کتاب، مال فراوانی به امانت بسپاری، آن را به تو برمی گرداند.

ص: ۸۵

۱-۱. تفسیر در المنثور.

۲-۲. وسائل، ج ۱۸، ص ۵۷۵.

۳-۳. میزان الحکمه و سفینه البحار، واژه «امانت».

۴-۴. بحار، ج ۷۷، ص ۲۷۳.

۵-۵. آل عمران، ۷۵.

۱ قانون شکنی، تجاوز به حدودی که خداوند تعیین نموده می باشد. «الْعَادُونَ» ۲ به سراغ گناه رفتن نیز گناه است. «أَبْغَى الْعَادُونَ» ۳ مؤمن، متعهد است. «عَهْدِهِمْ رَاعُونَ» خلف وعده، نشانه ی ضعف ایمان است.

۴ مراعات عهد و پیمان لازم است، گرچه در عمل نتوانیم وفا کنیم. «رَاعُونَ» نه «موفون» ۵ در معرفی سیمای مؤمنان، نماز هم در ابتدا مطرح شد: «فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ» و هم در پایان «عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ» این تکرار و تأکید، نشان اهمیّت نماز است.

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۱۲ تا ۱۴]

اشاره

و لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ (۱۲) ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ (۱۳) ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكُ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ (۱۴)

و همانا ما انسان را از عصاره ای از گل آفریدیم.

سپس او را به صورت نطفه در جایگاهی استوار قرار دادیم.

سپس از نطفه، لخته خونی آفریدیم، آن گاه لخته خون را پاره گوشتی ساختیم و پاره گوشت را به صورت استخوان هایی در آوردیم، و استخوان ها را با گوشت پوشاندیم، سپس آن را آفرینش تازه ای دادیم، پس شایسته ی تکریم و تعظیم است خداوندی که بهترین آفرینندگان است.

نکته ها:

کلمه ی «سُلَالَةٍ» به معنای عصاره و کلمه «عَلَقَةً» به معنای خون غلیظ و بسته شده و کلمه

به معنای پاره گوشت بدون استخوان است.

امام باقر(علیه السلام) فرمودند: مراد از «خَلَقًا آخَرَ» دمیده شدن روح در بدن است. (۱)

مراد از «أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ» به فرموده امام رضا(علیه السلام) آن است که قدرت آفریدن را خدا به دیگران نیز داده، مثلاً حضرت عیسی از طرف خداوند می آفریند. (۲) «أَخْلَقْتُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ» (۳) دلایل بهترین خالق بودن خداوند بسیار است از جمله:

الف: خالقیت او دائمی است.

ب: محدودیت به اشیا خاصه ندارد.

ج: تنوع در آن نامحدود است.

د: از ساده ترین چیز مهم ترین را می سازد.

ه: مواد اولیه اش از خودش می باشد.

و: در ساختن تقلید نمی کند.

ز: پیشمانی و تردید در او راه ندارد.

ح: بر اساس رحمت می آفریند، و تمام ساخته هایش هدفدار است.

ط: ساخته او با نظام هستی هماهنگ است.

پیام ها

۱ یاد گذشته ها و ضعف های انسان و توجه به قدرت و لطف خداوند، زمینه ای است برای تقویت ایمان و عبادت بیشتر. «لَقَدْ خَلَقْنَا» ۲ آفرینش انسان در چند مرحله انجام گرفته است. «طین نطفه علقه»...

۳ با این که مادر انواع حرکت ها را دارد، ولی رحم او برای فرزند، جایگاهی مطمئن است. «فَرَارٍ مَكِينٍ» ۴ تمام مراحل آفرینش، زیر نظر خداوند است. «فَخَلَقْنَا فَكَسَوْنَا أَنْشَانَاهُ»

١-١) .ﺗﻔﺴﯿﺮ ﻧﻮﺭ ﺍﻟﺘﻘﻠﯿﻦ.

٢-٢) .ﺑﺤﺎﺭ، ﺟ ٤، ﺻ ١٤٧.

٣-٣) .آﻻ ﻋﻤﺮﺍﻥ، ٤٩.

۵ ارزش انسان به روح اوست. «خَلَقًا آخَرَ» ۶ خودشناسی، مقدمه ی خداشناسی است. «نُطْفَهً، عَلَقَةً، مُضْغَةً فَلَبَّأَرَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۱۵ تا ۱۶]

اشاره

ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ (۱۵) ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ (۱۶)

سپس بدون تردید بعد از آن (مراحل) می میرید.

آن گاه شما روز قیامت برانگیخته می شوید.

نکته ها:

خداوند در این آیات، مردن را قطعی و حتمی شمرده است، در این جا ذکر کلامی از امیر المؤمنین (علیه السلام) مناسب است:

«فلو أن احدا يجد الى البقاء سلما او لدفع الموت سبيلا لكان ذلك سليمان بن داود (عليه السلام) الذي سخر له ملك الجن و الانس، مع النبوه و عظيم الزلفه... رمته قسى الفناء بنبال الموت». (۱) حضرت فرمود: اگر کسی برای ماندن همیشگی در دنیا چاره ای می اندیشید یا برای برطرف کردن مرگ راهی می یافت، او سلیمان پسر داود (علیه السلام) بود که بر جن و انس حکومت داشت، علاوه بر آن که پیامبر بود و مقام و منزلتی بزرگ داشت... (با این حال) کمان های نیستی با تیرهای مرگ، او را از پای درآوردند (و از جهان هستی رخت بر بست).

آیه ی قبل سیر تکامل خلقت انسان را بیان و خداوند به خود تبریک گفت، این دو آیه نیز مراحل نهایی تکامل را پس از مرگ بیان می کند.

پیام ها

۱ مرگ نابود شدن نیست، مرحله ای از تکامل است. «ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ» ۲ مرگ، سرنوشت قطعی انسان است. «ثُمَّ إِنَّكُمْ... لَمَيِّتُونَ» («ان» و حرف «لام» و جمله ی اسمیه همه نشانه ی تأکید است)

ص: ۸۸

۳ آفرینش انسان، هدفدار است. «ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ» ۴ میان مرگ و رستاخیز فاصله طولانی است. («ثُمَّ» نشان فاصله ی طولانی است)

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۱۷]

اشاره

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ (۱۷)

و همانا ما بالای سر شما هفت راه (هفت آسمان) آفریدیم، و ما از خلق (و جهان هستی) غافل نبوده ایم.

نکته ها:

شاید مراد از کلمه «طَرَائِقَ»، راه عبور فرشتگان و یا راه و مدار حرکت کرات باشد و ممکن است منظور، هفت آسمان باشد که به یکدیگر راه دارند.

آیات قبل، آفرینش انسان را طرح کرد و این آیه آفرینش آسمان ها را.

پیام ها

۱ خداوند، هم خالق است و هم ناظر. (عالم محضر خداست) «وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ» ۲ آفریدن و تدبیر جهان هستی، مدیریت دائمی لازم دارد. «مَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۱۸]

اشاره

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَتْهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لِقَادِرُونَ (۱۸)

و از آسمان، آبی به اندازه ی (معین) فرو فرستادیم، و آن را در زمین جای دادیم و همانا ما بر بردن آن قادریم.

پیام ها

۱ قدرت خداوند، در دادن و گرفتن نعمت ها یکسان است. «أَنْزَلْنَا ذَهَابًا» ۲ قطره های باران، حساب و کتاب دارد. «بِقَدَرٍ» (باران یک پدیده ی طبیعی بی هدف و بی حساب نیست).

۳ ذخیره سازی آب از الطاف الهی و نشانه ی غافل نبودن از خلق است. «وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ وَأَنْزَلْنَا... فَأَسْرِبْنَا» ۴ خداوند بر پدیده ها حاکم است. «وَإِنَّا عَلَيَّ ذَهَابٍ بِهِ» ۵ فکر نکنیم نعمت ها همیشگی است. «عَلَيَّ ذَهَابٍ بِهِ لِقَادِرُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۱۹ تا ۲۰]

اشاره

فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ (۱۹) وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورٍ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذُّهْنِ وَصَبْغٍ لِلَّاتِكَلِينَ (۲۰)

پس به وسیله ی آن(آب) برای شما باغ هایی از خرما و انگور پدید آوردیم که در آن باغها برای شما میوه های فراوانی است و از آنها می خورید.

و(نیز)درختی که از طور سینا می روید،(و)روغن و نان خورش برای خوردگان به بار می آورد.

پیام ها

۱ آب، سرچشمه ی حیات گیاهان و نباتات است. «فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ» ۲ درختان و گیاهان، برای استفاده ی انسان ها آفریده شده اند. (کلمه ی «لَكُمْ» دو بار در آیه ی ۱۹ به کار رفته است).

۳ در میان میوه ها، بعضی مثل خرما و انگور حساب دیگری دارد. «نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ» ۴ خداوند حکیم، نیازهای مادی انسان را تأمین کرده است. «نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ» ۵ تولید خداوند بیش از مصرف انسان هاست. «فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ» ۶ آنچه را که خداوند آفریده، مفید و مبارک است. «فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ تَأْكُلُونَ صَبْغٍ» (ولی آن جا که زیان و خرابی است، کار انسان است، چنان که در آیه ۶۷ سوره نحل می خوانیم: «تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَيْكْرًا» شما از آن شراب درست می کنید) ۷ هر منطقه ای برای درخت و گیاه مخصوصی مناسب است. «تَخْرُجُ مِنْ طُورٍ سَيْنَاءَ»

۸ بعضی زمین ها از نظر معنوی و مادی مبارکند. (طور سینا محل نزول وحی و محل رویش درختان زیتون است). «مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ» ۹ روغن زیتون، یکی از نعمت های الهی است. «تَثَبَّتْ بِالذُّهْنِ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۲۱ تا ۲۲]

اشاره

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعَ كَثِيرَةٌ وَ مِنْهَا تَأْكُلُونَ (۲۱) وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ (۲۲)

۲۳-۲۱/۲۲

و همانا برای شما در چهارپایان عبرتی است، از آنچه در شکم آنهاست (شیر) به شما می نوشانیم و برای شما در آنها منافع زیادی است و از (گوشت) آنها می خورید.

و بر آنها و بر کشتی ها سوار می شوید.

پیام ها

۱ چهارپایان برای انسان آفریده شده اند. (در آیه دو بار کلمه «لَكُمْ» آمده است) ۲ حتی حیوانات را ساده ننگریم. «لَعِبْرَةٌ» استخراج آهن از خاک نیاز به صدها کارشناس، متخصص و ابزار دارد، ولی خداوند شیر را از دل علف بیرون می کشد و با همین قدرت در قیامت انسان ها را از دل خاک بیرون خواهد کشید. «لَعِبْرَةٌ» ۳ شیر، یکی از نعمت هایی است که قرآن به آن توجه دارد. «نُسْقِيكُم» ۴ میوه ها و روغن گیاهی، بر غذاهای حیوانی مقدم است. اول نام «نخیل، اعناب، زیتون» بعد فرمود: «نُسْقِيكُم، تَأْكُلُونَ» ۵ شیر، گوشت و سواری، قسمتی از منافع حیوانات است. «لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعَ كَثِيرَةٌ» به راه افتادن کارخانجات لبنیات، چرم سازی، کنسروسازی، ریسندگی، بافندگی و ایجاد اشتغال و بهره دهی برای میلیون ها انسان، منافع جنبی

ص: ۹۱

حیوانات است.

۶ نقش کشتی را در حمل و نقل ساده ننگریم. (صدها فرمول دست به دست هم می دهد تا این امکان فراهم می شود) «عَلَى الْفُلْكِ تَحْمَلُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۲۳]

اشاره

وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (۲۳)

و همانا نوح را به سوی قومش فرستادیم، پس (به آنها) گفت: ای قوم من! خداوند (یکتا) را پرستید. جز او هیچ خدایی برای شما نیست، آیا پروا نمی کنید؟

نکته ها:

خداوند در آیات قبل، از آفرینش انسان و آنچه در زمینه ی تأمین منافع مادی اوست سخن گفت و در این آیات به تأمین غذای فکری و عقیدتی او می پردازد.

پیام ها

۱ در تبلیغ دین، مردم را با محبت مورد خطاب قرار دهید. «يَا قَوْمِ» ۲ دعوت به توحید، اولین وظیفه ی انبیاست. (در تبلیغ، به مسائل اصلی توجه کنید) «اعْبُدُوا اللَّهَ» ۳ روح پرستش در باطن انسان وجود دارد، انبیا مورد پرستش را بیان می کنند.

«اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ»

۴ به سراغ غیر خدا رفتن، بی پروایی است. «أَفَلَا تَتَّقُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۲۴]

اشاره

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَـجَعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ (۲۴)

ص: ۹۲

پس اشراف قوم او که کافر شدند، گفتند: این نوح جز انسانی همانند شما نیست، او می خواهد بر شما برتری جوید، اگر خداوند می خواست (برای ما پیامبری بفرستد) قطعاً فرشتگانی می فرستاد. ما این (دعوت نوح) را در میان (تاریخ) پدران قبلی خود نشنیده ایم.

پیام ها

۱ اشراف، در خط مقدم مخالفان انبیا بودند. «الْمَلَأُ» ۲ حُبِّ ذَاتِ، غریزه ای عمیق در انسان هاست. (انسان از این که کسی بر او برتری یابد نگران است) «يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ» ۳ تهمت بر تری جویی، وسیله ی تبلیغات کفار است. «يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ» ۴ انسان متکبر، برای خدا هم تکلیف معین می کند. «لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً» ۵ کافران کمال را نقص می پندارند. «مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ... لَمَّا أَنْزَلَ مَلَائِكَةً» (انسان بودن انبیا برای راهنمایی بشر کمال است، اما کفار می گفتند: او نباید بشر باشد) ۶ در برابر منطق صحیح، به تاریخ و تقلید نیاکان و فرهنگ ملی خود تکیه نکنید و مدافع وضع موجود نباشید. «مَا سَمِعْنَا بِهَذَا»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۲۵ تا ۲۶]

اشاره

إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فْتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ (۲۵) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ (۲۶)

او نیست جز مردی که در او نوعی جنون است، پس تا مدتی دربارہ ی او صبر کنید. (تا از جنون نجات یابد یا بمیرد یا ما تکلیف خود را با او روشن کنیم)

نوح گفت: پروردگارا! مرا در برابر تکذیب آنان یاری فرما.

پیام ها

۱ شنیدن تاریخ گذشتگان، مایه ی تسلی آیندگان است. (ای پیامبر! به انبیای قبل نیز نسبت جنون می دادند) «رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ»

۲ برخی که نمی توانند رشد کنند، مقام بزرگان را پایین می آورند. «رَجُلٌ بِهِ جِنَّهٗ» ۳ غرور و لجاجت، سبب می شود که به عاقل ترین مردم نسبت جنون داده شود.

«رَجُلٌ بِهِ جِنَّهٗ»

۴ سران کفر، دعوت انبیا را یک حادثه روحی و روانی می پندارند و می گویند:

صبر کنید هیجان ها و ادعاهای او تمام می شود. «فَتَرَبَّصُّوا» ۵ تو کُل و دعا، بزرگ ترین اهرم در برابر تهمت ها و تحقیرهاست. «قَالَ رَبِّ» ۶ درخواست کمک از خداوند برای پیروزی ایمان بر کفر است، نه پیروزی فرد بر فرد. «انصُرْنِي بِمَا كَذَبْتَنِي» نفرمود: «انصرنی علیهم»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۲۷]

اشاره

فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْمَكَ بَاعْنِينَا وَوَحِينَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْبُلِكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ (۲۷)

پس ما به نوح وحی کردیم: زیر نظر ما و (مطابق دستور و آموزش و) وحی ما کشتی بساز. پس همین که فرمان (قهر) ما آمد و (آب از) تنور جوشید، از تمام حیوانات یک جفت (نر و ماده) و (نیز) اهل خود را در کشتی وارد کن، مگر کسی از آنان را که قبلاً درباره ی او سخن به میان آمده (و وعده ی هلاکتش داده شده)، و درباره ی ستمگران با من سخن مگو (و نزد من از آنان شفاعت مکن) که قطعاً آنان غرق خواهند شد.

نکته ها:

امام باقر (علیه السلام) فرمود: حضرت نوح (علیه السلام) ۹۵۰ سال مردم را پنهانی و آشکارا به توحید دعوت کرد، تا آنجا که خداوند با جمله ی «لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ» (۱) به او فرمود: جز آنها که به تو ایمان آورده اند، دیگر ایمان نخواهند آورد، پس نوح گفت: نسل آنان نیز قابل

ص: ۹۴

هدایت نیستند. «وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاَجْرًا كَفَّارًا» (۱) سپس خداوند فرمان ساختن کشتی را داد. (۲)

پیام ها

۱ دعای انبیا مستجاب می شود. «رَبِّ انصُرْنِي فَأَوْحِينَا» ۲ صنعت، یک الهام الهی است. «فَأَوْحِينَا أَنْ اصْنَعِ» ۳ تقاضای نصرت الهی، با تلاش انسان منافاتی ندارد. «اصْنَعِ الْفُلْكَ» انبیا در کنار دعاهاى خود کار هم می کردند.

۴ افراد تحقیر شده را حمایت کنیم. (مردم تو را مجنون می پندارند ولی تو زیر نظر ما هستی) «بِأَعْيُنِنَا» ۵ اگر در تمام کارها مطابق وحی عمل کنیم، موفق می شویم. «اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا» ۶ با اراده ی خدا از تنور آتش، آب می جوشد. «فَارَ التَّنُورُ» (شاید فوران آب از تنور، نشانه ی زمان حادثه باشد) ۷ نگذارید نسل حیوانات منقرض شود. «مَنْ كُلُّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ» ۸ حتی همسر و فرزند پیامبر هم اگر نااهل باشند، مورد قهر الهی قرار می گیرند.

«إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ»

۹ شفاعت، همه جا کارساز نیست. «وَلَا تُخَاطِبُنِي» شفاعت انبیا با اذن الهی است.

۱۰ مشرک، ظالم است. «فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا» ۱۱ عاقبت ظلم، هلاکت است. «ظَلَمُوا مُعْرِقُونَ» ۱۲ گاهی، آبی که مایه ی حیات است، مایه ی هلاک می شود. «مُعْرِقُونَ»

ص: ۹۵

(۱-۱). نوح، ۲۷.

(۲-۲). بحار، ج ۱۱، ص ۳۳۱. (این حدیث امام باقر (علیه السلام) را در مدینه کنار قبر مطهرش نوشتم)

اشاره

فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۸)

پس هنگامی که تو و همراهانت بر کشتی سوار شدید، بگو: حمد و سپاس برای خداوندی است که ما را از گروه ستمگران نجات داد.

پیام ها

۱ دوری از ستمگران و نجات از سلطه ی آنان، یکی از نعمت های الهی است.

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا»

۲ برای هر نعمتی شکری لازم است. «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا» ۳ بهترین صیغه ی شکر، کلمه مبارکه ی «الْحَمْدُ لِلَّهِ» است.

۴ به خاطر نابودی و هلاکت دیگران خدا را شکر نکنید، بلکه برای نجات خود شکر کنید. «نَجَّانَا» نمرود: «اهلکهم» ۵ کشتی، وسیله ی است ولی نجات کار خداوند است. «نَجَّانَا»

اشاره

وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (۲۹) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ (۳۰)

و بگو: پروردگارا! مرا با نزولی پر برکت فرود آور که تو بهترین فرود آورندگان.

البته در این داستان نشانه هایی است، و همانا ما آزمایش کنندگانیم. (قوم نوح و دیگران را بارها آزمایش کردیم تا زمینه ی توبه و رشد خود را نشان دهند)

نکته ها:

اشاره

در حدیث می خوانیم: رسول خدا (صلوات الله علیه) به علی (علیه السلام) فرمود: هر گاه وارد منزلی شدی آیه (۲۹) را تلاوت کن تا خداوند از خیر آن جا کامیاب کند و شرش را از تو دور سازد. (۱)

در دعوت به توحید. «اعْبُدُوا اللَّهَ» (۱) در ساختن کشتی با الهام خداوند. «اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا» (۲) در سوار شدن، با حمد الهی. «فَإِذَا اسْتَوَيْتَ ... فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ» (۳) در حرکت با نام خدا. «بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَ مَرْسَاهَا» (۴) در توقف، با دعا به درگاه او. «رَبِّ أَنْزِلْنِي» (۵)

پیام ها

۱ ابتدا خداوند را بر نعمت های گذشته شکر کنیم، سپس از او نعمت جدیدی بخواهیم. «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَبِّ أَنْزِلْنِي» ۲ در دعا و مناجات، خداوند را با آن نامی بخوانیم که با نیازمان تناسب داشته باشد. «أَنْزِلْنِي خَيْرَ الْمُنْزِلِينَ» ۳ مطالب تاریخی قرآن، آیه ی هدایت و مایه ی رشد است. (نه سرگرمی و خاطره) «لَا آيَاتٍ» ۴ سنت خداوند، بر آزمایش مردم در هر حال است، و ماجرای نوح نیز یکی از نمونه های آزمایش الهی است. «لَمُجْتَلِينَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۳۱ تا ۳۲]

اشاره

ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَوْمًا آخَرِينَ (۳۱) فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اُعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (۳۲)

سپس بعد از قوم نوح، نسل دیگری پدید آوردیم.

و در میان آنان (نیز) پیامبری از خودشان فرستادیم که (به آنان گفت:) خدا را پرستید. جز او معبودی برای شما نیست، پس آیا پروا نمی کنید؟

ص: ۹۷

۱-۱. مؤمنون، ۲۳.

۲-۲. مؤمنون، ۲۷.

۳-۳. مؤمنون، ۲۸.

۴-۴. هود، ۴۱.

۵-۵. مؤمنون، ۲۹.

۱ خداوند برای هر امتی پیامبری فرستاده است. «قَرْنَا آخِرِينَ فَأَرْسَلْنَا» ۲ پیامبر باید از خود مردم باشد. (تا الگویی عملی و درد آشنا داشته باشند و حجت بر آنان تمام باشد) «مِنْهُمْ» ۳ عبادت خدا همراه با نفی شرک ارزش دارد. «أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ» ۴ گرایش به توحید، به تقوا نیاز دارد. «أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ ... أَفَلَا تَتَّقُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۳۳]

اشاره

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِلقاءِ الآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ (۳۳)

و اشرافی از قوم آن پیامبر که کفر ورزیدند و دیدار قیامت را تکذیب نمودند و آنان را در دنیا در ناز و نعمت قرار داده بودیم (در پاسخ رسولشان، به مردم) گفتند: این، جر انسانی مثل شما نیست، از هر چه می خورید می خورد، و از هر چه می نوشید می نوشد.

پیام‌ها

۱ دعوت انبیا بر اساس آزاد سازی مردم از سلطه ی اشراف و ستمگران است و به همین دلیل، اشراف بیش از دیگران با انبیا مخالفت می کنند. «قَالَ الْمَلَأُ» ۲ مخالفان چون جرأت ندارند که منطوق و اصل اصلاحات انبیا را نفی کنند، می گویند: انبیا لایق آن اصلاحات نیستند. «بَشَرٌ مِثْلُكُمْ» ۳ زندگی انبیا، یک زندگی عادی است. «يَأْكُلُ يَشْرَبُ» ۴ اشراف از مسائل معنوی و علمی غافلند. «يَأْكُلُ يَشْرَبُ» (امیر المؤمنین (علیه السلام) می فرماید: حسادت آنان سبب گفتن این کلمات شد. (۱))

ص: ۹۸

اشاره

وَلَيْتَنَّا أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ (۳۴) أَيْعِدْكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَ كُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْكُمْ مُخْرَجُونَ (۳۵) هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ (۳۶)

و اگر از بشری همانند خودتان اطاعت کنید، قطعاً زیانکارید.

آیا (آن پیامبر) به شما وعده می دهد که وقتی مردید و خاک و استخوان هایی (پوسیده) شدید، شما (از قبر) بیرون آورده می شوید؟!

دور است دور، آنچه به شما وعده داده شده است.

نکته ها:

اشاره

در قرآن، کلمه ی «هَيْهَاتَ» دو بار، آن هم در همین آیه به کار رفته است، که سران کفر وقوع قیامت را بسیار دور می پندارند.

شعارهای کفار

پیامبر یک انسان معمولی است. «بَشَرًا» بر دیگران امتیازی ندارد. «مِثْلَكُمْ» پیروی از پیامبران خسارت است. «لَخَاسِرُونَ» قیامت و زندگی دوباره دور است. «هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ» (چون انبیا مکرر و همیشه وعده ی قیامت می دادند، «تُوعَدُونَ» مخالفان هم کلمه «هَيْهَاتَ» را تکرار کردند) آنچه ذکر شد، برخی از شعارهای لجوجانه یا فریبنده ی کافران و حق ستیزان است. آنان با تبلیغات گسترده، پیروی از پیامبران را خسارت می دانند ولی هدفشان این است که مردم را مطیع خود سازند و با شعار آزادی، ملت ها را به بردگی کشانند.

اشاره

إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (۳۷) إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ (۳۸)

جز این زندگی دنیا چیز دیگری نیست، می میریم و زندگی می کنیم و ما (هرگز پس از مرگ) برانگیخته نخواهیم شد.

او جز مردی که بر خدا دروغ می بندد نیست، و ما هرگز به او ایمان نخواهیم آورد.

پیام ها

۱ افراد مغرور جز راه خود، راه دیگری را تصور نمی کنند. «إِنْ هِيَ» ۲ آخوریین، آخرین نمی شود. «إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا» (دنیاگرایان، کوتاه فکراں جامعه هستند) ۳ کفار، خدا را قبول داشتند ولی معاد و نبوت را نمی پذیرفتند. «افترى على الله» ۴ اهل کفر، با شعار «حفظ حریم و قداست الهی» اولیا و وعده های الهی را رد می کنند. «افترى على الله» ۵ گاهی جامعه به قدری سقوط می کند که حامیان واقعی دین به عنوان دروغگو و کافران مغرور به عنوان حامی حریم خدا معرفی می شوند. «افترى على الله»

اشاره

قَالَ رَبُّ انصُرْنِي بِمَا كَذَبُونَ (۳۹) قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِيُصِيعُ بِحَنِّ نَادِمِينَ (۴۰) فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غَنَاءً فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۴۱) ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ (۴۲)

(پیامبرشان) گفت: پروردگارا! مرا در برابر تکذیب های آنان یاری فرما.

(خداوند) فرمود: قطعاً به زودی پشیمان خواهند شد.

پس (قهر خدا آمد و) بانگ مرگبار که سزاوارش بودند آنان را فراگرفت، و آنان را همچون خاشاکی که بر آب افتد قرار دادیم، پس دور باد گروه ستمگر (از رحمت خدا).

آن گاه بعد از (هلاکت) این گروه، نسل های دیگری پدید آوردیم.

پیام ها

۱ تکیه گاه انبیا خداست. «رَبُّ» ۲ کلمه ی «رَبُّ» بهترین کلمه برای دعاست. بعد از کلمه ی «الله» بیشترین کلمه در قرآن کلمه ی «رب» است و معمولاً در همه ی دعاها به کار رفته است.

۳ کَفَّار و مجرمان به زودی پشیمان خواهند شد. (وجدان ها، روزی بیدار خواهد شد.) «نَادِمِينَ» ۴ بیان تاریخ و هلاکت اقوام پیشین، برای پیامبر اسلام (صلوات الله علیه) مایه ی آرامش و برای کَفَّار مگه و سیله ی تهدید است. «فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ» ...

۵ دعای انبیا مستجاب است. «رَبِّ فَأَخَذَتْهُمُ» ۶ قهر خدا بر اساس عدل است. «الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ» ۷ مخالفان انبیا، هم شکنجه ی روحی دارند، «نَادِمِينَ» هم شکنجه ی جسمی، «عَنَاءٌ» و هم در قیامت گرفتارند.

۸ قهر خدا شکننده است. «عَنَاءٌ» ۹ نفرین بر ستمگران جایز است. «فَبَعْدًا» ۱۰ سَنَّتْ خداوند، پس از انقراض یک اُمَّت، ایجاد اُمَّتی دیگر است. «ثُمَّ أَنشَأْنَا» (تحولات تاریخی، تحت حاکمیت خداوند است)

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۴۳]

اشاره

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّهٖ أَجْلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ (۴۳)

هیچ اُمَّتی از اجل (وقت انقراض) خود، نه پیش می افتد و نه پس می ماند.

پیام ها

۱ هر جامعه و اُمَّتی، مهلتی خاص و زمان بندی حکیمانه ای دارد. «مَا تَسْبِقُ» ...

۲ از تأخیر عذاب الهی مغرور نشوید. «مَا تَسْبِقُ» ...

۳ برنامه های الهی با هیاهوی افراد لغو نمی شود و نظم الهی بر تحولات تاریخی حاکم است. «مَا تَسْبِقُ» ...

۴ تاریخ، سنت های ثابتی دارد. «مَا تَسْبِقُ» ...

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۴۴]

اشاره

ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا كُلًّا مَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَا لَهُمُ الْآحَادِيثَ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ (۴۴)

سپس پیامبرانمان را پی در پی (برای هدایت آن امت ها) فرستادیم، هر بار که پیامبر هر امتی به سراغ قومش آمد، مردم او را تکذیب کردند، پس ما نیز آن گروه را هلاک کردیم و گروه دیگری را دنبال آنان آوردیم، و ما آنان را زبانه زدن مردم قرار دادیم (تا عبرت گیرند) پس قومی که ایمان نمی آورند دور (از رحمت خدا) باد.

نکته ها:

کلمه ی «الْآحَادِيثَ» جمع «احدوثة» به داستان های شگفتی گفته می شود که با آب و تاب نقل و با علاقه شنیده می شود.

پیام ها

۱ سنت خداوند بر فرستادن انبیا برای امت هاست. «رُسُلَنَا تَتْرًا» (هر اجتماعی رهبر می خواهد. فکر و علم به تنهایی برای بشر کافی نیست، بلکه باید اموری را از طریق وحی بدست آورد) ۲ تمام انبیا مورد تکذیب قرار می گرفتند. «كُلًّا مَا» ۳ هر امتی برای خود رسولی داشتند. «كُلًّا مَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولُهَا» ۴ نتیجه ی تکذیب حق، هلاکت است. «وَ جَعَلْنَا لَهُمُ الْآحَادِيثَ» (از گردنکشان و طاغوتیان، تاریخی بیش نمی ماند) ۵ نفرین کفار جایز است. «فَبُعْدًا» (کلمه «بعدا» مصدری است که همیشه به جای

فعل بکار می رود. بنا بر این «بُعْدًا»، یعنی «بعُدوا بُعْدًا» (۶ نفرین قرآن، به خاطر کفر کافران است. «لَا يُؤْمِنُونَ» ۷ تحولات تاریخی با اراده اوست. و هلاک امت های سرکش، نمودی از لعن و نفرین اوست. «وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبُعْدًا»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۴۵ تا ۴۶]

اشاره

ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَ أَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَ سُلْطَانٍ مُّبِينٍ (۴۵) إِلَيَّ فِرْعَوْنُ وَ مَلَائِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَ كَانُوا قَوْمًا عَالِينَ (۴۶)

سپس موسی و برادرش هارون را با معجزات و دلیلی روشن فرستادیم.

به سوی فرعون و اشراف قوم او، ولی تکبر ورزیدند و آنان مردمی برتری جوی و گردنکش بودند.

نکته ها:

کلمه ی «سُلْطَانٍ» مرادف حجت است، زیرا انسان با داشتن منطق، استدلال و حجت علمی و عقلی، بر قلوب مردم مسلط و پیروز می شود.

پیام ها

۱ تبلیغ، گاهی باید به صورت چند نفره و اعزام هیأت باشد. «مُوسَىٰ وَ أَخَاهُ» ۲ مبلغ دین باید از پشتیبانی علمی برخوردار باشد. «سُلْطَانٍ مُّبِينٍ» ۳ برای اصلاح مردم و نظام اجتماعی، اول باید به سراغ افراد مطرح و شاخص جامعه رفت. «إِلَيَّ فِرْعَوْنُ وَ مَلَائِهِ» ۴ اطرافیان طاغوت ها، در قدرت آنان نقش مهمی دارند. «مَلَائِهِ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۴۷ تا ۴۹]

اشاره

فَقَالُوا أَتُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا؟ وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ (۴۷) فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ (۴۸) وَ لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ (۴۹)

پس (در پاسخ موسی و هارون) گفتند: آیا ما به دو انسان مانند خودمان ایمان آوریم در حالی که قوم موسی و هارون برده ی ما بودند؟

پس آن دو پیامبر را تکذیب کردند، و از هلاک شدگان گشتند.

و همانا ما به موسی کتاب (تورات) دادیم، شاید (مردم به واسطه آن) هدایت شوند.

پیام ها

۱ موسی و هارون، از نژاد بنی اسرائیل بودند. «وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ» (با توجه به اینکه بنی اسرائیل برده ی فرعونیان قرار گرفته بودند) ۲ متکبران به جای مراعات منطق و معجزه، به جایگاه اجتماعی افراد نظر دارند.

«سُلْطَانٍ مُّبِينٍ ... قَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ» ۳ نژادپرستی عامل استکبار است. «وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ» (فرعونیان نژاد خود را برتر از بنی اسرائیل می پنداشتند) ۴ منطق انبیا، معجزه و استدلال و منطق طاغوت، استضعاف و در بند کشیدن ملت است. «قَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ» ۵ نتیجه ی تکذیب حق، هلاکت است. «فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۵۰]

اشاره

وَ جَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَ أُمَّهُ آيَةً وَ آوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَ مَعِينٍ (۵۰)

و ما (عیسی) فرزند مریم و مادرش را معجزه قرار دادیم و آن دو را در سرزمینی مرتفع که دارای آرامش و امنیت و آب گوارا بود جای دادیم.

نکته ها:

کلمه ی «مَعِينٍ» به آبی گفته می شود که روی زمین جاری باشد.

خداوند در این سوره از عیسی و مریم به عنوان یک آیه یاد کرده است، ولی درباره ی شب و

روز می فرماید: «جَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتٍ» (۱) شب و روز دو آیه هستند و این به خاطر آن است که تولد عیسی بدون پدر، همان زایمان مریم بدون شوهر است.

در اینکه منطقه بلندی که آب جاری داشته و خداوند عیسی و مادرش را در آنجا جای داده، کجاست؟! دو مورد بیان شده است:

الف: مراد از «رَبِّيَّهِ» کوفه و مراد از «ذَاتِ فَرَارٍ» مسجد کوفه و مراد از «مَعِينٍ» آب فرات است که در کوفه دائماً جاری می باشد. (۲)

ب: مراد دمشق است که از بهترین مناطق شام است. (۳)

پیام ها

۱ مقام نبوت، برترین مقام هاست. (نام عیسی به خاطر مقام نبوت قبل از مادرش برده شده است). «ابن مَرْيَمَ وَ أُمُّهُ آيَةٌ» ۲ پدیده های مهم و حوادث عجیب را وسیله ی شناخت خدا و نشانه ی قدرت غیبی او بدانید. «آیة» ۳ آب و امتیت، از مزایای ضروری مسکن و زندگی است. «ذَاتِ فَرَارٍ وَ مَعِينٍ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۵۱]

اشاره

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (۵۱)

ای پیامبران! از غذاهای پاکیزه (و پسندیده) بخورید و کار نیکو انجام دهید، همانا من به آنچه انجام می دهید آگاهم.

نکته ها:

در قرآن کریم، در کنار «کُلُوا» دستورات دیگری نیز ذکر شده است مانند:

الف: «كُلُوا... وَ اشْكُرُوا» (۴) بخورید و خدا را شکر کنید.

ص: ۱۰۵

۱-۱. اسراء، ۱۲.

۲-۲. بحار، ج ۱۴، ص ۲۳۹.

۳-۳. تفسیر در المنثور.

۴-۴. سبأ، ۱۵.

ب: «فَكُلُوا... وَ أَطْعَمُوا» (۱) بخورید و اطعام کنید.

ج: «كُلُوا... وَلَا تُسْرِفُوا» (۲) بخورید و اسراف نکنید.

پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) ذیل این آیه فرمودند: حضرت عیسی از دستمزد نخ ریسی مادرش مریم تغذیه می کرد. (۳)

امام صادق (علیه السلام) ذیل این آیه می فرماید: مراد از طیب، حلال بودن است. (۴)

در حدیث می خوانیم: «ان الله لا يقبل عباده من في جوفه لقمه من حرام» کسی که یک لقمه مال حرام خورده باشد، خداوند عبادت او را نمی پذیرد. (۵)

پیام ها

۱ انبیا نیز از مواد غذایی و مواهب طبیعی بهره مند می شوند. (توقع نابجا از انبیا ممنوع) «كُلُوا» ۲ برای دعوت مردم به حق، اول به فکر زندگی مادی آنان باشیم. «كُلُوا... وَ اعْمَلُوا» ۳ تمام ادیان الهی با رهبانیت، انزوا و ریاضت مخالفند. «كُلُوا» (شاید فرمان بخورید بعد از نام عیسی برای جلوگیری از رهبانیتی باشد که در مسیحیت مطرح است) ۴ در آنچه می خورید، دو اصل مهم را فراموش نکنید: الف: حلال بودن.

ب: طیب و پاکیزه بودن. «كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ» ۵ غذا خوردن نیز باید هدفدار باشد، نه بر اساس هوس. «كُلُوا وَ اعْمَلُوا» ۶ عفت در شکم و تقوا در عمل، مقارن هستند. «كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَ اعْمَلُوا صَالِحًا» ۷ توفیق عمل صالح، در سایه ی تغذیه حلال و طیب است. «الطَّيِّبَاتِ صَالِحًا» ۸ تغذیه ی طیب و سالم و عمل صالح، مورد توجه تمام ادیان الهی است. «يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ الطَّيِّبَاتِ صَالِحًا»

ص: ۱۰۶

۱-۱. حج، ۲۸.

۲-۲. اعراف، ۳۱.

۳-۳. تفسیر در المنثور.

۴-۴. بحار، ج ۱۱، ص ۵۸.

۵-۵. تفسیر مراغی.

۹ اگر بخورید و عمل صالح انجام ندهید، خداوند حتی به حساب انبیا می رسد.

«إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۵۲ تا ۵۳]

اشاره

وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ (۵۲) فَتَقَطُّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ (۵۳)

و البته این امت شما امت واحدی است، و من پروردگار شما هستم؛ پس، از من پروا کنید.

اما مردم کارشان را در میان خود به پراکندگی کشاندند، هر گروهی به راهی رفتند؛ و هر حزب و دسته ای به آنچه نزدشان بود دل خوش کردند.

نکته ها:

کلمه ی «زُبُرًا» جمع «زیره» (بر وزن لقمه) به معنای قسمتی از موی پشت سر حیوان است که آن را جمع و از بقیه جدا می کنند؛ سپس این واژه به هر چیزی که مجزای از دیگری است گفته شده است. (۱)

پیام ها

۱ در جهان بینی دینی و از دیدگاه الهی تمام امت ها در حقیقت یک امت هستند، «أُمَّةً وَاحِدَةً» زیرا:

اصول دعوت همه ی پیامبران الهی یکی است.

نیازهای فطری و روحی و جسمی مردم یکی است.

خالق و پروردگار همه یکی است.

۲ تقوا و حفظ حریم، شایسته ی مقام ربوبی است. «وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ» ۳ ایجاد تفرقه، بلای بزرگی است که سابقه ای طولانی دارد. «فَتَقَطُّعُوا أَمْرَهُمْ»

ص: ۱۰۷

۴ تفرقه اندازی بی تقوایی است. «فَاتَّقُونَ فَتَقَطُّوا» ...

۵ اساس تفرقه، خودخواهی انسان هاست. «كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۵۴ تا ۵۶]

اشاره

فَذَرُّهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ (۵۴) أَيْحَسِبُونَ أَنَّمَا نُنَادُهُمْ بِهِ مِنْ مَّالٍ وَبَيْنَ (۵۵) نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ (۵۶)

پس آنان را تا مدتی (که مرگشان فرا رسد یا به عذاب خدا مبتلا شوند) در ورطه ی جهل و غفلت رها کن.

آیا گمان می کنند که آنچه از مال و فرزند به آنان مدد می کنیم (برای این است که)

شتاب می کنیم که خیرهایی به آنان برسانیم؟ (هرگز چنین نیست) بلکه آنان نمی فهمند (که مال و فرزند وسیله ی امتحان آنهاست).

نکته ها:

کلمه ی «غمره» به معنای غرقاب و مراد در اینجا غرق شدن اهل مکه در جمود و تعصب بت پرستی است.

پیام ها

۱ بدترین نوع گمراهی، آن است که خداوند انسان را به حال خود واگذارد.

«فَذَرُّهُمْ»

۲ اختلاف و تفرقه، ورطه ی هلاکت و مایه ی قهر و غضب خدا و رسول است.

«فَتَقَطُّوا أَمْرَهُمْ ... فَذَرُّهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ» ۳ گودال بدبختی انسان را خود او حفر می کند. «غَمْرَتِهِمْ» ۴ منحرفان تفرقه جو، مهلت زیادی ندارند و قهر الهی در انتظارشان است. «حَتَّىٰ حِينٍ»

ص: ۱۰۸

۵ مرفهین ثروتمند، تحلیل ناروا دارند. رفاه، امکانات و فرزند پسر، سبب فریفته شدن آنان به خود و احساس محبوبیت نزد خدا شده است.

«يَحْسَبُونَ»

...

۶ ارزیابی تنها بر مبنای مال و فرزند، نشانه ی بی شعوری است. «بَلْ لَا يَشْعُرُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۵۷ تا ۵۹]

اشاره

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ (۵۷) وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ (۵۸) وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ (۵۹)

همانا کسانی که از خوف پروردگارشان بیمناکند،

آنان که به آیات پروردگارشان ایمان دارند.

و به پروردگارشان شرک نمی ورزند.

نکته ها:

«خَشْيَةٍ»

ترسی است که برخاسته از علم و شناخت باشد و «اشفاق» ترسی است که با محبت و احترام آمیخته باشد. خشیت، بیشتر جنبه ی قلبی دارد و اشفاق جنبه ی عملی. آیه می فرماید: مؤمنان و سبقت گیرندگان در خیرات، کسانی هستند که در دل آنان ترس آمیخته با عظمت خدا جای کرده است و در عمل، حریم خدا را حفظ می کنند و حیا دارند.

پیام ها

۱ ترس از روی آگاهی و توجه به عظمت خداوند، مایه ی رشد است. «مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ» ۲ ایمان آوردن به هر قانونی که خداوند می فرستد و دور شدن از انواع شرک ها، وظیفه ی دائمی ماست. (کلمه ی «يُؤْمِنُونَ» و «لَا يُشْرِكُونَ» فعل مضارع و نشانه ی دوام و استمرار است)

اشاره

وَ الَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ (۶۰)

و کسانی که (اموال خود را در راه خدا) می دهند آنچه را دادند، در حالی که دل هایشان ترسان است از این که سرانجام به سوی پروردگارشان باز می گردند.

نکته ها:

«وجل» به معنای اضطراب و نگرانی است.

تکامل معنوی انسان در چند مرحله صورت می پذیرد که در این آیات مطرح شده است:

مرحله ی اول؛ علم و شناختی که مایه ی خشیت شود. «مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ» مرحله ی دوم؛ ایمان عمیق و دائمی به آنچه درک کرده است. «يُؤْمِنُونَ» مرحله ی سوم؛ دوری از انواع شرک ها، مخفی و آشکار. «لَا يُشْرِكُونَ» مرحله ی چهارم؛ انفاق از آنچه خدا عطا نموده است. «يُؤْتُونَ» ...

مرحله ی پنجم؛ مغرور نشدن و دغدغه داشتن که مبادا کارم ناقص یا عملم مردود یا وظیفه ام چیزی دیگری باشد و در قیامت پاسخ گو نباشم. «قُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ»

پیام ها

۱ به انفاق خود مغرور نشویم. «يُؤْتُونَ ... وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ» ۲ ترس مؤمن از خداوند به خاطر حضور او در محضر پروردگار در روز قیامت است. «وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ»

اشاره

أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَ هُمْ لَهَا سَابِقُونَ (۶۱)

چنین کسانی، در خیرات شتاب می ورزند و همانان هستند که در (رسیدن به) خیرات از یکدیگر پیشی می گیرند.

نکته ها:

در آیه ۵۶ بیان شد که برخی از مردم تنها داشتن مال و فرزند را مایه ی سعادت و نشانه ی سرعت در خیر می دانند، اما این آیه می فرماید: سرعت در خیر، علم و ایمان و اخلاص و

انفاق همراه با خوف و خشیت است، نه آنچه آنان می پندارند.

پیام ها

۱ ترس از خداوند و قیامت، سبب شتاب در کارهای خیر است. «مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ... أُولَئِكَ» ...

۲ نشانه ی ایمان واقعی، سرعت دائمی در کارهای خیر است. («يُسَارِعُونَ» فعل مضارع، رمز استمرار است) ۳ سرعت و سبقت در کار خیر، یک ارزش است. «يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۶۲]

اشاره

وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَ لَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَ هُمْ لَا يُظْلَمُونَ (۶۲)

و ما هیچ کس را جز به مقدار توانش تکلیف نمی کنیم، و نزد ما کتابی است که به حق سخن می گوید (و بر کار مردم گواه است) و به آنان هیچ ستمی نمی شود.

نکته ها:

در فقه قاعده ای به نام قاعده ی «نفی عُسر و حَرَج» وجود دارد، که مبنای آن همین آیه است.

یعنی هر گاه تکلیفی موجب سختی غیر قابل تحمل گردید، آن تکلیف ساقط می شود.

پیام ها

۱ گرچه سبقت و سرعت در کارهای خیر ارزش دارد، ولی افراط ممنوع است.

«إِلَّا وُسْعَهَا»

۲ تکلیف همه ی انسان ها یکسان نیست. هر کس به مقدار توان جسمی، فکری و مالیش مکلف است و خداوند تکلیف غنی را از فقیر نمی خواهد. «لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا» ۳ در جهان بینی الهی، هیچ کس گرفتار عقده و احساس حقارت نمی شود، چون بیش از توانش تکلیفی ندارد. «إِلَّا وُسْعَهَا» (آری هر کس توانی دارد و

وظیفه ای، پس باید آرامش داشته باشیم) ۴ نظام آفرینش، حساب و کتاب دارد. «وَلَدَيْنَا كِتَابٌ» ۵ برخی از شرایط مدیریت در این آیه ذکر شده است، از جمله:

الف: آشنایی به توانایی افراد و واگذاری کار به مقدار توان آنان. «وُسْعُهُمْ» ب: نظارت دقیق بر کار و وظایف آنان. «كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ» ج: عدالت در تنبیه یا تشویق آنان. «وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۶۳]

اشاره

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمَرَةٍ مِنْ هَذَا وَ لَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ (۶۳)

بلکه دل های آنان از این (کتاب) در غفلت و بی خبری است و علاوه بر این کارهایی (ناروا) دارند که انجام می دهند.

نکته ها:

در دو آیه ی قبل، درباره ی فرزندانگن مخلص فرمود: «هُم لَهَا سَابِقُونَ» در این آیه، درباره ی گروه منحرف می فرماید: «هُم لَهَا عَامِلُونَ» آری، «هر کس با طینت خود می تند» و «از کوزه همان برون تراود که در اوست».

کلمه ی «بَلْ» در آغاز کلام، برای انتقال مطلب است. در آیات قبل سخن از نیکان بود، در این آیه سخن از کفار است که عملشان غیر از عمل آنان است.

کلمه ی «غَمَرَةٍ» به معنای غرقاب و آبی است که تمام انسان را فراگیرد. گویا غفلت همه ی وجود آنان را فرا گرفته است.

پیام ها

۱ ابتدا روح منحرف می شود، سپس رفتار تغییر می کند. «قُلُوبُهُمْ لَهُمْ أَعْمَالٌ» ۲ بدتر از رفتار زشت، اصرار و تکرار آن است. «لَهُمْ أَعْمَالٌ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ» ۳ انسان، ابتدا دست به کار خلاف می زند، سپس کار خلاف برای او عادت

می شود و او را به خود جذب می کند، یعنی در مسیر عمل و ارتکاب آن قرار می گیرد و پس از ارتکاب گناه، اسیر آن می شود. «لَهُمْ أَعْمَالٌ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۶۴ تا ۶۵]

اشاره

حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ (۶۴) لَا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنصِرُونَ (۶۵)

(جهل و انحراف و کارهای ناپسند آنان هم چنان ادامه دارد) تا زمانی که مرفهان (و خوشگذرانان مغرور) را به قهر خود گرفتار سازیم، در این هنگام است که ناله سر می دهند.

(اما به آنان خطاب می شود): امروز ناله نکنید، قطعاً شما از جانب ما یاری نخواهید شد.

نکته ها:

کلمه ی «يَجْأَرُونَ» از «جوار» به معنای زوزه ی سگ و شغال و گرگ هنگام صدمه دیدن است و تشبیه ناله ی مرفهان غافل، به زوزه ی سگ، نشانه ی تحقیر و ذلتی است که در برابر بدمستی های دنیوی داشته اند.

پیام ها

۱ برای گروه مرفه و مغرور، جز عذاب الهی، وسیله ی دیگری برای هشپاری نیست. «حَتَّىٰ إِذَا» ...

۲ پایان ناز و نعمت های غافلانه، ناله های عاجزانه خواهد بود. «يَجْأَرُونَ» در پس هر خنده آخر گریه ای است مرد آخرین، مبارک بنده ای است ۳ روز قیامت، روز کیفر است نه التماس. «لَا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ» ۴ کسانی که با مال و امکانات خود، مردم را یاری نکردند، در قیامت یاری نمی شوند. «لَا تُنصِرُونَ»

اشاره

قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُثَلَّى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَيَّ أَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ (۶۶) مُسْتَكْبِرِينَ بِهٖ سَامِرًا تَهْجُرُونَ (۶۷)
همانا آیات من به طور مداوم بر شما تلاوت می شد ولی شما اعراض کرده، به عقب باز می گشتید.
در حالی که نسبت به آن (پیامبر و قرآن) تکبر می ورزیدید و شب ها تا دیروقت بدگویی می کردید.

نکته ها:

«نکوص» به معنای بازگشت به عقب است و «عَلَيَّ أَعْقَابِكُمْ» تأکید آن است.

«سَامِرًا»

از «سمر» به معنای گفتم و گوی شبانه است.

«هجر» به معنای جدایی و «هجر» ناسزا و فحش را گویند که سبب جدایی است.

پیام ها

۱ ارتجاع و اعراض از حق، از اوصاف مرفهان و مستکبران است. «فَكُنْتُمْ عَلَيَّ أَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ» ۲ بی اعتنایی به انبیا، نشانه ی رشد و ترقی نیست، بلکه عامل سقوط و عقب گرد است. دستورات و قوانین الهی، عامل رسیدن به تکامل و اعراض از آنها مایه ی سقوط است. «أَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ» ۳ بدتر از عقب گرد و اعراض از حق، آن است که هدف از این عمل، استکبار باشد. «مُسْتَكْبِرِينَ بِهٖ» ۴ کسی که روز منطبق ندارد، شب یاوه سرایی می کند. «سَامِرًا تَهْجُرُونَ» ۵ کسی که حرف حساب ندارد، فحش می دهد. «تَهْجُرُونَ»

اشاره

أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ (۶۸) أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ (۶۹) أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَ أَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ (۷۰)

آیا آنها در این گفتار(قرآن) نیندیشیدند، یا مطالبی برای آنان آمده که برای نیاکانشان نیامده است؟ (لذا قبول حرف تازه برای آنان سخت است).

یا این که پیامبرشان را نشناختند (و از سوابق او آگاه نیستند) پس برای همین او را انکار می کنند؟

یا می گویند: او جنون دارد؟ (چنین نیست) بلکه او حق را برای آنان آورده اما بیشترشان از پذیرش حق کراهت دارند.

پیام ها

۱ نخستین عامل بدبختی مردم، تعطیل کردن اندیشه و تفکر است. «أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ» ۲ قرآن، کتاب تدبّر و اندیشه است. (نه فقط تلاوت و تجوید و... و هر کس در آن تدبّر کند، حقایق آن را می فهمد) «أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ» ۳ خداوند در تمام دوران ها ندای خود را به مردم رسانده و اساس ادیان آسمانی یکی است. «أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ» ۴ در تبلیغ و دعوت، تمام راه های بهانه جویی را برای مخالفان حق مسدود کنید. «أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ» ، «أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا» ۵ پیامبر باید در میان مردم (به خوبی) شناخته شده باشد تا بهانه ای برای انکار نباشد. «أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ» ۶ گرچه انسان در برابر سخن تازه عکس العمل نشان می دهد، ولی نزول وحی تازگی ندارد. «أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ»

۷ دشمنان دین، برای حفظ مرام خود، شخصیت مردان خدا را خدشه دار می کنند. «أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ» ۸ حق باید مطرح شود، اگر چه اکثریت ناراحت شوند. «بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَ أَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ» ۹ بعضی کفار، فطرت سالم دارند و حق را می پذیرند. «أَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۷۱]

اشاره

وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ (۷۱)

و اگر حق، از هوس های آنان پیروی می کرد، قطعاً آسمان ها و زمین و کسانی که در آنها هستند تباه می شدند، ولی ما قرآنی به آنها دادیم که مایه ی یاد (و شرف و حیثیت) آنهاست، اما آنان از این یاد رویگردانند.

نکته ها:

اگر حق، تابع هوس های مردم باشد، نظام هستی فاسد و تباه می شود، زیرا:

۱ هوس های مردم حتی هوس های یک نفر در زمان های مختلف، متضاد است.

۲ هوس های مردم، مفسده دارد.

۳ خواسته های مردم، یک بُعدی است و به ابعاد دیگر و آثار دور و نزدیک توجه ندارد.

پیام ها

۱ حق، هرگز نباید تابع تمایلات و خواسته های مردم باشد. «وَلَوْ اتَّبَعَ» ۲ اشراف کافر، دوست دارند که دین طبق میل آنان باشد. «وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ» ۳ حق پرستی با هوا پرستی تضاد دارد. «لَفَسَدَتِ» ۴ تمایلات و هوس های بشر، جهان را فاسد می کند. «لَفَسَدَتِ» ۵ نظم موجود در جهان، نشانه ی حقایق و حکمت خداوند یکتاست. «وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ ... لَفَسَدَتِ»

۶ در آسمان ها، موجودات زنده و با شعور وجود دارد. «مَنْ فِيهِنَّ» ۷ قرآن وسیله ی تذکر است. «بِذِكْرِهِمْ» ۸ دین، وسیله بیداری و شرف ملت ها و نجات آنان از نابودی است. «بِذِكْرِهِمْ» ۹ گاهی انسان از توجه به آنچه سبب عزت و نام نیک اوست اعراض می کند.

«فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۷۲ تا ۷۴]

اشاره

أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَّاجٌ رَبُّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (۷۲) وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصَّوْطِ لَنَا كَبُونَ (۷۴)

آیا تو از آنها (در برابر دعوت) مزدی خواسته ای؟ با این که پاداش دائمی پروردگارت بهتر، و او بهترین روزی دهندگان است. و قطعاً تو مردم را به راه راست دعوت می کنی.

و همانا کسانی که به آخرت ایمان نمی آورند، از راه راست منحرفند.

نکته ها:

«خرج» چیزی است که مصرف می شود، ولی «خراج» بودجه ی مستمری است که تعیین می شود. (۱) کلمه ی «نکب» به معنای انحراف است و «نکبت»، یعنی دنیا به او پشت کرده و بدبخت شده است.

روزی الهی چون خیر است، «فَخَرَّاجٌ رَبُّكَ خَيْرٌ» چند مزیت دارد: بی منت، دائمی، زیاد و مبارک است.

در حدیث می خوانیم: کسانی که به جای اهل بیت پیامبر (صلوات الله علیه) سراغ دیگران بروند و رهبری آنان را بپذیرند، از راه راست منحرفند. (۲)

ص: ۱۱۷

۱-۱. التحقیق فی کلمات القرآن.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۱ در تبلیغ دین، نباید از مردم پولی طلب کرد؛ اگر خود آنها دادند حساب جدایی دارد. «أَمْ تَسْأَلُهُمْ» ۲ مردم در برابر پول خواستن مبلغ حساسیت دارند. «أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا» ۳ مردم یک بار خرجی می دهند، ولی خداوند همیشه روزی می دهد. «خرج- خرج» (با توجه به تفاوتی که میان «خرج» و «خراج» بیان شد) ۴ روزی دادن به صورت مستمر، از شئون پروردگار است. «فَخَرَجَ رِبَّكَ» ۵ خداوند ضامن روزی مبلغان دین است. «فَخَرَجَ رَبُّكَ» ۶ واسطه های رزق، شما را نفرینند. «وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ» ۷ پیامبر، منادی راه درست است. «إِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» ۸ ایمان به معاد، عامل پایداری در راه راست و عدم ایمان، عامل انحراف است.

﴿لَا يُؤْمِنُونَ﴾

﴿لَنَا كِبُونٌ﴾

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۷۵]

اشاره

﴿وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلْجُودَا فِي طَغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ (۷۵)

و(بر فرض) اگر به آنها رحم کنیم و(رنج و عذاب و) بدبختی های آنان را برطرف سازیم(به جای هوشیاری و شکر) در طغیانشان کوردلانه اصرار می ورزند.

نکته ها:

در تفسیر «کنز الدقائق» و «روح البیان» می خوانیم: زمانی در مکه قحطی شد، ابو سفیان از پیامبر اکرم(صلوات الله علیه) درخواست دعا کرد، حضرت دست به دعا برداشت و قحطی برطرف گردید، سپس آیه ی فوق نازل شد.

طغیان در افراد مختلف، تفاوت دارد:

طغیان عالمان، در علم است که به وسیله ی تفاخر و مباهات جلوه می کند.

طغیان ثروتمندان در مال است که به وسیله ی بخل خود را نشان می دهد.

طغیان صالحان در عمل نیک است که به وسیله ی ریا و سُمعه(خودنمایی و شهرت طلبی)

نمایان می شود.

طغیان هواپرستان در پیروی از شهوت ها جلوه می کند. (۱)

پیام ها

۱ رفاه و آسایش، جلوه ی رحمت الهی است. «رَحِمْنَاَهُمْ وَ كَشَفْنَا» ۲ خدمت و محبت به افراد بی شخصیت، بی ثمر است. «رَحِمْنَاَهُمْ لِلْجُودِ» ۳ انسان های بی ایمان، از فرصت ها و مهلت ها سوء استفاده می کنند. «لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ... لِلْجُودِ فِي طُغْيَانِهِمْ» ۴ طغیانگری، انسان را سرگردان می کند. «فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۷۶]

اشاره

وَ لَقَدْ أَخَذْنَاَهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَ مَا يَتَضَرَّعُونَ (۷۶)

و همانا آنان را به عذاب گرفتار کردیم ولی آنان در برابر پروردگارشان نه تواضع کردند و نه تضرع.

نکته ها:

در حدیث می خوانیم: «استکانت» خضوع است و «تضرع» دست ها را به دعا بلند کردن. (۲)

در آیه ی قبل، درباره ی کافران لجوج فرمود: اگر به آنان رحم کنیم، لجاجت می کنند و به راه نمی آیند؛ در این آیه می فرماید: اگر آنان را با قهر خود بگیریم و عذابشان کنیم، باز هم به راه نمی آیند. شاعر می گوید: بر سیه دل چه سود خواندن و عظم نرود میخ آهنین بر سنگ

پیام ها

۱ هدف از قهر الهی در دنیا، بیداری غافلان است. «أَخَذْنَاَهُمْ ... فَمَا اسْتَكَانُوا» ۲ گاهی کافران و گمراهان، در دنیا نیز به کیفرهای الهی مبتلا می شوند. «أَخَذْنَاَهُمْ»

ص: ۱۱۹

۱-۱. تفسیر روح البیان.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳ کافران لجوج، نه با رحمت خداوند هدایت می شوند و نه با قهر و عذاب الهی. «فَمَا اسْتِكْبَرُوا» ۴ بدترین نوع تکبر، استکبار در برابر ربّ است. «فَمَا اسْتِكْبَرُوا لِرَبِّهِمْ» (انسان سنگدل به جایی می رسد که در برابر خدای بزرگ، هرگز خضوع و تضرع و ناله نمی کند)

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۷۷]

اشاره

حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ (۷۷)

(نه رحمت در آنان اثر کرد و نه مؤاخذه، ما هم این سنگدلان را رها می کنیم) تا زمانی که دری از عذاب شدید به روی آنان بگشاییم (و چنان گرفتار شوند که) ناگهان در آن (عذاب) مأیوس شوند.

نکته ها:

«مبلس» از ماده ی «ابلاس» به معنای اندوهی است که پس از وقوع حادثه ی تلخ و شدید به انسان دست می دهد و غالباً او را به سکوت و حیرت و یأس می کشاند. (۱)

پیام ها

۱ درهای عذاب، ابتدا به روی ما بسته است اما سرسختی و لجاجت ما در برابر حق، سبب می شود که خداوند آن درها را باز کند. «فَتَحْنَا» ۲ خداوند در مراحل تربیت، اصولی را اجرا می کند:

اول: با رحمت و مهربانی رفتار می کند. «وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا» دوم: با عذاب تنبیهی: «وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْأَذَابِ فَمَا اسْتِكْبَرُوا» سوم: با عذاب نهایی که مایه ی بیچارگی و درماندگی است. «عَذَابٍ شَدِيدٍ» ۳ کسی که بخواهد با لجاجت، انبیا را به یأس کشاند، گرفتار قهری می شود که خود به یأس کشیده شود. «مُبْلِسُونَ»

ص: ۱۲۰

۴ در عذاب نهایی، جایی برای توبه و نجات نیست و عذاب شدگان مایوس می شوند. «مُتِلْسُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۷۸ تا ۸۰]

اشاره

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ (۷۸) وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (۷۹) وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (۸۰)

و اوست که برای شما گوش و چشم ها و دل ها آفرید، چه اندک سپاس گزارید.

و اوست که شما را در زمین آفرید و به سوی او محشور می شوید.

و اوست که زنده می کند و می میراند؛ و رفت و آمد شب و روز برای اوست، پس آیا نمی اندیشید؟

پیام ها

۱ راه های شناخت، از بزرگ ترین نعمت های الهی اند. «أَنْشَأَ لَكُمْ السَّمْعَ» ...

۲ راه شناخت، در محسوسات منحصر نیست، بلکه دل نیز ابزار شناخت است.

«السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ»

۳ شکر مُنعم واجب است و کسی که از نعمت ها درست استفاده نکند، ناسپاس و مورد توبیخ است. «قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ» ۴ یاد نعمت های الهی، زمینه ی شناخت و شکر است. «تَشْكُرُونَ» ۵ آفرینش انسان، هدفدار است. «ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ» ۶ اندیشه و تعقل، انسان را به توحید می رساند. «وَهُوَ الَّذِي ... أَفَلَا تَعْقِلُونَ»

ص: ۱۲۱

اشاره

بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ (۸۱) قَالُوا إِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ (۸۲) لَقَدْ وَعَدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ (۸۳)

(کافران هدایت نشدند) بلکه سخنی همانند گفته ی پیشینیان گفتند.

گفتند: آیا اگر مردیم و خاک و استخوان هایی (پوسیده) شدیم، آیا ما بار دیگر برانگیخته خواهیم شد؟

البته این حرف از قبل، به ما و پدران ما وعده داده شده، این (حرف ها و وعده ها) جز افسانه های پیشینیان (چیزی) نیست.

نکته ها:

«أَسَاطِيرُ»

جمع «اسطوره» و به معنای افسانه های دروغین است. این کلمه نه بار در قرآن، از زبان کفار در برابر انبیا به کار رفته است.

پیام ها

۱ کفار در انکار معاد حرف تازه ای ندارند. «مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ» ۲ کفار، منطق و استدلال ندارند و تنها حربه ی آنان در برابر حق، تعجب همراه با انکار است. «أَ إِذَا» ۳ عدم تعقل، ریشه ی انکار حق است. (توجه به مرگ و حیات و گردش شب و روز، زمینه ساز ایمان به معاد می شود) «يُحْيِي وَيُمِيتُ ... أَ فَلَا تَعْقِلُونَ ... قَالُوا إِذَا مِتْنَا»

اشاره

قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۸۴) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (۸۵) قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ (۸۶) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ (۸۷)

(به این کفار) بگو: اگر شما علم دارید، (بگویید) زمین و کسانی که در آن زندگی می کنند از کیست؟

آنان خواهند گفت: برای خداست بگو: پس آیا متذکر نمی شوید؟

بگو: پروردگار آسمان های هفتگانه و پروردگار عرش بزرگ کیست؟

(باز هم) خواهند گفت: برای خداست، بگو: آیا پروا نمی کنید؟

نکته ها:

«رَبُّ»

به مالکی گفته می شود که درصدد حفظ و تدبیر ملک خود باشد.

«عرش» مرکز فرماندهی خداوند و غیر از آسمان های هفتگانه است.

پیام ها

۱ ریشه ی شرک، جهل و غفلت است. «لِمَنِ الْأَرْضُ ... إِنَّ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ» ۲ یکی از شیوه های تبلیغ، طرح سؤال است. «لِمَنِ الْأَرْضُ» ۳ علم مفید آن است که انسان را خداشناس کند. «لِمَنِ الْأَرْضُ ... إِنَّ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ» ۴ هر انسان آگاهی می داند که زمین و همه ی کسانی که در آن هستند، بی صاحب و بی حساب نیست. «سَيَقُولُونَ لِلَّهِ» ۵ و جدان، بهترین داور است. «سَيَقُولُونَ لِلَّهِ» ۶ از گفتارها و پاسخ های خود مردم، سند موعظه و استدلال آماده کنید. «قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ» ۷ آسمان های هفتگانه و تمام هستی، تحت تدبیر اوست. «رَبُّ السَّمَاوَاتِ ...»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۸۸ تا ۹۰]

اشاره

قُلْ مَنْ يَدِينُ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۸۸) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ (۸۹) بَلْ أَتَيْنَاهُم بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (۹۰)

بگو: اگر می دانید (بگویید) فرمانروایی همه ی موجودات به دست کیست؟ او که (به همه) پناه می دهد، ولی هیچ کس در برابر او پناه ندارد.

به زودی خواهند گفت: (حکومت بر همه چیز) برای خداست. بگو: پس چگونه (می گویند پیامبر شما را سحر کرده و) شما مسحور او شده اید؟

(ما آنان را سحر نمی کنیم) بلکه حق را برای آنان آوردیم، و قطعاً آنان دروغ می گویند.

نکته ها:

قرآن در سوره ی یس می فرماید: «إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ فَشَبَّحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ» (۱) هر گاه خداوند چیزی را اراده کند، فرمان می دهد و آن، آفریده می شود؛ پس منزّه است خداوندی که ملکوت همه چیز به دست اوست. (بنا بر این کلمه ی ملکوت به معنای قدرت مطلقه بر هستی است) کلمات «يُجِيرُ» و «يُجَارُ» از ریشه ی «جوار» به معنای همسایگی است. از آنجا که یکی از حقوق همسایگی، حمایت از همسایه در برابر سوء قصد دیگران است، لذا این کلمه به معنای پناه دادن و حمایت کردن بکار می رود. (۲)

مراد از حق در آیه «أَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ» یا معاد است یا قرآن، یا منطق و استدلال توحیدی.

پیام ها

۱ نحوه ی گفتگو با مخالفان را از قرآن بیاموزیم. «قُلْ» ۲ در شیوه ی تبلیغ، از فطرت های سالم و باورهای صحیح مردم، در راه رشد و هدایت آنان کمک بگیریم. «قُلْ مَنْ بِيَدِهِ» ...

۳ مالکیت خداوند گسترده و همه جانبه است. «مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ» ۴ پناه دادن خداوند، دائمی، مطلق و انحصاری است. «وَهُوَ يُجِيرُ»

ص: ۱۲۴

(۱-۱). یس، ۸۲ تا ۸۳.

(۲-۲). تفسیر المیزان.

۵ در برابر قهر خداوند، هیچ پناهگاهی نیست. «وَلَا يَجَارُ عَلَيْهِ» ۶ حاکمیت مطلقه خداوند را تنها عالمان در می یابند. «إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ» ۷ در برابر عقاید انحرافی دیگران، موضع روشنی بگیرید. «بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ» ۸ کارهای خداوند، حق و حکیمانه است. «بِالْحَقِّ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۹۱]

اشاره

مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ (۹۱)

خداوند هیچ گونه فرزندی برای خود نگرفته است، و هیچ معبودی با او نیست، (و اگر جز این بود، قطعاً هر خدایی به سوی آفریده ی خود می رفت، و بی تردید بعضی از خدایان بر بعضی دیگر برتری می جست (و با این کار، هستی تباه می شد) خداوند از آنچه (مشرکان) توصیف می کنند منزّه است.

پیام ها

۱ عقیده به هر گونه فرزند برای خداوند ممنوع است. (خواه عیسی را فرزند او بدانیم یا فرشتگان و دیگران را) «مِنْ وَلَدٍ» ۲ هر مخلوقی در سیطره ی خالق است. «لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ» ۳ تعدد مدیریت، مانع موفقیت است. «لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ» ۴ نظام هماهنگ و سامان یافته، نشانه یکتایی خداوند است. «إِذَا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ» ۵ داشتن فرزند و شریک، نشانه ی نیاز و محدودیت است، و لازمه محدودیت، برتری جویی است. «لَذَهَبَ لَعَلَّ» ۶ تضاد میان قدرت ها، عامل فساد و ناپایداری است. «لَعَلَّ- بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ» ۷ هر گاه تصورات غلط و انحرافی دیگران را بازگو کردیم، برای پاکسازی روح خود و دیگران خداوند را تسبیح کنیم. «سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ» ۸ خدا را از همه ی انحراف ها و خرافه ها دور و منزّه بدانیم. «عَمَّا يُصِفُونَ»

اشاره

عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ فَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ (۹۲) قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيئِي مَا يُوعَدُونَ (۹۳) رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۹۴)

(اوست که) به غیب و شهود (نهان و آشکار) آگاه است؛ پس از هر چیزی که برای او شریک می گیرند برتر است.

بگو: پروردگارا! اگر آنچه را (از عذاب) که به آنان وعده داده شده (می خواهی) به من نشان دهی.

پس پروردگارا! مرا در میان قوم ستمگر قرار مده.

نکته ها:

امام صادق (علیه السلام) درباره ی جمله «عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ» فرمود: غیب آن است که واقع نشده و شهادت چیزی است که محقق گشته باشد. (۱)

پیام ها

۱ علم خداوند به همه چیز، رمز بی نیازی او از شریک است. «مَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ ...»

عَالِمِ الْغَيْبِ»

۲ علم خداوند نسبت به غیب و شهود یکسان است. «عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ» ۳ آگاهی به غیب مهم تر و مسائل غیبی بیشتر است. (در تمام قرآن، کلمه ی غیب قبل از شهادت آمده است). «عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ» ۴ پیامبر (صلوات الله علیه) امین وحی است. حتّی کلمه ی «قُلْ» را نقل می کند.

۵ حضور در میان ظالمان، خطر گرفتاری به عذاب های الهی را در پی دارد. «فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ»

ص: ۱۲۶

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۹۵]

اشاره

وَإِنَّا عَلَيَّ أَنْ تُرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لِقَادِرُونَ (۹۵)

و بدون شک ما می توانیم آنچه را به آنان وعده می دهیم به تو نشان دهیم.

نکته ها:

خداوند در این آیه پیامبرش را دلداری داده است که قدرت دارد گمراهان و کافران را عذاب کند اما به دلایلی عذاب آنان را به تأخیر می اندازد از جمله:

الف: به آنان مهلت می دهد تا توبه کنند.

ب: با آنان اتمام حجت کند.

ج: در آینده افراد مؤمنی از نسل آنان به وجود می آید.

د: به خاطر وجود پیامبر (صلوات الله علیه) که مایه ی رحمت و برکت است.

پیام ها

۱ تأخیر عذاب، نشانه ی ناتوانی خداوند نیست. «لِقَادِرُونَ» ۲ از اینکه عاقبت کفار را به چشم خود نمی بینید، در قدرت خداوند شک نکنید.

«نُرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لِقَادِرُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۹۶ تا ۹۸]

اشاره

إِذْ دَفَعْنَا لِيِنَّهُنَّ أَهْلَهُنَّ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ (۹۶) وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ (۹۷) وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ (۹۸)

(ای پیامبر!) بدی را به بهترین روش دفع کن. (در مقام انتقام و مقابله به مثل باش) ما به آنچه مخالفان توصیف می کنند آگاه تریم. (می دانیم که مشرکان مرا به گرفتن فرزند و شریک و تو را به سحر و جادو توصیف می کنند)

و بگو: پروردگارا! من از وسوسه های شیطان ها به تو پناه می برم.

و پناه می برم به تو ای پروردگار! از این که آنان نزد من حاضر شوند.

ص: ۱۲۷

۱ پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) تحت تربیت خداوند و مأمور برخورد به بهترین شیوه با بدی های دشمنان است. «ادْفَعِ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» ۲ بدی را می توان با بدی پاسخ داد ولی این، برای رهبر شایسته نیست. «ادْفَعِ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» ۳ ایمان ما به علم خداوند، عامل صبر و حلم در ماست. «نَحْنُ أَعْلَمُ» ۴ پناه دادن از شئون ربوبیت است. «رَبِّ أَعُوذُ بِكَ» ۵ پیامبران نیز باید به خدا پناه ببرند. «قُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ» ۶ پناه بردن به خداوند باید مکرر و جدی باشد. (تکرار «أَعُوذُ») ۷ تنها پناهگاه مطمئن خداست. «بِكَ» ۸ یکی از راه های نفوذ شیطان، اشاره ها و وسوسه های او نسبت به برخوردهای بد ما با دیگران است. «هَمْزَاتِ الشَّيْطَانِ، متعَدِّد و وسوسه های آنان نیز گوناگون است. «هَمْزَاتِ الشَّيْطَانِ» ۱۰ شیطان ها در انبیا نیز طمع دارند. «هَمْزَاتِ الشَّيْطَانِ» ۱۱ بالاتر از وسوسه، حضور شیطان هاست. «أَنْ يَحْضُرُونَ» ۱۲ حضور افراد فاسد و مفسد در جامعه، مقدمه فساد دیگران است. «يَحْضُرُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۹۹ تا ۱۰۰]

اشاره

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحْيَاهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ (۹۹) لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ (۱۰۰)

(آنها هم چنان به توصیف های ناروا و کردارهای زشت خود ادامه می دهند) تا زمانی که مرگ به سراغ یکی از آنان آید، می گوید: پروردگارا! مرا باز گردان.

شاید در آنچه از خود به جای گذاشته ام (از مال و...) کار نیکی انجام دهم.

(به او گفته می شود:) هرگز. این گفته سخنی است که (به ظاهر) می گوید (ولی اگر برگردد، به آن عمل نمی کند) و در پی آنان برزخی است تا روزی که برانگیخته شوند.

پیام ها

۱ غرور و غفلت برای گروهی دائمی است. «حَتَّىٰ إِذَا» ۲ منحرفان روزی بیدار خواهند شد و تقاضای بازگشت به دنیا خواهند کرد، امّا آن تقاضا نشدنی است. «رَبِّ ارْجِعُونِ» ۳ ضایع کردن عمر و فرصت، سبب حسرت در هنگام مرگ است. «رَبِّ ارْجِعُونِ» ۴ تقاضای بازگشت از سوی کفار جدی است ولی قول آنان در مورد صالح شدن مشکوک است. «لَعَلِّي أَعْمَلُ» ۵ عمل صالح، زاد و توشه ی بعد از مرگ است. «ارْجِعُونِ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا» ۶ کسانی که مُکنت و امکاناتی دارند، باید بیشتر عمل صالح انجام دهند. «أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ» ای که دستت می رسد کاری بکن پیش از آن که تو نیاید هیچ کار ۷ دنیا مزرعه ی آخرت است. «أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ» ۸ اقرار کافران به اشتباه، تنها با زبان است و پشتوانه ی قلبی ندارد. «إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۱۰۱ تا ۱۰۳]

اشاره

فَإِذَا نَفَخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ (۱۰۱) فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (۱۰۲) وَ مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ (۱۰۳)

پس آن گاه که در صور دمیده شود، در آن روز نه میانشان خویشاوندی است و نه (از حال یکدیگر) سؤال می کنند.

پس کسانی که کفه ی اعمالشان سنگین باشد، ایشان همان رستگارانند.

و کسانی که کفّه ی اعمالشان سبک باشد، پس آنان کسانی هستند که سرمایه ی وجود خود را از دست داده اند و همیشه در جهنّم می مانند.

نکته ها:

سؤال: در بعضی آیات آمده است که در قیامت مردم از یکدیگر سؤال می کنند، «وَ أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ» (۱) و یا اهل بهشت از دوزخیان می پرسند: چه چیز باعث شد که شما به دوزخ در آیید؟ «مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ» (۲) پس چرا در آیه ی مورد بحث می فرماید: مردم از یکدیگر سؤال نمی کنند «وَلَا يَتَسَاءَلُونَ» دلیل این تفاوت چیست؟ پاسخ: این دو مطلب با هم منافاتی ندارند؛ در مورد اوّل که می فرماید: «مردم از همدیگر سؤال می کنند» این مربوط به پس از رسیدگی به حساب و کتاب است و درباره ی اهل بهشت و دوزخ است که مطالبی از یکدیگر می پرسند، ولی آیه ی مورد بحث درباره ی آغاز قیامت و زمان حساب و مرحله ی پیش از ورود مردم به بهشت یا دوزخ است که می فرماید: از یکدیگر سؤال نمی کنند. (۳)

پیام ها

۱ آغاز رستاخیز با نفع صور است. «فَإِذَا نُفِخَ... فَلَا أَنْسَابَ» ۲ در قیامت، اسناد افتخار دنیوی محو می شود. «فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ» ۳ همه ی عمل های دنیوی حساب و کتاب دارند. «فَمَنْ ثَقُلَتْ وَ مَنْ خَفَّتْ» ۴ برای هر کاری میزانی است. «مِوَازِينُهُ» ۵ بزرگ ترین خسارت انسان، هدر دادن عمر و استعداد های خویش است.

«خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ»

ص: ۱۳۰

۱- ۱. صافات، ۲۷؛ طور، ۲۵.

۲- ۲. مدثر، ۴۲.

۳- ۳. المیزان، ج ۱۵، ص ۶۹.

۶ رستگاران، کسانی هستند که برای قیامت ذخایری داشته باشند. «هُمُ الْمُفْلِحُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۱۰۴ تا ۱۰۵]

اشاره

تَلْفَحُ وُجُوهُهُمْ النَّارُ وَ هُمْ فِيهَا كَالِحُونَ (۱۰۴) أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ (۱۰۵)

آتش، صورت آنها را می سوزاند و آنان در دوزخ چهره ای (زشت و) عبوس دارند. (با لب هایی وارونه و دندان هایی آشکار).

(به آنان گفته می شود:) آیا آیات من بر شما خوانده نمی شد، پس آنها را دروغ می شمردید؟

نکته ها:

کلمه ی «لَفَح» به معنای سوزاندن چهره و کلمه ی «كَلِحَ» به معنای برگشتن لب و آشکار شدن دندان هاست.

پیام ها

۱ آتش هر لحظه و پیوسته صورت های دوزخیان را می سوزاند. «تَلْفَحُ» فعل مضارع و رمز استمرار است (۲ کَفَّار در دوزخ، هم عذاب جسمی دارند، «تَلْفَحُ وُجُوهُهُمْ» و هم توبیخ و عذاب روحی. «أَلَمْ تَكُنْ» ...

۳ تغییر صورت توسط آتش، مایه ی تحقیر گنهکاران می گردد. «كَالِحُونَ» ۴ عذاب خداوند بعد از اتمام حجت است. «تَلْفَحُ وُجُوهُهُمْ» ... «أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ» ۵ اصرار بر تکذیب، اساسی ترین رمز رفتن به دوزخ است. «فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ»

ص: ۱۳۱

اشاره

قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ (۱۰۶) رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ (۱۰۷) قَالَ اخْسُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ (۱۰۸)

گویند: پروردگارا! شقاوت (و بدبختی) ما بر ما چیره شد و گروهی گمراه بودیم.

پروردگارا! ما را از دوزخ بیرون آور، اگر بار دیگر (به کفر و گناه) باز گشتیم قطعاً ستمگریم.

(خداوند به آنان) گوید: دور شوید و در آتش گم شوید و با من سخن مگویید.

نکته ها:

کلمه ی «خسأ» به معنای دور شدن همراه با توهین است که به سگ گفته می شود.

پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) فرمود: با کسی که شراب می نوشد ننشینید که آنان سگان دوزخند. سپس این آیه را تلاوت فرمودند: (۱) «قَالَ اخْسُوا فِيهَا» ...

در حدیثی آمده که صورت دوزخیان بعد از شنیدن «اخْسُوا» به صورت قطعه گوشتی در می آید که تنها نفس می کشد. (۲)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: دوزخیان به خاطر اعمالشان شقاوت مند شدند. (۳)

پیام ها

۱ وجدان ها در قیامت بیدار می شوند و مجرمان به گناهان خود ذلیلانه اعتراف می کنند. «غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا» ۲ دوری از راه انبیا، مایه ی شقاوت و بدبختی است. «آیاتی تُتْلَى، غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا» ۳ خداوند در قیامت با کوبنده ترین کلمات، با کفار سخن می گوید. «اخْسُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ»

ص: ۱۳۲

۱- ۱. بحار، ج ۷۶، ص ۱۴۷

۲- ۲. تفسیر درّ المنثور.

۳- ۳. توحید صدوق، ص ۳۵۶.

اشاره

إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ (۱۰۹)

(آیا شما فراموش کردید که) گروهی از بندگان من می گفتند: پروردگارا! ایمان آوردیم، پس ما را ببخش و بر ما رحم کن و تو بهترین رحم کننده گانی.

پیام ها

۱ خداوند، زخم زبان منحرفین به مؤمنین را بی پاسخ نمی گذارد. «إِنَّهُ كَانَ» ...

۲ دعا به درگاه خداوند در دنیا مفید است، «كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا»... ولی دعا و التماس در قیامت مفید نیست. «رَبَّنَا أَخْرِجْنَا... قَالَ احْسُوا» ۳ بندگان خداوند همواره از کاستی های خود بیمناک بوده و استغفار می کنند.

«كَانَ»

... يَقُولُونَ رَبَّنَا» ...

۴ ایمان مقدمه ی مغفرت و مغفرت، مقدمه ی دریافت رحمت الهی است. «آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا» ۵ سرچشمه ی مهربانی ها خداست. «وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ» ۶ از آداب دعا، تجلیل از خداوند است. «وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ»

اشاره

فَاتَّخَذُوا لَهُمْ سَخِرِيًّا حَتَّىٰ أَنْسَوْكُم ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ (۱۱۰)

(اما) شما آنان را به مسخره گرفتید تا آن که (با این کار) یاد مرا از خاطرتان بردند و شما به آنان می خندیدید.

نکته ها:

بین «سَخِرِيًّا» و «سَخِرِيًّا» تفاوت بسیاری است. اگر در جامعه روابط انسان ها بر اساس همدلی، تعاون و خدمت باشد و همه ی افراد از هنر و ابتکار یکدیگر بهره مند شوند، جامعه رشد می یابد، تقویت می شود و همه ی کارها سامان می یابد که آیه ی شریفه ی «لِيَتَّخِذَ»

بَعْضُهُمْ بَعْضًا سَخِرِيًّا» (۱) این پیام را دارد. اما اگر روابط افراد بر اساس تحقیر، تضعیف و دشنام و دلسردی باشد، چنین جامعه ای فراموشی خدا و سقوط را در پی خواهد داشت و آیه ی مورد بحث این معنا را بازگو می کند. «فَاتَّخَذُوا مِنْهُمْ سَخِرِيًّا» اینکه مؤمنین وسیله ی غفلت کفار قلمداد شده اند، «أَنْسَوُكُمْ ذِكْرِي» شاید به خاطر آن باشد که اگر مؤمنین نبودند، حقیقت حق ستیزی آنان آشکار نمی شد. (۲)

پیام ها

۱ کیفر توهین کردن، توهین شدن است. (خداوند از مؤمنین حمایت می کند و اهانت به آنان را پاسخ می دهد) «فَاتَّخَذُوا مِنْهُمْ سَخِرِيًّا إِنْحِسُوا فِيهَا» ۲ بی اعتنایی به مراسم دعا و نیایش بندگان خدا، بی اعتنایی خدا را به دنبال دارد.

«سَخِرِيًّا»

وَلَا تُكَلِّمُونِ» ۳ مؤمنین همواره در معرض تمسخر کفار هستند. «وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ» ۴ کیفر مسخره کردن مؤمنان، فراموش کردن یاد خداست. «أَنْسَوُكُمْ ذِكْرِي» ۵ خنده ی تحقیرآمیز از گناهان کبیره است. (۳) «وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ» (حساب خنده های معمولی از خنده های مستکبرانه جداست)

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۱۱۱ تا ۱۱۴]

اشاره

إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ (۱۱۱) قَالَ كَمْ لَبِئْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَادِدَ سِنِينَ (۱۱۲) قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسئِلُ الْعَادِينَ (۱۱۳) قَالَ إِنْ لَبِئْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۱۱۴)

من امروز به خاطر آن که (مؤمنان در برابر تمسخر و خنده ی شما) صبر کردند، به آنان پاداش دادم که ایشانند رستگاران.

ص: ۱۳۴

۱-۱. زخرف، ۳۲.

۲-۲. تفسیر راهنما.

۳-۳. هر گناهی که وعده عذاب را دنبال داشته باشد، از گناهان کبیره است و چون برای خنده تحقیرآمیز به مؤمنین دوزخ مطرح است، پس گناه کبیره است.

(خداوند) از آنان می پرسد: شما در زمین چقدر ماندید؟

می گویند: یک روز یا بخشی از یک روز، پس از شمار گران بپرس.

می گوید: اگر آگاهی داشتید می دانستید که جز اندکی درنگ نکرده اید.

نکته ها:

کلمه «فوز» به معنای رسیدن به مقصود است.

در قیامت از مردم سؤال می شود: شما چه مدتی در دنیا اقامت داشتید؟ «كَمْ لَبِثْتُمْ» این سؤال چندین بار در قرآن مطرح شده و هر کس طبق پندار خود پاسخی می دهد از جمله:

ما به مقدار ساعتی از یک روز، در دنیا ماندیم. «سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ» (۱) یک شامگاه، یا یک صبح. «عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا» (۲) یک روز یا قسمتی از یک روز. «يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ» (۳) ممکن است مراد از «كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ» مدت توقف در قبر و عالم برزخ باشد.

پیام ها

۱ پاداش صابران، از طرف خود خداوند است. «إِنِّي جَزَيْتُهُمْ» (صبر در برابر اذیتها، نیش ها و تمسخرها پاداش بزرگی دارد) ۲ رستگاری در سایه ی استقامت است. «أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ» ۳ در قیامت تنها گروه رستگار صابرانند. «أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ» صبر و ظفر هر دو دوستان قدیمند بر اثر صبر نوبت ظفر آید.

۴ حسرت بزرگ آن است که انسان برای لذت و راحتی چند روزه، دوزخ و عذاب همیشگی را خریداری کند. «لَبِثْنَا يَوْمًا»

ص: ۱۳۵

۱-۱. احقاف، ۳۵.

۲-۲. نازعات، ۴۶.

۳-۳. مؤمنون، ۱۱۳.

۴-۴. ضمیر «هم» در کنار «أنهم»، اشاره به انحصار رستگاری در آن گروه است.

۵ به مهلت روزگار مغرور نشوید، که مدتی بسیار اندک است. «يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ» ۶ همه ی عمر دنیا نسبت به ابدیت اندک است. «يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ» ۷ برخی از فرشتگان، مأمور شمارش و آمار ایام هستند. «فَسئَلِ الْعَادِّينَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیه ۱۱۵]

اشاره

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ (۱۱۵)

پس آیا گمان می کنید که ما شما را بیهوده آفریده ایم، و شما به سوی ما بازگردانده نمی شوید؟

نکته ها:

قرآن برای آفرینش انسان اهدافی را بیان کرده است از جمله:

۱ عبادت. «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (۱) من جن و انس را نیافریدم جز برای این که عبادتم کنند (و از این راه تکامل یابند و به من نزدیک شوند).

۲ آزمایش. «خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» (۲) (خداوند) مرگ و حیات را آفرید تا شما را بیازماید، که کدام یک از شما بهتر عمل می کنید.

۳ برای دریافت رحمت الهی. «إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَإِذْ ذَكَرَكَ خَلَقْتَهُمْ» (۳) مگر کسی که پروردگارت به او رحم کند (خداوند) برای همین (رحمت) مردم را آفرید.

حضرت علی (علیه السلام) فرمود: «رحم الله امرء عرف قدره» خداوند رحمت کند کسی را که ارزش و اعتبار خود را بشناسد. (۴) و بداند از کجا آمده، اکنون در کجاست و سپس به کجا می رود.

امام حسین (علیه السلام) فرمود: «ان الله ما خلق العباد الا ليعرفوه فاذا عرفوه عبده فاذا عبده استغنوا بعبادته عن عباده من سواه» خداوند متعال بندگانش را نیافریده است مگر برای این که او را بشناسند، آن گاه که او را شناختند، عبادتش کنند و چون خدا را عبادت کردند، با پرستش و عبادت او از پرستش غیر او بی نیاز شوند. (۵)

حضرت علی (علیه السلام) فرمود: «الدنيا خلقت لغيرها ولم تخلق لفسها» (۶) دنیا برای دیگری آفریده

ص: ۱۳۶

۱-۱. ذاریات، ۵۶.

۲-۲. ملک، ۲.

٣-٣. هود، ١١٩.

٤-٤. غرر الحكم.

٥-٥. بحار، ج ٥، ص ٣١٢.

٦-٦. نهج البلاغه، حكمت ٤٦٣.

شده و برای خود آفریده نشده است. (دنيا وسیله ای است برای رسیدن به آخرت) آری، کسانی که همه ی هدف های خود را در درون دنیا جستجو می کنند، زمین گرا و زمین گیر می شوند. چنان که در آیه ی ۱۷۶ سوره اعراف آمده است: «أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ» هر دم از عمر گرامی هست گنج بی بدل می رود گنجی چنین هر لحظه بر باد آه آه

پیام ها

۱ آفرینش انسان، هدفدار است. «أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا» ۲ همه ی محاسبات انسان، واقع بینانه نیست. «أَفَحَسِبْتُمْ» ۳ در کار خداوند عبث و بیهودگی راه ندارد. «أَفَحَسِبْتُمْ ... عَبَثًا» ۴ زندگی دنیا بدون آخرت، بیهوده و لغو است. «عَبَثًا» ۵ انسان مسئول و متعهد است. (باید خود را برای پاسخ گویی در قیامت آماده کنیم). «أَفَحَسِبْتُمْ ... لَا تُزْجَعُونَ» ۶ هدف آفرینش انسان، در این جهان خلاصه نمی شود. «أَفَحَسِبْتُمْ ... لَا تُزْجَعُونَ»

[سوره المؤمنون (۲۳): آیات ۱۱۶ تا ۱۱۸]

اشاره

فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ (۱۱۶) وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ (۱۱۷) وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ (۱۱۸)

پس برتر است خداوندی که فرمانروای حق است (از این که شما را بیهوده آفریده باشد) خدایی جز او نیست که پروردگار عرش گرانقدر است.

و هر کس با خداوند، معبود دیگری بخواند، هیچ برهانی بر کار خود ندارد، پس قطعاً حساب او نزد پروردگار خواهد بود، قطعاً کافران رستگار نمی شوند.

و بگو: پروردگار! بیامرز و رحم کن که تو بهترین رحم کننده گانی.

در اول این سوره، ذیل آیه ی یک، گروهی از رستگاران را ذکر کردیم، در پایان سوره با توجه به جمله ی «لَا يُفْلِحُ» گروهی از زیانکاران را نیز یادآور می شویم:

ستمگران. «لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ» (۱) گنهکاران. «لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ» (۲) جادوگران. «لَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ» (۳) کافران. «لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ» (۴) آنها که به خداوند دروغ می بندند. «إِنَّ الَّذِينَ يَفْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ» (۵)

پیام ها

۱ خداوند، کار عبث و بیهوده نمی کند. «فَتَعَالَى اللَّهُ» ۲ حکومت حق، از آن خداست. «الْمَلِكُ الْحَقُّ» ۳ هستی، تحت تربیت و مدیریت الهی است. «رَبُّ الْعَرْشِ» و در جای دیگر می خوانیم: «رَبُّ النَّاسِ»، «رَبُّ الْعَالَمِينَ» و «رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ» ۴ شرک، هر چه باشد محکوم است. «يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا» ۵ مشرک منطوق ندارد. «لَا بُرْهَانَ لَهُ» (عقائد و رفتار انسان باید بر اساس دلیل و برهان باشد) ۶ پیامبر معصوم نیز به رحمت و مغفرت خداوند نیاز دارد. «قُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ» ۷ در دعا، ستایش از خدا را فراموش نکنیم. «رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ» «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

ص: ۱۳۸

۱-۱. انعام، ۱۳۵.

۲-۲. یونس، ۱۷.

۳-۳. یونس، ۷۷.

۴-۴. مؤمنون، ۱۱۷.

۵-۵. یونس، ۶۹.

این سوره شصت و چهار آیه دارد و در مدینه نازل شده است.

عَلت نام گذاری این سوره به «نور»، آیه ی سی و پنج است که در آن خداوند به عنوان نور آسمان ها و زمین معرفی شده است.

از آنجا که در این سوره سفارش های بسیار در مورد رعایت عفت و پاکدامنی توسط عموم مؤمنان و خصوصاً زنان صورت گرفته، در روایات نسبت به آموزش و قرائت این سوره توسط زنان تأکیدات بسیار آمده است.

احکام مجازات مردان و زنان زناکار و کسانی که به زنان پاکدامن تهمت زنا بزنند، همچنین ماجرای معروف «افک»، حکم حجاب و رعایت پاکدامنی برای جلوگیری از انحرافات، موضوعاتی است که این سوره به آنها می پردازد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده مهربان

[سوره النور (۲۴): آیه ۱]

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ; سُوْرَةُ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (۱)

۱/۲۴

(این سوره ای است که آن را نازل کردیم و (عمل به) آن را واجب نمودیم و در آن آیاتی روشن فرستادیم. باشد تا شما متذکر شوید.

نکته ها:

در این آیه سه نشانه از عظمت سوره نور آمده است:

الف: کلمه ی «سُوْرَةُ» در اوّل آن نشانه ی عظمت است.

ب: تنوین کلمه «سُوْرَةُ» که برای عظمت است.

ج: کلمه ی «أَنْزَلْنَاهَا» دو بار در یک آیه مطرح شده است.

پیام ها

۱ کلمه ی «سوره» یک نام گذاری از طرف خداوند برای مجموعه آیاتی از قرآن است. «سُوْرَةُ ... أَنْزَلْنَاهَا فِيهَا آيَاتٍ» ۲ احکام باید به دستور خداوند واجب شود. «فَرَضْنَاهَا» ۳ قرآن، قانون اساسی و آیین نامه ی الزامی و اجرایی دین است. «فَرَضْنَاهَا» ۴ قرآن، کتابی است که آیات آن، روشن و قابل فهم است. «فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ» (گرچه درک قسمتی از آیاتش نیازمند دقت و تحقیق و تفسیر است) ۵ انسان به پند و تذکر نیازمند است. «لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ»

ص: ۱۴۲

۶ معارف قرآن در فطرت انسان ریشه دارد و با تذکر پرده ی غفلت برداشته می شود. «تَذَكَّرُونَ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۲]

اشاره

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ
لِيَشْهَدَ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ (۲)

هر یک از زن و مرد زناکار را صد تازیانه بزنید. و اگر به خدا و روز قیامت ایمان دارید در اجرای دین خدا نسبت به آن دو گرفتار دلسوزی نشوید و باید هنگام کیفر آن دو، گروهی از مؤمنین حاضر و ناظر باشند.

نکته ها:

اشاره

احکام زنا بر اساس شرایط افراد متفاوت است، در این آیه فقط به یک صورت اشاره شده که اگر مرد یا زن مجردی زنا کند، صد تازیانه می خورد، ولی اگر کسی با داشتن همسر، مرتکب زنا شود، رجم و سنگسار می گردد. چنان که اگر همسر دارد ولی به او دسترسی ندارد (مثلاً همسرش در زندان است)، و در این صورت مرتکب زنا شود، حکم سنگسار به تازیانه و شلاق تبدیل می شود.

قرآن، زنا را کاری زشت می داند و از آن نهی می کند. «وَلَا تَقْرَبُوا الزَّانِيَةَ» (۱) ترک زنا را نشانه ی بندگان راستین خداوند می شمرد. «وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ... وَلَا يَزْنُونَ» (۲) و دوری از این گناه را شرط بیعت با پیامبر می داند. «إِذَا جَاءَكَ... وَلَا يَزْنِينَ» (۳)

مفاسد زنا در روایات

برخی از مفاسد زنا، در یکی از سخنان حضرت رضا (علیه السلام) عنوان شده، از جمله:

۱ ارتکاب قتل به وسیله ی سقط جنین.

۲ بر هم خوردن نظام خانوادگی و خویشاوندی.

ص: ۱۴۳

۱-۱. اسراء، ۳۲.

۲-۲. فرقان، ۶۳ تا ۶۸.

۳-۳. ممتحنه، ۱۲.

۳ ترک تربیت فرزندان.

۴ از بین رفتن موازین ارث. (۱)

علی (علیه السلام) ترک زنا را مایه ی استحکام خانواده و ترک لواط را عامل حفظ نسل می داند. (۲)

□
پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) فرمود: زنا دارای زیان های دنیوی و اخروی است:

اما در دنیا: از بین رفتن نورانیت و زیبایی انسان، مرگ زودرس و قطع روزی.

اما در آخرت: درماندگی، هنگام حساب قیامت؛ غضب الهی و جهنم همیشگی. (۳)

□
از پیامبر (صلوات الله علیه) نقل شده است: هر گاه زنا زیاد شود، مرگ ناگهانی هم زیاد می شود. (۴)

زنا نکنید، تا همسران شما نیز به زنا آلوده نشوند. هر که به ناموس دیگران تجاوز کند، به ناموسش تجاوز خواهد شد. همان گونه که با دیگران رفتار کنید، با شما رفتار خواهد شد. (۵) از مکافات عمل غافل مشو گندم از گندم بروید جو ز جو چهار چیز است که هر یکی از آنها در هر خانه ای باشد آن خانه، ویرانه است و برکت ندارد: ۱- خیانت. ۲- دزدی. ۳- شرابخواری. ۴- زنا. (۶)

زنا، از بزرگ ترین گناهان کبیره است. (۷)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: هر گاه مردم مرتکب چهار گناه شوند، به چهار بلا گرفتار شوند:

۱ زمانی که زنا رواج یابد، زلزله خواهد آمد.

۲ هر گاه مردم زکات نپردازند، چهار پایان به هلاکت می رسند.

۳ هر گاه قضاوت مسئولان قضایی، ظالمانه باشد، باران نخواهد بارید.

۴ زمانی که پیمان شکنی شود، مشرکان بر مسلمانان غلبه خواهند کرد. (۸)

پیام ها

□
۱ آزادی جنسی و روابط نامشروع، ممنوع است. «الزَّائِيَةُ ... فَاجْلِدُوهَا» ...

ص: ۱۴۴

۱- ۱. بحار، ج ۷۹، ص ۲۴.

۲- ۲. نهج البلاغه، حکمت ۲۵۲.

- ٣-٣. بحار، ج ٧٧، ص ٥٨.
- ٤-٤. بحار، ج ٧٣، ص ٣٧٢.
- ٥-٥. بحار، ج ٧٦، ص ٢٧.
- ٦-٦. بحار، ج ٧٦، ص ١٩.
- ٧-٧. بحار، ج ٧٦، ص ١٩.
- ٨-٨. بحار، ج ٧٦، ص ٢١.

۲ نقش زنان در ایجاد روابط نامشروع و فراهم آوردن مقدمات زنا، از مردان بیشتر است، بر خلاف دزدی که نقش مردان بیشتر است. به همین دلیل کلمه زانیه قبل از کلمه زانی آمده است. «الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي» ۳ تنبیه بدنی مجرم، برای تأدیب او و حفظ عفت عمومی لازم است. «فَاجْلِدُوا» ۴ در روابط نامشروع هر دو طرف به یک میزان تنبیه می شوند. «كُلٌّ وَاحِدٌ» ۵ حدود کیفر باید از طرف خداوند معین شود. «مِائَةً جَلْدَةٍ» ۶ در مجازات مجرمین، ترحم و تحت تأثیر عواطف قرار گرفتن، ممنوع است.

«لَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ»

۷ محبت و رأفت باید در مدار شرع باشد. «لَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ» ۸ دین، تنها نماز و روزه نیست؛ حدود الهی نیز از ارکان دین است. «فِي دِينِ اللَّهِ» ۹ صلابت و قاطعیت در اجرای قوانین، در سایه ی ایمان به مبدأ و معاد به دست می آید. «إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» ۱۰ اجرای حدود نشانه ی ایمان به خداست. «إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ» ۱۱ مجازات باید به گونه ای باشد، که مایه عبرت دیگران شود. «وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا» ۱۲ زناکار، علاوه بر شلاق و شکنجه ی جسمی، از نظر روحی نیز باید زجر ببیند. «وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ» ...

۱۳ حضور مردم، اهمی است برای کنترل قاضی و مجری. «وَلْيَشْهَدْ ... طَائِفَةٌ» ۱۴ از حضور مؤمنان در صحنه، برای نهی از منکر استفاده کنیم. «وَلْيَشْهَدْ» ۱۵ تنها مسلمانان حق حضور در مراسم اجرای حد الهی را دارند. «مِنَ الْمُؤْمِنِينَ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۳]

اشاره

الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ (۳)

مرد زناکار، جز با زن زناکار یا مشرک ازدواج نکند. و زن زناکار جز مرد زناکار یا مشرک را به همسری نگیرد. و این زناشویی بر مؤمنان حرام است.

ص: ۱۴۵

این آیه، حال و هوای آیه ی «الْحَيَّاتُ لِلْحَيِّينَ وَالْحَيَّاتُ لِلْحَيَّاتِ» را دارد که در آیه ۲۶ همین سوره می آید..

علاوه بر تنبیه جسمی با شلاق و تنبیه روحی و اجتماعی، بدلیل حضور مردم به هنگام اجرای حد، باید محدودیت های دیگری نیز برای زناکار باشد.

در روایات آمده است که حکم این آیه در باره ی کسانی است که به زنا شهرت دارند. و اگر زناکاری توبه کرد می تواند مانند دیگران با فرد دلخواهش ازدواج کند. (۱)

امام باقر(علیه السلام) فرمود: خداوند زناکار را در برابر مؤمن نام برده و این نشان می دهد که زناکار مؤمن نیست. (۲)

پیام ها

۱ در ازدواج مسأله ی کفو بودن، یک اصل است. (زنان و مردان ناپاک، لایق همسران پاک نیستند). «الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً» ۲ افراد فاسد، در جامعه ی اسلامی مطرودند. «لَا يَنْكِحُ إِلَّا» ...

۳ زناکار در کنار مشرک قرار گرفته است. «زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً» ۴ مردان و زنان مؤمن، باید همسران پاک و پاکدامن انتخاب کنند. «حُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۴]

اشاره

وَ الَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (۴)

و کسانی که نسبت زنا به زنان پاکدامن و شوهردار می دهند و چهار شاهد نمی آورند، پس هشتاد تازیانه به آنان بزنید و گواهی آنان را هرگز نپذیرید که آنان همان افراد فاسقند.

ص: ۱۴۶

۱- ۱. تفسیر المیزان؛ کافی، ج ۵، ص ۳۵۴.

۲- ۲. کافی، ج ۲، ص ۳۲.

از امام صادق (علیه السلام) پرسیدند: چرا برای اثبات قتل دو شاهد لازم است، ولی برای اثبات زنا چهار شاهد؟ حضرت فرمود: شاهد قتل، برای تنبیه یک نفر شهادت می دهد، اما شاهد زنا برای کیفر دو نفر (زن و مرد زناکار) گواهی می دهد. (۱)

پیام ها

۱ تهمت، به منزله ی پرتاب تیر و هجوم به آبروی مردم است. «يَزْمُونَ» ۲ تهمت زدن به زنان همسر دار و پاکدامن، کیفر سخت تری دارد «الْمُحْصِنَاتِ» ۳ دفاع از حریم زنان پاکدامن واجب است. «يَزْمُونَ الْمُحْصِنَاتِ ... فَاجْلِدُوهُنَّ» ۴ از میان تهمت های گوناگون، تهمت زنا حد و قانون معین دارد و قرآن با صراحت بر آن تکیه کرده است. «تَمَانِينَ جَلْدَةً» ۵ تهمت به قدری مهم است که در مجازات مجرم، فاصله ی تهمت زنا با خود زنا بیست ضربه شلاق است. «مِائَةَ جَلْدَةٍ تَمَانِينَ جَلْدَةً» ۶ کسی که حتی یک بار به دیگران تهمت بزند شهادتش اعتبار ندارد. «لَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا» (آری، زبان، انسان را مطرود دنیا و آخرت می کند) ۷ برای حفظ آبروی مردم، گاهی افراد متعددی شلاق می خورند. «فَاجْلِدُوهُنَّ» ۸ گواهی کافر، بعد از ایمان پذیرفته می شود، ولی گواهی مسلمان تهمت زننده هرگز پذیرفته نمی شود. «أَيَّدًا» ۹ تهمت، هم عقوبت بدنی دارد، «فَاجْلِدُوهُنَّ» هم اجتماعی، «لَا تَقْبَلُوا لَهُنَّ شَهَادَةً أَبَدًا» و هم اخروی. «أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» ۱۰ کسانی که به زنان پاکدامن تهمت می زنند، سرآمد فاسقانند. «هُمُ الْفَاسِقُونَ» ۱۱ شرط گواه و شاهد بودن، عدالت است و گواهی فاسق قبول نیست. «لَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً ... هُمُ الْفَاسِقُونَ»

ص: ۱۴۷

اشاره

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۵)

مگر کسانی که پس از آن (تهمت زدن) توبه کنند و در مقام اصلاح و جبران برآیند، که قطعاً خداوند آمرزنده و مهربان است.

نکته ها:

در حدیث می خوانیم: توبه کسی که آبروی زنان پاکدامن را با تهمت زنا برده، این است که در محضر مردم گفته خود را تکذیب نماید. (۱)

پیام ها

۱ توبه، سبب تجدید حیات دینی و اجتماعی است. «إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا» ۲ پیروان اسلام هرگز به بن بست نمی رسند. «إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا» ۳ توبه، باید با اصلاح و جبران اشتباه و عمل نیک همراه باشد. «تَابُوا وَأَصْلَحُوا» ۴ ناامیدی ممنوع است. «فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» ۵ باز بودن راه توبه برای همه، نشانه ی رحمت الهی است. «رَحِيمٌ»

اشاره

وَالَّذِينَ يَزُمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ (۶) وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (۷) وَيَدْرُؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ (۸) وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۹) وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ (۱۰)

و کسانی که به همسران خود نسبت زنا می دهند، و جز خودشان شاهی ندارند، هر یک از آنان برای اثبات ادعای خود باید چهار مرتبه به خدا سوگند یاد کند که قطعاً از راستگویان است.

و در پنجمین بار بگوید: لعنت خدا بر او اگر از دروغگویان باشد!

ص: ۱۴۸

و عذاب (سنگسار) را از زن دفع می کند اینکه زن (در مقام دفاع) چهار بار به خدا قسم بخورد که قطعاً آن مرد (در این نسبتی که به من می دهد) از دروغگویان است.

و در مرتبه پنجم بگوید: غضب خدا بر او باد اگر آن مرد از راستگویان باشد.

و اگر فضل و رحمت خداوند بر شما نبود (رسوا می شدید و نظام خانوادگی شما مختل می شد) قطعاً خداوند توبه پذیر و حکیم است.

نکته ها:

وقتی آیه ی چهارم این سوره نازل شد و حکم نسبت دادن زنا به زنان پاکدامن را بیان کرد «سعد بن عباد» (یکی از انصار) گفت: یا رسول الله! اگر مردی وارد خانه شد و فاسقی را در کنار همسر خود دید چه کند؟ اگر فریاد بزند، شلاق می خورد، چون یک نفر است و شاهد هم ندارد. اگر سکوت کند، غیرتش اجازه نمی دهد. اگر به دنبال یافتن شاهد برود، کار زنا تمام می شود. به هر حال آیه ی مربوط به هشتاد ضربه شلاق، برای سعد مسأله ی پیچیده ای شده بود. در این میان شخصی به نام «هلل بن امیه» با اضطراب وارد شد و به پیامبر (صلوات الله علیه) عرض کرد: زنی را با مردی در حال زنا دیدم، به خدا سوگند راست می گویم.

پیامبر (صلوات الله علیه) ناراحت شد. اصحاب آن حضرت نیز هیجان زده شدند که این مرد، هم ناموسش را در چنین حالی دیده است و هم شلاق خواهد خورد، زیرا شهادی ندارد تا سخن خود را ثابت کند. ناگهان این آیه نازل شد «وَالَّذِينَ يَزْمُونَ» ... که اگر مردی به همسرش نسبت زنا داد و شهادی نداشت، به جای آوردن چهار شاهد، چهار بار بگوید:

«اشهد بالله انی لمن الصادقین» خدا را گواه می گیرم که من از راستگویانم. و برای تحکیم و تثبیت ادعای خود

یک بار هم این جمله را بگوید: «لعنه الله علی ان کنت من الکاذبین» لعنت خدا بر من اگر از دروغگویان باشم.

زن نیز همچون مرد حقّ دارد از خود دفاع کند، زیرا ممکن است مردی با چهار سوگند دروغ، همسر خود را به سنگسار شدن محکوم کند و برای همیشه آبروی او و بستگانش را ببرد.

اسلام که حامی حقوق همگان است برای پیشگیری از وقوع این کار، به زن نیز اجازه داده است تا برای اثبات پاکدامنی خود و نجات از سنگسار شدن، چهار بار سوگند یاد کند و چنین بگوید: «اشهد بالله انه لمن الکاذبین» خدا را گواه می گیرم که همسرم از دروغگویان است. و برای محکم کاری بیشتر بگوید: «غضب الله علی ان کان من الصادقین» قهر و غضب خدا بر من اگر همسرم از راستگویان باشد.

در پنجمین جمله ی مرد «لعنت خدا» بود و در پنجمین جمله ی زن، «غضب خدا» که از لعنت شدیدتر است، زیرا حساسیت کسی که مورد تهمت قرار گرفته است بیشتر است و برای نجات از سنگسار شدن حاضر است غضب خدا را تحمّل کند.

به هر حال در محضر قاضی و حاکم اسلامی این ده جمله (پنج جمله از مرد و پنج جمله از زن) گفته می شود که در اصطلاح به این کار، «لعان» (یکدیگر را لعن کردن) می گویند. در این مورد مسائل فقهی و حقوقی خاصی مطرح است. قاضی و حاکم اسلامی باید زن و شوهر را موعظه نماید و سعی کند لعان واقع نشود و در صورت لزوم اجراء آن دو را به مکان های مقدّس مانند «مسجد الحرام» و «مسجد النبی» و یا مسجد دیگری ببرد و رو به قبله بنشانند، آن گاه مراسم لعان انجام گیرد.

با اجرای لعان و سوگند خوردن زن و شوهر و گفتن جمله های ذکر شده، اسلام قوانینی را در نظر گرفته است که باید به آنها عمل شود:

۱ زن و مرد، بدون صیغه ی طلاق، برای همیشه از یکدیگر جدا می شوند و حقّ مراجعه و ازدواج مجدد ندارند.

۲ مرد هشتاد ضربه شلاق نمی خورد و زن سنگسار نمی شود.

۳ اگر فرزندی از آن زن متولد شود متعلق به خود اوست نه مرد.

از این چند آیه استفاده می شود که قرار دادن چهار شاهد یا چهار سوگند آن هم با لعنت و غضب برای اثبات زنا، نشانه ی آن است که خداوند با فضل و رحمت خود از طریق اینگونه احکام مانع رسوایی شده و گرنه هر روز هزاران مرد و زن یکدیگر را رسوا و قبیله ها و فامیل ها را به تباهی می کشاندند.

آری، دفاع زن از شخصیت و آبروی خود و نجات او از سنگسار شدن با گفتن چند جمله، نشانه ی فضل الهی است و اگر چنین نبود بسیاری از افراد سنگسار می شدند، و آبروهایی بر باد می رفت و خانواده هایی متلاشی می شد. «وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ»

پیام ها

۱ آبرو و حفظ آن در اسلام مورد توجه است. «أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ» (قانون چهار سوگند و یک لعنت برای کنترل مردم از رسوا کردن یکدیگر است) ۲ در خصوص همسر، چهار سوگند و یک لعنت، به جای چهار شاهد پذیرفته است. «وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءٌ... فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ» ۳ اسلام، حامی حقوق زن است. زن نیز با چهار سوگند می تواند اتهامی را که مرد با چهار سوگند اثبات کرده، از خود دفع کند. «أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ... أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ» ۴ اسلام برای پیشگیری از فرو پاشی نظام خانواده، علاوه بر چهار بار خدا را گواه گرفتن، گفتن جمله ی پنجمی را نیز بر هر یک از طرفین واجب کرده است. «وَالْخَامِسَةُ» ۵ با سوگند زن راه سوء استفاده مردها بسته می شود «وَيَذَرُوهَا عَنْهَا الْعَذَابَ» ۶ نفرین در شرایطی جایز است. «غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا» ۷ سود اجرای قوانین و دستورات خداوند برای خود مردم است. «وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ» ۸ عذر پذیری خداوند همیشه با مصلحت و حکمت همراه است. «تَوَابٌ حَكِيمٌ» ۹ قوانین کیفری اسلام، احکامی سنجیده و برخاسته از حکمت الهی است.

«حَكِيمٌ»

ص: ۱۵۱

اشاره

إِنَّ الَّذِينَ لَجَّأُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ (۱۱)

قطعاً کسانی که آن دروغ بزرگ را (در میان) آوردند، گروهی متشکل از خود شما بودند. آن را برای خود شر نپندارید، بلکه آن (در نهایت) به نفع شماست. هر کدام از آنان بدان اندازه از گناه که مرتکب شده است، به کیفر رسد و برای کسی که بخش بزرگ گناه را بر عهده گرفته عذاب بزرگی است.

نکته ها:

کلمه ی «افک» در لغت به معنای انصراف از حقّ به باطل است. تهمت زدن نیز نوعی پوشاندن حقّ و جلوه دادن باطل است.

برخی مفسّران درباره ی شأن نزول این آیه گفته اند: پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) در هر سفری با قید قرعه یکی از همسرانش را همراه خود می برد. در جنگ «بنی مصطلق» عایشه را برد. وقتی که نبرد پایان یافت و مردم به مدینه باز می گشتند، عایشه برای تطهیر و یا یافتن دانه های گردنبد گمشده اش از قافله عقب ماند. یکی از اصحاب که او نیز از قافله دور مانده بود، عایشه را به لشکر رساند. بعضی افراد به عایشه و آن صحابی، تهمت ناروا زدند. این اتهام به گوش مردم رسید، پیامبر ناراحت شد و عایشه به خانه پدر رفت و گریه ها کرد تا آن که این آیه نازل شد. (۱)

جمعی دیگر از مفسّران و مخصوصاً نویسنده تفسیر «أطیب البیان» با استفاده از روایات متعدّد و مستند نقل می کنند که این آیه درباره ی «ماریه قبطیه» (یکی دیگر از همسران رسول خدا) است، که خداوند به او فرزندی به نام «ابراهیم» داد ولی پس از ۱۸ ماه از دنیا رفت.

عایشه و حفصه گفتند: ای رسول خدا! چرا گریه می کنی؟ ابراهیم فرزند تو نبود، بلکه شخص دیگری غیر از تو با ماریه همبستر شده و ابراهیم متولد شده است. خلیفه اول و دوم

ص: ۱۵۲

نیز سخن دخترانشان را تأیید کردند و اینجا بود که این آیه نازل شد.

علامه جعفر مرتضی در کتاب گرانقدرش (حدیث الافک) می گوید: شأن نزول آیه درباره ی ماریه ی قبطیه است. و اصل ماجرا تهمتی ناروا بود، زیرا مردی که به همبستر شدن با ماریه متهم شده بود هیچ گونه آلت مردی نداشت، و این زمانی روشن شد که پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) حضرت علی (علیه السلام) را برای تحقیق به سوی آن مرد فرستاد، او با دیدن علی (علیه السلام) فرار کرد و بالای درختی رفت. همین که روی درخت، جان خود را در خطر دید پایین آمد و در آن حال لباسش کنار رفت و بدنش نمایان شد و روشن شد که او آلت مردی ندارد. علی (علیه السلام) ماجرا را به پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) گفت و در اینجا بود که این آیه نازل شد و عایشه، حفصه و شیخین شرمنده شدند و پاکدامنی آن بانوی محترمه ثابت شد.

گفتنی است که در مورد هر دو شأن نزول سؤالاتی مطرح است ولی هدف ما در این تفسیر، پیام گیری از متن آیات است و درباره ی شأن نزولها بحث گسترده ای نداریم.

□
در گناه افک چندین گناه نهفته است: دروغ، سوء ظن به مؤمن، ایذاء مؤمن، قذف، اهانت، آزردن پیامبر (صلوات الله علیه)، تضعیف خاندان رسالت و شایعه پردازی.

پیام ها

□ □
۱ برخی از اصحاب رسول الله (صلوات الله علیه) عادل نبودند. «جَاؤُ بِالْإِفْكِ» ۲ گاهی شایعه سازان، با سازماندهی قبلی و قصد توطئه، شایعه را القا می کنند.

«عُصْبَهُ»

(«عُصْبَهُ» یعنی گروه متشکل و متعصبی که هدفی را دنبال می کند) ۳ شایعه سازان در میان خود شما هستند. «مِنْكُمْ» ۴ گاهی در پیش آمدها و تهمت های ناروا منافی وجود دارد. (مانند روشن شدن چهره ی مخالفان، پیدا شدن هوشیاری، امدادهای الهی برای مظلوم) □ «لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ» ۵ امید دادن به خودی ها در برابر توطئه و تهمت بدخواهان لازم است. «بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ» ۶ کیفرهای الهی، عادلانه و متناسب با اعمال ماست. «لِكُلِّ امْرِيٍّ مِنْهُمْ مَا اَكْتَسَبَ»

ص: ۱۵۳

۷ در گناهان دسته جمعی، هر یک از شرکا به مقدار سهم خود مجرم است.

«لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ»

۸ انسان زمانی مجرم و مقصّر است که با علم و قصد گناه کند. «اَكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ» ۹ پیامد گناه هر کس گریبان گیر خود اوست. «لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ» ۱۰ مجازات کسی که مسئولیت و نقش اصلی را دارد بزرگ تر است. «وَ الَّذِي تَوَلَّىٰ كِبْرَهُ ... عَذَابٌ عَظِيمٌ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۱۲]

اشاره

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ (۱۲)

چرا زمانی که تهمت را شنیدید، مردان و زنان با ایمان نسبت به خویش گمان خوب نبردند و نگفتند که این تهمت بزرگ و آشکار است؟

نکته ها:

خداوند در این آیه، مسلمانان را به خاطر بدگمانی به همسر پیامبر و آسیب پذیری آنان در برابر شایعات، توبیخ می کند.

قرآن گاهی به جای کلمه ی «دیگران» کلمه ی «شما» را به کار برده است تا به مسلمانان بگوید همه ی شما یکی هستید. مثلاً به جای این که بگوید: به دیگران نیش و طعنه نزنید می فرماید: «لَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ» (۱) به خودتان نیش نزنید. و به جای این که بگوید: وقتی که وارد خانه ای شدید به دیگران سلام کنید، می فرماید: «فَسَلِّمُوا عَلَيَّ أَنْفُسَكُمْ» (۲) به خودتان سلام کنید.

در این آیه نیز به جای این که بگوید: به دیگران حسن ظن داشته باشید می فرماید:

«بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا»

به خودتان حسن ظن داشته باشید.

ص: ۱۵۴

۱-۱. حجرات، ۱۱.

۲-۲. نور، ۶۱.

در قرآن کریم، کلمه ی «لَوْ لَا» در موارد متعددی برای انتقاد و توبیخ به کار رفته است که در این جا چند مورد را می آوریم:

۱ «لَوْ لَا يَنْهَاكُمُ الرَّبَّائِيُّونَ» (۱) چرا علما نهی از منکر نمی کنند؟! ۲ «لَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ» (۲) چرا هر شنیده ای را می پذیرید؟! ۳ «لَوْ لَا جَاؤُ عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةٍ شُهَدَاءَ» (۳) چرا برای سخن ناروای خود چهار شاهد نمی آورند؟! ۴ «لَوْ لَا تَسْتَنْفِرُونَ» (۴) چرا از خدا آمرزش نمی خواهید؟! ۵ «فَلَوْ لَا إِذْ جَاءَهُمْ بِأَسْرِنَا تَضَرَّعُوا» (۵) چرا زمانی که عذاب ما به آنان رسید، تضرع نکردند؟! ۶ «فَلَوْ لَا تَشْكُرُونَ» (۶) چرا شکر گزار نیستید؟! ۷ «فَلَوْ لَا تَصِدَّقُونَ» (۷) چرا تصدیق نمی کنید؟! ۸ «فَلَوْ لَا تَذَكَّرُونَ» (۸) چرا عبرت نمی گیرید؟! ۹ «فَلَوْ لَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ» (۹) چرا از هر فرقه ای دسته ای کوچ نمی کنند تا در دین آگاهی پیدا کنند؟

پیام ها

۱ دامن زدن به شایعه و پخش آن، ممنوع است. («لَوْ لَا» نشانه ی توبیخ از سوء ظن و پخش شایعات است) ۲ در جامعه ی اسلامی باید روحیه ی حسن ظن حاکم باشد. «ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا» (حسن ظن، یکی از آثار ایمان است).

۳ همه ی مردم در برابر آبروی یک «فرد» مسئولند. «الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِنَاتُ» ۴ بنی آدم اعضای یکدیگرند. تهمت به هر عضوی از جامعه ی اسلامی، همانند تهمت به دیگر اعضاست. «بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا»

ص: ۱۵۵

۱-۱. مائده، ۶۳.

۲-۲. نور، ۱۲.

۳-۳. نور، ۱۳.

۴-۴. نمل، ۴۶.

۵-۵. انعام، ۴۳.

۶-۶. واقعه، ۷۰.

۷-۷. واقعه، ۵۷.

۸-۸. واقعه، ۶۲.

۹-۹. توبه، ۱۲۲.

۵ اصل اولیه در عمل مسلمان، صحت است، مگر جرم او با دلیل ثابت شود.

ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا»

۶ حفظ حریم پیامبر (صلوات الله علیه) و خانواده اش بر هر مؤمنی واجب است.

«لَوْ لَا

... قَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ» ۷ در برابر شنیده های ناروا در مورد مؤمنان، سکوت ممنوع است. «لَوْ لَا ... قَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۱۳]

اشاره

لَوْ لَا جَاءُ عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةٍ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ (۱۳)

چرا چهار شاهد بر صحت آن تهمت نیاوردند؟ پس چون گواهان لازم را نیاوردند، آنان نزد خدا همان دروغگویانند.

پیام ها

۱ جامعه ی ساده دل، زودباور و یاوه گو، توبیخ می شود. «لَوْ لَا جَاءُ عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةٍ» ۲ اتهام زنا اگر ثابت نشود، نسبت دهنده ی آن دروغگو است. «هُمُ الْكَاذِبُونَ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۱۴]

اشاره

وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (۱۴)

و اگر فضل و رحمت الهی در دنیا و آخرت بر شما نبود، به سزای آن سخنان که می گفتید، قطعاً عذابی بزرگ به شما می رسید.

نکته ها:

کلمه ی «أَفَضْتُمْ» از «افاضه» در موردی به کار می رود که در مسئله ای بسیار گفتگو شود و همه را به خود مشغول سازد و این نشان می دهد که تهمت به همسر پیامبر مسئله ی روز شده و همه در آن غرق و به آن مشغول بودند.

ص: ۱۵۶

۱ انسان خوش باور و بی مبالات در معرض پذیرش تهمت ها، توطئه ها و عذابی سخت است. «وَلَوْ لَا... لَمَسَّكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ»
۲ امت اسلامی تحت حمایت و لطف خداست. «وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ...»

۳ هیچ کس از خدا طلبی ندارد. رحمت و لطف او از فضل اوست نه از استحقاق ما. «فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ» ۴ شایعات به منزله ی گردابی است که برخی در آن غرق می شوند. «أَفْضَتْكُمْ فِيهِ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۱۵]

اشاره

إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ (۱۵)

آن گاه که از زبان یکدیگر (تهمت را) می گرفتید و با آنکه علم نداشتید دهان به دهان می گفتید و این را ساده و کوچک می پنداشتید در حالی که آن نزد خدا بزرگ است.

نکته ها:

زبان، تنها عضوی است که در طول عمر انسان، از حرف زدن، نه درد می گیرد و نه خسته می شود. شکل و اندازه ی آن کوچک امّا جرم و گناه آن بزرگ است. چه بسیارند انسان های کافری که با گفتن یک جمله (شهادت به یگانگی خداوند) مسلمان و پاک می شوند و یا مسلمانانی که با گفتن کفر به خدا، یا انکار احکام دین، کافر و نجس می شوند. زبان از یک سو می تواند با راستگویی، ذکر و دعا و نصیحت دیگران، صفا بیافریند و از سوی دیگر قادر است با نیش زدن به این و آن، کدورت ایجاد کند. زبان کلید عقل و چراغ علم و ساده ترین و ارزان ترین وسیله ی انتقال تمام علوم و تجربیات است.

علمای اخلاق درباره ی زبان کتابها و مطالب بسیاری نوشته اند.

پیام ها

۱ پذیرش آنچه بر سر زبان هاست، بدون تحقیق محکوم است. «تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ»

۲ سخن باید بر اساس علم باشد. «تَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ» ۳ آبروی مردم را ساده ننگریم. «وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا» ۴ نقلی تهمت ها و شایعات از گناهان کبیره است. «وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ» ۵ کوچکی یا بزرگی گناه را باید خداوند تعین کند. «عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ» ۶ همه ی اصحاب پیامبر اکرم عادل نبودند، بلکه گروهی از آنان مرتکب گناه بزرگ (تهمت به همسر پیامبر) شدند. «تَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ... وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ» ۷ همه ی محاسبات انسان واقع بینانه نیست. «تَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۱۶]

اشاره

وَلَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ (۱۶)

چرا هنگامی که (آن تهمت را) شنیدید، نگفتید: ما را نرسد که در این تهمت بی دلیل (از پیش خود) حرفی بزنیم (پروردگارا) تو منزهی، این بهتانی بزرگ است.

نکته ها:

بزرگی و کوچکی گناه، گاهی به خاطر متعلقات و آثار آن است و گاهی به خاطر انجام دهنده ی آن.

در سه آیه پی در پی کلمه ی عظیم آمده است؛ یک بار «عَذَابٌ عَظِيمٌ» و دو بار (با دو بیان) «بُهْتَانٌ عَظِيمٌ» تا بگوید گناه بزرگ کیفر بزرگ دارد.

سخن ناروا نسبت به مردم سبب بُهت آنان می شود، لذا به آن «بُهْتَانٌ» گفته می شود.

پیام ها

۱ نهی از منکر واجب است. «وَلَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ» (سخن گفتن برای دفاع از آبروی مسلمان واجب است) ۲ انسان در برابر شنیده ها، مسؤل است. «لَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ» ۳ هنگام برخورد با مسائل مهم سبحان الله بگویید. «سُبْحَانَكَ»

۴ تمام دنیا متاع قلیل است، ولی بهتان به مسلمان نزد خداوند عظیم است. «بُهْتَانٌ عَظِيمٌ»

[سوره النور (۲۴): آیات ۱۷ تا ۱۸]

اشاره

يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۷) وَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۱۸)

خداوند شما را موعظه می کند که اگر ایمان دارید هرگز امثال این تهمت ها را تکرار نکنید.

خداوند برای شما آیات خود را بیان می کند و او دانا و حکیم است.

پیام ها

۱ مردم به موعظه نیاز دارند. «يَعِظُكُمُ اللَّهُ» ۲ واعظ اصلی خداست. «يَعِظُكُمُ اللَّهُ» ۳ ایمان شرط تأثیر موعظه است. «يَعِظُكُمُ اللَّهُ ... إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» ۴ موعظه باید در مسیر حفظ آبروی مردم و جلوگیری از سوء ظن باشد. «يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ» ۵ دامن زدن به سوء ظن و افترا، سبب محو ایمان است. «يَعِظُكُمُ ... إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» ۶ پشیمانی کافی نیست، گناه را هم نباید تکرار کرد. «تَعُودُوا لِمِثْلِهِ» ۷ تکرار نکردن تخلف، نشانه ی ایمان است. «تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» ۸ تهمت نزید و عمل مسلمان را حمل بر صحت کنید. «أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ» ۹ گناهکاران را به توبه از گناه موعظه کنید. «يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ» ۱۰ سرچشمه دستورات اسلام، علم و حکمت الهی است. «عَلِيمٌ حَكِيمٌ» ۱۱ مقتضای علم و حکمت الهی بیان آیات برای مردم و رها نکردن آنهاست.

«وَيُبَيِّنُ اللَّهُ

... عَلِيمٌ حَكِيمٌ»

اشاره

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۱۹)

همانا برای کسانی که دوست دارند زشتی‌ها درباره‌ی اهل ایمان شایع گردد، در دنیا و آخرت عذاب دردناکی است، و خداوند می‌داند و شما نمی‌دانید.

نکته‌ها:

علاقه به اشاعه‌ی فحشا، گاهی با زبان و قلم است و گاهی با ایجاد مراکز فحشا و تشویق دیگران به گناه و قرار دادن امکانات گناه در اختیار آنان.

امام صادق (علیه السلام) فرمود: کسی که آن‌چه را درباره‌ی مؤمنی ببیند یا بشنود، برای دیگران بازگو کند، جزء مصادیق این آیه است. (۱)

در حدیث می‌خوانیم: کسی که کار زشتی را شایع کند مانند کسی است که آن را مرتکب شده است. (۲)

پیام‌ها

۱ ما در برابر علاقه‌های قلبی خود مسئولیم. «يُحِبُّونَ ... لَهُمْ عَذَابٌ» ۲ علاقه به گناه، مقدمه‌ی گناه است. در راه نهي از منکر، علاقه به منکر را محو کنیم. «يُحِبُّونَ» ...

۳ در میان گناهان، تنها گناهی که حتی دوست داشتن آن، گناه کبیره است، تهمت است. «يُحِبُّونَ ... عَذَابٌ أَلِيمٌ» ۴ علاقه به ریختن آبروی دیگران، در همین دنیا کیفر دارد. «فِي الدُّنْيَا» ۵ کسانی که دنبال بی‌آبرو کردن دیگران هستند، نظام اسلامی باید آنها را تنبیه کند. «عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا» ۶ ما عمق فاجعه‌ی تهمت را نمی‌دانیم. «وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»

ص: ۱۶۰

۱-۱. تفسیر کنز الدقائق.

۲-۲. تفسیر کنز الدقائق.

۷ چه بسا سرچشمه‌ی برخی از عذاب‌های دنیوی که نصیب ما می‌شود، علاقه‌ی ما به بی‌آبرو کردن دیگران است. «وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» ۱۸ اگر علاقه به شیوع فحشا این همه خطر دارد، خود اشاعه‌ی فحشا چه کیفی خواهد داشت؟ «يُحِبُّونَ» ...

[سوره النور (۲۴): آیات ۲۰ تا ۲۱]

اشاره

وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَوْفٌ رَحِيمٌ (۲۰) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُواتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۲۱)

و اگر فضل و رحمت الهی بر شما نبود و این که خداوند رئوف و مهربان است (شما را سخت کیفر می‌داد).

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! گام‌های شیطان را پیروی نکنید و هر کس پیرو گام‌های شیطان شود پس به درستی که او به فحشا و منکر فرمان می‌دهد و اگر فضل و رحمت خداوند بر شما نبود، هرگز هیچ‌یک از شما پاک نمی‌شد ولی خداوند هر کس را بخواهد پاک می‌سازد و خداوند شنوا و داناست.

نکته‌ها:

در آیات ۲۰، ۱۴ و ۲۱ سه بار سخن از فضل و رحمت خداوند آمده است تا بگوید اگر فضل او نبود، وضع شما چگونه بود! «خُطُواتِ» جمع «خطوه» به معنای گام است و قرآن در مسئله‌ی شهوت، تغذیه و تهمت، کلمه‌ی «خُطُواتِ الشَّيْطَانِ» را به کار برده است تا بگوید شیطان گام به گام انسان را به بعضی گناهان وادار می‌کند.

در قرآن چند مرتبه از «خُطُواتِ الشَّيْطَانِ» سخن به میان آمده است؛ در مورد اتحاد و

وحدت کلمه داشتن می فرماید: «ادْخُلُوا فِي السَّلَامِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ» (۱) و در مصرف غذا می فرماید: «كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ» (۲) از چیزهای حلال و دلپسند بخورید و مواظب گام های شیطان باشید و از آن پیروی نکنید. و در این آیه نیز پیرامون اشاعه ی فحشا نسبت به مؤمنین می فرماید: از گام های شیطان پیروی نکنید.

نمونه پیروی از گام های شیطان عبارت است از: دوستی با افراد فاسد، بعد شرکت در مجالس آنان، سپس فکر گناه، بعد ارتکاب گناهان کوچک، پس از آن گناهان بزرگ و در پایان قساوت قلب و بدعاقبتی و پایانی شوم.

پیام ها

۱ به ایمان خود تکیه نکنیم، توجه به هشدارهای پی در پی لازم است. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا» ۲ شیطان برای گمراه کردن مؤمنان، بیش از دیگران تلاش می کند. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ» ۳ سیاست شیطان نفوذ تدریجی و گام به گام است. «خُطُوَاتِ» (از همان گام اول مواظب باشیم).

۴ انسان به ناچار باید راهی را طی کند و گامی را بردارد، مهم انتخاب راه مستقیم و دوری از گام های شیطان است. «خُطُوَاتِ» ۵ اشاعه ی فحشا، از گام های شیطانی است. (با توجه به آیه قبل) ۶ با مردم مستدل سخن بگوییم، خداوند می فرماید: از شیطان پیروی نکنید، (دلیل آن را نیز ذکر می کند): زیرا او به گناه فرمان می دهد. «فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ» ...

۷ شیطان به کسی فرمان می دهد که اهل پیروی از او باشد. «وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ ... فَإِنَّهُ يَأْمُرُ» ...

ص: ۱۶۲

۱-۱. بقره، ۲۰۸.

۲-۲. بقره، ۱۶۸.

۸ کار شیطان، با اثر نماز در تضاد است. شیطان به انسان دستور گناه می دهد.

﴿فَأَنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ﴾

اما نماز انسان را از گناه باز می دارد. ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ﴾ ... (۱)

۹ تزکیه، بدون توفیق الهی امکان ندارد. «وَلَوْ لَا ... مَا زَكَّيْنَا ...»

۱۰ انسان در هر لحظه به لطف خداوند نیاز دارد. (تکرار جمله «لَوْ لَا فَضَّلَ اللَّهُ» در این آیه و آیات قبل) ۱۱ در مسیر انسان، فریب و فحشا وجود دارد، ولی راه توبه و نجات نیز باز است. «وَلَوْ لَا فَضَّلَ اللَّهُ» ۱۲ حتی اولیای خدا به توفیق الهی نیاز دارند. «مَا زَكَّيْنَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ» ۱۳ خداوند حکیم، به مقدار آمادگی و لیاقت و ظرفیت افراد خیر و سعادت نازل می کند. «مَنْ يَشَاءُ» ۱۴ علم به اینکه خداوند همه چیز را می بیند و می شنود، بهترین عامل بازدارنده از فحشا و منکرات است. «وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۲۲]

اشاره

﴿لَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ لِيُغْفُوا وَ لِيُغْفُوا أَلَّا تَحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۲۲)﴾

صاحبان مال و وسعت از شما نباید سوگند بخورند که به نزدیکان و مستمندان و مهاجران در راه خدا چیزی ندهند، بلکه باید عفو و گذشت نمایند و از آنان درگذرند. آیا دوست ندارید که خداوند شما را ببخشد؟ و خداوند آمرزنده و مهربان است.

ص: ۱۶۳

۱- (۱). عنكبوت، ۴۵.

کلمه ی «يَأْتِلِ» از ریشه ی «الو» به معنای کوتاهی کردن و یا از ریشه ی «الی» به معنای سوگند یاد کردن است. همانند «ایلاء» در مباحث فقهی. (۱) «عفو» به معنای بخشیدن است و «صفح» به معنای نادیده گرفتن که مرحله ی بالاتر از عفو است. بعضی گفته اند که «صفح» آن عفوی است که در آن ملامت نباشد.

در آیات قبل از کسانی که تهمت زدند به شدت انتقاد شد، بعضی از اصحاب سوگند یاد کردند که به این افراد تهمت زن هرگز انفاق نکنند، این آیه می فرماید: بخاطر لغزشهای قبل، محرومان را بی نصیب نگذارید. (شان نزول)

پیام ها

۱ مرفهین در برابر محرومان مسئول هستند. «وَلَا يَأْتِلِ» ...

۲ مهم تر از انفاق، استمرار آن و خسته نشدن از آن و کوتاهی نکردن در آن است.

«وَلَا يَأْتِلِ»

۳ در کمک، هم از وسعت مالی و هم از امکانات دیگر خود استفاده کنید. «أُولُوا الْفَضْلِ ... وَالسَّعْيِ» ۴ در کمک کردن، بستگان اولویت دارند. «أُولَى الْقُرْبَى» ۵ در پیمودن مراحل تکامل، بلند همت باشید و به حد اقل رشد اکتفاء نکنید. ابتدا کلمه ی «عفو» آمده، بعد مرحله ی بالاتر «صفح» آمده است. «وَلْيَعْفُوا وَ لِيُصْفَحُوا» ۶ کسی که دیگران را ببخشد به بخشش الهی نزدیکتر است. (عفو و گذشت وسیله ی جلب مغفرت الهی است) «أَلَا تَحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ» ۷ هدف از عفو و گذشت کسب مغفرت خدا باشد نه چیز دیگر. «أَلَا تَحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ» ۸ در شیوه ی تبلیغ، از احساسات و عواطف مردم کمک بگیریم. «أَلَا تَحِبُّونَ»

ص: ۱۶۴

[سوره النور (۲۴): آیه ۲۳]

اشاره

إِنَّ الَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعْنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (۲۳)

همانا کسانی که به زنان پاکدامن و بی خبر (از هر گونه آلودگی) و با ایمان نسبت بد می دهند، در دنیا و آخرت از رحمت الهی دورند و برایشان عذاب بزرگی است.

نکته ها:

با اینکه در قرآن گروه های کافران، پیمان شکنان، قاتلان، طرفداران طاغوت، منافقان، مفسدان، مشرکان، مستکبران، ظالمان، کتمان کنندگان حق و دروغگویان مورد لعنت قرار گرفته اند ولی لعنت دنیا و آخرت همراه با عذاب عظیم تنها مخصوص کسانی است که آبروی افراد پاک را می برند.

امام صادق (علیه السلام) این آیه را گواه بر آن دانستند که نسبت ناروا به زنان پاکدامن و عفیف از گناهان کبیره است. (۱)

پیام ها

۱ آسیب پذیری زن بیشتر است، باید به افراد آسیب رسان هشدار داد. «يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ» ۲ کسی که پاک تر است تهمت به او خطرناکتر است. «الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ» ۳ بی خبری از فساد و مراکز فساد و افراد فاسد، برای زن ارزش است. «الْغَافِلَاتِ» ۴ تهمت، علاوه بر عذاب آخرت در دنیا نیز کیفر دارد. «لُعْنُوا فِي الدُّنْيَا» (لعنت در دنیا، با اجرای حد و ردّ گواهی او به عنوان فاسق است.) ۵ حمایت از حقوق زن، از برنامه های قرآنی است. «يَزْمُونَ ... لُعْنُوا»

ص: ۱۶۵

اشاره

يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۲۴)

روزی که زبان ها و دست ها و پاهایشان علیه آنان به آنچه انجام داده اند گواهی می دهند.

نکته ها:

مسأله ی گواهی دادن اعضای بدن بارها در قرآن مطرح شده است. در سوره ی فصّلت می خوانیم: «حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَائِرُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (۱) هنگامی که به دوزخ رسند، گوش و چشم و پوست بدن آنان به گناهانی که انجام داده اند، گواهی دهند. و در سوره ی یس می خوانیم: «الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» (۲) در آن روز بر دهان کافران مهر خموشی زنیم و دست هایشان با ما سخن گویند و پاهایشان به آنچه کرده اند گواهی دهند.

چون در شهادت باید علیه دیگری گواهی داد، پس معلوم می شود جوهر و شخصیت انسان غیر از اعضای اوست که علیه او شهادت می دهند. زیرا شاهد و مشهود باید از هم جدا باشند.

امام باقر (علیه السلام) فرمود: این گواهی اعضای بدن علیه مؤمن نیست، بلکه علیه کسی است که عذاب او حتمی شده باشد. (۳)

پیام ها

۱ در قیامت، تهمت زندگان به زنان پاکدامن محکوم خواهند شد. «يَوْمَ مَوْنِ الْمُحْصَنَاتِ ... تَشْهَدُ» ...

۲ در دادگاه قیامت، انسان مالک اعضای خود نیست. «تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ» ۳ گواهی دادن، به علم و شعور و حافظه و صداقت نیاز دارد بنا بر این اعضای بدن از این مزایا برخوردارند، گرچه ما نفهمیم. «تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ» ۴ در قیامت بر تمامی گفتار و رفتار گواهی می شود. «بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»

ص: ۱۶۶

۱-۱. فصلت، ۲۰.

۲-۲. یس، ۶۵.

۳-۳. تفسیر نور الثقلین؛ کافی، ج ۲، ص ۳۲.

اشاره

يَوْمَئِذٍ يُؤْفِقُهُمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ (۲۵)

در آن روز، خداوند جزای حق آنان را بی کم و کاست خواهد داد و آنان خواهند دانست که خداوند همان حقیقت آشکار است.

نکته ها:

کلمه ی «دین» در آیه، یا به معنای جزاست و یا به معنای شریعت. بنا بر این معنای آیه یا آن است که در قیامت خداوند جزای مردم را کاملاً می دهد و یا آنکه شریعت حقه در آن روز عرضه خواهد شد و همه ی مکتب سازان خیالی خواهند فهمید که خداوند همان معبود واقعی بر حق و روشن است. (۱)

در دنیا بخاطر محدودیت هایی که هست کیفر کامل داده نمی شود. مثلاً اگر خلبانی شهری را بمباران کرد و هزاران نفر را کشت، ما در دنیا چگونه او را کیفر کنیم، اما در قیامت محدودیت نیست و مجرم بارها در دوزخ سوخته و دوباره زنده می شود.

پیام ها

۱ تنها در قیامت است که کیفرها بطور کامل داده می شود. «يَوْمَئِذٍ يُؤْفِقُهُمُ» ۲ کیفرهای الهی در قیامت بر اساس شهادت و گواهی و حق است. «تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ ...»

يُؤْفِقُهُمُ اللَّهُ

۳ خداوند از کیفر و پاداش کسی نمی کاهد. «يُؤْفِقُهُمُ» ۴ در قیامت، وقتی پرده های غفلت، غرور، جهل، تبلیغات کاذب و هوسها کنار می روند، مردم حقیقت را می فهمند. «وَيَعْلَمُونَ»

ص: ۱۶۷

اشاره

الْخَيْثَاتُ لِلْخَيْثِينَ وَالْخَيْثُونَ لِلْخَيْثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ (۲۶)

زنان پلید سزاوار مردان پلیدند و مردان پلید سزاوار زنان پلید، زنان پاک برای مردان پاکند و مردان پاک برای زنان پاک. آنان از آنچه درباره شان می گویند منزهند و برای آنان مغفرت و روزی نیکویی است.

نکته ها:

این آیه یک اصل کلی را مطرح می کند و معنایش این نیست که اگر مردی یا زنی خوب بود حتماً همسرش نیز خوب و مشمول مغفرت و رزق کریم و اهل بهشت است. زیرا قرآن ملاک را ایمان و تقوا و عمل صالح می داند و لذا با اینکه حضرت نوح و لوط طیب بودند همسرانشان از خبیثات و دوزخی اند.

کلمه ی «طیب» به معنای دلپسند و مطلوب است و در قرآن در توصیف مال، ذریه، فرزند، کلام، شهر، همسر، غذا و رزق، باد، مسکن، فرشته، درخت و تحیت آمده است و در مقابل آن کلمه ی «خبیث» است که آن هم برای مال، انسان، همسر، سخن، عمل و شجره به عنوان وصف مطرح شده است.

این آیه را چند نوع می توان معنا کرد:

الف: با توجه به آیات قبل که درباره ی تهمت به زنان پاکدامن و ماجرای افک بود و با توجه به جمله ی: «مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ» ، معنای آیه آن است که کلمات خبیث مثل تهمت و افترا، شایسته افراد خبیث و سخنان پاک شایسته ی افراد پاک است.

ب: ممکن است مراد آیه بیان یک حکم شرعی باشد که ازدواج پاکان با ناپاکان ممنوع است.

نظیر آیه اول همین سوره که می فرمود: «الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً» مرد زناکار جز زن زناکار را به همسری نگیرد، همان گونه که در روایتی امام باقر (علیه السلام) این معنا را تأیید می کند. (۱)

ص: ۱۶۸

ب: ممکن است مراد آیه همسویی فکری، عقیدتی، اخلاقی و به اصطلاح هم شأن و هم کفو بودن در انتخاب همسر باشد. یعنی هر کس بطور طبیعی به سراغ همفکر خود می رود. ذره ای که در همه ارض و سماست در قرآن برای رزق اوصافی ذکر شده است از جمله:

«رِزْقًا حَسَنًا» (۱)، «رِزْقٌ كَرِيمٌ» (۲)، «رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا» (۳)، «يَرْزُقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ» (۴)، «يُوزِقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ» (۵)

پیام ها

۱ طبع افراد پلید آن است که به سراغ پلیدی ها می روند بر عکس افراد خوب که به سراغ خوبی ها می روند. «الْخَيْثَاتُ لِلْخَيْثِينَ ... الطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ» ۲ استفاده از نعمت ها و طیبیات، حق اهل ایمان است. «وَ الطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ» ۳ سالم ماندن نسل های پاک، از برنامه های قرآن است. «وَ الطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ» ۴ حمایت از پاکدامن ها لازم است. «أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ» ۵ معنویات بر مادیات مقدم است. (در قرآن هر جا جمله ی «رِزْقٌ كَرِيمٌ» آمده، قبلش جمله ی «لَهُمْ مَغْفِرَةٌ» آمده است.)

[سوره النور (۲۴): آیه ۲۷]

اشاره

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَ تَسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (۲۷)

ای کسانی که ایمان آورده اید! به خانه هایی که منزل شما نیست پیش از آنکه اجازه بگیرید و بر اهل آن سلام کنید، وارد نشوید. این دستور به نفع شماست شاید پند گیرید.

ص: ۱۶۹

۱- ۱. نحل، ۶۷.

۲- ۲. انفال، ۴.

۳- ۳. مائده، ۸۸.

۴- ۴. طلاق، ۳.

۵- ۵. غافر، ۴۰.

معنای «استیناس» اجازه خواستن و اعلام ورود است که به گفته ی روایات می تواند با ذکر خدا باشد و یا صدای پا و سلام کردن و امثال آن. (۱)

□
شخصی از پیامبر (صلوات الله علیه) پرسید آیا برای ورود به منزل مادرم اجازه بگیرم؟ فرمود:

بله، گفت: در خانه جز او کسی نیست و جز من خادمی ندارد! حضرت فرمود: آیا دوست داری مادرت را برهنه ببینی؟ گفت نه. فرمود: پس اجازه بگیر.

□
در روایتی دیگر آمده است که پیامبر (صلوات الله علیه) از ورود مردان به خانه زنانی که اولیای آنان حضور ندارند نهی فرمود. (۲)

در روایات می خوانیم: اجازه گرفتن سه مرتبه باشد تا اهل خانه فرصت جمع و جور کردن خود را داشته باشند. (البته اجازه گرفتن برای ورود به خانه دیگران است، ولی انسان می تواند سرزده به خانه خود وارد شود.) و برای نجات غریق و مظلوم و مورد آتش سوزی، اجازه لازم نیست. (۳)

□
پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) هر گاه می خواست وارد منزلی شود، برای اجازه گرفتن، روبروی در خانه نمی ایستاد بلکه سمت راست یا چپ می ایستاد تا نگاه مبارکشان به داخل خانه نیفتد. (۴)

پیام ها

۱ اهل ایمان در هر کاری باید از وحی الهی دستور بگیرند. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا» ۲ امتیت و آزادی برای ساکنین خانه باید حفظ شود. «لَا تَدْخُلُوا» (وارد شدن به خانه دیگران به صورت سرزده، حرام است.) ۳ از مواضع تهمت دوری کنید. «لَا تَدْخُلُوا ... ذَلِكَ خَيْرٌ» ۴ باز بودن در خانه، دلیل جواز برای ورود نیست. «لَا تَدْخُلُوا» ۵ مالکیت افراد محترم است. «لَا تَدْخُلُوا»

ص: ۱۷۰

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳-۳. تفسیر کبیر فخر رازی.

۴-۴. تفاسیر کبیر و فی ظلال.

۶ اولین برخوردها باید با محبت همراه باشد. «تَسْتَأْنِسُوا وَ تُسَلِّمُوا» ۷ از هر کاری که در آن احتمال شکستن حریم حیا و حجاب است دوری کنید.

«تَسْتَأْنِسُوا»

۸ در ورود به خانه دیگران، تحمیل، تکلف و احساس سنگینی ممنوع است.

(کلمه «تَسْتَأْنِسُوا» به جای «تَسْتَأْذِنُوا»، نشانه ی انس، صفا و صمیمیت است) ۹ وارد شونده باید سلام کند هر که باشد. «تُسَلِّمُوا عَلٰی أَهْلِهَا» آری، سلام کردن لازم نیست از کوچکترها به بزرگترها باشد.

۱۰ مراعات ادب و حقّ دیگران، سرچشمه ی سعادت بشر است. «ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ» ۱۱ دستورات الهی را فراموش نکنیم و به یاد داشته باشیم. «لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ» ۱۲ آداب و اخلاق دینی، همان ندای فطرت است لکن فطرت بیدار و هشیار. «تَذَكَّرُونَ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۲۸]

اشاره

فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ اِرْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (۲۸)

پس اگر کسی را در خانه نیافتید، وارد آنجا نشوید تا آنکه (به نحوی) به شما اجازه ی ورود داده شود و اگر به شما گفته شد که برگردید، برگردید (و ناراحت نشوید) این برای پاک ماندن شما بهتر است و خداوند به عملکرد شما آگاه است.

پیام ها

۱ ورود به خانه دیگران با علم به نبود کسی در آنجا، حرام است. «فَلَا تَدْخُلُوهَا» ۲ ورود اجازه ی قطعی می خواهد، «حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ» ولی برگشتن نیاز به صراحت صاحبخانه ندارد، بلکه به مجرد پیدا شدن علائم نارضایتی بازگشتن لازم است. «قِيلَ» ۳ ورود به خانه مردم نیاز به اذن و اجازه دارد؛ خواه اذن دهنده صاحب خانه و مالک باشد، یا مقام مجاز دیگر نظیر حاکم اسلامی. (جمله «يُؤْذَنَ» مجهول آمده تا اصل اذن را ثابت کند و نامی از اذن دهنده نیامده است)

۴ توقف در کنار خانه مردم ممنوع است. «ارْجِعُوا» ۵ نپذیرفتن مهمان ناخوانده جایز است. «ارْجِعُوا» ۶ عذر صاحب خانه را بپذیریم. «ارْجِعُوا» و خود را به صاحب خانه تحمیل نکنیم. «ارْجِعُوا فَارْجِعُوا» ۷ صفا، صمیمیت و نداشتن توقع بیجا، از برکات اخلاق اسلامی است. «ارْجِعُوا فَارْجِعُوا» ۸ راه خودسازی و تزکیه، عمل به آداب اسلامی و مراعات حقوق مردم است.

«ارْجِعُوا

أَرْزُقِي لَكُمْ»

۹ گاهی رشد انسان به این است که سر او به سنگ بخورد. «ارْجِعُوا أَرْزُقِي لَكُمْ» هر برگشتی شکست نیست. «أَرْزُقِي لَكُمْ» ۱۰ ملاک در تنظیم روابط اجتماعی مردم، رشد و طهارت است. «أَرْزُقِي لَكُمْ» (اوامر و نواهی خداوند کلید رشد و طهارت است). ۱۱ علم خداوند به عملکرد ما رمز تشویق و تهدید ماست. «بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۲۹]

اشاره

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ (۲۹)

بر شما گناهی نیست که به منازل غیر مسکونی که در آن متاعی دارید وارد شوید و خداوند به آنچه ظاهر و یا کتمان می کنید آگاه است.

نکته ها:

حساب مراکز عمومی که ساکنین خاصی ندارد، مثل هتل ها، کاروانسراها، فروشگاه ها و حمام ها که درب آنها به روی همه باز است و مردم از رفت و آمد به آنجا بهره مند می شوند، از حساب خانه های شخصی جداست و برای رفتن به آن مراکز اجازه گرفتن لازم نیست. (۱)

ص: ۱۷۲

۱- (۱). تفسیر برهان.

۱ رفتن به مراکز عمومی بدون داشتن هدفی سودمند، برای ولگردی و پرسه زدن ممنوع است. «تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ» در ورود به مراکز عمومی، خدا را در نظر بگیریم و بدانیم خداوند افکار و رفتار ما را زیر نظر دارد. «وَ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَبْدُونَ وَ مَا تَكْتُمُونَ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۳۰]

اشاره

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ (۳۰)

به مردان مؤمن بگو: از بعضی نگاه های خود (نگاه های غیر مجاز) چشم پوشی کنند و دامن خود را حفظ نمایند. این برای پاکتر ماندن آنان بهتر است. خداوند به آنچه انجام می دهند آگاه است.

نکته ها:

اشاره

در شأن نزول این آیه می خوانیم: جوانی در بین راه، زنی را دید و به او چشم دوخت و دنبال او راه افتاد. طوری غرق نگاه بود که صورتش به دیوار برخورد کرد و مجروح شد، نزد پیامبر (صلوات الله علیه) آمد و ماجرای خود را نقل کرد. این آیه نازل شد. (۱)

روایاتی درباره ی نگاه:

حضرت علی (علیه السلام) فرمود: «لکم اول نظره الی المرأه فلا تتبعوها بنظره اخری و احذروا الفتنه» نگاه اول مانعی ندارد ولی ادامه ی نگاه اشکال دارد، زیرا سبب فتنه می شود. (۲)

در حدیثی می خوانیم: تمام چشم ها در قیامت گریان است مگر سه چشم: چشمی که از ترس خدا بگرید و چشمی که از گناه بسته شود و چشمی که در راه خدا بیدار بماند. (۳)

در «صحیح بخاری» می خوانیم که پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) فرمودند: جلو راه مردم ننشینید. مردم گفتند: ما ناچاریم از نشستن فرمود: پس حق آن را ادا کنید. پرسیدند حق آن چیست؟

ص: ۱۷۳

٢-٢. تفسير كنز الدقائق.

٣-٣. تفسير كنز الدقائق.

فرمود: «غض البصر و كف الاذى و رد السلام و الامر بالمعروف و النهی عن المنكر» ترك چشم چرانی و مردم آزاری، جواب دادن به سلام دیگران، امر به معروف و نهی از منکر.

حضرت عیسی (علیه السلام) فرمود: از نگاه به نامحرم بپرهیزید که بذر شهوت را در دل می نشاند و همین برای دچار شدن انسان به فتنه کافی است. (۱)

حضرت علی (علیه السلام) فرمود: «العین رائد القلب» چشم، دل را بدنبال خود می کشد.

«العین مصائد الشیطان» چشم، قلاب شیطان است. و چشم پوشی بهترین راه دوری از شهوات است. (۲)

پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) فرمود: «النظر سهم مسموم من سهام ابلیس فمن تركها خوفا من الله اعطاه الله ایمانا یجد حلاوه فی قلبه» (۳) نگاه بد تیری از تیرهای مسموم شیطان است که هر کس از ترس خدا چشم خود را فرو بندد خداوند به او ایمانی می دهد که از درون خویش شیرینی و مزه ی آن را احساس می کند.

پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) فرمود: هر کس چشم خود را از حرام پر کند، در قیامت چشم او از آتش پر خواهد شد مگر اینکه توبه کند. (۴)

امام صادق (علیه السلام) درباره ی نگاه مجاز به زن نامحرم فرمود: «الوجه و الکفین و القدمین» یعنی نگاه به صورت و کف دست ها و روی پاها جایز است، (لکن بدون شهوت). (۵)

پیام ها

۱ لازمه ی ایمان حفظ نگاه از حرام است. «قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ ... یَغُضُّوا» ...

۲ جاذبه های غریزی را باید کنترل کرد. «یَغُضُّوا» ۳ گناه را از سرچشمه جلوگیری کنیم و تقوا را از چشم شروع کنیم. «مَنْ أَبْصَرَ هِمَّ» ۴ چشم پاک مقدمه ی پاکدامنی است. «یَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَ یَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ» ۵ پوشش، برای مردان نیز واجب است. «یَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ» ۶ چشم چرانی و بی عفتی مانع رشد معنوی انسان است. «یَغُضُّوا یَحْفَظُوا - أَزْكَی»

ص: ۱۷۴

۱-۱. تفسیر روح البیان.

۲-۲. غرر الحکم.

۳-۳. بحار، ج ۱۰۴، ص ۳۸.

۴-۴. بحار، ۷۶، ص ۳۳۶.

۵-۵. تفسیر کنز الدقائق.

۷ چشم چرانی، در محضر خداست. (در محضر خدا معصیت نکنیم) «يَغْضُوا...»

إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ

سوره النور (۲۴): آیه ۳۱

اشاره

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا يَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْأَرْبَابِ مِنَ الرِّجَالِ أَوْ الْوَالِدِ الَّذِينَ لَمْ يُظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (۳۱)

و به زنان با ایمان بگو: از بعضی نگاه های خود (نگاه های غیر مجاز) چشم پوشی کنند و دامن های خود را حفظ نمایند و جز آنچه (به طور طبیعی) ظاهر است، زینت های خود را آشکار نکنند و باید روسری خود را بر گردن خود بیفکنند (تا علاوه بر سر، گردن و سینه ی آنان نیز پوشیده باشد) و زینت خود را ظاهر نکنند جز برای شوهر خود، یا پدر خود یا پدرشوهر خود، یا پسر خود، یا پسر شوهر خود (که از همسر دیگر است) یا برادر خود، یا پسر برادر خود، یا پسر خواهر خود، یا زنان (هم کیش) خود، یا آنچه را مالک شده اند (از کنیز و برده)، یا مردان خدمتگزار که تمایل جنسی ندارند، یا کودکانی که (به سن تمیز نرسیده) و بر امور جنسی زنان آگاه نیستند. و نیز پای خود را به گونه ای به زمین نزنند که آنچه از زیور مخفی دارند آشکار شود. ای مؤمنان! همگی به سوی خدا باز گردید و به درگاه خدا توبه کنید تا رستگار شوید.

ص: ۱۷۵

با اینکه خداوند در قرآن به عدد رکعت های نماز و طواف اشاره نکرده و بیان مقدار و نصاب زکات و بسیاری از مسائل دیگر را به عهده ی پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) گزارده، ولی در مسائل خانوادگی و تربیتی و مفسد اخلاقی به ریزترین مسائل پرداخته است.

خداوند در این آیه بیست و پنج مرتبه با آوردن ضمیر مونث به زنان توجه کرده است. (۱)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: مراد از آیه ی «يَعِضُ ضَنْ مِنْ أُنْثَىٰ أَرْهِنَ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ» آن است که حتی زنان به عورت زنان نگاه نکنند و عورت خود را از نگاه دیگران حفظ نمایند. (۲)

کلمه «الْبَارِيَةِ» به معنای حاجت و نیاز است. مراد از «أُولَى الْأَرْبَةِ» خدمتگزاران و ملازمانی هستند که تمایل به همسر ندارند. (۳)

پیامبر (صلوات الله علیه) در تفسیر جمله ی «إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ» فرمود: خداوند آن دسته از زنان را که صورت و موی خود را برای شوهر آرایش نکنند و یا تقاضای شوهر را نپذیرند، لعنت کرده است. (۴)

توبه، گاهی پشیمانی از یک گناه فردی و گاهی برای تغییر دادن یک فرهنگ فاسد عمومی است، که آیه ظاهراً درباره ی نوع دوم است. زیرا در جاهلیت گردن و سینه ی زنان باز بود. (۵)

حفظ حجاب و ترک جلوه گری ثمرات بسیاری دارد که برخی از آنها عبارت است از:

آرامش روحی، استحکام پیوند خانواده، حفظ نسل، جلوگیری از سوء قصد و تجاوز، پیشگیری از امراض مقاربتی و روانی، پائین آمدن آمار طلاق، خودکشی، فرزندان نامشروع و سقط جنین، از بین رفتن رقابت های منفی، حفظ شخصیت و انسانیت زن، و نجات او از چشم ها و دل های هوسبازی که امروز دنیای غرب و شرق را در لجن فرو برده است.

«خمر» جمع «خمار» یعنی روسری و «جیوب» جمع «جیب» به معنای گردن و سینه است.

پیام ها

۱ در لزوم عفت و پاکدامنی و ترک نگاه حرام بین زن و مرد، فرقی نیست.

ص: ۱۷۶

۱-۱. تفسیر قرطبی.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳-۳. کافی، ج ۵، ص ۵۲۳.

۴-۴. تفسیر نور الثقلین.

۵-۵. تفسیر کبیر فخر رازی.

يَغُضُّوا

يَغُضُّنَ

يَحْفَظُوا

يَحْفَظْنَ

۲ جلوه گری زنان، در جامعه ممنوع است. «وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ» ۳ ظاهر بودن قسمت هایی از بدن که به طور طبیعی پیداست، (صورت، دست یا پا) مانعی ندارد. «إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا» ۴ در میان انواع پوشش ها، نام مقنعه و روسری بزرگ آمده و این دلیل بر اهمیت حجاب است. «بِخُمْرِهِنَّ» ۵ در قانون گزاری باید به ضرورت ها، واقعیت ها و نیازها توجه شود. (اگر پوشاندن آن قسمت از بدن که خود به خود آشکار است، واجب می شود، زندگی برای عموم زنان مشکل بود) «إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا» ۶ اسلام به نیازهای فطری و غریزی بشر پاسخ مثبت می دهد. «إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ» ۷ از بردگان و غلامان و افراد ملازمی که نیازی به همسر ندارند، ستر و پوشاندن واجب نیست. «أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْأَرْبَابَةِ» ۸ هر گونه راه رفتنی که سبب آشکار شدن زیورهای مخفی زن شود ممنوع است. «وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ» ۹ زن، حق مالکیت دارد. «مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ» ۱۰ زن، زینت خود را تنها به زنان مسلمان می تواند نشان دهد و نزد زنان کفار باید خود را بپوشاند. «نِسَائِهِنَّ» یعنی زنان خودی و مسلمان نه بیگانه.

۱۱ پوشش زن با تمایلات جنسی مردان نامحرم کاملاً ارتباط دارد، برای «غَيْرِ أُولِي الْأَرْبَابَةِ» که میلی به همسر ندارد پوشش لازم نیست.

۱۲ حجاب و پوشش، واجب است، «وَلِيَضْرِبْنَ بِخُمْرِهِنَّ» و هرکاری که زینت زن را آشکار کند یا دیگران را از آن آگاه کند ممنوع است. «لِيُعْلَمَ مَا يَخْفَى مِنْ زِينَتِهِنَّ» ۱۳ مقدار واجب برای پوشش سر و صورت، انداختن روسری و مقنعه ای است که گردن و سینه را بپوشاند. «بِخُمْرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ» ۱۴ با حفظ حجاب، حضور زن در جامعه مانعی ندارد. «وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ» همان

گونه که شرکت زن در نماز جماعت بلامانع است. «وَازْكَعِي مَعَ الزَّاكِعِينَ» (۱) ۱۵ همه مردم نسبت به مسأله نگاه و حجاب مسئولند و برای نگاه های حرام خود باید توبه کنند. «تُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعاً أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ» ۱۶ مقتضای ایمان، توبه به درگاه خداوند است. «تُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعاً أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ» ۱۷ توبه، هم واجب است و هم کلید رستگاری است. «تُوبُوا ... تَفْلِحُونَ» ۱۸ راه رستگاری، بازگشت از مسیرهای انحرافی به راه خداست. «تُوبُوا إِلَى اللَّهِ ... تَفْلِحُونَ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۳۲]

اشاره

وَ أَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (۳۲)

پسران و دختران بی همسر و غلامان و کنیزان شایسته ی (ازدواج) خود را همسر دهید. (و از فقر نترسید که) اگر تنگدست باشند، خداوند از فضل خود بی نیازشان می گرداند. خداوند، گشایشگر داناست. (او از فقر و نیاز شما آگاه است و بر کفایت شما وعده داده است و در عمل به وعده اش قدرت دارد)

نکته ها:

«ایامی» جمع «ایم»، یعنی کسی که همسر ندارد، خواه مرد باشد یا زن، باکره باشد یا بیوه.

بهترین واسطه گری ها، شفاعت و واسطه گری در امر ازدواج است. چنان که در روایت آمده است: کسی که دیگری را داماد یا عروس کند، در سایه ی عرش خداست. (۲)

پدر و مادری که با داشتن امکانات، فرزندشان را همسر نمی دهند، اگر فرزند مرتکب گناه شود، والدین در گناه او شریک هستند. (۳)

درباره ی ازدواج، روایات بسیاری آمده است که به چند مورد آن اشاره می کنیم:

امام صادق (علیه السلام) فرمود: توسعه ی زندگی، در سایه ی ازدواج است.

ص: ۱۷۸

۱-۱. آل عمران، ۴۳.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳-۳. تفسیر مجمع البیان.

کسی که از ترس فقر ازدواج نکند، به خداوند سوء ظن برده است.

دو رکعت نماز کسی که همسر دارد، بهتر از هفتاد رکعت نماز کسی است که همسر ندارد. (۱)

پیام ها

۱ جامعه ی اسلامی، مسئول ازدواج افراد بی همسر است. «وَ أَنْكِحُوا» ۲ ازدواج در اسلام، امری مقدّس و مورد تأکید است. «وَ أَنْكِحُوا» ۳ لازم نیست خواستگاری، از طرف خاصی باشد، هر یک از طرفین ازدواج می توانند پیشقدم شوند. «وَ أَنْكِحُوا» ۴ تنها سفارش به ترک نگاه حرام، کافی نیست، مسأله ی ازدواج را باید حل کنیم.

يُغْضُوا،

يَغْضُضْنَ،

أَنْكِحُوا»

۵ زنان بیوه را همسر دهید. (الْأَيَامِي) «، شامل آنان نیز می شود. ۶ داشتن صلاحیت، شرط طرفین عقد است. «وَ الصَّالِحِينَ» (یعنی باید صلاحیت اداره زندگی مشترک را داشته باشند.) ۷ اقدام جامعه برای عروس و داماد کردن افراد صالح، تشویقی است که جوانان لأبالی و هرزه نیز خود را در مدار صالحان قرار دهند. «وَ الصَّالِحِينَ»... (بنا بر این که مراد از صلاحیت، صلاحیت اخلاقی و مکتبی باشد.) ۸ در تأمین نیازهای جنسی، فرقی میان انسان ها نیست. (زن، مرد، غلام و کنیز) «مِنْكُمْ، عِبَادِكُمْ، إِمَائِكُمْ» ۹ فقر، نباید مانع اقدام در امر ازدواج شود. «إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ»...

۱۰ در صورت فقر، به ازدواج اقدام کنید و بر خدا توکل نمایید. «يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ» ۱۱ فقر، برای عروس و داماد عیب نیست. «إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ»...

۱۲ خداوند، تأمین زندگی عروس و داماد را وعده داده است و ازدواج، وسیله ی وسعت و برکت زندگی است. «يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ»

ص: ۱۷۹

۱۳ تحقّق وعده های الهی از سرچشمه ی فضل بی پایان اوست. «فَضْلِهِ وَاسِعٌ» ۱۴ رشد و توسعه ای که خداوند نصیب بندگانش می فرماید، بر اساس علم و حکمت اوست. «وَاسِعٌ عَلِيمٌ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۳۳]

اشاره

وَ لَيْسَ يَغْفِرُ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُعْطِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتَوْهُمْ مِنْ مَمَالِ اللَّهِ الَّتِي آتَاكُمْ وَلَا تُكْرَهُوا فَتِيْلًا تَكُمُ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْتُمْ تَحَصُّنًا لِيَبْتِغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ مَنْ يُكْرِهْنَهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۳۳)

و کسانی که وسیله ی ازدواج نمی یابند، باید پاکدامنی و عفت پیشه کنند، تا آن که خداوند از کرم خویش، آنان را بی نیاز نماید. و هر کدام از غلامان و کنیزان شما که خواهان بازخرید و آزادی (تدریجی) خود باشند، (یعنی مایلند با قرارداد کتبی با مالک خویش کار کرده و خود را آزاد نمایند) اگر در آنان خیر و شایستگی دیدید، تقاضای آنان را بپذیرید (و برای کمک به آزاد شدن آنان) از مالی که خدا به شما داده به آنان بدهید، و کنیزان خود را که تصمیم بر پاکدامنی دارند، به خاطر رسیدن به مال دنیا به فحشا وادار نکنید، که هر کس آنان را به فحشا مجبور کند، البته خداوند برای آن کنیزان که به اکراه بدان کار وادار گشته اند، بخشنده ی مهربان است.

نکته ها:

ابتدا باید به توانمندان و مسئولان سفارش اقدام کرد، سپس به غیر متأهلین سفارش عفت و پاکدامنی. (آیه «وَ أَنْكِحُوا» قبل از آیه «وَ لَيْسَ يَغْفِرُ» آمده است) علی (علیه السلام) فرمود: در جاهلیت مردم کنیزان را برای کسب درآمد به فحشا وادار می کردند. (۱)

ص: ۱۸۰

اگر مسلمانان در جنگ پیروز شدند و اسیر گرفتند، در مورد رفتار با اسرا یکی از این چند راه را می توانیم پیش بگیریم:

الف: همه ی اسیران را یک جا آزاد کنیم، که در این صورت، دوباره جنگ شروع می شود.

ب: همه را بکشیم، که این، نشانه ی سنگدلی مسلمانان خواهد بود.

ج: اسرا را در منطقه ای گرد آوریم و از بیت المال مسلمین، مخارج آنان را تأمین کنیم. (در این طرح، باید بی گناهان هزینه ی مجرمان را پردازند).

د: آنها را میان مسلمانان تقسیم کنیم تا سیره ی اسلام و مسلمین را مشاهده کنند و به تدریج تحت تأثیر قرار گیرند و مسلمان شوند، سپس از راه های مختلف، آنها را آزاد کنیم، که این طرح، بهترین است، و طرح اسلام نیز همین است.

بگذریم که نظام جنگ در آن زمان این بود که اسیر جنگی را به عنوان برده مورد استفاده قرار می دادند و اسلام نیز مقابله به مثل می کرد، همان گونه که امروز در دنیا اسیران را در اردوگاه ها قرار می دهند که ما نیز باید قوانین بین المللی جنگ را تا آنجا که منافاتی با مذهب ما نداشته باشد بپذیریم.

پیام ها

۱ دسترسی نداشتن به همسر، مجوز گناه نیست، صبر و عفت لازم است.

«وَلْيَسْتَعْفِفِ»

۲ هر کجا احساس خطر بیشتر شد، سفارش مخصوص لازم است. «وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا» (چون افراد غیر متأهل بیشتر از دیگران در معرض فحشا و منکر هستند، خداوند در فرمان به عفت، آنان را مخاطب قرار داده است) ۳ اگر عفت و تقوا داشته باشیم، خداوند ما را بی نیاز می کند. «وَلْيَسْتَعْفِفِ ... يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ» (جوانان بخاطر امکانات ازدواج، به سراغ تهیه ی مال از راه حرام نروند و عفت و تقوای مالی از خود نشان دهند) ۴ در حفظ عفت و پاکدامنی عمومی، هم جوانان خود را حفظ کنند، «وَلْيَسْتَعْفِفِ»، هم حکومت قیام کند «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى»، و هم ثروتمندان جامعه

ص: ۱۸۱

به پاخیزند. «وَآتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ» ۵ در هر قراردادی حتی با زیردستان خود، سند کتبی داشته باشید. «مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ» ۶ آسان گرفتن ازدواج بردگان از طریق قرارداد بازخرید باید همراه با علم به مصلحت باشد. «فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا» ۷ اسلام برای آزادی بردگان، طرح های مختلفی دارد. یکی از آنها قرارداد بازخرید است. «فَكَاتِبُوهُمْ» ۸ دارایی و اموال را از خود ندانید بلکه از خداست که چند روزی امانت به شما داده است. «مَالِ اللَّهِ» ۹ ثروتمندان در قبال ازدواج جوانان، مسئولیت بیشتری دارند. «وَآتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ» ۱۰ اولیا به بردگانی که توان پرداخت بهای بازخرید خود را ندارند کمک کنند.

«وَآتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ»

حضرت علی (علیه السلام) فرمودند: یک چهارم قیمت قرارداد را رها کنند. (۱) و امام صادق (علیه السلام) فرمودند: چیزی از بهای قرارداد را کم کنند. (۲)

۱۱ بردگان در بستن قرارداد، هم سنگ مالکان خود هستند. «فَكَاتِبُوهُمْ» در موردی است که هر دو طرف برابر هم باشند) ۱۲ از مال الهی (بودجه ی زکات) هم برای آزادی بردگان و هم برای ازدواج جوانان هزینه کنید. «وَآتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ» ۱۳ بکارگیری زیردستان در مسیر حرام و ادا داشتن کنیزان عقیف بر فحشا، ممنوع است. «وَلَا تُكْرَهُوا فِتْيَانَكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ» ۱۴ دنیاطلبی، سرچشمه ی گناهان است. «لَا تُكْرَهُوا ... عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» ۱۵ ثروت اندوزی از راه های نامشروع جایز نیست. «لَتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا»

ص: ۱۸۲

۱-۱. تفسیر در المنثور.

۲-۲. من لا یحضر، ج ۳، ص ۷۸.

۱۶ دنیا زود گذر است. «عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» (کلمه «عَرَضَ» به معنای عارضی و زود گذر است) ۱۷ ارزشها نباید فدای رفاه و مال و مادیات شود. «لَا تُكْرَهُوا... لِتَبْتَغُوا» ۱۸ شخصیت کنیزان مانند دختران آزاد است. «لَا تُكْرَهُوا فِتْيَانَكُمْ» و فرمود:

«لا تکرهوا امائکم» ۱۹ اسلام حامی کنیزان است. «لا تُکْرَهُوا» ...

۲۰ پاکدامنی و عفت برای زن بهترین ارزش است. «إِنْ أَرَدَنْ تَحْصُنًا» ۲۱ سرچشمه بخشی از گناهان، بزرگترها هستند. «لَا تُكْرَهُوا... أَرَدَنْ تَحْصُنًا» ۲۲ افراد مجبور شده به گناه، مورد عفو قرار می گیرند. «فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۳۴]

اشاره

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبِينَاتٍ وَمَثَلًا مِّنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ (۳۴)

همانا ما به سوی شما آیاتی روشنگر و از کسانی که قبل از شما بودند نمونه های برجسته و تاریخی و پندی برای پرهیزکاران فرستادیم.

پیام ها

۱ خداوند با مردم اتمام حجت می کند. «أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُّبِينَاتٍ» ۲ آیات قرآن نور و روشنگر است. «آيَاتٍ مُّبِينَاتٍ» ۳ تاریخ گذشتگان، چراغ راه آیندگان است. «مَثَلًا مِّنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُمْ» ۴ قرآن کتاب جامعی است. «آيَاتٍ مُّبِينَاتٍ» ۵ پند پذیری دلی آماده می خواهد. «مَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ» ۶ متقین نیز به موعظه نیازمندند. «مَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ»

ص: ۱۸۳

اشاره

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (۳۵)

خداوند، نور آسمان ها و زمین است. مثل نور او همچون چراغدانی است که در آن چراغی (پرفروغ) باشد. آن چراغ در میان شیشه ای و آن شیشه همچون ستاره ای تابان و درخشان. این چراغ از روغن درخت پر برکت زیتون بر افروخته است، که نه شرقی است و نه غربی. (روغنش به قدری صاف و شفاف است) که بدون تماس آتش نزدیک است (شعله ور شود و) روشنی دهد. نوری است بر فراز نور دیگر.

هر کس را که خداوند بخواهد به نور خویش هدایت می کند، و خداوند برای مردم مثلها می زند و به هر چیزی آگاه است.

نکته ها:

«مشکاه» یعنی چراغدان. «دُرِّيٌّ» به معنای پرنور و پرفروغ است. «زیت» روغن زیتون را گویند. (ماده ای که وسیله ی روشنایی است) «نور» یعنی چیزی که هم خودش روشن است و هم سبب روشنی اشیای دیگر است. در فرهنگ اسلام از چند چیز به عنوان «نور» یاد شده است، از جمله: قرآن، حدیث، علم، عقل، ایمان، هدایت، اسلام، پیامبر (صلوات الله علیه) و امامان معصوم (علیهم السلام).

حضرت علی (علیه السلام) فرمود: چیزی را ندیدم مگر آن که خدا را قبل از آن و بعد از آن و همراه با آن دیدم. «ما رأیت شیئا الا و رأیت الله قبله و بعده و معه» به صحرا بنگرم صحرا تو بینم «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ» یعنی: خداوند هدایت کننده ی آسمان و زمین است. در میان تمام

اقوالی که برای «نور» گفته شده است، از قبیل روشنگر، زینت بخش و هادی، معنای هدایت بهتر به نظر می آید، چون هدایت آفرینش، در آیات دیگر نیز آمده است. «أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى» و جمله ی «نُورٌ عَلَيَّ نُورٌ» به معنای هدایت های دائمی و بی دریغ است و در پایان آیه نیز می فرماید: «يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ»

پیام ها

۱ هستی، فیض خداوند و پرتوی از نور اوست، قوام و بقای هستی از اوست.

«اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ»

...

۲ نور خدا هم زیاد است و هم ثابت. (شیشه، هم نور را زیاد می کند و هم نور را از خاموش شدن حفظ می کند.) «الْمُضْبَاحُ فِي زُجَاجِهِ» ۳ روشنی نور خدا از ذات اوست نه از جرقه های بیرونی. «يَكَادُ زَيْتُهَا يُضَيُّهُ وَ لَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ» ۴ زیتون درخت مبارکی است. «شَجَرَهُ مُبَارَكَةٌ زَيْتُونَهُ» ۵ اگر درخت زیتون در وسط باغ باشد، که در تمام روز آفتاب بخورد، روغنش بهتر می شود، ولی اگر در اطراف باغ و مزرعه بود، یا در وقت صبح آفتاب دارد یا عصر. «زَيْتُونَهُ لَا شَرْقِيَّهِ وَلَا غَرْبِيَّهِ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۳۶]

اشاره

فِي بُيُوتٍ أذنَ اللهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ (۳۶)

(این نور هدایت) در خانه هایی است که خداوند اذن داده رفعت یابند و نام او در آنها ذکر شود و در آنها بامدادان و شامگاهان او را تسبیح گویند.

نکته ها:

در زیارت جامعه خطاب به ائمه شیعه (علیهم السلام) می خوانیم: «جعلکم فی بیوت اذن الله أن ترفع... بنا بر این حرم امامان معصوم (علیهم السلام)، یکی از مصادیق «فی بیوت» است.

ص: ۱۸۵

کلمه ی «تُرْفَعُ» در آیه به معنای بلندی مکانی نیز می باشد، نظیر آیه ی «إِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ» (۱) یعنی حضرت ابراهیم پایه های کعبه را بلند ساخت.

امام باقر (علیه السلام) فرمود: آن خانه ها، خانه های انبیا و حکما و امامان معصوم می باشد. (۲) و «ثعلبی» در تفسیر خود نقل می کند: روزی پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) مشغول تلاوت این آیه بود. ابو بکر برخاست و پرسید: آیا خانه فاطمه (علیها السلام) و علی (علیه السلام) از مصادیق این آیه است؟ فرمود: آری، از بهترین مصادیق این آیه است. (۳)

امام کاظم (علیه السلام) فرمود: مراد از «بِالْعُدُوِّ وَالْأَصَالِ» در آیه، نمازهای اول وقت است. (۴)

در فرهنگ قرآن، در موارد متعددی به جای نماز، تسبیح آمده است. «وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ» (۵)، «وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ» (۶)

پیام ها

۱ راهیابی به نور خدا در هر کجا نیست، بلکه در مکان ها و از راه های خاصی است. «اللَّهُ نُورٌ ... فِي بُيُوتٍ» ...

۲ بلند ساختن مساجد و کانون های عبادت مانعی ندارد. «أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ» ۳ مکان ها یکسان نیستند و بعضی از آنها، بر بعضی دیگر برتری دارند. «فِي بُيُوتٍ أَدِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ» ۴ توجه به نور هدایت خداوند با رفت و آمد به مساجد به دست می آید. «اللَّهُ نُورٌ ... يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ ... فِي بُيُوتٍ» ...

۵ مساجد باید از هر جهت از خانه های دیگر بهتر و برتر باشند. «أَنْ تُرْفَعَ» ۶ بزرگی و عظمت، مخصوص خدا و مواردی است که او اجازه می دهد. «أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ» ۷ اصل در استفاده از مساجد، ذکر خداست، نه مراسم دیگر. «يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُهُ»

ص: ۱۸۶

۱-۱. بقره، ۱۲۷.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳-۳. تفسیر روح المعانی.

۴-۴. بحار، ج ۲۳، ص ۳۲۶.

۵-۵. آل عمران، ۴۱.

۶-۶. ق، ۳۹.

۸ درهای مسجد باید در اوقات نماز باز باشد و کسی حق ندارد آن را ببندد.

«يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ»

۹ تسبیح خداوند، باید هر صبح و شام تکرار شود. «يُسَبِّحُ ... بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ» (عنصر زمان و مکان در عبادت مؤثر است).

[سوره النور (۲۴): آیه ۳۷]

اشاره

رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ (۳۷)

مردانی که هیچ تجارت و معامله ای آنان را از یاد خدا و برپاداشتن نماز و پرداخت زکات، سرگرم و مشغول نمی کند، از روزی که در آن، دلها و چشم ها دگرگون می شود بیمناکند.

نکته ها:

«تِجَارَةٌ»

داد و ستد دائمی است که برای به دست آوردن سود انجام می گیرد، ولی «بَيْعٌ» خرید و فروش مقطعی و دفعی برای رفع نیازهای روزمره زندگی است. (۱)

کلمه ی «رِجَالٌ» در این جا شامل همه ی بندگان خدا می شود، چه مرد و چه زن.

در حدیث می خوانیم: مراد از کسانی که در این آیه از آنها یاد شده است، تجاری هستند که با شنیدن صدای اذان، تجارت را رها می کنند و به سوی نماز می روند. (۲)

تجارت، تنها عاملی نیست که انسان را سرگرم می کند و از یاد خدا باز می دارد، عوامل دیگری نیز در قرآن کریم ذکر شده است، از جمله: تکاثر، آرزو، فرزند و دوست بد.

پیام ها

۱ کسانی که تجارت آنان را غافل نکند، مردان بزرگی هستند. (کلمه «رِجَالٌ» با تنوین آمده که علامت بزرگی و عظمت است)
۲ تلاش و اقتصاد منهای یاد خدا، پوچ و بی ارزش است. («لَا تُلْهِيهِمْ» به جای

ص: ۱۸۷

«لا تمنعهم» بیانگر آن است که اگر به تجارت سرگرم و از نماز غافل شدی کار تو لهُو، پوچ و بی ارزش است. ۳ تجارت و اقتصاد، لغزشگاه بزرگی است. «لا تُلهيهم تجارة» ۴ اگر ایمان و اراده ی قوی باشد، ابزار و وسائل اثری ندارند. «رجال لا تلهيهم» ۵ بازار اسلامی هنگام نماز، باید تعطیل شود. «رجال لا تلهيهم» ...

۶ از نظر اسلام، حتی کارهای حلال و مباح نباید انسان را از یاد خدا غافل کند، چه رسد به کارهای مکروه و حرام. «لا تلهيهم تجارة» ۷ ترک تجارت، ارزش نیست، بلکه تجارت همراه با یاد خدا و نماز و زکات ارزش است. «لا تلهيهم تجارة» ... عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَ... (مردان خدا برای زندگی مادی خود تلاش می کنند، ولی از آخرت غافل نیستند). ۸ ایمان به آخرت، دنیا را نزد انسان کوچک می کند. «لا تلهيهم ... يَخَافُونَ يَوْمًا» ۹ با این که نماز ذکر خداست، ولی به خاطر اهمیت آن در کنار ذکر الله جداگانه مطرح شده است. «ذِكْرُ اللَّهِ وَ إِقَامِ الصَّلَاةِ» ۱۰ نماز و زکات عدل یکدیگرند و تاجرانی استحقاق ستایش دارند که اهل هر دو باشند. «إِقَامِ الصَّلَاةِ وَ إِيتَاءِ الزَّكَاةِ» ۱۱ دنیا، شما را از آخرت غافل نکند. «يَخَافُونَ يَوْمًا» ۱۲ در قیامت، چشم ها گاهی تیز و گاهی خاشع و دلها منقلب است. «تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَ الْأَبْصَارُ» قیامت صحنه های هولناک و هراس آوری دارد. «يَخَافُونَ» ...

۱۳ در قیامت، معیارها عوض می شود. (آنچه در دنیا در دیده ها و دل ها جلوه می کند، در آخرت به شکل دیگری درمی آید. آنچه امروز به سوی آن می رویم، فردا از آن فرار خواهیم کرد). «تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَ الْأَبْصَارُ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۳۸]

اشاره

لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَ يَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ وَ اللَّهُ يَزُوقُ مَن يَشَاءُ بغيرِ حِسَابٍ (۳۸)

ص: ۱۸۸

تا خداوند به آنان به نیکوتر از آنچه کرده اند پاداش بدهد و از فضل و رحمت خویش بر پاداششان بیفزاید و خداوند هر کس را بخواهد بدون حساب روزی می دهد.

پیام ها

۱ خداوند کم و کاستی های اعمال مردان خدا را جبران کرده و پاداش عمل کامل به آنان می دهد. «لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا» ۲ مردان خدا همواره در حال رشد می باشند و ابعاد وجودی آنان افزایش می یابد. («يَزِيدُهُمْ...» و نفرمود: «يزيد لهم...») ۳ پاداش را بیش از عمل بدهید. «وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ» (در اسلام سفارش شده است که مزد را معین کنید، ولی هنگام پرداخت بیش از آن مقدار بدهید.) ۴ اگر از سود تجارت دنیا بگذرید به سود بی حساب آخرت می رسید. «لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ بَغَيْرِ حِسَابٍ» (مراد از بی حساب، پاداشی فراوان و فوق انتظار است).

[سوره النور (۲۴): آیه ۳۹]

اشاره

وَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيَعِهِ يَخْشَبُهَا الظَّمآنُ مَاءً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَ وَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ وَ اللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ (۳۹)

اعمال کسانی که کافر شدند همچون سرابی در بیابان است که تشنه آن را آب می پندارد، (اما) همین که به سراغ آن آمد آن را چیزی نیافت، اما خدا را نزد خویش یافت که حساب او را بی کم و کاست داده و خداوند زود به حساب ها می رسد.

نکته ها:

کلمه «قیعه» به معنای زمین مسطح و بزرگ است و «ظمان» کسی را می گویند که عطشش زیاد باشد. کلمه «وفی» به معنای پاداش و کیفر کامل و بدون کم و کاست است.

۱ شرط قبولی عمل، داشتن ایمان است و سعادت انسان نیز در گرو ایمان است.

«وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ»

(کفر سبب حبط و پوچی عمل است) ۲ اعمال کفار فریبنده است. «کَسَرَابٍ» ... به انگیزه ها بنگرید، نه به جلوه ها و ظاهر تلاش ها.

۳ در تعلیم و تربیت استفاده از مثال و تشبیه مؤثر است. «کَسَرَابٍ» ...

۴ قیامت، روز بروز حقایق است. «لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَ وَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ» ۵ سعادت خواهی، در فطرت همه انسان ها وجود دارد و انگیزه ی تمام حرکت ها رسیدن به خیر است لکن تفاوت در واقع بینی و خیال گرایی است.

«يَحْسَبُهُ

... مَاءً» ۶ کفار در قیامت، هیچ سرمایه ای ندارند. «لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا» ۷ علاوه بر عقیده، اعمال انسان در سرنوشت او مؤثر است. «لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا ... أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ» ...

۸ همه ی مردم، روزی خدا را باور خواهند کرد. «وَ وَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ» ۹ در قیامت، رسیدگی به حساب افراد هم کامل و دقیق است و هم سریع. «فَوْفَاءَ حِسَابَةٍ ... سَرِيعِ الْحِسَابِ» (بر خلاف حسابرسی های دنیوی که یا دقیق و کامل نیست و یا همراه معطلی است).

[سوره النور (۲۴): آیه ۴۰]

اشاره

أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرِ لُجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَيِّحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا وَ مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ (۴۰)

یا(اعمال کافران)همچون ظلماتی است در دریای عمیق و متلاطم که موجی بزرگ روی آن را می پوشاند، و روی آن، موج بزرگ دیگری است و بالای آن موج(دوم) ابری است،(تاریکی عمق دریا و موج های انباشته و

ابره‌های تیره (ظلماتی است تو در تو) که کافر در آنها غرق شده است) همین که دست خود را (برای نجات) برآورد، احدی دست او را نمی‌بیند (تا نجاتش دهد). و خداوند برای هر کس نوری قرار ندهد، هیچ نوری برای او نخواهد بود.

نکته‌ها:

کافر معمولی و ساده به اسلام نزدیک است، و امیدی به بازگشت او هست. مانند کدورت ساده‌ای که میان دو نفر وجود دارد و کار آن دو به صلح و آشتی نزدیک است. اما کافرانی که در راه کفر، تلاش‌ها و اعمال خلاف بسیاری دارند، برگشت آنان بسیار سخت است. کافری که در عقیده‌اش اصرار ورزیده و دنبال کفرش، حق را تحقیر و جنگ‌ها کرده و بودجه‌ها خرج نموده و افرادی را دور خود گرد آورده و به این عنوان معروف شده است، بازگشت او به دامن اسلام بسیار سخت و بعید است. زیرا هر تلاش و عمل او، موجی از ظلمت بر موج‌های قبل افزوده و اعمال کفرآلودش، کفر او را محکم‌تر ساخته است.

اعمال کفار به جای این^۱ که راه را برای آنان باز کند، گمراه‌ترشان می‌کند و حجابی روی حجاب دیگر است. نظیر آیه ی «وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ» ... (۱)

پیام‌ها

۱ به هنگام معرفی الگوها باید از الگوهای مثبت و منفی سخن گفت. (الگوی مثبت؛ «رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ... و الگوی منفی در آیه ی قبل و این آیه «وَالَّذِينَ كَفَرُوا...»

أَوْ كَظُلُمَاتٍ»

...

۲ در برابر نور الهی (آیه ۳۵) که «نُورٌ عَلَيَّ نُورٌ» بود، در این آیه سخن از ظلمات و ظلمت فوق ظلمت است. «ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ» ۳ هر عملی از مؤمن نور و هر عملی از کافر ظلمت است. «أَوْ كَظُلُمَاتٍ»

ص: ۱۹۱

۴ اعمال خوب کفار، سراب و اعمال بد آنها ظلمات است. «كَسِبَ الرَّابِّ ... أَوْ كَظُلُمَاتٍ» ۵ علم و عقل، انسان را از نور وحی الهی بی نیاز نمی کنند. اگر نور الهی نباشد، هیچ نوری انسان را نجات نمی دهد. «فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ»

[سوره النور (۲۴): آیات ۴۱ تا ۴۲]

اشاره

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَاتٍ كُلُّ قَدْ عَلِمَ صِلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ (۴۱) وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ (۴۲)

آیا ندیدی که هر کس در آسمان ها و زمین است و پرندگان بال گشوده (در پرواز) برای خدا تسبیح می گویند، و هر یک نیایش و تسبیح خود را می داند؟ و خداوند به آنچه می کنند داناست.

و فرمانروایی آسمان ها و زمین، مخصوص خداست. و بازگشت (همه) به سوی اوست.

نکته ها:

ظاهر آیه همانطور است که ترجمه شد، اما ممکن است فاعل «عَلِمَ» خدا باشد، نه موجودات که در این صورت معنای آیه چنین می شود: خداوند از نیایش و تسبیح همه ی موجودات آگاه است.

قرآن، بارها مسأله ی تسبیح موجودات و سجده و نماز آنها را با صراحت بیان کرده و گاهی فرموده است: شما تسبیح آنها را نمی فهمید. (۱) از این آیات به دست می آید که علم و شعور، مخصوص انسان ها نیست. گرچه بعضی تسبیح موجودات هستی را تسبیح تکوینی و زبان حال آفرینش دانسته اند، ولی ظاهر آیات بر خلاف این مطلب است.

ص: ۱۹۲

خداوند، در این آیه چند مرتبه به صورت غیر مستقیم، به انسان هشدار داده است:

الف: موجودات آسمان و زمین و پرندگان در حال تسبیح هستند. چرا انسان غافل است؟! ب: تسبیح موجودات، آگاهانه است. چرا انسان حضور قلب ندارد؟! ج: پرندگان، هنگام پرواز در هوا در حال تسبیح و نمازند، اما برخی انسان ها هنگام پرواز در آسمان، مظلومان را بمباران می کنند و یا در حال غفلت و مستی به سر می برند! در روایات می خوانیم: امام صادق (علیه السلام) هنگامی که صدای گنجشکی را شنید فرمود: این پرنده مشغول دعا و تسبیح است. (۱)

پیام ها

۱ تنها به خود نیندیشید، به اطراف خود هم بنگرید و در هستی نیز مطالعه و اندیشه کنید. «أَلَمْ تَرَ» ۲ کسی که می خواهد دیگران را ارشاد کند، خود باید از دید عمیقی برخوردار باشد. پیامبر اکرم (صلوات الله علیه)، تسبیح موجودات را می دید. «أَلَمْ تَرَ» ۳ در میان موجودات هستی، پرندگان، آن هم در حال پرواز، توجه خاصی به خدا دارند. «وَ الطَّيْرُ صَافَاتٍ» ۴ همه ی موجودات هستی، شعور دارند و نماز و تسبیح موجودات، آگاهانه است. «كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ» ۵ نماز، در صورتی ارزش دارد که نماز گزار بداند چه می گوید و چه می کند. «كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ» ۶ نماز و تسبیح هر موجودی به صورت خاصی است. «صَلَاتَهُ وَ تَسْبِيحَهُ» ۷ خداوند، بر جزئیات کار تمام هستی آگاه است. «عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ» ۸ نظام هستی، هم فرمانروا دارد؛ «وَ لِلَّهِ مُلْكُ» ... و هم هدفدار است. «وَ إِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ»

ص: ۱۹۳

اشاره

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَیْحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَّامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنِ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ (۴۳)

آیا ندیدی که خداوند ابرها را به آرامی می راند. سپس بین اجزای آن پیوند برقرار می کند. آن گاه آن را متراکم می سازد. پس می بینی که باران از میان آن بیرون می آید و خداوند از آسمان از ابرهایی که مثل کوه است تگرگ فرو می فرستد. پس (زیان) آن را به هر کس بخواهد می رساند و از هر کس بخواهد باز می دارد. نزدیک است درخشندگی برق آن ابر، چشم ها را کور کند.

نکته ها:

«يُزْجِي»

به معنای حرکت آهسته همراه با دفع است. «بِضَاعِهِ مُزْجَاهٍ» یعنی سرمایه ای که کم کم قابل دفع و برگرداندن است.

کلمه «رُكَّامًا» به معنای تراکم و «الْوَدْقَ» به معنای باران است. کلمه ی «سَنَا» به معنای درخشش است و «سَنَا بَرْقِهِ» یعنی درخشش برق.

اگر کسی با هواپیما بالاتر از ابرها پرواز کند، می بیند که توده های ابر مثل کوه است و این از معجزات قرآن است که ۱۴ قرن قبل فرمود: «يُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ» از کوه ابر، تگرگ می فرستیم.

پیام ها

۱ سخن حقّ خود را با بیان نمونه ها تثبیت کنید. «وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ ... أَلَمْ تَرَ» ...

۲ دقت در آفرینش، بهترین راه شناخت خدا و مایه ی عشق به اوست. «أَلَمْ تَرَ» ...

۳ تمام حرکت ها در جهان طبیعت، با قدرت و اراده ی الهی و برای هدفی حکیمانه انجام می گیرد. «يُزْجِي، يُؤَلِّفُ، يَجْعَلُهُ»

۴ عوامل طبیعی، مسیر تحقق اراده ی خداست، نه به جای خدا. «يُزَجِي، يُؤَلِّفُ، يَجْعَلُهُ، يُنَزِّلُ» ۵ بارش باران و تگرگ و مفید بودن یا مضر بودن آن به اراده خداست. «فَيَصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنِ مَنْ يَشَاءُ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۴۴]

اشاره

يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ (۴۴)

خداوند، شب و روز را جا به جا می کند. همانا در این (قدرت نمایی) برای اهل بصیرت، عبرتی قطعی است.

پیام ها

۱ تغییرات و آمد و رفت شب و روز، تصادفی نیست، بلکه بر اساس نظامی دقیق استوار است. «يُقَلِّبُ اللَّهُ» ۲ پدیده های هستی عبرت انگیز است، درباره ی آنها تفکر کنید. «لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ» ۳ کسی که اهل بصیرت باشد، می تواند از همه ی زمانها و مکانها درس بگیرد.

«اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ»

... لِّأُولِي الْأَبْصَارِ» ۴ تشویق به تدبّر و نهی از سطحی نگری، از سفارشات پی در پی قرآن است.

«لِّأُولِي الْأَبْصَارِ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۴۵]

اشاره

وَ اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (۴۵)

و خداوند هر جنبه ای را از آب آفرید، پس برخی از آنها بر شکم خویش راه می رود و برخی بر دو پا راه می رود و بعضی بر چهار پا راه می رود.

خداوند هر چه بخواهد می آفریند، زیرا خدا بر هر چیزی تواناست.

نکته ها:

در این آیه، خداوند به اصناف حیوانات اشاره فرموده است: خزندگان، چرندگان و پرندگان.

تفکر در ساختمان وجودی حیوانات، گامی برای خداشناسی است. حضرت علی (علیه السلام) در نهج البلاغه درباره ی برخی حیوانات از جمله طاووس و مورچه سخنانی آموزنده گفته است.

این آیه بدنبال آیه قبل است؛ یعنی همان گونه که جابجایی شب و روز برای اهل بصیرت عبرت آموز است، آفرینش آن همه موجودات گوناگون از آب نیز وسیله ی عبرت است.

ممکن است تنوین در کلمه ی «مَاءٍ» به اصطلاح تنوین تنويع باشد، یعنی خداوند انواع موجودات را از انواع آبها و مایعات مناسب خود آفرید. (۱)

پیام ها

۱ همه ی جنبنده ها با اراده ی او آفریده شده اند. «وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ» ۲ اگر انسان در حرکت و رشد معنوی نباشد، در حرکت ظاهری همچون حیوانات خواهد بود. «وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ» ...

۳ ماده ی اصلی همه ی جنبنده ها آب است، «مَاءٍ» ولی قدرت نمایی خدا به گونه ای است که از این ماده ی ساده، این همه موجودات متنوع خلق می کند.

«وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ»

...

[سوره النور (۲۴): آیه ۴۶]

اشاره

لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُّبِينَاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۴۶)

به راستی که آیاتی روشنگر نازل کردیم و خداوند هر کس را بخواهد به راه مستقیم هدایت می کند.

نکته ها:

بعضی در فرق میان کلمات «سبیل» و «طَرِيقٌ» با «صِرَاطٍ» گفته اند که صراط به راهی می گویند که پیمودن آن هموار باشد و هیچ پیچیدگی و دشواری نداشته باشد. (۲)

١-١) تفسير رهنما.

٢-٢) فروق اللغة.

۱ خداوند، با فرستادن آیات روشنگر، اتمام حجت کرده است. «أَنْزَلْنَا» ...

۲ آیات الهی وسیله‌ی هدایت هستند ولی اصل هدایت کار اوست. «وَاللَّهُ يَهْدِي»

[سوره النور (۲۴): آیه ۴۷]

اشاره

وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ (۴۷)

و می‌گویند: ما به خدا و رسول ایمان آوردیم و پیروی نمودیم. امّا گروهی از آنان بعد از این اقرار، (به گفته خود) پشت می‌نمایند و آنان مؤمن واقعی نیستند.

نکته‌ها:

این آیه و آیات بعد درباره‌ی منافقان مدینه است که ادّعی‌ی یاری پیامبر را داشتند، ولی در عمل مخالف بودند.

پیام‌ها

۱ به شعارهای زیبا و فریبنده تکیه نکنیم، ایمان و ثبات قدم لازم است. «يَقُولُونَ» ...

يَتَوَلَّى

۲ منافقان ادّعی‌ی ایمان خود را هم تکرار می‌کردند و هم با تأکید می‌گفتند. (کلمه «يَقُولُونَ» فعل مضارع و نشانه‌ی تکرار است و تکرار حرف (باء) در «بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ» نشانه‌ی تأکید است.) ۳ پیمان شکن، دین ندارد. «يَقُولُونَ يَتَوَلَّى مَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ» ۴ ایمان، از عمل جدا نیست. «يَتَوَلَّى ... وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ» (حتی منافقان در کنار کلمه «آمَنَّا» کلمه‌ی «أَطَعْنَا» را می‌آوردند، ولی در عمل بی‌اعتنا بودند.)

اشاره

وَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَ رَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ (۴۸)

و هر گاه به سوی خدا و رسول او خوانده شوند، تا پیامبر میانشان داوری کند، آن گاه است که گروهی از آنان، روی گردان می شوند.

نکته ها:

قضاوت و داوری رسول خدا (صلوات الله علیه) چیزی جز بیان حکم خدا نیست. چنان که در آیه ی ۱۰۵ سوره نساء می خوانیم: «لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ» تا میان مردم به (موجب) آنچه خدا به تو آموخته داوری کنی.

پیام ها

۱ نشانه ی ایمان واقعی، پذیرفتن داوری پیامبر و نشانه ی نفاق روی گردانی از آن است. «إِذَا دُعُوا... إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ» ۲ داوری و قضاوت از شئون انبیا است. «لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ» ۳ حکم پیامبر همان حکم خداوند است. («لِيَحْكُمَ» مفرد آمده، نه تشبیه) ۴ در انتقاد، انصاف داشته باشید و همه را نکوبید. «فَرِيقٌ مِنْهُمْ» ۵ قضاوت عادلانه، خوشایند گروهی از مردم نیست. «فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ»

اشاره

وَ إِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ (۴۹) أَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ رَسُولُهُ يَلُؤُلُوكَ هُمْ الظَّالِمُونَ (۵۰)

و(لی) اگر حق با آنان (و به سودشان) باشد، با رضایت و تسلیم به سوی پیامبر می آیند.

آیا در دل هایشان مرضی است، یا دچار شک شده اند و یا بیم آن دارند که خداوند و پیامبرش حقّی از آنان را ضایع کنند؟ (نه)، بلکه آنان همان ستمگرانند.

کلمه ی «حیف» به معنای خروج از اعتدال، از روی ظلم و جور است.

پیام ها

۱ به هر گرویدن و اظهار علاقه ای تکیه نکنید. «وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ»... (به سراغ پیامبر می آیند، ولی نه برای حکم الهی بلکه برای دریافت سود!) ۲ منافق، فرصت طلب است و نان را به نرخ روز می خورد. «وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا» ...

۳ پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) حتی برای منافقان، (آنجا که حق با آنان بود) به نفع آنان حکم می کرد و منافقان اذعان و اعتراف می کردند. «مُذْعِنِينَ» ۴ بی ایمانی، یک مرض روحی است. «وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ... أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ» ۵ دلیل اعراض از داوری پیامبر سه چیز است: بیماری روحی، تردید و سوء ظن. «أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ» ۶ شک و سوء ظن به خداوند، ظلم است. (ظلم به خود و دیگران و انبیا) «أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۵۱]

اشاره

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (۵۱)

(ولی) چون مؤمنان را به خدا و پیامبرش فراخوانند، تا میانشان داوری کند، سخنان جز این نیست که می گویند: شنیدیم و اطاعت کردیم، اینان همان رستگارانند.

نکته ها:

در چهار آیه ی قبل برخورد منافقان نسبت به داوری پیامبر اسلام را ترسیم کرد و در این آیه برخورد مؤمنان واقعی را مطرح می کند تا مردم در خود بنگرند که در برابر حکم خداوند

از کدام دسته هستند.

پیام ها

۱ حرف و راه مؤمن یکی است. «إِنَّمَا» ۲ تسلیم شدن در برابر حق، شیوه ی دائمی مؤمنان است. «كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ ... أَنْ يَقُولُوا» ...

۳ مؤمن، کاری به دعوت کننده ندارد، بلکه توجه او به راهی است که دعوت می شود. «دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ» ۴ آنچه برای مؤمن مهم است، عمل به وظیفه ی الهی و پذیرش داوری خدا و رسول است. (خواه به نفع او باشد یا به ضررش). «لِيُحْكَمَ بَيْنَهُمْ» ۵ داوری از شئون انبیا است. «لِيُحْكَمَ بَيْنَهُمْ» ۶ آنچه مهم است، شنیدن همراه با عمل است، نه شنیدن تنها. «سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا» ۷ اطاعت مؤمنین واقعی از پیامبر بر اساس آگاهی است. (تقدیم «سَمِعْنَا» بر «أَطَعْنَا») ۸ رسیدن به رستگاری، در سایه ی تسلیم بودن در برابر فرمان خدا و اطاعت کردن از اوست. «سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» ۹ دینداری در نزاعها و قبول یا رد قضاوت های حق، معلوم می شود. «أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۵۲]

اشاره

وَ مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَ يَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ (۵۲)

و هر کس از خدا و رسولش پیروی کند و از خدا بترسد و از او پروا کند، پس آنان همان رستگارانند.

نکته ها:

«فخر رازی» در تفسیرش می گوید: فوز و رستگاری در سه چیز است:

۱ اطاعت خدا و رسول، در شادی ها و غم ها.

۲ ترس از خدا در مورد کردار گذشته.

ص: ۲۰۰

پیام ها

۱ سعادت، کاری به نژاد و سن و جنس و قبیله ندارد، هر کس تسلیم خدا باشد، رستگار می شود. «مَنْ يُطِيعِ ... هُمْ الْفَائِزُونَ» ۲ پیامبر (صلوات الله علیه) معصوم است، زیرا به اطاعت بی قید و شرط از او سفارش شده است. «مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ» ۳ آنچه ارزش است، خشیت درونی و پروای بیرونی است. «يَخْشَى اللَّهَ وَيَتَّقَهُ» ۴ اطاعت باید هم از خدا باشد و هم از رسول، و در کنار آن نه غرور، بلکه روحیه ی خشیت و تقوا باشد. «يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَى اللَّهَ» ۵ خداترسان تقوا پیشه که مطیع خدا و رسولند، حتماً رستگار می شوند.

«فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۵۳]

اشاره

وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجْنَ قُلْ لَا تُقْسِمُوا طَاعَةَ مَعْرُوفَةٍ إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (۵۳)

و سخت ترین سوگندهایشان را به نام خدا خوردند، که اگر (برای جبهه و جهاد) دستور دهی، قطعاً از خانه خارج می شوند. (به آنان) بگو: سوگند نخورید، اطاعت پسندیده (بهتر از گزافه گویی است)، البته خداوند به کارهایی که انجام می دهید آگاه است.

نکته ها:

ممکن است معنای آیه این باشد که سوگند نخورید، اطاعت شما برای همه معروف و روشن است، شما سابقه ی بدی دارید. یا معنای آیه این باشد: آنچه نزد ما معروف و صحیح است، اطاعت در عمل است نه سوگندهای زبانی.

۱ به هر سوگندی اطمینان نکنید. زیرا منافقان از مقدّسات سوء استفاده می کنند.

﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ﴾

...

۲ هر چه درون کسی پوک تر باشد، تظاهر او بیشتر است. «جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ» ۳ مسلمانی، تنها به گفتار نیست، کردار هم لازم است. «طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ» ۴ با نپذیرفتن سوگند منافقان، جلو سوء استفاده آنان را بگیرد. «قُلْ لَا تُقْسِمُوا» ۵ خداوند، منافقان را تهدید می کند که من به گفتار و رفتار شما آگاه هستم. «إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۵۴]

اشاره

﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْإِبْلَاحُ الْمُبِينُ﴾ (۵۴)

بگو: خدا را اطاعت کنید و پیامبر را نیز اطاعت کنید. پس اگر سرپیچی نمایید، (به او زیانی نمی رسد، زیرا) بر او فقط آن (تکلیفی) است که به عهده اش گذاشته شده و بر شما نیز آن (تکلیفی) است که به عهده ی شما گذاشته شده است. و اگر اطاعتش کنید، هدایت می یابید و پیامبر جز تبلیغ روشن مسئولیتی ندارد.

نکته ها:

تکرار جمله «أَطِيعُوا» نشان آن است که پیامبر دو شأن دارد: یکی بیان وحی الهی؛ «أَطِيعُوا اللَّهَ» و دیگری دستورات حکومتی؛ «أَطِيعُوا الرَّسُولَ».

در قرآن به مواردی برمی خوریم که دو دستور از طرف خدا در کنار یکدیگر ذکر شده است و باید هر دو دستور اجرا شود و عمل کردن به یکی از آن دو کافی و قابل قبول نیست، از جمله:

ایمان و عمل. «آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» (۱)

ص: ۲۰۲

نماز و زکات. «أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ» (۱) تشکر از خداوند و والدین. «أَنْ اشْكُرْ لِي وَ لِيُؤَدِّيكَ» (۲) اطاعت از خدا و رسول. «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ» که در این آیه آمده است.

در قرآن جمله «فَإِنْ تَوَلَّوْا» زیاد بکار رفته است که در تمام موارد به پیامبر دلداری می دهد که از بی اعتنایی مردم نسبت به تبلیغ خود دلسرد نشود.

پیام ها

۱ پیامبر مأمور است که منافقان را به اطاعت فراخواند. «قُلْ أَطِيعُوا» ...

۲ اطاعت از اوامر و نواهی پیامبر (صلوات الله علیه) مثل اطاعت از دستورات خدا، واجب است. «أَطِيعُوا الرَّسُولَ» ۳ رهنمودهای پیامبر هماهنگ با فرمان های الهی است. «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ» و گر نه خدا نمی فرمود، اطاعت کنید از من و از رهنمودهای ضد من.

۴ پیروی یا سرپیچی مردم از دستورات پیامبران، در وظیفه ی آن بزرگواران اثری ندارد. «فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِمْ حُمْلٌ» ۵ تکلیف هر فردی، مربوط به خود اوست. «عَلَيْهِمْ حُمْلٌ وَ عَلَيْهِمْ حُمْلٌ» ۶ هدایت، در سایه اطاعت است. «إِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا» ۷ پیامبران، ابلاغ می کنند نه اجبار. «وَ مَا عَلَي الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ» آری نپذیرفتن مردم دلیلی بر نگفتن مبلغ نیست.

[سوره النور (۲۴): آیه ۵۵]

اشاره

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسِّرَنَّ لَهُمْ تَخْلُفَهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ لَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَ لَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَ مَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (۵۵)

ص: ۲۰۳

۱-۱. بقره، ۴۳.

۲-۲. لقمان، ۱۴.

خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند، وعده داده است که حتماً آنان را در زمین جانشین قرار دهد، همان گونه که کسانی پیش از ایشان را جانشین کرد، و قطعاً دینی را که خداوند برای آنان پسندیده است، برای آنان استقرار و اقتدار بخشد و از پی ترسشان امتیت را جایگزین کند، تا (تنها) مرا بپرستند و چیزی را شریک من نکنند، و هر کس بعد از این، کفر ورزد پس آنان همان فاسقانند.

نکته ها:

در روایات بسیاری از امام سجاد و امام باقر و امام صادق (علیهم السلام) می خوانیم: مصداق کامل این آیه، روز حکومت حضرت مهدی (علیه السلام) است. (۱)

در قرآن، بارها به حکومت نهایی صالحان تصریح شده است، از جمله: سه مرتبه فرمود:

«لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ» (۲) یعنی اسلام بر همه ی ادیان پیروز خواهد شد. در جای دیگری فرمود: «أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» (۳) یعنی بندگان صالح من وارث زمین خواهند شد و در جای دیگری از قرآن کریم می خوانیم: «وَ الْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى» (۴) یا می فرماید: «وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ» (۵) مراد از جانشینی مؤمنین در آیه یا جانشینی از خداست و یا جانشینی از اقوام فاسد هلاک شده است.

«قرطبی» در تفسیر خود، درباره ی پیروزی کامل اسلام چند حدیث نقل می کند و می گوید: در زمین خانه ای نخواهد بود مگر آن که اسلام در آن خانه وارد خواهد شد.

پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) در آخرین حج خود در مسیر برگشت از مکه (روز هیجدهم ذی الحجه) در غدیر خم به فرمان خداوند حضرت علی (علیه السلام) را جانشین خود قرار داد، آیه نازل شد امروز من اسلام را برای شما پسندیدم؛ «رَضِيتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا» (۶) در این آیه نیز مورد وعده ی

ص: ۲۰۴

۱-۱). تفسیر نور الثقلین.

۲-۲). توبه، ۳۳؛ فتح، ۲۸ و صف، ۹.

۳-۳). انبیاء، ۱۰۵.

۴-۴). طه، ۱۳۲.

۵-۵). اعراف، ۱۲۸.

۶-۶). مائده، ۳.

خداوند پیروزی آن دینی است که خدا پسندیده است؛ «دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ» و دینی که خدا پسندیده و اعلام کرده، همان مکتب غدیر خم است.

پیام ها

۱ اسلام، دین آینده‌ی جهان است. آینده‌ی تاریخ به سود مؤمنان و شکست سلطه‌ی کافران است. «وَعَدَ اللَّهُ ... لَيَمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمْ» ۲ به محرومان مؤمن، امید دهید تا فشار و سختی‌ها، آنها را مأیوس نکند. «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا» ۳ کلید و رمز لیاقت برای بدست گرفتن حکومت گسترده حق، تنها ایمان و عمل صالح است. «الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» به کسانی که اهل ایمان و عمل باشند وعده‌ی پیروزی داده شده، نه به آنان که تنها اهل ایمان باشند.

۴ دین، از سیاست جدا نیست، بلکه سیاست و حکومت برای حفظ دین است.

«لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ

... يَعْبُدُونِي» ۵ در تبلیغ و ارشاد مردم، برای باور کردن آنان، بیان نمونه‌هایی از تاریخ گذشته مفید است. «كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ» ۶ پیروزی نهایی اهل حق، یک سنت الهی است. «كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ» ۷ هدف از پیروزی و حکومت اهل ایمان، استقرار دین الهی در زمین و رسیدن به توحید و امتیت کامل است. «لَيَمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمْ لِيَدَّبُّوا بِهَا» ۸ دست خدا را در تحولات تاریخ ببینیم. «وَعَدَ اللَّهُ ... لَيَمَكِّنَنَّ لَهُمْ لِيَدَّبُّوا بِهَا» ۹ دین اسلام، تنها دین مورد رضایت الهی است. «دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ» ۱۰ امتیت واقعی، در سایه‌ی حکومت دین است. «وَلَيَدَّبُّوا بِهَا مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا» ۱۱ امتیت در جامعه‌ی اسلامی، شرایط مناسبی برای عبادت فراهم می‌سازد.

«أَمْنًا يَعْبُدُونِي»

(هدف نهایی وعده‌های الهی، عبادت خالصانه خداوند است) ۱۲ عبادت خدا، زمانی کامل است که هیچ‌گونه شرکی در کنار آن نباشد.

«لَيَمَكِّنَنَّ لَهُمْ لِيَدَّبُّوا بِهَا»

ص: ۲۰۵

۱۳ در حکومت صالحان نیز، گروهی انحراف خواهند داشت. «وَعَدَ اللَّهُ ... وَ مَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ»

[سوره النور (۲۴): آیات ۵۶ تا ۵۷]

اشاره

وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (۵۶) لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَ مَا أُولَئِكَ إِلَّا فِي سَعْتِ اللَّهِ وَ لِيُذِيقَهُمْ آثَارَ مَا كَانُوا يَكْفُرُونَ (۵۷)

و نماز را به پا دارید و زکات را پردازید و از پیامبر اطاعت کنید. باشد تا مورد رحمت قرار گیرید.

هرگز گمان مبر که کفار ما را در زمین عاجز و درمانده می کنند. جایگاه آنان آتش است و به راستی که سرانجام بدی است.

نکته ها:

امام صادق (علیه السلام) با تلاوت این آیه فرمود: زکات فطره مصداق زکات در آیه و واجب است. (۱)

شاید آیه پاسخ سؤالی باشد که بعد از آیه قبل مطرح می شود که با آن همه کفر و نفاق و امکاناتی که مخالفین دارند، چگونه خداوند به مؤمنین وعده حاکمیت بر زمین را می دهد؟ این آیه می فرماید: «لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ» تردید نکن، زیرا مخالفین نمی توانند در هیچ کجای زمین اراده و راه خداوند را مختل و عاجز نمایند. بر خلاف میل و پندار نادرست دشمنان، روزی حکومت امام زمان (علیه السلام) محقق خواهد شد. (۲)

پیام ها

۱ نماز و زکات و اطاعت از رهبر الهی، نمونه بارز ایمان و عمل صالحی است که در آیه قبل وعده ی حاکمیت به آنان داده شد. «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا ... أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ» ...

ص: ۲۰۶

۱-۱. بحار، ج ۹۳، ص ۱۰۴.

۲-۲. تفسیر المیزان.

۲ در اسلام، مسائل عبادی «أَقِيمُوا الصَّلَاةَ» و مسائل مالی «آتُوا الزَّكَاةَ» و مسائل سیاسی و حکومتی «أَطِيعُوا الرَّسُولَ» از یکدیگر جدا نیستند.

۳ وعده های الهی (که در آیه قبل بود)، سبب تن پروری نشود! «أَقِيمُوا ... آتُوا الزَّكَاةَ» ...

۴ شرط رسیدن به رحمت الهی، پیروی از خدا و رسول است. «لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» ۵ کفار، اگر چه ابرقدرت باشند، اما در مبارزه با دین خدا شکست خواهند خورد. «لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ» ...

[سوره النور (۲۴): آیه ۵۸]

اشاره

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسِيَ تَأْذِنُكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ بِرُءُوسِكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَ مِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْسِدُونَ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ اللَّهِ إِنَّكَ لَكُنَّ عَيْنًا عَلَى حِقْدِهِمْ وَلَا تُفْسِدْ عَلَيْهِمْ صُلُوحَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ لَا يَدْرُونَ بَالِ الْأَشْيَاءِ فَلْيَبْطِئُوا شَرَارَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَى فَيُضِلَّكُمْ وَتَكُونُوا مَحْضَبِينَ ﴿٥٨﴾

ای کسانی که ایمان آورده اید! باید بردگانی که مالکشان هستید و کسانی از شما که به سن بلوغ و احتلام نرسیده اند در سه وقت از شما (برای ورود به اتاق) اجازه بگیرند: پیش از نماز صبح و نیمروز، هنگامی که لباس از تن بیرون می کنید، و بعد از نماز عشا. این سه وقت هنگام خلوت شماست، در غیر این سه وقت بر شما و بر آنان گناهی نیست که بدون اذن وارد شوند، زیرا آنان پیوسته با شما در رفت و آمد هستند و بعضی بر بعضی وارد می شوند. خداوند آیات خود را این گونه برای شما بیان می کند و خداوند عالم و حکیم است.

نکته ها:

اگر بار دیگر از اول سوره نگاهی به آیات آن بکنیم خواهیم دید که سیاست پیشگیری از فحشا در آیات نهفته است، مثلاً زن و مرد زناکار را در برابر چشم دیگران تنبیه کنید، (آیه ۱)

ازدواج آنان را محدود کنید، (آیه ۳) اگر بدون چهار شاهد نسبت ناروا داده شد، هشتاد تازیانه بزنید، (آیه ۴) کسانی که به همسر پیامبر تهمت زدند عذاب عظیم خواهند داشت، (آیه ۱۱) اگر تهمتی را شنیدید برخورد کنید، (آیه ۱۲) هر کس اشاعه فحشا را دوست بدارد، عذاب الیم خواهد داشت، (آیه ۱۹) بدنبال گام های شیطان نروید، (آیه ۲۱) کسانی که به زنان پاکدامن تهمت بزنند عذاب عظیم خواهند داشت، (آیه ۲۳) سخن زشت از افراد خبیث است نه شما، (آیه ۲۶) سرزده به خانه دیگران نروید و اگر گفتند برگردید شما نیز بپذیرید و برگردید، (آیه ۲۷ ۲۸) مردان و زنان چشم خود را از نامحرم پیش کشند و خیره نشوند، (آیه ۳۰-۳۱) زنان زیور خود را نشان ندهند و پایکوبی نکنند و برای ازدواج افراد بی همسر قیام کنید و از فقر نترسید، (آیه ۳۲) و در این آیه می فرماید: در ساعاتی که انسان با همسرش خلوت می کند حتی فرزندان و بردگان سرزده وارد نشوند. آری تمام این دستورات برای جلوگیری از فحشا و بلوغ زودرس و حفظ حریم و حیا و آبرو است.

پیام ها

۱ مسئول آموزش احکام دین به فرزندان، والدین مؤمن هستند. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ» ۲ محل خواب والدین باید جدا و دور از چشم فرزندان باشد، و گر نه نیاز به اذن نبود. «لِيَسْتَأْذِنَكُمْ» ۳ کودکی و بردگی بهانه ای برای شکست حریم دیگران نیست. «لِيَسْتَأْذِنَكُمْ» ۴ مرد باید در طول شبانه روز، ساعاتی را به همسر خود اختصاص دهد و فرزندان مزاحم نشوند. «لِيَسْتَأْذِنَكُمْ» ۵ کودکان نیز تکلیف دارند. «لِيَسْتَأْذِنَكُمْ ... الَّذِينَ لَمْ يَلْبُغُوا الْحُلُمَ» ۶ اسلام دین زندگی است و از جامعیت کاملی برخوردار است. هم برای مسائل جزئی مانند ورود کودک به اتاق والدین (که در همین آیه آمده است) و هم برای مسایل مهم مانند تشکیل حکومت جهانی (که در آیه ۵۵ آمده است) طرح و برنامه دارد.

۷ کودکان باید پاکدامنی را از محیط خانه بیاموزند. «لِيَسِيءَ تَأْذِنُكُمْ» ۸ تربیت و آموختن آداب اسلامی را قبل از بلوغ کودکان شروع کنیم. «الَّذِينَ لَمْ يَلْبَسُوا الْحُلُمَ» ۹ در خانه، باید لباس کار و لباس بیرون را کنار گذاشت. «تَضَعُونَ لِابْنِكُمْ» ۱۰ استراحت، بعد از ظهر و در میان ساعات کار، مفید و مناسب است. «تَضَعُونَ لِابْنِكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ» ۱۱ تنظیم وقت، در زندگی مسلمانان باید بر اساس اوقات نماز صورت گیرد.

قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ

بَعْدَ صَلَاةِ الْعِشَاءِ

۱۲ تمام احکام الهی بر اساس حکمت است. «عَلِيمٌ حَكِيمٌ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۵۹]

اشاره

وَ إِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۵۹)

و هر گاه کودکان شما به حد بلوغ رسیدند، پس باید همانند بزرگسالانی که قبلاً بالغ شده اند، (در همه وقت) اجازه (ورود) بگیرند. خداوند این گونه آیات خود را برای شما بیان می کند و خداوند دانا و حکیم است.

نکته ها:

کلمه ی «الْحُلُمَ» و «احتلام» به معنای جنب شدن در خواب است که یکی از نشانه های بلوغ می باشد. البته نشانه های بلوغ برای دختران و پسران متفاوت است که در رساله های مراجع تقلید آمده است.

پیام ها

۱ احتلام، مرز رسیدن به بلوغ شرعی است. «وَ إِذَا بَلَغَ» ۲ بزرگان و اطرافیان، برای نوجوانان الگو هستند. «كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ» ۳ با اعمال خود، فرزندان را تربیت کنید. «كَمَا اسْتَأْذَنَ»

۴ در تربیت فرزندان، از الگوهای زنده استفاده کنید. «كَمَا اسْتَأْذَنَ» ...

۵ دستوراتی که خداوند برای حفظ عفت صادر کرده، آگاهانه و حکیمانه است.

«عَلِيمٌ حَكِيمٌ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۶۰]

اشاره

وَ الْقَوَائِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ لِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَّبِعَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۶۰)

و بر زنان وانشسته ای که امیدی به ازدواج ندارند، باکی نیست که پوشش خود را زمین گذارند، به شرطی که زینت خود را آشکار نکنند. و عفت ورزیدن برای آنان بهتر است و خداوند شنوا و آگاه است.

نکته ها:

از آیات قرآن استفاده می شود که در مسأله ی حجاب، ملاک این است که پوشش بانوان تحریک کننده و شهوت انگیز نباشد، زیرا تنها موارد زیر را استثنا نموده است:

«غَيْرِ أُولَى الْأَرْبَةِ» (۱) کسی که شهوتی ندارد.

«أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ» بچه ای که از مسائل شهوت، چیزی نمی داند.

«حِينَ تَضَعُونَ لِابْنِكُمْ» (۲) هنگامی که لباستان را کنار می گذارید و با همسر خود هستید.

«لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا»

زنان از کار افتاده ای که امید ازدواج ندارند.

بنا بر این، مسأله روی تحریک احساسات جنسی و گناه دور می زند و اگر حدّ اقلّ حجاب اسلامی، برای جلوگیری از گناه کافی نبود، لازم است بانوان چادر و حجاب برتر داشته باشند، تا دیگران مرتکب گناه نشوند.

مراد از جمله ی «يَضَعْنَ لِيَابَهُنَّ» این نیست که زنان سالخورده مجازند عریان شوند، زیرا

١-١. نور، ٣١.

٢-٢. نور، ٥٨.

در آیه قبل نیز مراد از «تَضَعُونَ لِیَابِكُمْ» در آوردن لباس های بیرون بود، نه تمام لباسها، به علاوه امام صادق (علیه السلام) درباره ی این آیه فرمودند: مراد کنار گذاشتن روسری و روپوش است نه برهنگی. (۱)

اصل مسأله ی حجاب از احکام ثابت و ضروری اسلام است، ولی مسائل مربوط به کیفیت پوشش، بر این اساس تنظیم می شود که تمایلات جنسی را تحریک نکند و عامل حفظ عفت و پاکدامنی باشد. «لَا یَزُجُونَ نِكَاحًا فَلَیْسَ عَلَیْهِنَّ» ...

پیام ها

۱ قوانین اسلام مطابق با واقعیت ها و ضرورت ها و نیازها و توانایی های اجتماعی است. (باید برای پیر زنی که میل به همسر ندارد و آرایش نمی کند، مسئله را آسان گرفت) «وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا یَزُجُونَ نِكَاحًا ... أَنْ یَضَعْنَ لِیَابِهِنَّ» ۲ برای زنان پیر و جوان، آرایش و نشان دادن زینت ممنوع است. «غَیْرُ مُتَبَرِّجَاتٍ» ۳ سالخوردگی به تنهایی کافی نیست، بلکه باید بی میلی به ازدواج نیز باشد تا اجازه برداشتن روسری را داشته باشند. «الْقَوَاعِدُ ... لَا یَزُجُونَ» ۴ حجاب، مایه ی حفظ عفت است. «یَضَعْنَ لِیَابِهِنَّ ... وَ أَنْ یَسْتَعْفِفْنَ خَیْرٌ لَّهُنَّ» ۵ حجاب، به نفع زنان است. «خَیْرٌ لَّهُنَّ» ۶ دوخت لباس و نوع و رنگ آن، هر چه به عفت نزدیک تر باشد، بهتر است. «وَ أَنْ یَسْتَعْفِفْنَ خَیْرٌ لَّهُنَّ» ۷ در کنار آزادی، هشدار لازم است. (اگر از آسان بودن و راحتی احکام الهی، سوء استفاده شود و برای اهداف شیطانی، عمل شود، خدا شنوا و آگاه است و به حساب متخلفان می رسد). «وَ اللَّهُ سَمِیعٌ عَلِیمٌ»

ص: ۲۱۱

اشاره

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ
 أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
 خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتُمْ مَفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ
 تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۶۱)

بر نابینا و لنگ و بیمار و بر خود شما ایرادی نیست که بخورید از خانه های خود یا خانه های پدرانتان یا خانه های مادراتان یا خانه های برادرانتان یا خانه های خواهرانتان یا خانه های عموهایتان یا خانه های عمه هایتان یا خانه های دایی هایتان یا خانه های خاله هایتان یا آن خانه هایی که کلیدهایش را در اختیار دارید یا خانه های دوستانتان. بر شما باکی نیست که به طور دسته جمعی بخورید یا پراکنده (و تنها)، و چون وارد هر خانه ای شدید پس بر یکدیگر سلام کنید، که تحیت الهی است و مبارک و پسندیده است. خداوند آیات خود را این چنین برای شما بیان می کند. باشد که بیندیشید.

نکته ها:

امام باقر (علیه السلام) می فرماید: قبل از اسلام، نابینا و لنگ و مریض حق نداشتند با افراد سالم غذا بخورند این آیه به آنان اجازه داد تا با افراد سالم و دسته جمعی غذا بخورند، یا اگر خواستند جداگانه میل کنند. (۱) آری در جامعه باید از شخصیت چنین افرادی دفاع کرد.

ص: ۲۱۲

اگر دلیل دیگری در کار نباشد و ما باشیم و این آیه، به نظر می رسد که خداوند برای نابینا و لنگ و بیمار یک کارت سبز برای مصرف صادر کرده است که این سه گروه در همه جا می توانند غذای مورد نیازشان را میل کنند و منطقه ای برای آنان ممنوعه نیست، ولی سایر افراد تنها در موارد یازده گانه ی ذکر شده در آیه، حق مصرف دارند. (این برداشت را جایی ندیدم، اگر حق است از خداست و اگر باطل است از من است).

قرآن با بیان یک اصل و قانون کلی بیان می کند که همان گونه که افراد نابینا و لنگ و مریض از غذا خوردن در خانه هایی معافند، شما نیز در مصرف غذا از خانه هایی که در آیه آمده معاف می باشید.

این آیه تنها اجازه ی استفاده از خانه خویشانِ نسبی را بیان کرده و نامی از فامیل سببی مثل پدر زن و مادر زن و برادر زن و خواهر زن نبرده است.

این آیه تنها درباره ی غذا خوردن است، ولی تصرّفات دیگر در مال دیگران مشروط به گرفتن اجازه است. امام صادق (علیه السلام) فرمودند: مراد از خوردن در آیه خوردن خرما، نان و خورشت است نه غیر آن. (۱) و خوردن غذا از خانه های یازده گانه، باید طبیعی و دور از اسراف و تبذیر باشد. (۲)

در موارد ذکر شده در آیه، همین که از رضایت صاحبخانه با خبر باشیم کافی است، ولی گاهی قرائن نشان می دهد که همین یازده گروه میل ندارند از غذای خانه آنان بخوریم مثلاً اگر غذا را در جای مخصوصی پنهان کرده باشند این نشان می دهد که راضی نیستند ما استفاده کنیم. در چنین مواردی باید دست نگه داریم.

در مجمع البیان می خوانیم: بخش اول آیه مربوط به معاف بودن نابینا و لنگ و بیمار از شرکت در جهاد است و قسمت بعدی آیه مربوط به غذا خوردن است.

امام باقر (علیه السلام) فرمود: همین که شخصی وارد خانه شود و بر اهل آن سلام کند و آنان جواب دهند، این سلام بر خویشتن است. (۳)

ص: ۲۱۳

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. تفسیر صافی.

۳-۳. تفسیر نور الثقلین.

۱ دیگران را بر خود مقدم بدانیم، خصوصاً محرومان را. «الْأَعْمَىٰ الْأَعْرَجَ - الْمَرِيضَ أَنْفُسِكُمْ» ۲ مسائل عاطفی، در مسائل حقوقی اثر می‌گذارند. (گرچه غذا ملک صاحبخانه است، ولی اسلام روابط خویشاوندی و عاطفی را در این موارد بر مالکیت افراد غالب نموده است.) «أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ ... بِيُوتِ أَعْمَامِكُمْ» ۳ خانه همسر و فرزند خانه خود شماست. (۱) «بِيُوتِكُمْ» (خانه فرزند در آیه نیست شاید به خاطر این که این مورد، روشن و مسلم است. در حدیث می‌خوانیم: «انت و مالکک لایبک» تو و مالت از آن پدرت می‌باشید.) ۴ قرائن محکم و اطمینان‌بخش برای جواز مصرف کافی است. (مثلاً دادن کلید خانه، نشان رضایت است) «مَلَكَتُمْ مَفَاتِحَهُ أَوْ صَدَقْتُمْ» ۵ در اسلام، حق دوست در کنار حق فامیل قرار داده شده است. «أَوْ صَدَقْتُمْ» (از افلاطون) پرسیدند: برادرت را بیشتر دوست داری یا رفیقت را؟ گفت:

برادرم را زمانی که رفیقم باشید. (۲) ۶ سلام کردن، از آداب ورود به منزل است. «فَسَلِّمُوا» ۷ سلام، ادبی آسمانی، مبارک و دلپسند است. «تَحِيَّةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ» ۸ سلام کردن، در خیر و برکت زندگی مؤثر است. «مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ» ۹ اهل خانه به منزله‌ی جان شما هستند. «فَسَلِّمُوا عَلَيَّ أَنْفُسِكُمْ» ۱۰ مرز حق و حقوق را باید خداوند تعیین فرماید. «يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ» ۱۱ در احکام الهی باید اندیشید. «لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ»

ص: ۲۱۴

۱-۱. تفسیر المیزان.

۲-۲. تفسیر مراغی.

اشاره

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْمَعُوا تَأْذِينَ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ تَأْذِينَ اللَّهِ أُولَٰئِكَ
الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِيُغْضِ شَأْنِهِمْ فَادْنُ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۶۲)

۶۲/۲۴

مؤمنان (واقعی) تنها کسانی هستند که به خدا و پیامبرش ایمان آورده و هر گاه با پیامبر بر کاری اجتماع نمایند، بدون اجازه او نمی روند، (ای پیامبر!) کسانی که اجازه می گیرند آنانند که به خدا و پیامبرش ایمان دارند. پس اگر برای بعضی از کارهای خود از تو اجازه خواستند، به هر کس از آنان که خواستی (و مصلحت بود) اجازه بده و برای آنان از خدا طلب آمرزش کن، که خداوند بخشنده و مهربان است.

نکته ها:

در کتب تفسیر، درباره ی شأن نزول این آیه مطالب گوناگونی ذکر شده است که موارد عمده ی آن را در این جا می آوریم:

۱ بعضی گفته اند: این آیه، مربوط به «حنظله» است، که شب عروسی او فرمان جهاد صادر شده بود. او با کسب اجازه از محضر پیامبر (صلوات الله علیه) به خانه رفت و مراسم زفاف را بجا آورد و به خاطر کمبود وقت، بدون آن که غسل کند به جبهه رفت و به شهادت رسید.

پیامبر فرمود: «فرشتگان او را غسل دادند».

خداوند از همان یک شبی که حنظله با همسرش بود فرزندی به او عطا کرد که تاریخ آن مفصل است. (۱)

۲ بعضی دیگر گفته اند: این آیه درباره ی منافقین است، که هر گاه با مردم بودند، به نماز می ایستادند و اگر کسی آنان را نمی دید و تنها بودند، از نماز فرار می کردند. (۲)

۳ دسته ای گفته اند: رسول خدا (صلوات الله علیه) گروهی را برای کاری اعزام فرمود، ولی آنان به سراغ

ص: ۲۱۵

(۱-۱). تفسیر المیزان.

(۲-۲). تفسیر کبیر فخر رازی.

کارهای شخصی خود رفتند، و آیه ی مذکور در این باره سخن می گوید.

۴ برخی می گویند: این آیه در مورد مسلمانانی است که مشغول کردن خندق بودند و برای سرکشی به خانواده خود از پیامبر اجازه می خواستند.

پیام ها

۱ حضور در کنار رهبری برای کمک و حل مشکلات، نشانه ی ایمان و ترک آن نشانه ی نفاق یا ضعف ایمان است. «كَانُوا مَعَهُ عَلِيٌّ أَمْرٌ جَامِعٌ» ۲ در مسائل تشکیلاتی، که بر اساس همفکری و مشورت، تصمیم گرفته می شود، خودمحموری و خودمختاری ممنوع است. «عَلِيٌّ أَمْرٌ جَامِعٌ لَمْ يَذْهَبُوا» ۳ در زندگی اجتماعی، وجود رهبر و پیروی از او لازم است. «عَلِيٌّ أَمْرٌ جَامِعٌ لَمْ يَذْهَبُوا» ۴ ایمان باید همراه با تسلیم و اطاعت باشد. «لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ» ۵ اجازه گرفتن از رهبر، نشانه ی ادب، تسلیم، قانونمندی، عشق به رهبر و نظم و نظام است. (با توجه به کل آیه) ۶ باید نظام اجتماعی و کارهای گروهی را ارج نهیم. «لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ» ۷ بعضی مسائل را باید سربسته گفت. «لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ» ۸ رهبری در اسلام، همراه با مصلحت اندیشی و رحمت است. «سِتْمَتَ مِنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرَ لَهُمْ» ۹ تصمیم گیری نهایی با رهبر است. «لِمَنْ سِتْمَتَ مِنْهُمْ» (پیامبر در مسائل عمومی جامعه، بر مردم ولایت دارد).

۱۰ رهبر باید در اعمال سیاست های خود انعطاف پذیر و واقع بین باشد. «فَأَذِنَ لِمَنْ سِتْمَتَ مِنْهُمْ» ۱۱ رهبران الهی، عذر پذیر و مهربانند. «فَأَذِنَ لِمَنْ سِتْمَتَ مِنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرَ لَهُمْ» ۱۲ اذن پیامبر برای کارهای شخصی، کار را حلال می کند ولی نفس رها کردن کارهای عمومی در حضور رهبر، نیاز به استغفار دارد. «فَأَذِنَ ... وَ اسْتَغْفِرَ لَهُمْ»

۱۳ طرح مسائل شخصی در هنگام اشتغال به کارهای عمومی، گرچه با اجازه باشد، زیبا نیست و باید عذرخواهی کرد. «وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ» ۱۴ استغفار و دعای پیامبر (صلوات الله علیه) مستجاب است. «وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۶۳]

اشاره

لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۶۳)

آن گونه که یکدیگر را صدا می زنید پیامبر را صدا نزنید. خدا می داند چه کسانی از شما مخفیانه و با پنهان شدن پشت سر دیگری از صحنه می گریزد. پس کسانی که از فرمان او سرپیچی می کنند، باید از این که فتنه ای دامشان را بگیرد، یا به عذاب دردناکی گرفتار شوند بترسند.

نکته ها:

«تسلل» خارج شدن پنهانی و «لواذاً» پنهان شدن پشت سر دیگری است که کار منافقان بود.

در مورد معنای این آیه، چهار احتمال وجود دارد:

۱ پیامبر را مثل دیگران صدا نزنید. در روایت می خوانیم: «یا محمّد»، «یا أب القاسم» نگویند، بلکه یا «رسول الله» و «یا نبی الله» بگویند. (۱) و در روایت دیگر آمده است که این آیه درباره ی جانشینان آن حضرت نیز جریان دارد. (۲)

۲ اگر پیامبر (صلوات الله علیه) شما را به کاری مثل رفتن به جبهه و خواندن نماز دعوت کرد، حتماً اطاعت کنید و دعوت او را ساده نگیرید.

۳ در صدا زدن پیامبر، فریاد نکشید. (۳)

۴ نفرین و دعای پیامبر مستجاب است، مواظب باشید. (۴)

ص: ۲۱۷

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. بحار، ج ۲۳، ص ۳۰۱.

۳-۳. تفسیر مجمع البیان.

۴-۴. تفسیر کبیر فخر رازی.

۱ رهبری الهی، حریم دارد و دارای مقام و احترام است. هم نام او را با احترام ببرید و هم با تمام وجود تسلیم او باشید و فراخوانی او را مانند فراخوانی دیگران ندانید. «لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ» ...

۲ نافرمانی از رسول خدا (صلوات الله علیه) نافرمانی از خداست. (اول آیه سخن از دعوت رسول است و آخر آیه، سخن از مخالفت خدا). «فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ» ۳ ساده گرفتن پیام‌های رهبری و بی توجهی به آنها، فتنه و عذاب به دنبال دارد.

«فِتْنَةٌ أَوْ»

... «عَذَابٌ أَلِيمٌ» ۴ مخالفت فرمان خدا، یا فتنه‌ی دنیوی به دنبال دارد یا کیفر اخروی. «فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ»

[سوره النور (۲۴): آیه ۶۴]

اشاره

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُزْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (۶۴)

آگاه باش! آنچه در آسمان‌ها و زمین است مخصوص خداست. بی شک آنچه را شما بر آن هستید (از افکار و نیات) می‌داند و روزی را که به سوی او بازگردانده می‌شوند، (می‌داند) پس آنان را به آنچه عمل کرده‌اند آگاه می‌کند و خداوند به همه چیز آگاه است.

پیام‌ها

۱ خداوند مالک تمام چیزها و آگاه به همه‌ی فکرها و نیت‌هاست، بنا بر این گناه و نفاق و مخالفت از امر او چرا؟ «فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ ... قَدْ يَعْلَمُ ... فَيُنَبِّئُهُمْ» ۲ ایمان به علم خداوند بر افکار و اعمال انسان، وسیله‌ی بازدارنده از بدی‌هاست. «يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ ... فَيُنَبِّئُهُمْ» «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

سیمای سوره ی فرقان

این سوره هفتاد و هفت آیه دارد و در مکه نازل شده است.

در آیه ی اول این سوره، از قرآن، به فرقان تعبیر شده است که به معنای جدا کننده ی حق از باطل می باشد. لذا این سوره، «فرقان» نام گرفته است.

این سوره شامل آیاتی درباره ی بهانه های مشرکان و پاسخ آنان، سرگذشت اقوام پیشین همچون اصحاب رس، حسرت مردم در قیامت، نشانه های توحید و عظمت خداوند در طبیعت و مقایسه ی مؤمنان با کافران می باشد. اما مهم ترین بخش آیات این سوره درباره ی ویژگی های «عباد الرحمن» یعنی بندگان راستین خداوند می باشد که از آیه ی ۶۳ تا پایان سوره را در بر گرفته است.

امید آن که با تلاوت و تدبّر در این آیات و اصلاح رفتار و کردار خود بر اساس این صفات، زمینه های دریافت الطاف الهی در دنیا و آخرت و ورود به بهشت برین را فراهم سازیم.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده مهربان

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱]

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ; بِبَارِكِ الَّذِي نَزَلَ الْفُرْقَانَ عَلَيَّ عَبْدِهِ لِيُكَونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا (۱)

۱/۲۵

مبارک است آن که قرآن، وسیله ی شناخت حق از باطل را بر بنده اش نازل کرد، تا برای جهانیان مایه ی هشدار باشد.

نکته ها:

کلمه «بِبَارِكِ» ممکن است از واژه ی «برک» به معنای ثابت و پایدار باشد، و ممکن است از واژه ی «برکه» به معنای خیر زیاد باشد، یعنی کسی که قرآن را نازل کرد منشأ خیرات بسیار است که نمونه ی برکت و خیر او همین نزول قرآن است. آری چه برکتی بالاتر از قانون الهی که میلیاردها انسان را در طول تاریخ از ظلمات به نور هدایت کرده است.

نزول، اگر در قالب «أَنْزَلْنَا» باشد به معنای فرستادن دفعی و یک جاست، ولی اگر در قالب «نزل» باشد به معنای فرستادن تدریجی است و قرآن دارای هر دو نزول است؛ یک بار در شب قدر به صورت دفعی بر پیامبر نازل شد، «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» (۱) و بار دیگر به صورت تدریجی و در مدت ۲۳ سال نازل شده است، «نَزَّلَ الْفُرْقَانَ» همان گونه که در جای دیگر قرآن می خوانیم: «وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَلْنَاهُ تَنْزِيلًا» (۲) ما قرآن را قطعه قطعه فرستادیم تا بتدریج بر مردم بخوانی.

پیام ها

۱ قرآن، از سرچشمه ی مبارکی صادر شده است. «بِبَارِكِ الَّذِي نَزَّلَ» ۲ هم نظام تکوینی انسان (آفرینش او که به قدرت خدا انجام گرفته) سزاوار

ص: ۲۲۲

۱-۱. قدر، ۱.

۲-۲. اسراء، ۱۰۶.

تحسین است، «فَبَارَكُ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ» (۱) و هم نظام تشریحی او (نزول قرآن و تدوین احکام دین). «فَبَارَكُ الَّذِي نَزَّلَ» ۳ قرآن به تدریج نازل شده است. «نَزَّلَ» ۴ قرآن، بهترین وسیله ی شناخت حق از باطل است. «الْفُرْقَانَ» ۵ اگر کتب آسمانی و رسالت انبیا نبود، انسان متحیر و سرگردان بود. «الْفُرْقَانَ» ۶ عبودیت و بندگی، زمینه ی دریافت وحی است. «نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَيَّ عَبْدِهِ» ۷ رسالت پیامبر اسلام جهانی است. «لِلْعَالَمِينَ» ۸ وظیفه ی انبیا هشدار و انداز است. «نَذِيرًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲]

اشاره

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا (۲)

خداوندی که فرمانروایی آسمان ها و زمین برای اوست، و هیچ فرزندی اختیار نکرده و برای او شریکی در فرمانروایی نیست، و هر چیزی را آفرید و آن گونه که باید اندازه گیری کرد.

نکته ها:

مشرکین و یهود و نصارا، هر کدام به نحوی معتقد بودند که خداوند فرزندی، یا شریکی دارد و قرآن کریم بارها این عقیده ی خرافی را مردود شمرده است، از جمله در همین آیه.

پیام ها

۱ حکومت و حاکمیت هستی، مخصوص خداست. «لَهُ مُلْكُهُ»... (در هستی یک نظام و یک اراده و مدیریت حاکم است) ۲ حکومت خداوند نسبت به همه ی هستی یکسان است. «السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» ۳ خداوند بی نیاز است. «لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ ... لَمْ يَتَّخِذْ» (نیاز به فرزند برای جبران

ص: ۲۲۳

کمبودهاست و کسی که حکومت هستی به دست اوست چه کمبودی دارد؟! ۴ همه ی آفریده ها از سرچشمه ی قدرت واحدی برخاسته اند. «خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ» ۵ تدبیر هستی، به دست خالق هستی است. «لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ ... خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ» ۶ آفرینش، حساب و کتاب دارد. «فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا» ۷ تدبیر هستی، بسیار دقیق است. «تَقْدِيرًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳]

اشاره

وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَ هُمْ يُخْلَقُونَ وَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ ضَرًّا وَ لَا نَفْعًا وَ لَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَ لَا حَيَاةً وَ لَا نُشُورًا
(۳)

۱ (مشرکان) به جای او خدایانی گرفتند که هیچ چیز نمی آفرینند، ولی خود آفریده شده اند. (این معبودهای دروغین حتی) مالک هیچ گونه ضرر و نفعی برای خود نیستند و (برای دیگران) اختیار مرگ و حیات و قیامت را ندارند.

پیام ها

۱ خداگرایی، فطری است و اگر کسی خدای یکتا را رها کند، سراغ خدایان دروغین می رود. «وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً» ۲ با مشرکین نیز مستدل سخن بگویید. «لَا يَخْلُقُونَ ... لَا يَمْلِكُونَ» حیوان، نفعی را به خود می رساند و شری را از خود دور می کند، اما بت ها بر هیچ یک از این دو قدرت ندارند و از حیوان هم کمترند.

۳ دلیل بندگی انسان، قدرت خداوند بر حل مشکلات و بازشدن گره های اوست و بت ها فاقد این آثارند. «لَا يَمْلِكُونَ» ۴ کسی که از خود ضرری را دفع نکند و برای خود نفعی را جلب نکند، برای دیگران حتماً کاری نخواهد کرد. «لَأَنفُسِهِمْ» ۵ دفع ضرر، بر جلب منفعت مقدم است. «لَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ ضَرًّا» که دفع ضرر است بر «وَ لَا نَفْعًا» که جلب منفعت است، مقدم شده است. ۶ کار انسان، یا باید با هدف دنیوی همراه باشد، یا با هدف اخروی و بت ها در

هیچ یک کارایی ندارند. «وَلَا حَيَاءَ وَلَا نُشُورًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴]

اشاره

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا (۴)

و کسانی که کافر شدند، گفتند: این قرآن جز افترا بی که او بر خدا بسته است چیزی نیست و گروه دیگری او را بر این کار یاری کرده اند. پس به راستی (با این سخن) ظلم و دروغی بزرگ را مرتکب شده اند.

نکته ها:

کلمه ی «إِفْكٌ» به معنای دروغ و «زور» به معنای سخن باطل و دروغ است. (۱) در تمام قرآن، تنها این جا کلمه ی «ظلم» و «زور» در کنار هم آمده است، زیرا کفار با تهمت به پیامبر و دروغ خواندن کتاب آسمانی مانع هدایت دیگران می شدند.

پیام ها

۱ کفار، کفر خود را با دروغ خواندن کتب آسمانی توجیه می کنند. «إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ» ۲ تحقیر کتاب، «إِنَّ هَذَا» و تحقیر پیامبران، «افْتَرَاهُ» شیوه ی کفار است.

۳ عظمت قرآن را مخالفان نیز پذیرفته اند. «أَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ» ۴ عوام فریبی از طریق تحقیر و تهمت و مانع هدایت دیگران شدن، از بدترین گناهان است. «ظُلْمًا وَ زُورًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۵ تا ۶]

اشاره

وَقَالُوا أَطِيرٌ الْأَوْلِينَ اِكْتَسَبَهَا فَهِيَ تُمَلِّى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَ أَصَبِيلاً (۵) قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا (۶)

و (کفار) گفتند: (قرآن) افسانه های پیشینیان است که او برای خود نسخه ای نوشته و هر صبح و شام بر او دیکته می شود.

ص: ۲۲۵

بگو: (این قرآن را) کسی فرستاد که اسرار را در آسمان ها و زمین می داند، قطعاً او آمرزنده و مهربان است.

نکته ها:

کفار، هم به محتوای قرآن اشکال می کردند که نوآوری ندارد، بلکه افسانه های قدیمی است، «أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ» و هم شخص پیامبر را زیر سؤال می بردند که رونویسی کرده است، «اَكْتَتَبَهَا» و هم یارانی خیالی برای پیامبر در نظر می گرفتند، «تُمَلِّئُ عَلَيْهِ». مراد از نوشتن اساطیر، یا این است که آنها معتقد بودند کسانی برای آن حضرت می نوشتند و یا می گفتند: پیامبر سواد دارد و امی بودن او را نفی می کردند.

در این آیه آمده است: «يَعْلَمُ السِّرَّ»، ولی علم خداوند به ظاهر را نفرموده است. آری کسی که اسرار و حقایق پنهان را می داند، آگاهی او بر حقایق آشکار مسلّم است.

پیام ها

۱ در بیان مطالب مخالفان، امانت را مراعات کنید. «قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ» ۲ به یاهو گویان پاسخ دهید. «قُلْ» ۳ قرآن، از سرچشمه ی علم بی نهایت است، نه افسانه. «أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ» ۴ قرآن ساخته دست بشر نیست، بلکه فرستاده ی کسی است که به تمام اسرار عالم علم دارد. «أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ» ...

۵ قرآن حاوی دستوراتی اسرارآمیز است. «أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ» ...

۶ علم خداوند نسبت به حقایق پنهان و آشکار، یکسان است. «يَعْلَمُ السِّرَّ» ۷ در آسمان ها اسراری است که دست بشر به آن نمی رسد. «السِّرِّ فِي السَّمَاوَاتِ» ۸ راه توبه حتی برای کفّاری که قرآن را افسانه و پیامبر را دروغ پرداز می خوانند، باز است. «إِنَّهُ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً»

۹ بخشش تنها کافی نیست، لطف و رحمت نیز لازم است. «غَفُوراً رَحِيماً»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷]

اشاره

وَقَالُوا مَا لِهَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أَنْزَلْنَا إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا (۷)

(کفار) گفتند: این چه پیامبری است که غذا می خورد و در بازارها راه می رود؟ چرا فرشته ای به سوی او نازل نشده است تا همراه او بیم دهنده باشد (و ادّعی او را تأیید کند)؟

نکته ها:

کفار از پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) انتقاد کردند که چرا غذا می خورد و راه می رود، آیه ی بیستم همین سوره پاسخ می دهد که همه ی پیامبران پیشین نیز غذا می خوردند و در بازارها راه می رفتند.

پیام ها

۱ برخی از مردم، کمال را عیب و نقص می بینند. «مَا لِهَذَا الرَّسُولِ» (زندگی عادی و حضور در میان مردم، برای رهبر کمال است). ۲ دعوت به خدا منافاتی با کامیابی از دنیا ندارد. «يَأْكُلُ يَمْشِي» ۳ رهبر نباید از جامعه جدا باشد. کسی که اهل رفت و آمد با مردم است، بهتر می تواند آنها را ارشاد کند. «يَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ» ۴ انبیا آن چه احتیاج داشتند، شخصاً می خریدند. «يَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۸]

اشاره

أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنَّا تَبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا (۸)

یا (چرا) به او گنجی عطا نشده، یا چرا برای او باغی نیست تا از (محصولات) آن بخورد (و امرار معاش کند)؟ و ستمگران (به مؤمنان) گفتند: شما جز مرد سحر شده ای را پیروی نمی کنید.

نکته ها:

در آیه ی قبل توقع کفار این بود که پیامبر نباید نیاز جسمی داشته باشد و غذا بخورد و برای رفع احتیاجات خود به میان مردم بیاید، «مَا لِهَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ» در این آیه توقع این است که پیامبر باید خود کفا باشد تا به حضور در بازار و میان مردم نیازی نداشته باشد، «يُلْقِي إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ» غافل از آنکه این گونه خود کفایی منفی است، زیرا یک شخص مرفه و استثنایی چگونه می تواند رهبر مردم رنج کشیده باشد.

پیام ها

۱ ما دیگران، حتی به پیامبران از زاویه ی مادیات می نگرند. «يُلْقِي إِلَيْهِ كَنْزٌ» ۲ بهانه جویی در کار انبیا، ظلم است. «وَقَالَ الظَّالِمُونَ» ۳ مستکبر و ستیزه جو، هر لحظه بهانه ای می گیرد و همین که از آن مایوس شد، بهانه ی دیگری را جایگزین می کند. «يَأْكُلُ يَمْشِي - لَوْلَا - أَنْزَلَ إِلَيْهِ أَوْ يُلْقِي إِلَيْهِ كَنْزٌ» ۴ مخالفان انبیا، گاهی آنان را ساحر نامیدند و گاهی مسحور. «رَجُلًا مَسْحُورًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۹]

اشاره

أَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا (۹)

بنگر که چگونه برای تو مثل ها زدند (و تو را چگونه وصف کردند) پس گمراه شدند؛ در نتیجه نمی توانند راهی (به حقیقت) بیابند.

نکته ها:

ممکن است معنای آیه این باشد: کسانی که با طرح توقعات و بهانه های نابجا مانع ارشاد انبیا می شوند، راه به جایی نمی برند؛ یعنی در هدف موفق نمی شوند. به قول شاعر: عرض خود می بری و زحمت ما می داری.

پیام ها

۱ بهانه جویی های دشمن را با دقت بنگرید. «أَنْظُرْ» ۲ در برابر تضعیف های مخالفان، شما نیز انحرافات آنان را بیان کنید. «ضَرَبُوا لَكَ»

الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا»

۳ تشبیه و تمثیل نابجا، زمینه‌ی انحراف است. «فَضَلُّوا» ۴ رها کردن منطق و معجزه و کمالات پیامبر و رفتن به سراغ مال و مقام و بهانه جویی، گمراهی است. «فَضَلُّوا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۰]

اشاره

بِبَارِكِ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلُ لَكَ قُصُورًا (۱۰)

مبارک است خدایی که اگر اراده کند، بهتر از آنچه آنها توقع دارند، برای تو قرار می دهد، باغ‌هایی که از زیر درختان آن نهرها جریان دارد و قصرهایی را برای تو قرار می دهد.

نکته ها:

در آیات قبل بیان شد که کفار از پیامبر عزیز اسلام، توقع گنج و باغ داشتند، این آیه می فرماید: اگر خدا بخواهد به جای یک باغ، باغ‌هایی را در اختیار پیامبر می گذارد.

حضرت علی (علیه السلام) می فرماید: اگر خداوند می خواست هنگام مبعوث شدن پیامبران، درهای گنج‌ها و معادن طلا و باغ‌های سرسبز و خرم را به روی آنان بگشاید، چنین می کرد، ولی اگر این کار را می کرد مسأله‌ی آزمایش مردم از میان می رفت و همه‌ی آنان به عشق مال و رفاه گرد انبیا جمع می شدند و نیت‌ها خالص نبود. (۱)

«بِبَارِكِ»

یا از «برک» به معنای ثابت و پایدار است و یا از «برکه» به معنای خیر زیاد. (۲)

پیام‌ها

۱ وجود خداوند، ثابت و سرچشمه‌ی برکات است. «بِبَارِكِ» ۲ زهد و سادگی برای انبیا، شایسته است و زندگی کاخ‌نشینی دور از شأن و زوی انبیا می باشد. «إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ»

ص: ۲۲۹

۱- ۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۹۲.

۲- ۲. لسان العرب.

۳ فقر و غنا به دست خداست. «إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ» ۴ اراده و خواست خداوند تخلف ناپذیر است. «إِنْ شَاءَ جَعَلَ»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۱]

اشاره

بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا (۱۱)

(نه تنها تورا باور ندارند) بلکه قیامت را انکار کرده اند، و ما برای منکران قیامت آتشی فروزان و سوزان آماده کرده ایم.

نکته ها:

کلمه ی «سعیر» به معنای آتش پر التهاب و سوزان است.

پیام ها

۱ سرچشمه ی بهانه های کفار، بی اعتقادی به قیامت است. «بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ» (ریشه بهانه جویی کفار که چرا پیامبر گنج و باغ ندارد، تکذیب قیامت است) ۲ تکذیب معاد بسیار خطرناک است. «كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ ... كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ» ۳ بهشت و دوزخ، از قبل آفریده و آماده شده است. «أَعْتَدْنَا» ۴ گناه بزرگ، عذاب بزرگ به دنبال دارد. «كَذَّبَ سَعِيرًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۱۲ تا ۱۳]

اشاره

إِذَا رَأَوْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَ زَفِيرًا (۱۲) وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا (۱۳)

چون (دوزخ) از فاصله ی دور آنان را ببیند، خشم و خروشی از آن می شنوند.

و چون به زنجیر بسته شده، در مکانی تنگ از آن انداخته شوند، آنجاست که ناله زنند (و مرگ خود را می خواهند).

نکته ها:

کلمه ی «تَغَيُّظًا» به معنای اظهار غیظ و شدت خشم است که گاهی با سر و صدا همراه است.

«زَفِيرًا»

صدای نفس کشیدن در حال گرفتگی سینه از شدت غم را گویند. «مُقَرَّنِينَ»

بستن با غل و زنجیر است و «تُبُوراً» به معنای واویلا گفتن است.

دوزخ، آن قدر بزرگ است که روز قیامت اگر از او سؤال کنند: آیا پر شدی؟ می گوید: آیا باز هم هست؟ «هَلِ امْتَلَأَتْ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ» (۱) ولی با همه ی بزرگی دوزخ، خلافکار در آن، مکان تنگی دارد. مانند وجود میخ در دیواری بزرگ که هم بزرگی دیوار حقیقت دارد و هم تنگی مکان میخ.

در حدیثی از پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) آمده است: اهل دوزخ مثل میخ در دیوار، در فشارند. (۲)

غفلت از خدا در دنیا و آخرت، تنگنمایی سخت بدنبال دارد، اما در دنیا: «يَجْعَلُ صَدْرَهُ ضَيْقًا حَرَجًا» (۳) خداوند سینه او را تنگ قرار می دهد، «وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا» (۴) هر کس از یاد من روی بگرداند، قطعاً برای او زندگی تنگی است و در آخرت: «وَ إِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا» (۵) در جهنم در مکانی تنگ انداخته شوند.

و بر عکس، توجه و ایمان به خدا، هم در دنیا مایه ی گشایش است: «لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ» (۶) درهای برکات آسمان و زمین را بر روی آنان می گشاییم. هم در آخرت: «حَتَّى إِذَا جَاؤُهُمْ فَتَحَتْ أَبْوَابُهَا» (۷) هنگام ورود به بهشت، درهای آن گشوده می شود.

امام صادق (علیه السلام) فرمود: مراد از «مَكَانٍ بَعِيدٍ»، فاصله ی یک سال راه است. (۸)

پیام ها

۱ دوزخ نوعی ادراک و احساس دارد. «رَأَتْهُمْ» ۲ معاد جسمانی است. «مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ» ۳ دوزخیان با غل و زنجیر بسته می شوند. «مُقَرَّرِينَ» ۴ دوزخیان با تحقیر به دوزخ پرتاب می شوند. «أُلْقُوا» و فرمود: «ادخلوا» ۵ ناله و فریاد دوزخیان از راه دور به گوش می رسد. «دَعَوْا هُنَالِكَ تَبُورًا» («هُنَالِكَ»)

ص: ۲۳۱

۱-۱. (۱) ق، ۳۰.

۲-۲. تفسیر مجمع البیان.

۳-۳. انعام، ۱۲۵.

۴-۴. طه، ۱۲۴.

۵-۵. فرقان، ۱۳.

۶-۶. اعراف، ۹۶.

۷-۷. زمر، ۷۳.

۸-۸. تفسیر مجمع البیان.

برای راه دور بکار می رود)

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۱۴ تا ۱۵]

اشاره

لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَلَا حِدًّا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا (۱۴) قُلْ أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَ مَصِيرًا (۱۵)

(به آنان گفته می شود): امروز یک بار درخواست هلاکت نکنید، بلکه بسیار درخواست هلاکت کنید.

(ای پیامبر!) به مردم بگو: آیا این (ذلت و عذاب) بهتر است یا بهشت جاودانی که به پرهیزکاران وعده داده شده و سزا و سرانجام آنان است؟

پیام ها

۱ در قیامت، برای کفار فریاد رسی نیست. «وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا» ۲ بهشت، جاودانی است. «جَنَّةُ الْخُلْدِ» ۳ وعده ی بهشت، قطعی است. «جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۶]

اشاره

لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا (۱۶)

برای اهل بهشت آن چه بخواهند موجود است. آنان برای همیشه در آن جا هستند. (این پاداش) بر پروردگارت وعده ای است واجب.

نکته ها:

خواسته های اهل بهشت، همچون خواسته های خداوند در چهارچوب حکمت است. یعنی همان گونه که «يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ» از طرف خداوند در قالب کار حکیمانه است. «لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ» نیز از سوی مؤمنان در قالب تقاضای حکیمانه است و چنین نیست که مؤمنان بخواهند اهل دوزخ رها شوند، یا درخواست کنند که به درجات انبیا راه یابند، زیرا این گونه تقاضاها حکیمانه نیست.

۱ انسان، تنها در بهشت به همه ی آرزوهای خود می رسد. «لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ» ۲ در بهشت، هر چه بخواهند هست. «لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ» ولی در مورد دوزخیان می خوانیم: «وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ» (۱) میان اهل دوزخ و آن چه می خواهند حایلی قرار می گیرد.

۳ خدا عمل به وعده های خود را بر خود لازم کرده است. «عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۷]

اشاره

و يَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ أَأَنْتُمْ أَضَلَلْتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ (۱۷)

(و یاد کن) روزی که خداوند مشرکان و آن چه را به جای خدا می پرستیدند (در یک جا) محشور کند، پس (به معبودهای آنان) گوید: آیا شما بندگان مرا گمراه کردید، یا خودشان راه را گم کردند؟

نکته ها:

در قرآن، عوامل گمراهی و انحراف چنین معرفی شده اند:

۱ رفیق بد. «لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ» (۲)، دوست بد مرا گمراه کرد.

۲ هوی و هوس. «وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» (۳)، از هوسهای خود پیروی نکن، زیرا تو را از راه خدا منحرف می کند.

۳ دانشمندان منحرف. «يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ» (۴)، مطالبی را با دست خود می نویسند و می گویند این از طرف خداوند است.

۴ رهبران گمراه. «وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ» (۵)، فرعون قوم خود را گمراه کرد.

۵ شیطان. «إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ» (۶)، قطعاً شیطان گمراه کننده آشکاری است.

ص: ۲۳۳

۱-۱. سبأ، ۵۴.

۲-۲. فرقان، ۲۹.

۳-۳. ص، ۲۶.

٤-٤. بقره، ٧٩.

٥-٥. طه، ٧٩.

٦-٦. قصص، ٢٥.

۶ اکثریت گمراه. «وَإِنْ تُطِغْ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» (۱)، اگر از اکثریت کسانی که در زمین هستند پیروی نمایی، تو را از راه خدا منحرف می کنند.

۷ والدین گمراه. «إِنَّا وَحَدِّثْنَا آبَاءَنَا... وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ» (۲)، همانا ما والدین خود را بت پرست یافتیم و به آنان اقتدا کردیم.

انگیزه های سؤال یکسان نیست:

الف: گاهی سؤال برای فهمیدن است. «فَسَيَلُّوْا أَهْلَ الذِّكْرِ» (۳) ب: گاهی سؤال برای توبیخ دیگران است. «أَأَنْتَ قُلْتَ لِلذَّاسِ اتَّخِذُونِي وَ أُمَّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ» (۴) خداوند برای توبیخ طرفداران حضرت عیسی (علیه السلام) او را مورد عتاب قرار می دهد که آیا تو به مردم گفتی علاوه بر «الله»، من و مادرم را دو خدای دیگر بگیرید؟ ج: گاهی سؤال برای توبیخ شخص است. «أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ»

پیام ها

۱ در قیامت از مشرکان و معبودهای آنان بازخواست می شود. «يَحْشُرُهُمْ وَ مَا يَعْبُدُونَ فَيَقُولُ» ...

۲ در قیامت، غیر از انسان موجودات دیگری نیز مبعوث خواهند شد، مانند بت ها. «وَ مَا يَعْبُدُونَ» ۳ در قیامت، همه چیز شعور پیدا می کند و مخاطب قرار می گیرد. «أَأَنْتُمْ» ۴ خداپرستی، در فطرت همه ی انسان ها وجود دارد و انحراف بشر عارضی است. «أَأَنْتُمْ أَضَلَلْتُمْ ... أَمْ هُمْ ضَلُّوا» (کلمه ی «السَّبِيلَ» نیز نشانه ی آن است که راه معهود، همان راه طبیعی و فطری است).

ص: ۲۳۴

۱-۱. انعام، ۱۱۶.

۲-۲. زخرف، ۲۳.

۳-۳. نحل، ۴۳ و انبیاء، ۷.

۴-۴. مائده، ۱۱۶.

اشاره

قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا (۱۸)

(معبودها) گویند: خدایا! تو منزهی، ما را نرسد که غیر از تو سرپرستی بگیریم ولی تو آنان و پدرانشان را چنان کامیاب گرداندی که یاد (تو و قرآن) را فراموش کردند و گروهی هلاک و سر در گم شدند.

نکته ها:

کلمه ی «بور» به معنای هلاکت و فساد است. به زمینی که خالی از درخت، گل و گیاه باشد، «بایر» گویند. در این آیه ممکن است جمع «بائر» باشد و ممکن است مصدر باشد، یعنی قومی که سراسر بورند.

کلمه ی «سُبْحَانَكَ» در دو مورد بکار می رود؛ یکی در مورد تعجب و دیگری در مورد برخورد با عقائد و سخنان انحرافی.

عوامل نسیان و غفلت در قرآن متعدّد است و برخی از آنها عبارتند از:

الف: مال و ثروت که در این آیه آمده است.

ب: فرزند و خانواده. «لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ» (۱) ج: تجارت. «لَا تُلْهِهُمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ» (۲) د: شیطان، تفرقه، قمار و شراب. «إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيُضِدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ» (۳)

پیام ها

۱ در قیامت، معبودها به سخن درمی آیند. «قَالُوا» ۲ هر کجا سخنی از شرک به میان آمد، تسبیح و تنزیه خدا لازم است. «سُبْحَانَكَ» ۳ خداوند نعمت های خود را حتی از منحرفان دریغ نمی دارد. «لَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ»

ص: ۲۳۵

۱- ۱. منافقون، ۹.

۲- ۲. نور، ۳۷.

۳- ۳. مائده، ۲۱.

۴ خطر مال در جایی است که سبب فراموشی خدا شود، نه این که مال مطلقاً بد و خطرناک باشد. «مَتَّعْتَهُمْ ... حَتَّى نَسُوا» ۵ در خانواده هایی که چند نسل آنها مرّفه بوده اند، زمینه ی فراموشی از خدا و قیامت، بیشتر است. «وَ أَبَاءَهُمْ» ۶ به مال و جلوه گری های مرّفهین نگاه نکنید، همه ی آنان تباه شدنی هستند.

﴿كَانُوا قَوْمًا بُورًا﴾

سوره الفرقان (۲۵): آیه ۱۹]

اشاره

فَقَدْ كَذَّبُواكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِم مِّنْكُمْ نُدِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا (۱۹)

(خداوند در آن روز به مشرکان می فرماید:) این معبودها گفته های شما را انکار کردند؟ نه برای برطرف کردن قهر خدا توانی دارید، نه می توانید حمایتی (از کسی) دریافت کنید و هر کس از شما ظلم کرده (و شرک ورزد) عذاب بزرگی به او می چشانیم.

نکته ها:

خداوند در قرآن برای ظلم آثاری بیان کرده است از جمله:

۱ ناکامی. «وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» (۱) خداوند توطئه های ستمگران را به جایی نمی رساند.

۲ محرومیت از الطاف الهی. «أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ» (۲) عذاب. «أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّقِيمٍ» (۳) و نیز آیه ی مورد بحث؛ «نُدِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا» ۴ نپذیرفتن جایگزین برای عذاب. «وَ لَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِثْلًا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ» (۴) ۵ نپذیرفتن عذر. «لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذِرَتُهُمْ» (۵) ولی بدتر از بی فایده بودن عذر، اجازه ندادن

ص: ۲۳۶

۱-۱. توبه، ۱۹.

۲-۲. هود، ۱۸.

۳-۳. شوری، ۴۵.

۴-۴. زمر، ۴۷.

۵-۵. روم، ۵۷.

برای عذرخواهی است. «وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَدِرُونَ» (۱)

پیام ها

۱ معبودهای خیالی و بت ها، نه تنها یار شما نیستند، بلکه کار شما را نیز تخطئه و تکذیب می کنند. «فَقَدْ كَذَّبُواكُمْ» ۲ انسان مشرک در قیامت از هیچ حمایتی برخوردار نیست و از هر اقدامی برای نجات خود عاجز است. «فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا» ۳ مشرک، ظالم است. (جمله ی «وَمَنْ يَظْلِمْ» در فضای «وَمَنْ يُشْرِكْ»* قرار دارد)

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۰]

اشاره

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا (۲۰)

و ما پیش از تو هیچ پیامبری نفرستادیم مگر آن که آنان (نیز) غذا می خوردند و در بازارها راه می رفتند، و ما بعضی از شما را وسیله ی آزمایش بعضی دیگر قرار دادیم. آیا صبر و تحمل از خود نشان می دهید؟ و پروردگار تو همواره بیناست.

نکته ها:

در آیه ی هفتم این سوره، بهانه جویی کفار درباره ی زندگی عادی پیامبر اسلام عنوان شد. خداوند در این آیه می فرماید: همه ی انبیا غذا می خوردند و با مردم و در میان آنان بودند و در بازارها رفت و آمد داشتند.

پیام ها

۱ فرستادن انبیا، از برنامه ها و سنت های الهی است. «وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ»

ص: ۲۳۷

۲ آشنایی با تاریخ، هم بهانه جویان را خلع سلاح می کند و هم مایه ی تسلی پیامبر اکرم است. «وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ ... إِيَّهِمْ لِيَأْكُلُوا الطَّعَامَ» ۳ تمام انبیا، زندگی مردمی داشتند. «لِيَأْكُلُوا الطَّعَامَ وَ يَمْشُونَ» ...

۴ مرّی باید با مردم حشر و نشر داشته باشد. «يَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ» ۵ زندگی ساده انبیا، برای مردم آزمایش است. «يَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَ جَعَلْنَا بَعْضَ كُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً» (آری، اگر پیامبران، زندگی مرفّه و کاخ و طلا داشتند، مردم به خاطر دنیاطلبی، گرد آنان جمع می شدند که چنین گرایشی ارزش نداشت.

ارزش در این است که انسان از فردی در ظاهر عاّدی، اطاعت کند. ۶ یکی از وسایل آزمایش مردم، خود مردم اند. «جَعَلْنَا بَعْضَ كُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً» گاهی کسی ثروتمند است تا معلوم شود شکر می کند یا طغیان. و کسی فقیر است تا آزمایش شود که آیا صبر می کند یا بر ثروتمند حسد می ورزد.

۷ کلید موفقیت در آزمایش های الهی صبر است. «فِتْنَةٌ أَتَّصِرُونَ» ۸ فلسفه ی آزمایش های الهی، پرورش انسان هاست. «رَبُّكَ» ۹ در آزمایش های الهی، مسأله ای برای خداوند کشف نمی شود، زیرا او به همه چیز آگاه است. «وَ كَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا» (آزمایش های او برای شکوفا شدن خصلت های درونی انسان است، زیرا کیفر و پاداش بر اساس بروز و ظهور خصلت ها است.) ۱۰ علم به این که زیر نظر خداوند هستیم، عامل پیدایش صبر است. «أَتَّصِرُونَ وَ كَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۱]

اشاره

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَى رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا (۲۱)

۲۱/۲۵)

و کسانی که به ملاقات ما امید ندارند (و رستاخیز را قبول نمی کنند) گفتند: چرا فرشتگان بر ما نازل نمی شوند و یا چرا پروردگاران ما را نمی بینیم؟ قطعاً آنان در نفس خود استکبار ورزیدند و سرکشی بزرگی کردند.

نکته ها:

کلمه ی «عَتَوْا» به معنای بدترین نوع ظلم است. (۱)

روز قیامت را روز «لقاء» می نامند، چون در آن روز غفلت ها و جهل ها و موانع دیگر کنار می روند و همه ی مردم عظمت خدا را می بینند. «وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ» (۲)

پیام ها

۱ بی اعتقادی به معاد، مایه ی بهانه گیری در برابر انبیاست. «لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا» ...

۲ حتی امید به قیامت، برای سازندگی انسان و اطاعت از خداوند کافی است.

«لَا يَرْجُونَ»

...

۳ روز قیامت، روز ملاقات الطاف یا قهر الهی است. (تا مردم کدام یک را برای خود فراهم کرده باشند). «لِقَاءَنَا» ۴ کفار، فرشتگان را باور داشتند. «لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ» ۵ مادیگرایان، همه ی چیز را مادی می پندارند و به دنبال دیدن خداوند با چشم سر هستند. «نَرَى رَبَّنَا» ۶ سرچشمه ی طغیان و استکبار انسان، بلند پروازی های درونی اوست.

«اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ»

(از کوزه همان برون تراود که در اوست.)

١-١. تفسير مجمع البيان.

٢-٢. نور، ٢٥.

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۲]

اشاره

يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حَجْرًا مَّحْجُورًا (۲۲)

روزی که فرشتگان را می بینند، آن روز برای گناهکاران مژده ای نیست، (بلکه روز کیفر آنهاست) و (فرشتگان به مجرمان) می گویند: (بهشت برای شما) حرام و ممنوع است.

نکته ها:

در آیه قبل سخن از مستکبرانی بود که امیدی به قیامت نداشته و توقع نزول فرشتگان را داشتند، در این آیه می فرماید: فرشته بر آنان نازل خواهد شد، اما به جای آنکه حامل نور و وحی باشند، حامل سخت ترین تهدیدات خواهند بود و آن روز به فرموده ی امام باقر (علیه السلام) روز مرگ آنان است که خداوند به ملک الموت فرمان گرفتن روح کافران را می دهد و او جان آنان را می گیرد و همین که جان به گلویشان رسید، فرشتگان بر صورت و پشت آنها می زنند، سپس حضرت این آیه را تلاوت فرمودند. (۱)

کلمه ی «حجر» به معنای بازداشتن است و چون عقل، انسان را از تخلف بازمی دارد به آن «حجر» گفته می شود: «هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّئَلَّا يُحْجَرَ» (۲) و به منطقه ای که سنگ چینی شده باشد و مردم از رفت و آمد در آن منع شوند، «محجور» گفته می شود. بنا بر این «حَجْرًا مَّحْجُورًا» یعنی «منعا منعا».

دیدن خداوند محال است، ولی دیدن فرشته در شرایطی ممکن است. «يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ لِلْمُجْرِمِينَ» چنان که جای دیگر می خوانیم: در قیامت، فرشتگان به مؤمنان سلام می کنند، (۳) و دوزخیان از فرشته ی مأمور دوزخ استمداد می کنند. (۴)

ص: ۲۴۰

۱-۱. بحار، ج ۸، ص ۳۱۷.

۲-۲. فجر، ۵.

۳-۳. نحل، ۳۲.

۴-۴. غافر، ۴۹.

۱ فرشتگان، در شرایطی خاص دیده می‌شوند. «يَوْمَ يَرَوْنَ» ۲ مستکبرانی که توقع نزول فرشتگان را بر خود داشتند، هیچ گونه بشارتی از هیچ ناحیه‌ای دریافت نمی‌کنند. «لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۳]

اشاره

وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا (۲۳)

ما به سراغ هر عملی که (به عنوان خیرات) انجام داده اند می‌رویم و آن را غباری پراکنده می‌سازیم.

نکته‌ها:

«هَبَاءً»

خاک نرم را گویند و «مَنْثُورًا» یعنی پخش شده. قرآن کریم در جای دیگر عمل کفّار را به خاکستری تشبیه کرده است که باد تندی آن را پراکنده سازد. «مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَيَّ شَيْءٌ» (۱) و در آیه‌ای دیگر، کار کفّار به سراب تشبیه شده است، که انسان تشنه آن را آب می‌پندارد. (۲)

در روایات، مصداق کسانی که اعمالشان پوچ می‌شود، افرادی معرفی شده‌اند که اهل نماز و روزه‌اند، ولی از لقمه‌ی حرام پرهیز ندارند و یا نسبت به علی بن ابی طالب (علیهما السلام) و شیعیان او کینه و بغض دارند. (۳)

پیام‌ها

۱ در قیامت، اعمال انسان تجسم می‌یابد. «مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً» ...

۲ پوچ شدن بر همه کارهای مجرمین عارض می‌شود. «مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ ... هَبَاءً» ۳ تباه شدن عمل در برابر چشم انسان، از حسرت‌های او در قیامت است. «هَبَاءً» پس به کارها و تلاش‌های خود اطمینان نکنیم، شاید بدعاقبت شویم و اعمالمان بی‌اثر باشد.

ص: ۲۴۱

۱-۱. ابراهیم، ۱۸.

۲-۲. نور، ۳۹.

۳-۳. تفسیر کنز الدقائق و صافی.

۴ روح کار، انگیزه و نیت کسی است که آن را انجام می دهد و گر نه عمل منهای عقیده و اخلاص، بی نتیجه و پوچ است.
«هَبَاءٌ مَّثُورًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۲۴]

اشاره

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَ أَحْسَنُ مَقِيلًا (۲۴)

در آن روز، اهل بهشت جایگاه خوش و آسایشگاه نیکویی دارند.

نکته ها:

گاهی کلمه ی «خَيْرٌ» و «أَحْسَنُ» به معنای بهتر نیست، زیرا نقطه ی مقابلش اصلاً خوب نیست تا این بهتر باشد، نظیر «قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ» (۱) در این آیه نیز کلمه ی «خَيْرٌ» و «أَحْسَنُ» به معنای خوب و نیک است، زیرا آنچه که در آیه ی قبل از آن یاد شد، خوب نبود تا این بهتر باشد.

کلمه ی «مَقِيلًا» به معنای استراحت نیمروز است، خواه همراه خواب باشد یا نباشد. (۲)

پیام ها

۱ تشویق و بشارت، در کنار هشدار و انداز ضروری است. «هَبَاءٌ مَّثُورًا خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَ أَحْسَنُ مَقِيلًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۲۵ تا ۲۶]

اشاره

و يَوْمَ تَشَقُّقُ السَّمَاوَاتِ بِالْغَمَامِ وَ نُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنْزِيلًا (۲۵) الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ وَ كَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا (۲۶)

و روزی که آسمان با ابرها بشکافتد و فرشتگان فروآیند فروآمدنی.

در آن روز، فرمانروایی بر حق، از آن خدای رحمان است و روزی است که بر کافران سخت و سنگین است.

ص: ۲۴۲

۱-۱. جمعه، ۱۱.

۲-۲. تفسیر المیزان.

چون واسطه ها، عذرخواهی ها، اموال و اولاد، فامیل و مقام، هیچ یک برای نجات کافران کارساز نیست، لذا آن روز بر آنان سنگین است.

ممکن است کلمه ی «بِالْعَمَامِ» به معنای همراه با ابر باشد، یعنی آسمان همراه با ابرها شکافته می شود.

از کلمه ی «نُزِّلَ» استفاده می شود که نزول فرشتگان در روز قیامت، غیر منتظره و نزول خاصی است.

پیام ها

۱ آسمان در ابتدا دود بوده، «ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَ هِيَ دُخَانٌ» (۱) و در آینده نیز متلاشی خواهد شد. «تَشَقَّقُ السَّمَاءُ» ۲ جایگاه فرشتگان، آسمان هاست. «نُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ» ۳ مالکیت و حکومت خداوند، واقعی و حقیقی است، نه اعتباری و عارضی و ظالمانه. «الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ» ۴ قیامت روز جلوه ی رحمت الهی است. «الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ» ...

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۲۷ تا ۲۹]

اشاره

وَ يَوْمَ يَعْصُ الْأَطْلَامُ عَلٰیٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلاً (۲۷) يَا وَيْلَتَىٰ لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلاً (۲۸) لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَ كَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولاً (۲۹)

و روزی که ستمکار (مشرک) دو دست خود را (از روی حسرت) به دندان می گزد و می گوید: ای کاش با پیامبر همراه می شدم.

ای وای بر من! کاش فلانی را دوست خود نمی گرفتم.

ص: ۲۴۳

رفیق من بعد از آن که حق از طرف خدا برای من آمد، مرا گمراه ساخت. و شیطان هنگام امید، انسان را رها می کند.

نکته ها:

«خذلان» این است که انسان به حمایت کسی امید داشته باشد، ولی او انسان را رها کند.

به گفته ی روایات، رهبر الهی، مصداق ذکر است و گمراه کردن از ذکر «لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ» یعنی گمراه شدن از رهبر حق.

(۱)

اسلام برای دوستی و انتخاب دوست، سفارش های زیادی دارد و دوستی با افرادی را تشویق و از دوستی با افرادی نهی کرده است که این موضوع به بحث مستقلی نیاز دارد. برخی از عنوان های فرعی موضوع «دوست و دوستی» به این شرح است:

راه های شناخت دوست، مرزهای دوستی، ادامه ی دوستی، قطع دوستی، انگیزه های دوستی، آداب معاشرت با دوستان و حقوق دوست، که برای هر یک آیات و روایات بسیاری است و ما به گوشه ای از آنها اشاره می کنیم:

اگر در شناخت کسی به تردید افتادید، به دوستانش بنگرید که چه افرادی هستند. «فانظروا الی خلطائه» (۲) تنهایی، از رفیق بد بهتر است. (۳)

□
از پیامبر (صلوات الله علیه) پرسیدند: بهترین دوست کیست؟ فرمود: کسی که دیدارش شما را به یاد خدا بیندازد، و گفتارش به علم شما بیفزاید و کردارش یاد قیامت را در شما زنده کند. (۴)

حضرت علی (علیه السلام) فرمود: هنگامی که قدرتت از بین رفت، رفقای واقعی تو از دشمنان شناخته می شوند. (۵)

ص: ۲۴۴

۱-۱. تفسیر کنز الدقائق.

۲-۲. بحار، ج ۷۴، ص ۱۹۷.

۳-۳. بحار، ج ۷۷، ص ۱۷۳.

۴-۴. تفسیر قرطبی.

۵-۵. غرر الحکم.

حضرت علی (علیه السلام) فرمود: رفیق خوب، بهترین فامیل است. (۱)

در حدیث آمده است: دوست را در مورد غضب، درهم، دینار و مسافرت آزمایش کن. اگر در این آزمایش ها موفق شد، دوست خوبی است. (۲)

در شعر شاعران نیز درباره ی دوست و دوستی، بسیار سخن به میان آمده و به معاشرت و همنشینی با دوستان خوب بسیار سفارش شده است؛ همنشین تو از تو به باید تا تو را عقل و دین بیفزاید و از همنشینی با دوستان بد مذمت شده است، رفیق بد به مار خوش خط و خالی تشبیه شده است که زهری کشنده در درون دارد؛ تا توانی می گریز از یار بد یا دوست بد به ابر تیره ای تشبیه شده است که خورشید با آن عظمت را می پوشاند؛ با بدان منشین که صحبت بد

پیام ها

۱ حسرت های درونی در اعمال و رفتار انسان مؤثر است. «يَعِضُ الظَّالِمُ» ۲ رها کردن راه انبیا ظلم است. (ظلم به خود و ظلم به انبیا) «يَعِضُ الظَّالِمُ» ۳ عذاب قیامت بسیار سخت است. «يَعِضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ» (مشرک تنها یک انگشت و یا یک دست خود را گاز نمی گیرد، بلکه دو دست خود را گاز می گیرد) ۴ در قیامت، وجدان ها بیدار می شود. «يَعِضُ يَقُولُ» ۵ پشیمانی، دلیل بر اختیار انسان است و اگر کسی مجبور بود، پشیمانی معنا نداشت. «يَا لَيْتَنِي» ۶ دوستی های نامشروع امروز، فردای خطرناکی دارد. «يَا لَيْتَنِي» دوست در

ص: ۲۴۵

۱-۱. غرر الحکم.

۲-۲. بحار، ج ۷۴، ص ۱۸۰.

۷ ایمان به تنهایی کافی نیست، همراه بودن با انبیا نیز لازم است. «مَعَ الرَّسُولِ» ۸ ارتباط با انبیا هر چند اندک باشد، می تواند راه نجات باشد. «سَبِيلًا» ۹ دو دوستی در یک دل جا نمی گیرد. (دوستی پیامبر و دوستی انسان گمراه) «اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ ... لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا» ۱۰ دوستان منحرف، عوامل شیطانند. «فُلَانًا خَلِيلًا وَ كَانَ الشَّيْطَانُ» ۱۱ نام و شخص افراد مهم نیست، کارایی آنان مهم است. «فُلَانًا أَضَلَّنِي» ۱۲ نشانه ی دوست بد آن است که انسان را غافل کند. «أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ» ۱۳ گاهی عواطف دوستی، بر استدلال و منطق غلبه می کند. «أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي» ۱۴ خداوند با همه ی مردم اتمام حجت می کند. «بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۰]

اشاره

وَ قَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا (۳۰)

پیامبر (در روز قیامت از روی شکایت) می گوید: پروردگارا! قوم من این قرآن را رها کردند.

نکته ها:

این آیه، از گلایه ی پیامبر اسلام (صلوات الله علیه) سخن می گوید و آن حضرت چون «رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» است نفرین نمی کند.

امام رضا (علیه السلام) فرمود: دلیل آن که در نماز، قرآن می خوانیم آن است که قرآن از مهجوریت خارج شود. (۱)

در روایات آمده است: هر روز پنجاه آیه از قرآن را بخوانید و هدفتان رسیدن به آخر سوره نباشد، آرام بخوانید و دل خود را با تلاوت قرآن تکان دهید و هر گاه فتنه ها همچون شب

ص: ۲۴۶

تاریک به شما هجوم آوردند، به قرآن پناه برید. (۱)

به نظرم رسید اقرار بعضی بزرگان را درباره ی مهجوریت قرآن نقل کنم:

الف: ملا صدرا(ره) در مقدمه تفسیر سوره واقعه می گوید: بسیار به مطالعه کتب حکما پرداختم تا آنجا که گمان کردم کسی هستم، ولی همین که کمی بصیرتم باز شد، خودم را از علوم واقعی خالی دیدم. در آخر عمر به فکر رفتم که به سراغ تدبیر در قرآن و روایات محمّد و آل محمّد(علیهم السلام) بروم. یقین کردم که کارم بی اساس بوده است، زیرا در طول عمرم به جای نور در سایه ایستاده بودم. از غصه جانم آتش گرفت و قلبم شعله کشید، تا رحمت الهی دستم را گرفت و مرا با اسرار قرآن آشنا کرد و شروع به تفسیر و تدبیر در قرآن کردم، در خانه وحی را کوییدم، درها باز شد و پرده ها کنار رفت و دیدم فرشتگان به من می گویند:

«سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوا فِي خَالِدِينَ» . (۲)

ب: فیض کاشانی(ره) می گوید: کتاب ها و رساله ها نوشتم، تحقیقاتی کردم، ولی در هیچ یک از علوم دوائی برای دردم و آبی برای عطشم نیافتم، بر خود ترسیدم و به سوی خدا فرار و انابه کردم تا خداوند مرا از طریق تعمق در قرآن و حدیث هدایت کرد. (۳)

ج: امام خمینی(ره) در گفتاری از اینکه تمام عمر خود را در راه قرآن صرف نکرده، تأسّف می خورد و به حوزه ها و دانشگاه ها سفارش می کند که قرآن و ابعاد گوناگون آن را در همه ی رشته ها، مقصد اعلی قرار دهند تا مبادا در آخر عمر بر ایام جوانی تأسّف بخورند. (۴)

«هجر»، جدایی با عمل، بدن، زبان و قلب را شامل می شود. (۵)

رابطه ی میان انسان و کتاب آسمانی، باید دائمی و در تمام زمینه ها باشد، زیرا کلمه ی «هجر» در جایی به کار می رود که میان انسان و آن چیز رابطه باشد. (۶)

بنا بر این باید تلاشی همه جانبه داشته باشیم تا قرآن را از مهجوریت در آوریم و آن را در همه ی ابعاد زندگی، محور علمی و عملی خود قرار دهیم تا رضایت پیامبر عزیز اسلام را جلب کنیم.

ص: ۲۴۷

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. مقدمه تفسیر سوره واقعه.

۳-۳. رساله الانصاف.

۴-۴. صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۲۰

٥-٥. مفردات راغب.

٦-٦. التحقيق في كلمات القرآن.

نخواندن قرآن، ترجیح غیر قرآن بر قرآن، محور قرار ندادن آن، تدبیر نکردن در آن، تعلیم ندادنش به دیگران و عمل نکردن به آن، از مصادیق مهجور کردن قرآن است. حتی کسی که قرآن را فرا گیرد ولی آن را کنار گذارد و به آن نگاه نکند و تعهدی نداشته باشد، او نیز قرآن را مهجور کرده است. (۱)

پیام ها

۱ در قیامت یکی از شاکیان، پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) است. «وَقَالَ الرَّسُولُ» ۲ انتقاد از کسانی است که آگاهانه قرآن را کنار می گذارند. «اتَّخَذُوا»... و نفرمود:

«کان عندهم مهجوراً» ۳ جمع آوری و تدوین قرآن، در زمان شخص پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) انجام شده و لذا مورد اشاره و خطاب قرار گرفته است. «هَذَا الْقُرْآنُ» ۴ مهجوریت قرآن و گلابیه ی پیامبر و مسئولیت ما قطعی است. («قَالَ» فعل ماضی نشانه ی حتمی بودن است) ۵ تلاوت ظاهری کافی نیست، بلکه مهجوریت زدایی لازم است. «مَهْجُوراً»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۱]

اشاره

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا (۳۱)

و ما این گونه برای هر پیامبری دشمنی از گناهکاران قرار دادیم، و پروردگارت برای راهنمایی و حمایت تو کافی است.

پیام ها

۱ تضاد میان حق و باطل، در مدار اراده الهی است. «كَذَلِكَ جَعَلْنَا» ۲ ندای حق خواهی و حق گویی، همیشه مخالف داشته است. «لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا» ۳ با توجه به مشکلات دیگران، خود را تسلی دهید. «لِكُلِّ نَبِيٍّ»

ص: ۲۴۸

۴ انسان ابتدا به گناه آلوده می شود و کم کم دشمن انبیا می شود. «عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ» ۵ انسان با گناه، از مسیر حق جدا می شود. «مِنَ الْمُجْرِمِينَ» (کلمه ی «جرم» به معنای جدا شدن است).

۶ سختی ها و مخالفت ها، انسان را تربیت می کند. «جَعَلْنَا رَبَّكَ» ۷ تنها راه پیروزی بر دشمن، تمسک به هدایت و نصرت الهی است. «كَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا» ۸ در برابر مخالفین، بر خدا توکل کنیم. «كَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا» ۹ پروردگار برای حمایت و هدایت کافی است، دل بستن به دیگران چرا؟ «كَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا» ۱۰ انبیا نیز به هدایت الهی نیازمندند. «كَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا» ۱۱ انسان در درگیری های حق و باطل، به دو چیز نیاز دارد: یکی هدایت و دیگری قدرت. «هادیا و نصیرا» ۱۲ هدایت و نصرت از شئون ربوبیت خداوند است. «بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۲]

اشاره

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُبِّئَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا (۳۲)

و کسانی که کفر ورزیدند، (بهانه ی دیگری آورده و) گفتند: چرا (تمام) قرآن یک جا بر او نازل نشده است؟ (غافل از آن که ما این گونه (نازل کردیم) تا دل تو را به وسیله ی آن استوار کنیم و آن را به تدریج و آرامی بر تو خواندیم.

نکته ها:

اشاره

بهانه جویان، هر لحظه بهانه ی جدیدی می گرفتند. گاهی می گفتند: چرا به ما وحی نمی شود؟ گاهی می گفتند: چرا فرشته وحی را نمی بینیم؟ چرا پیامبر سرمایه و کاخ و طلا ندارد؟ و گاهی می گفتند: چرا قرآن یک جا نازل نمی شود؟ در حالی که قرآن دارای دو نزول است: یکی نزول دفعی که در شب قدر بر قلب پیامبر نازل

شده است و دیگری نزول تدریجی که به مناسبت های مختلف در طول بیست و سه سال نازل شده است.

آثار و دلایل نزول تدریجی قرآن:

- ۱ نزول تدریجی، عامل ارتباط دائمی و مستمر پیامبر اکرم با سرچشمه ی وحی و مایه ی استواری او در راه است و بیانگر آن است که رسالت یک جرّقه ی مقطعی نیست.
- ۲ دین زنده و جامع آن است که با حوادث و مناسبت ها ارتباطی نیرومند داشته باشد، و حوادث و مناسبت ها هم به مرور پیدا می شود، نه یک دفعه.
- ۳ انجام همه ی اوامر و ترک همه ی نواهی یک دفعه برای عموم مردم سخت بود و سبب عُسر و حَرَج می شد.
- ۴ چون هر سوره و آیه ی قرآن به تنهایی یک معجزه است، بنا بر این نزول تدریجی آن به منزله ی چندین معجزه ی پی در پی و هر معجزه ای مایه ی تسلی قلب پیامبر در برابر آزار دشمنان است.
- ۵ نزول هر آیه به مناسبت نیازی که پیدا می شود با نزول همه ی آیات بدون در نظر گرفتن نیازها، تفاوت بسیار است.
- ۶ بعضی آیات پاسخ سؤالات مردم است، پس اول باید سؤالش مطرح شود تا بعد آیه ای در پاسخ آن نازل شود.
- ۷ بعضی آیات و احکام برای مدّتی معین نازل شده است، لذا باید آیه ی ناسخ نازل شود.

ترتیل چیست؟

پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) فرمود: ترتیل آن است که قرآن را با بیان روشن بخوانید، (نه مثل شعر، نه مثل نثر)، هنگام برخورد بر لطایف آن توقّف کنید، روح و دل خود را صفا دهید و هدف شما در تلاوت، رسیدن به آخر سوره نباشد. (۱)

حضرت علی (علیه السلام) فرمود: مراد از ترتیل، رعایت موارد وقف و ادای حروف است. (۲)

ص: ۲۵۰

۱-۱. تفسیر مجمع البیان.

۲-۲. تفسیر کنز الدقائق و منهج الصادقین.

امام صادق (علیه السلام) فرمود: ترتیل، یعنی زیبا و آرام خواندن قرآن، مکث کردن در آن و پناه بردن به خداوند در هنگام تلاوت آیات مربوط به آتش و عذاب، و دعا کردن هنگام برخورد با آیات بهشت و درخواست بهشت از خدای مهربان. (۱)

پیام ها

۱ رهبر باید قلبی مطمئن، استوار و آرام داشته باشد. «لِنُبَيِّنَ بِهٖ فَوَادِكُمْ» ۲ نتیجه ی تربیت نبوی آرامش دلهاست، نه تعلیم و کسب اطلاعات. «لِنُبَيِّنَ بِهٖ فَوَادِكُمْ» ۳ آموزش و تربیت باید تدریجی باشد. «وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۳]

اشاره

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا (۳۳)

و هیچ مثلی (از بهانه ها و طعنه ها) برای تو نیاورند، مگر آن که پاسخ به حقّ و بهترین بیان را برای تو آوردیم.

نکته ها:

قرآن کریم در این آیه خطاب به پیامبر (صلوات الله علیه) می فرماید: حرف مخالفان، یا باطل است که ما در برابر آن برای تو سخن حقّ می آوریم و یا حقّ است که ما سخن بهتر و جامع تر از حقّ آنان برای تو بازگو می کنیم.

پیام ها

- ۱ قرآن، کتاب جامعی است و به همه ی ایرادها پاسخ می دهد. «وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ» ...
- ۲ انبیا با مخالفان درگیر بودند و از راه استدلال با آنان رفتار می کردند. «لَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ» ...

ص: ۲۵۱

۳ خداوند از انبیا دفاع می کند و در برابر سخنان باطل کفار، کلام حق را مطرح می کند. «وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ» و نفرمود: «جئت» ۴ سخن و ادله ی مخالفان استحکام ندارد. «بِمَثَلٍ» ۵ حق بر باطل پیروز است. «لَا يَأْتُونَكَ ... إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَ أَحْسَنَ تَفْسِيرًا» ۶ هدف انبیا، استقرار حق است. «جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ» ۷ سخن باید منطقی و حق باشد. «جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ» ۸ علم و سخن پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) از جانب خداست. «جِئْنَاكَ» ...

۹ گفتار و اعتراض دیگران را با کلام بهتر جواب دهیم. «وَ أَحْسَنَ تَفْسِيرًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۳۴]

اشاره

الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا (۳۴)

کسانی که بر صورت هاشان به سوی جهنم محشور می شوند، آنان بدترین مکان را دارند و منحرف ترین راه را می روند.

پیام ها

۱ تحقیر انبیا، سبب تحقیر خود در قیامت است. «يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ» ۲ گمراه ترین مردم کسانی اند که در برابر انبیا اشکال تراشی می کنند. «أَضَلُّ سَبِيلًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۳۵ تا ۳۶]

اشاره

وَ لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ وَ جَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا (۳۵) فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا (۳۶)

و همانا به موسی کتاب (تورات) دادیم و برادرش هارون را کمک و همراه او قرار دادیم.

پس به آن دو گفتیم: (برای اتمام حجّت) به سوی قومی که آیات ما را تکذیب کردند بروید. آن گاه آنان را (به خاطر عنادشان) به سختی قلع و قمع کردیم.

ص: ۲۵۲

کلمه ی «تدمیر» از «دمار» به معنای هلاکت اعجاب انگیز است. (۱)

شیوه های تبلیغ و تربیت در قرآن متفاوت است؛ در یک جا می فرماید: باید به سراغ منحرفان رفت، «اذهبنا» و در جای دیگر می فرماید: باید فرمان داد تا آنان خود حاضر شوند و غرورشان شکسته شود. چنان که حضرت سلیمان به ملکه ی سبا چنین فرمان داد: «وَ أَتُونِي مُسْلِمِينَ» (۲) یعنی با تسلیم کامل، در برابر ما حاضر شوید.

پیام ها

۱ تا با کتاب آسمانی انس نگیریم، حق تبلیغ به دیگران را نداریم. «آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ ... اِذْهَبْنَا» ۲ جانشین انبیا را نیز باید خداوند تعیین کند. «جَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ» ...

۳ در مسئولیت های بزرگ، به وجود وزیر و همکار نیاز است. «جَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيْرًا» ۴ در برخی از دوره ها، انبیا متعدّد بودند، ولی رهبر یکی بود. «هَارُونَ وَزِيْرًا» ۵ در تبلیغ، گاهی باید افرادی را اعزام کرد تا با هم تبلیغ کنند. «اِذْهَبْنَا» ۶ اتمام حجّت با گمراهان لازم است. «اِذْهَبْنَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا» ۷ انکار و لجاجت مردم، مانع لطف خداوند نیست. (پیامبر را برای هدایت آنان می فرستد) «اِذْهَبْنَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا» ۸ تکذیب پیامبر، تکذیب خداست. «كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا» ۹ نتیجه ی تکذیب حق، قلع و قمع شدن است. «فَدَمَّرْنَاَهُمْ» ۱۰ نقل تاریخ و سرگذشت کفار قبل و بیان هلاکت آنان، زمینه ای برای هشدار و نهی از منکر کفار امروز است. «فَدَمَّرْنَاَهُمْ»

ص: ۲۵۳

۱-۱). التحقیق فی کلمات القرآن.

۲-۲). نمل، ۳۱.

اشاره

وَ قَوْمِ نُوحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَفْنَاهُمْ وَ جَعَلْنَا لَهُمُ لِلنَّاسِ آيَةً وَ أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا (۳۷)

و قوم نوح که پیامبران را تکذیب کردند، غرق نمودیم و آنان را برای مردم (تاریخ) عبرت قرار دادیم و برای ستمکاران عذابی دردناک آماده نمودیم.

پیام ها

۱ تکذیب یک پیامبر به منزله ی تکذیب همه ی پیامبران است. «وَ قَوْمِ نُوحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ» ۲ تاریخ، درس عبرت است. «جَعَلْنَا لَهُمُ لِلنَّاسِ آيَةً» ۳ سرنوشت انسان ها به دست خودشان است. «كَذَّبُوا ... أَغْرَفْنَاهُمْ» ۴ تکذیب انبیا، ظلم است. «وَ أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ» ۵ تکذیب انبیا، هم قهر دنیوی دارد، «أَغْرَفْنَاهُمْ» هم عذاب اخروی. «عَذَابًا أَلِيمًا»

اشاره

وَ عَادًا وَ ثَمُودَ وَ أَصْحَابَ الرُّسِّ وَ قُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا (۳۸) وَ كَلَّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَ كَلَّا نَبْزُونَا تَنْبِيرًا (۳۹)

و قوم عاد و ثمود و اصحاب رس و نسل های فراوان میان آنان را (هلاک کردیم).

و برای هر یک نمونه هایی (برای پند گرفتن) آوردیم (و چون عبرت نگرفتند) همه را به سختی نابود کردیم.

نکته ها:

اشاره

«قرون» جمع «قرن»، در اصل به معنای جمعیتی است که در یک زمان با هم زندگی می کنند و به چهل تا صد سال هم یک قرن گفته اند. «تَنْبِيرًا» از دست دادنِ بزرگی و سرنگون شدن است، به صورتی که به نابودی و هلاکت کشیده شود. (۱)

ص: ۲۵۴

درباره ی قوم «رس» در تفاسیر مطالب زیادی آمده است از جمله: آنان همان قوم شعیب هستند، یا این که «رس» شهری است در «یمامه»، یا چاهی است در «انطاکیه» یا همان «رود ارس» است و یا غیر آن، ولی در کتاب «عیون اخبار الرضا» می خوانیم:

امام رضا (علیه السلام) فرمود: شخصی از حضرت علی (علیه السلام) درباره ی «اصحاب رس» پرسید، امام (علیه السلام) پاسخ داد: بعد از طوفان نوح، درختی به نام «شاه درخت» غرس شد. مردم (این درخت را مقدّس می دانستند و) در اطرافش دوازده قریه بنا کردند. نام قریه ها به نام ماه های ایرانی بود: فروردین، اردیبهشت، خرداد تا دوازده ماه، آنان هر ماه در یکی از قریه ها جشن و عید می گرفتند، البته در قریه ی اسفند، عیدشان با شکوه تر بود و جمعیت بیشتری جمع می شدند. در آن مراسم جشن، درختی را آتش می زدند و همین که دودش بالا می رفت به گریه و زاری می افتادند.

خداوند پیامبری برای آنان فرستاد و آنان را ارشاد کرده، او را تکذیب کردند، پیامبرشان نفرین کرد و آن درخت مقدّسشان خشک شد. پس از آن چاه عمیقی حفر کردند و پیامبر خدا را در آن افکندند و او را این گونه به شهادت رساندند. (۱)

و در نهج البلاغه می فرماید: «این اصحاب مدائن الرس الذین قتلوا الانبیاء»

پیام ها

۱ سنّت الهی فرستادن رسولان برای هدایت مردم و هلاکت تکذیب کنندگان آنان بوده است. «كَذَّبُوا الرَّسُلَ أَعْرَفْنَاهُمْ ... وَ عَادًا وَ ثَمُودَ» ...

۲ خداوند با همه ی امت ها اتمام حجّت کرده است. «وَ كَلَّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ» ۳ قهر و غضب خداوند بر کفار، یکی از سنّت های الهی است. «وَ كَلَّا تَبَرَّنَا تَبِيرًا»

ص: ۲۵۵

اشاره

وَ لَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أَمْطَرْنَا مَطَرًا سَوِيًّا فَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا (۴۰)

همانا (مشرکان مکه به هنگام مسافرت به شام) بر منطقه ای که باران بلا- بر آن باریده بود (و سنگباران شده بودند) گذر کردند. آیا آن را نمی دیدند (تا پند گیرند؟) چرا، (منطقه ی قوم لوط را دیدند ولی عبرت نگرفتند زیرا) آنان به قیامت و رستاخیز امید و ایمانی نداشتند.

نکته ها:

مراد از قریه ای که باران بلا بر آن باریده، قریه ی قوم لوط است که بارانی از سنگ بر آن بارید، و به فرموده ی امام باقر (علیه السلام) نام منطقه ی آنان، «سدوم» بوده است. (۱)

پیام ها

۱ آثار باستانی می تواند وسیله ی عبرت باشد. «أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا» (نقل تاریخ و بیان سرگذشت گمراهان، زمینه ای برای تبلیغ، تربیت و نهی از منکر است.) هر که ناموخت از گذشت روزگار هیچ ناموزد ز هیچ آموزگار ۲ گردنکشی در برابر حق و استمرار بر کفر، مانع دریافت حق است. «أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ» ۳ تنها کسانی که نور امید در دل دارند و قیامت را باور دارند، از حوادث و جرقه ها استفاده می کنند. «بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا»

اشاره

وَ إِذَا رَأَوْكَ إِِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًّا أَوْ هَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا (۴۱)

و هر گاه (کفار) تو را ببینند، جز به مسخره ات نگیرند، (حرف آنان این است که) آیا این همان کسی است که خداوند او را پیامبر قرار داده است؟

ص: ۲۵۶

۱ کسی که لجاجت و غرور دارد، حق را نمی پذیرد. «إِلَّا هُزُواً» ۲ تمسخر و تحقیر انبیاء، شیوه ی دائمی کفار است. «وَ إِذَا رَأَوْكَ ... أَ هَذَا الَّذِي» ...

۳ کفار با انکار شخص پیامبر، رسالت را زیر سؤال می بردند. «أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ» ...

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۲]

اشاره

إِنْ كَادَ لَيُضِلَّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا (۴۲)

اگر ما بر پرستش بت ها مقاومت نمی کردیم، نزدیک بود که (این شخص) ما را از خدایانمان منحرف کند. آن گاه که عذاب را ببینند خواهند دانست که چه کسی گمراه تر است.

پیام ها

۱ مشرکین به تأثیر سخنان پیامبر اسلام اعتراف دارند. «لَيُضِلَّنَا عَنْ آلِهَتِنَا» ۲ گاهی انسان چنان واژگون فکر می کند که هدایت را گمراهی می پندارد. «لَيُضِلَّنَا عَنْ آلِهَتِنَا» ۳ کسانی که یک خدای با شعور را نپذیرند، چندین بت بی شعور را به عنوان خدا خواهند پذیرفت. «آلِهَتِنَا» ۴ صبر و مقاومت در همه جا ارزش نیست، گاهی یکدندگی و لجاجت است، همچون صبر و مقاومت در گمراهی و انحراف. «صَبْرُنَا» ۵ برنامه های اسلام، انسان های غیر لجوج را جذب می کند و تنها لجوجان محروم می ماندند. «لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۳]

اشاره

أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا (۴۳)

آیا کسی که هوای نفس خود را معبود خود قرار داده است دیده ای؟ آیا تو می توانی وکیل او باشی (و به دفاع از او برخیزی و او را هدایت کنی)؟

به هر معبودی غیر از حقّ، هوی گفته می شود. (۱)

هوی پرستی از نظر قرآن و روایات:

هواپرستی، سرچشمه غفلت است. «وَلَا تَطْعَمَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبُهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ» (۲) هواپرستی، سرچشمه ی کفر است. «مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ» (۳) هواپرستی، بدترین انحراف است. «وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ» (۴) هواپرستی، مانع قضاوت عادلانه است. «فَإِخْرُكُم بَيْنَ الدَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ» (۵) هواپرستی، سرچشمه ی فساد است. «لَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ» (۶) هواپرستی، سرچشمه ی غصّه هاست.

هواپرست، ایمان ندارد.

هواپرست، بی عقل است.

آغاز فتنه ها پیروی از هوسها و ایجاد بدعت ها می باشد.

هوا و هوسها انسان را کر و کور کرده و قدرت تشخیص حقّ از باطل را می گیرد.

شجاع ترین مردم کسانی هستند که بر هوس های خود غلبه کنند.

پیامبر (صلوات الله علیه) فرمود: هوی را بدان سبب هوی نامیده اند که صاحب خود را فرو می افکند. (۷)

پیام ها

۱ ریشه ی بت پرستی، هواپرستی است. «صَبَرْنَا عَلَيْهَا اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوَاهُ» ۲ خداجویی در فطرت هر انسانی وجود دارد، لکن او در مصداق و یافتن حقّ گرفتار اشتباه می شود. «اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوَاهُ» ۳ انبیا مسئولیتی در هدایت اجباری هواپرستان ندارند. «أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا»

ص: ۲۵۸

۱-۱. تفسیر قرطبی.

۲-۲. کهف، ۲۸.

۳-۳. طه، ۱۶.

۴-۴. قصص، ۵۰.

۵-۵. ص، ۲۶.

۶-۶. مؤمنون، ۷۱.

۷-۷. مجموعه احادیث از میزان الحکمه می باشد.

۴ انسان دارای اختیار است. «أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا» ۵ تربیت و ایمان باید بدون اجبار و اکراه باشد. «أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۴]

اشاره

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا (۴۴)

آیا گمان می‌کنی که اکثر کفار (حق را) می‌شنوند و (در آن) می‌اندیشند؟ آنان جز مانند چهارپایان نیستند، بلکه گمراه‌ترند. (زیرا ارزش انسان به تعقل و بینش اوست).

نکته‌ها:

قرآن به هنگام انتقاد از کفار، کلمه‌ی اکثر را به کار می‌برد تا حساب آن دسته را که هدایت می‌شوند از باقی جدا کند.

سؤال: چرا انسان منحرف از چهارپایان بدتر است؟ پاسخ: ۱ حیوان نمی‌تواند بیش از آنچه که هست رشد کند، ولی انسان می‌تواند و زمینه و امکانات رشد کاملاً برای او فراهم است.

۲ حیوان عقل ندارد تا خوب و بد را بفهمد و حق و باطل را بشناسد، ولی انسان‌های منحرف با داشتن عقل، آن را زیر پا گذارده و بر اساس هوس عمل می‌کنند.

۳ حیوان از یک‌گزینه‌ی ثابت پیروی می‌کند، ولی انسان منحرف از صدها هوی و هوس.

۴ انسان منحرف، هم کج می‌رود و هم انحراف خود را توجیه می‌کند.

۵ حیوان، نسبت به کسی که به او محبت کند رام است، ولی انسان منحرف نسبت به خدای مهربان کفر می‌ورزد و بسیار ناسپاس است.

۶ حیوانات، تسبیح آگاهانه دارند؛ «كُلُّ قَدْ عَلِمَ صِلَاتَهُ وَ تَسْبِيحَهُ» (۱) اما انسان‌های منحرف، اهل ذکر و تسبیح نیستند و از خدا غافل‌اند.

ص: ۲۵۹

۷ حیوانات، استحقاق عذاب الهی را ندارند، ولی انسان منحرف به قهر او گرفتار خواهد شد. در حدیث آمد که یزدان مجید آن دو قوم آسوده از جنگ و خراب آدمی زاده طرفه معجونی است

پیام ها

۱ انسان برای هدایت خود باید به رهنمودهای پیامبر درونی، (عقل) و پیامبر بیرونی گوش فرا دهد. «أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمِعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ» ۲ کفر و نپذیرفتن دعوت انبیا، بی خردی است. «أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمِعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ» ۳ انسان که خلیفه ای خدا می باشد، با نادیده گرفتن فطرت خود از حیوان نیز پست تر می شود. «إِنَّ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۴۵ تا ۴۶]

اشاره

أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا (۴۵) ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا (۴۶)

ص: ۲۶۰

آیا به (قدرت) پروردگارت نمی نگری که چگونه سایه را گسترده است؟ و اگر می خواست آن را ساکن (و ثابت) قرار می داد (تا همیشه شب یا بین الطلوعین باشد) سپس خورشید را دلیل و نمایانگر آن قرار دادیم.

سپس آن سایه را (اندک اندک) به سوی خود جمع می کنیم.

نکته ها:

امام باقر (علیه السلام) فرمود: مراد از سایه گسترده در آیه، سایه ی ما بین طلوع فجر و طلوع خورشید است. (۱) گرچه بعضی مراد از سایه را سایه ی شب یا بعد از ظهر گرفته اند، ولی با توجه به جمله بعد که می فرماید: «ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا»، سخن امام مورد قبول است. کیف مدّ الظل نقش اولیاست

پیام ها

۱ بهترین راه خداشناسی برای همگان، تفکر در پدیده های هستی است که بر اساس حکمت الهی آفریده شده اند. «أَلَمْ تَرَ» ۲ گردش زمین به دور خود و خورشید تصادفی نیست، حکیمانه و مدبرانه است. «أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ» ۳ انسان غرق در نعمت هاست، ولی با دیده ی عبرت به آنها نمی نگرد. «أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ» ۴ گستردگی و طولانی شدن مدّت سایه به خاطر پرورش و رشد و شکوفایی است. «رَبِّكَ ... مَدَّ الظِّلَّ» (اگر نور، مستقیم و یا سایه دائمی بود، یا همگی

ص: ۲۶۱

می سوختند و یا منجمد می شدند.) ۵ گرچه خداوند قدرت دارد که در طبیعت، تغییر و تحوّل شدید ایجاد کند، ولی خداوند سنت خود را ترک نمی کند. «وَلَوْ شَاءَ» ۶ تداوم گردش هستی به دست اوست. «وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا» ۷ شناخت سایه با وجود خورشید و نور ممکن است، زیرا هر چیزی با وجود ضدش شناخته می شود. «ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا» ۸ حرکت هستی و عملکرد طبیعت، عمل خداست. «مَرَدًّا جَعَلْنَا قَبْضَانًا» ۹ همان گونه که آفرینش جهان به تدریج و آرامی و در شش مرحله صورت گرفته است، تغییر آن نیز به تدریج خواهد بود. «قَبْضًا يَسِيرًا» ۱۰ گرفتن هیچ چیز برای خدا سخت نیست. «قَبْضًا يَسِيرًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۴۷]

اشاره

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا (۴۷)

و او کسی است که شب را برای شما پوشش و خواب را آرام بخش گردانید و روز را زمان برخاستن (و تلاش) شما قرار داد.

نکته ها:

در قرآن کریم از چند چیز به عنوان «لباس» یاد شده است: شب، «جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِبَاسًا» (۱)، همسر؛ «هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ» (۲) و تقوا «وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذِكْرٌ خَيْرٌ» (۳) «سبت» یعنی قطع و تعطیل کار. به استراحت بعد از تلاش نیز «سبت» می گویند. (۴) «نُشُورًا» از «نشر»، به معنای پخش شدن مردم در روز برای کار و تلاش است.

ص: ۲۶۲

۱-۱. فرقان، ۴۷.

۲-۲. بقره، ۱۸۷.

۳-۳. اعراف، ۲۶.

۴-۴. التحقيق في كلمات القرآن.

۱ گردش شب و روز تصادف نیست، اهداف و برنامه های حکیمانه ای در آن نهفته است. «جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَ النَّوْمَ سُيَاتًا»
 ۲ پدیده ی شب، یک نعمت الهی برای بشر است. «لَكُمْ» ۳ خواب و بیداری خود را با طبیعت هماهنگ کنیم. «اللَّيْلَ لِبَاسًا وَ
 النَّوْمَ سُيَاتًا» تاریکی و سکوت، در ایجاد آرامش مؤثرند، چنان که وجود نور در تلاش و جنب و جوش انسان، مؤثر است.

۴ شب، حافظ جسم و سلامتی است، چنان که لباس، حافظ بدن است. «اللَّيْلَ لِبَاسًا» ۵ گردش شب و روز و آرامش در شب و تلاش در روز، نشانه ی ربوبیت خداوند است. «رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ ... وَ هُوَ الَّذِي ...»

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۴۸ تا ۴۹]

اشاره

وَ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا (۴۸) لِنُحْيِيَ بِهِ بَلَدَةً مَيِّتًا وَ نُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَ
 أَنْاسِيَ كَثِيرًا (۴۹)

و او خداوندی است که بادها را مژده ای پیشاپیش (باران) رحمتش فرستاد و از آسمان، آبی پاکیزه کننده فرو فرستادیم.

تا به وسیله ی آن سرزمین مرده (و پژمرده و خشک) را زنده گردانیم و آن را به چهارپایان و مردمان بسیار از مخلوقات خود بنوشانیم.

نکته ها:

«طَهُورًا»

چیزی را گویند که هم در نهایت پاکی است و هم پاک کننده می باشد. کلمه ی «بلد» به معنای سرزمین است، خواه شهر باشد یا روستا و مزرعه، به دلیل آیه ی ۵۸ سوره اعراف که می فرماید: «وَ الْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ لِبَاتِهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ» سرزمین نیکو با اذن پروردگارش گیاه خود را بیرون می آورد، و روشن است که روئیدن گیاه مخصوص شهر

نیست. کلمه ی «أَنْسَى» جمع «انسی» مرادف معنای «انسان» است.

چون معنی «بلد» و «بَلَدَةٌ» یکی است، در توصیف آن فرمود: «مَيْتًا» و فرمود: «میته» (۱) در استفاده از آب، بیشترین سهم به کشاورزی اختصاص دارد، بعد حیوانات بیشترین استفاده را از آن می برند و سپس انسان ها. به خاطر همین، در آیه ی شریفه ابتدا از کشاورزی و احیای زمین یاد شده است، سپس از حیوانات، آن گاه از انسان.

بادها فواید بسیاری دارند از جمله: هوا را لطیف می کنند، ابرها را انتقال می دهند، حرارت را کم می کنند و گیاهان را بارور می سازند.

پیام ها

۱ حرکت بادها، به اراده ی خداوند است. «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ» ۲ بادها انواع مختلفی دارند و گاهی با باران ملازمند. «أَرْسَلَ الرِّيحَ ... أَنْزَلْنَا» ...

۳ نزول باران از ابر با اراده ی خداوند است. «أَنْزَلْنَا» ۴ آب هم پاک است و هم پاک کننده، جسم آدمی و اشیای دیگر را پاک می کند و در وضو و غسل نیز مایه ی پاکی روح انسان است. «طَهُورًا» ۵ زندگی بشر مرهون نباتات و حیوانات است. (زنده شدن زمین و سیرابی چارپایان، قبل از سیراب شدن انسان آمده است) ۶ کارهای خدا از طریق اسباب طبیعی صورت می گیرد. «أَرْسَلَ الرِّيحَ أَنْزَلْنَا لِنُحْيِيَ»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۰]

اشاره

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيهِمْ لِيَذَكَّرُوا فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا (۵۰)

و همانا ما آن (آیات قرآن یا ابر و باران) را در میانشان گونه گونه کردیم تا شاید به یاد خدا بیفتند اما اکثر مردم سر باز زدند و ناسپاسی کردند.

نکته ها:

ممکن است مراد از «تصریف» نقل و انتقال باران باشد، یعنی باران را به صورت مکرر و

ص: ۲۶۴

پراکنده فرستادیم، گاهی با قطرات ریز و گاهی با قطرات درشت، گاهی تند و گاهی کند و همه ی این تغییرها و تنوع ها برای تذکر و شکرگزاری است، اما صد حیف که...

و ممکن است مراد از جمله ی «صَيَّرَفْنَا بَيْنَهُمْ» تکرار و بیان نقل های گوناگون آیات قرآن باشد، که این معنا در قرآن زیاد آمده است. «و الله العالم»

پیام ها

۱ یادآوری باید مکرر و متنوع باشد. «صَيَّرَفْنَا» ۲ قرآن، کتاب هدایت است و تکرار و تذکر لازمه ی هدایت. «صَيَّرَفْنَا» ... لِيَذَّكَّرُوا» ۳ یادآوری نعمت ها، شکر نعمت هاست و غفلت از آنها، کفران آنهاست.

«لِيَذَّكَّرُوا»

... كُفُورًا» ۴ شاكران نعمت ها، كم هستند. «فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۱]

اشاره

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا (۵۱)

و اگر می خواستیم در هر آبادی، (پیامبر و) هشداردهنده ای برمی انگیزیم (تا کار تو سبک شود، ولی این کار لزومی نداشت).

نکته ها:

این آیه به نوعی بیانگر خاتمیت پیامبر اسلام و جامعیت مکتب اوست، چرا که می فرماید: در کنار تو هیچ پیامبری در هیچ کجا مبعوث نشده است، زیرا در مکتب و شخصیت تو توان اداره ی کل جامعه هست و نیازی به دیگری نیست. تو دارای چنان مقامی هستی که با وجود تو پرونده ی نبوت خاتمه می یابد.

پیام ها

۱ گرچه برای هر امتی رهبری لازم است، «وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ» (۱) ولی

ص: ۲۶۵

اگر در هر قریه ای یک پیامبر بود، این کار به وحدت رهبری امت ضربه می زد.

«وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا»

...

۲ رسالت امری توقیفی است، نه قراردادی و انتخابی. «وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا» ...

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۲]

اشاره

فَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا (۵۲)

پس، از کافران پیروی نکن و به وسیله ی قرآن (یا ترک پیروی از آنان) با آنان به جهادی بزرگ پرداز.

نکته ها:

برخورد ما با کفار چند مرحله دارد:

اول: عدم اطاعت از آنان. «فَلَا تُطِيعِ» دوّم: مبارزه و جهاد. «وَجَاهِدْهُمْ» جهاد و مبارزه نیز چند قسم است: جهاد با شمشیر که جهاد اصغر است، جهاد علمی با منطق قرآن و پاسخ دادن به شبهات دشمنان که جهاد کبیر است.

پیام ها

۱ سازش با کفار ممنوع است. «فَلَا تُطِيعِ» (هر گونه تقاضای انحرافی کفار را با قاطعیت رد کنید) ۲ زمانی می توانید در برابر کفار، مستقل و مقاوم و با صلابت باشید که متمرکز باشید. «لَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا فَلَا تُطِيعِ» یعنی اکنون که رهبری در وجود یک پیامبر متمرکز است، شما نیرومندید، پس سازش نکنید.

۳ پیروی نکردن از کفار کافی نیست، جهاد لازم است، آن هم جهادی بزرگ و همه جانبه. «فَلَا تُطِيعِ... وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا» ۴ مبارزه ی منفی، یکی از شیوه های مبارزه است. (با ترک اطاعت از کفار، با آنان جهاد کن) «فَلَا تُطِيعِ... وَجَاهِدْهُمْ» ۵ قرآن بهترین ابزار جهاد علمی و فرهنگی و نیرومندترین وسیله ی بحث و

مواجهه با دشمنان اسلام است. «جَاهِدُهُمْ بِهِ» ۶ دشمنان شما برای تهاجم فرهنگی و فکری تلاش‌ها دارند، شما هم بیکار نباشید. «جَاهِدُهُمْ» طرفینی است.

۷ جهاد علمی و منطقی علیه کفر و شرک، بزرگ‌ترین جهاد است. «جِهَاداً كَبِيراً»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۳]

اشاره

وَ هُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَ هَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَ جَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخاً وَ حِجْراً مَحْجُوراً (۵۳)

و او خدایی است که دو دریا را به هم پیوست، این یکی شیرین و گوارا و آن دیگری شور و تلخ و میان این دو حایلی قرار داد که همیشه از هم جدا باشند.

نکته‌ها:

کلمه ی «مَرَجَ» به معنای مخلوط کردن و دو دریا را روان ساختن است تا بیکدیگر برسند. (۱) «عَذْبٌ»، یعنی گوارا و «فُرَاتٌ» به آب بسیار گوارا متمایل به شیرین می‌گویند. «مِلْحٌ» یعنی شور و «أُجَاجٌ» یعنی آب بسیار شور که متمایل به تلخی باشد.

پیام‌ها

۱ خدایی که اجازه نمی‌دهد آب گوارا و آب شوری که در کنار یکدیگرند با هم مخلوط شوند، چگونه اجازه می‌دهد حق و باطل و کفر و ایمان، آمیخته شوند؟ «فَلَا تُطْعِ الْكَافِرِينَ وَ جَاهِدُهُمْ بِهِ جِهَاداً كَبِيراً ... مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ» ...

۲ با اراده ی خداوند حتی اگر مایعات در کنار هم باشند با یکدیگر مخلوط نمی‌شوند. «جَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخاً»

ص: ۲۶۷

۱-۱). چنان که در آیه ۱۹ سوره ی الرّحمن می‌خوانیم: «مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ».

اشاره

وَ هُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَ صِهْرًا وَ كَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا (۵۴)

و او کسی است که انسان را از آب آفرید و او را دارای پیوند نسبی و سببی گردانید (و نسل او را از این دو طریق گسترش داد)، و پروردگار تو همواره تواناست.

نکته ها:

مراد از آب در این آیه، نطفه ی انسان است، به دلیل آیه ی: «أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ» (۱) و آیه ی: «خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ» (۲) «نسب» پیوندی است که از طریق زاد و ولد به وجود می آید، نظیر پیوند پدر و فرزند و برادران با یکدیگر. کلمه ی «صِهْرًا» به معنای داماد است و دامادی پیوندی است که بین یک مرد و یک خانواده دیگر به وجود می آید، مانند پیوند داماد با بستگان همسرش که در اصطلاح به آن خویشاوندی سببی می گویند.

پیام ها

۱ هم انسان از آب است، «خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا» هم حیوان، «وَ اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ» (۳) و هم سایر موجودات زنده. «وَ جَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ» (۴) همه ی انسان ها از یک ماده آفریده شده اند، «خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا» پس امتیازات و برتری های نژادی پوچ است.

۳ انسان موجود با عظمتی است. «بَشَرًا» (تنوین نشانه عظمت است) ۴ زندگی انسان بر اساس پیوندهای سببی و نسبی شکل می گیرد. «نَسَبًا وَ صِهْرًا» ۵ در این آیه از بستگان نسبی قبل از بستگان سببی سخن به میان آمده است تا رمز اولویت آنان باشد. «نَسَبًا وَ صِهْرًا»

ص: ۲۶۸

۱-۱. (۱) - ۱. مرسلات، ۲۰.

۲-۲. (۲) - ۲. طارق، ۶.

۳-۳. (۳) - ۳. نور، ۴۵.

۴-۴. (۴) - ۴. انبیاء، ۳۰.

اشاره

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا (۵۵)

و آنان غیر از خداوند چیزهایی را می پرستند که نه سودشان می دهد و نه زیانشان می رساند؛ و کافر همواره در برابر پروردگارش پشتیبان (گمراهان و خطوط انحرافی) است.

پیام ها

۱ عملی ارزشمند است که بدنبال آن جلب منفعت یا دفع ضرری باشد، پرستش غیر خدا ارزشی ندارد. «وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ» ۲ مشرکان، هیچ دلیل و منطقی برای پرستش بت ها ندارند. «لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ» ۳ نفع و ضرر تنها به دست خداست، نه دیگران. «لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ» ۴ مشرکان، کافرند و در کفر پشتیبان یکدیگرند. «كَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا»

اشاره

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (۵۶)

و تو را جز مژده رسان و بیم دهنده نفرستادیم.

نکته ها:

در این آیه ی کوتاه، هم به توحید اشاره شده است، «أَرْسَلْنَاكَ» هم به نبوت، «ك» و هم به معاد، «مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا».

چون در آیه قبل سخن از مخالفت کفار و مشرکین و پشتیبانی آنان از یکدیگر بود، شاید این آیه برای دلداری پیامبر (صلوات الله علیه) باشد که نگران مباش، زیرا وظیفه ای جز بشارت و هشدار نداری.

پیام ها

۱ انبیا ضامن وظیفه ی خود هستند، نه نتیجه. «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا» ۲ در ارشاد و تبلیغ، هشدار و مژده در کنار هم کارساز است. «مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا» ۳ انبیا حق اجبار مردم و سیطره بر آنها را ندارند. «إِلَّا مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا»

۴ انسان، به هشدار بیشتر نیاز دارد تا بشارت. (کلمه ی «نذیراً» صیغه ی مبالغه و نشانه ی تأکید است) «نذیراً»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۷]

اشاره

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَيَّ رَبَّهُ سَبِيلًا (۵۷)

بگو: از شما هیچ گونه مزدی در برابر رسالتم درخواست نمی‌کنم، مگر (این که) کسی بخواهد (با راهنمایی من) به سوی پروردگارش راهی در پیش گیرد.

نکته ها:

قرآن درباره ی پاداش زحمات پیامبر اسلام (صلوات الله علیه) چند نوع تعبیر دارد که در دعای ندبه، همه ی آیات این موضوع در کنار هم آمده است:

پاداش من بر خداست. «إِنْ أُجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ» (۱) پاداش من محبت اهل بیت من است. «إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» (۲) پاداش من قرار گرفتن شما در خط خداست. «يَتَّخِذَ إِلَيَّ رَبَّهُ سَبِيلًا» (۳) پاداشی که خواستم به نفع خود شماست. «مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ» (۴) زیرا مودت رهبران معصوم کلید و رمز قرار گرفتن در خط خدا می باشد و بهره بردن مردم از انتخاب چنین راهی، به سود خود آنان می باشد، پس سود مادی برای شخص پیامبر در کار نیست.

پیام ها

۱ رهبری موفق است که بی توقعی خود را به مردم اعلام کند. «قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ» ۲ انسان، زمانی به اخلاص می رسد که هیچ گونه پاداش مادی و عنوانی و زبانی نخواهد. «مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ» ۳ انسان در انتخاب راه و عقیده آزاد است. «مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ» ۴ مزد انبیا این است که مردم خدا را بندگی کنند. «إِلَيَّ رَبَّهُ سَبِيلًا»

ص: ۲۷۰

۱-۱. سبأ، ۴۷.

۲-۲. شوری، ۲۳.

۳-۳. فرقان، ۵۷.

۴-۴. سبأ، ۴۷.

اشاره

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَ كَفَىٰ بِهِ بُدُوبِ عِبَادِهِ خَيْرًا (۵۸)

و بر(خدای)زنده ای که هرگز نمی میرد توکل کن و به ستایش او تسبیح گوی همین بس که او به گناهان بندگانش آگاهی دقیق دارد.

نکته ها:

واژه ی «تَوَكَّلْ» با مشتقاتش هفتاد بار در قرآن آمده است. توکل به معنای تکیه کردن بر خدا و وکیل گرفتن او در کارها است.

در آیه ی قبل به پیامبر فرمود: به مردم بگو: من مزدی از شما نمی خواهم، گویا در این آیه می فرماید: رهبران دینی که به مال مردم چشم داشتی ندارند، برای زندگی خود باید تنها به خداوند توکل نمایند.

توکل بر خداوند به معنای رها کردن تلاش و کوشش نیست. چنان که مولوی می گوید: گفت پیغمبر به آواز بلند

پیام ها

۱ تکیه ی فانی بر فانی لغو است. «تَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ» ۲ تکیه ی ضعیف بر ضعیف لغو است. «تَوَكَّلْ عَلَى ... الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ» ۳ تکیه ی جاهل بر جاهل لغو است. «تَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي ... خَيْرًا» ۴ انبیا نیز به موعظه و تذکر الهی نیاز دارند. «وَتَوَكَّلْ» ۵ حیات ابدی مخصوص خداست. «الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ» ۶ خدایی را وکیل بگیر که برای همیشه زنده است و اگر امروز به دشمن مهلت داد تا شاید از کارشکنی و کفر دست بردارد، فردا فرصت و مهلت دارد تا از او انتقام گیرد. «لَا يَمُوتُ»

۷ تو کَلِ قَلْبِي بَايِدْ بَا تَسْبِيحِ وَ حَمْدِ عَمَلِي هَمْرَاهِ بَاشَد. «وَ سَيَسْجُ بِحَمْدِهِ» ۸ خداوند به کارهای جزئی مردم علم دقیق دارد. «بِذُنُوبِ عِبَادِهِ» ۹ گناهکاران نیز بندگان خدا هستند. «بِذُنُوبِ عِبَادِهِ» ۱۰ ایمان انسان به این که خداوند بر گناهانش آگاه است، بهترین اهرم برای پیدایش تقواست. «بِذُنُوبِ عِبَادِهِ» ۱۱ آگاهی خداوند بر گناهان مردم، علاوه بر اینکه تهدیدی برای کفار است، برای پیامبر نیز تسلی و دلداری می باشد که نگران نباش، ما از کارشکنی های آنان آگاهیم و به حساب کفار لجوج می رسیم. «وَ كَفَىٰ بِهِ ذُنُوبًا عِوَابًا خَيْرًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۵۹]

اشاره

الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ فَسئَلُ بِهِ خَيْرًا (۵۹)

خدایی که آسمان ها و زمین و آنچه را میان آنهاست در شش روزگار آفرید. سپس بر عرش (قدرت) استیلا یافت (و به تدبیر جهان پرداخت).

اوست خدای رحمان، پس از او بخواه که بر همه چیز آگاه است، (یا درباره او از خبره ای بپرس که می داند).

نکته ها:

درباره آفرینش جهان در شش روز، در قرآن شش مرتبه سخن به میان آمده است. مراد از شش روز، یا شش دوره و مرحله و یا مدتی برابر شش روز طبیعی می باشد. مولوی می گوید: با تأنی گشت از عالم جدا کلمه ی «عرش» در فرهنگ اسلام، مرکز فرماندهی و تدبیر آفرینش است و مراد از «اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ» همان تَسَلَّطُ و تدبیر الهی است، به دلیل آیه ی ۳ سوره یونس که می فرماید:

«ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأُمْرَ»

ص: ۲۷۲

رحمت الهی بر همه چیز گسترده است:

۱ نظام تکوین و آفرینش جهان، بر اساس رحمت است. «خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ... الرَّحْمَنُ» ۲ نظام آفرینش انسان، بر اساس رحمت است. «إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَ لِذَلِكَ خَلَقَهُمْ» (۱) ۳ نظام تشریح و قانون گذاری، بر اساس رحمت است. «الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ» (۲) ۴ نظام قیامت و حسابرسی، بر اساس رحمت است. «كَتَبَ عَلَيَّ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ» (۳)

پیام ها

۱ آفرینش هستی، به تدریج صورت گرفته است. «خَلَقَ ... فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ» ۲ خداوند هم جهان را آفرید و هم بر آن سلطه ی کامل دارد. «خَلَقَ ... ثُمَّ اسْتَوَى» ۳ تدبیر هستی بر اساس رحمت الهی است. «ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ» ۴ از کسی چیزی بخواهید که اهل رحمت باشد. «الرَّحْمَنُ فَسِئْلُ بِهِ» ۵ سؤال کردن عیب نیست، ندانستن عیب است. «فَسِئْلُ بِهِ خَيْرٌ» ۶ مراجعه به کارشناس در معارف الهی لازم است. «فَسِئْلُ بِهِ خَيْرٌ»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۰]

اشاره

وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَ زَادَهُمْ نُفُورًا (۶۰)

و چون به آنان گفته شود: (خدای) رحمان را سجده کنید، گویند: رحمان چیست؟ آیا به چیزی که تو فرمانمان می دهی سجده کنیم؟ (این دعوت) بر رمیدگی آنان می افزاید.

نکته ها:

در این آیه دو بار کلمه ی «مَا» مطرح شده است که برای جمادات به کار می رود. هدف کفار از این تعبیر، تحقیر ذات مقدس الهی بود. لذا به جای «و من الرحمن» گفتند: «مَا الرَّحْمَنُ» و به جای «لمن تأمرنا» گفتند: «لِمَا تَأْمُرُنَا».

ص: ۲۷۳

۱-۱. هود، ۱۱۹.

۲-۲. الرحمن، ۱ تا ۲.

۳-۳. انعام، ۱۲.

کلمه ی «الرَّحْمَنُ» رمز رحمت دائمی و بی پایان و از صفات اختصاصی پروردگار است. (۱)

پیام ها

۱ سجده، مظهر یکتاپرستی و روح ادیان توحیدی است. «اسْجُدُوا» (از میان همه ی تکالیف، تنها سخن از سجده به میان آمده است) ۲ در امر به معروف، به دلیل امر خود اشاره کنید. «اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ» (دلیل سجده شما، رحمت گسترده ی خداوند است) ۳ کفر و لجاجت باعث می شود دعوت انبیا نه تنها کارساز نباشد، بلکه مایه ی زدگی و نفرت بیشتر کفار از کلام حق شود. «زَادَهُمْ نُفُورًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۱]

اشاره

بَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا (۶۱)

فرخنده و مبارک است کسی که در آسمان بُرج هایی قرار داد، و در آن، خورشید و ماه تابانی نهاد.

نکته ها:

کلمه ی «بَارَكَ» تنها در قالب ماضی به کار رفته و در این سوره سه بار آمده است. (در آیات یک و ده و همین آیه) و چنان که گفته شد یا از «برک» به معنای ثابت و پایدار است، یا از «برکه» به معنای خیر زیاد.

به فرموده ی امام باقر (علیه السلام)، مراد از «بروج» در این آیه ستارگانند. (۲)

«سراج» به معنای خورشید است که نورش از خودش می باشد، چنان که می خوانیم: «وَ جَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا» (۳) و اگر نورش از بیرون باشد به آن «منیر» گفته می شود. (۴)

ص: ۲۷۴

۱-۱. تفسیر اُطیب البیان.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳-۳. نوح، ۱۶.

۴-۴. تفسیر نمونه.

۱ آفرینش ستارگان، خورشید و ماه، جلوه ای از برکات الهی است. «بَارَكَ الَّذِي...»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۲]

اشاره

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا (۶۲)

و اوست که شب و روز را برای هر کس که بخواهد عبرت گیرد یا بخواهد سپاسگزاری نماید، جانشین یکدیگر قرار داد.

نکته‌ها:

کلمه ی «خِلْفَةً» به معنای جایگزینی دو چیز به جای یکدیگر است. (۱)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: هر چه از نمازهای نافله ی شب از تو فوت شد، می توانی در روز جبران کنی. سپس این آیه را تلاوت فرمود: «وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ...» (۲)

درس توحید گرفتن از نظام حاکم بر هستی، به اراده ما بستگی دارد. چه بسیارند کسانی که عمر خود را به تحقیق درباره پدیده ای سپری می کنند، ولی چون اراده عبرت گرفتن ندارند، درسی از آن نمی گیرند. این گونه افراد به آئینه فروشی می مانند که همواره در آئینه نگاه می کنند، ولی لباس خود را مرتب نمی کنند، در حالی که ممکن است عابری تنها با یک نگاه با توجه، کجی یقه اش را صاف کند. پس تنها نگاه کافی نیست، اراده ی اصلاح نیز لازم است.

با این سخن، پاسخ این پرسش که چرا بعضی دانشمندان علوم طبیعی با آنکه عمری را در کنکاش در طبیعت گذرانده اند، خداشناس نیستند نیز مشخص شد، چون آنان به قصد شناخت خالق اقدامی نکرده اند. همچون نجاری که نردبان های زیادی ساخته، اما خودش اراده ی بالا رفتن از آن را نداشته است.

پیام‌ها

۱ اراده و خواست انسان، زمینه ی رشد اوست. «لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ» ۲ انسان موجودی دارای اختیار است. «لِمَنْ أَرَادَ»

ص: ۲۷۵

۱- ۱. مفردات راغب.

۲- ۲. تفسیر کنز الدقائق.

۳ انسان، دارای فطرتی است که با تذکر بیدار می شود. «يَذَكَّر» (تذکر در جایی بکار می رود که انسان از درون مطلبی را می دانسته، ولی فراموش کرده است) ۴ هم شناخت، اراده می خواهد و هم عمل و شکر. («أَرَادَ» تکرار شده است) ۵ شب و روز، نعمتی شایسته ی شکر و سپاسگزاری است. «أَرَادَ شُكُوراً» ۶ یاد خدا زمانی ارزش دارد که بر اساس آگاهی و بصیرت باشد. «أَرَادَ أَنْ يَذَكَّرَ»

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۶۳ تا ۶۴]

اشاره

وَ عِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سِئَامًا (۶۳) وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا (۶۴)

و بندگان خدای رحمان کسانی اند که روی زمین بی تکبر راه می روند، و هر گاه جاهلان آنان را طرف خطاب قرار دهند (و سخنان نابخردانه گویند) با ملایمت (و سلامت نفس) پاسخ دهند.

و آنان برای پروردگارشان، در حال سجده و قیام شب زنده داری می کنند.

نکته ها:

در این آیات، دوازده صفت از صفات ویژه ی «عِبَادُ الرَّحْمَنِ» بیان شده که بعضی اعتقادی، بعضی اجتماعی و بعضی اخلاقی است.

شاید مراد از «مشی» و حرکت آرام در زمین، تنها نحوه ی راه رفتن نباشد، بلکه شیوه ی زندگی متعادل را هم شامل شود.

«هون» هم به معنای تواضع و مدارا و نرمخویی است و هم به معنای سکینه و وقار.

امام صادق (علیه السلام) فرمود: مراد از «هوناً» زندگی کردن بر اساس فطرت و هماهنگی با روحیه ای است که خداوند آفریده است. یعنی بندگان خدا، خود را به تکلف و رنج و تعب نمی اندازند. (۱)

ص: ۲۷۶

کلمه ی «سلام» در این جا به معنای سلام و دُعا با یاوه ها و برخورد مسالمت آمیز است.

چنان که درباره ی حضرت ابراهیم (علیه السلام) می خوانیم: همین که عمویش او را طرد کرد و گفت: از من دور شو، ابراهیم گفت: «سَلَامٌ عَلَیْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ» (۱) خدا حافظ، به زودی برای تو از پیشگاه خداوند طلب آمرزش خواهم کرد.

«بیتوته» به معنای شب زنده داری است، خواه تمام شب یا نیمی یا بخشی از آن. چنان که یکی از اعمال حج، بیتوته ی زائران و حاجیان در شب یازدهم و شب دوازدهم ذی الحجه در سرزمین منی است و فقها مقدار بیتوته در آن مکان را نیمی از شب دانسته اند.

حضرت علی (علیه السلام) در وصف پارسایان می فرماید: «اما اللیل فصافون اقدامهم» آنان شب ها در حال قیام و شب زنده داری اند، آنان عابدان شب، و شیران روزند. (۲)

پیام ها

۱ بالاترین مدال برای انسان، مدال بندگی خداست. «وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ» زیرا انتساب به بی نهایت، انسان را بالا می برد.

۲ رفتار هر کس، نشان دهنده ی شخصیت اوست. «عِبَادُ الرَّحْمَنِ ... يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا» (بندگان خاص خداوند، مظهر تواضع هستند). ۳ اسلام، دین جامعی است که حتی برای چگونه راه رفتن برنامه دارد. «يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا» ۴ ایمان و اعتقاد انسان، در رفتار شخصی او مؤثر است. «عِبَادُ الرَّحْمَنِ ... يَمْشُونَ» ۵ تواضع، ثمره ی بندگی و نخستین نشانه ی آن است. «هَوْنًا» ۶ سرچشمه ی مدارا و نرمخویی بندگان خدا، ایمان است، نه ترس و ضعف آنان. «عِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ» ...

۷ وقار و نرمی از بارزترین صفات مؤمن است. «يَمْشُونَ ... هَوْنًا» ۸ تواضع نسبت به همه ی مردم لازم است. (نسبت به زن و مرد، کوچک و

ص: ۲۷۷

۱-۱. مریم، ۴۶ تا ۴۷.

۲-۲. نهج البلاغه، خطبه همام.

بزرگ، دانا و نادان). «يَمْشُونَ ... هَوْنًا ... قَالُوا سَيِّئًا» ۹ با جاهلان مقابله به مثل نکنید. «إِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَيِّئًا» ۱۰ مدارا و حلم و حوصله، از صفات بارز مؤمنان است. «قَالُوا سَلَامًا» ۱۱ تواضع باید هم در عمل باشد، «يَمْشُونَ ... هَوْنًا»، هم در کلام، «قَالُوا سَيِّئًا» و هم در عبادت. «سَيِّئًا وَ قِيَامًا» ۱۲ با افراد نادان و فرومایه مجادله نکنید. «قَالُوا سَيِّئًا» (آنان سخنی در شأن خود می گویند، ولی شما سخنی عالمانه و کریمانه بگویید) ۱۳ بهترین وقت عبادت، شب است و بین شب و نماز و مناجات، رابطه محکمی است. «يَبْتَغُونَ لِرَبِّهِمْ» (فضای آرام، دوری از ریا، تمرکز فکر، از برکات شب است) ۱۴ شب زنده داری و استمرار و تداوم عبادت، نشانه ی بندگان خاص خداوند است. (فعل مضارع «يَبْتَغُونَ» نشانه ی استمرار است) ۱۵ آنچه به عبادت ارزش می دهد، اخلاص است. «لِرَبِّهِمْ»

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۶۵ تا ۶۶]

اشاره

و الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا (۶۵) إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا (۶۶)

آنان که می گویند: پرورد گارا! عذاب جهنم را از ما بازگردان که عذاب آن دامنگیر است.

به درستی که دوزخ، جایگاه و منزلگاه بدی است.

نکته ها:

کلمه ی «گرام» در اصل به معنای مصیبتی است که انسان در برابر آن راه فرار ندارد و نوعی التزام و تعهد بر دوش او قرار می دهد که در زبان فارسی به آن تاوان می گویند. (۱)

فکر نجات از آتش هم باید از طریق عبادت باشد و هم از طریق دیگر اعمال نیک.

ص: ۲۷۸

حضرت علی (علیه السلام) آن گاه که اموالی را در راه خدا وقف می کردند، در وقفنامه ی خود می نوشتند: این اموال را وقف کردم، تا بدین وسیله از آتش دوزخ در امان باشم و آتش دوزخ نیز از من دور باشد. (۱)

پیام ها

۱ اگر شب زنده دار هم هستید، مغرور نشوید. «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ...»

۲ یاد معاد از ویژگی های بندگان خاص خداست. «رَبَّنَا اضْرِبْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ» ۳ بندگان خاص خداوند، بیش از آنکه طمع بهشت داشته باشند، از آتش دوزخ خوف دارند. «يَقُولُونَ رَبَّنَا اضْرِبْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۷]

اشاره

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا (۶۷)

آنان که هر گاه انفاق کنند، نه از حد گذرند و نه تنگ گیرند و میان این دو روش اعتدال دارند.

نکته ها:

کلمه ی «قوام» به معنای حد وسط و کلمه ی «قوام» به معنای وسیله ی قیام است.

امام رضا (علیه السلام) مقدار هزینه و انفاق معتدل را همان مقدار معروفی دانستند که در سوره بقره آمده: «عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ وَ عَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ» (۲) یعنی توانگر در شأن توانمندی خود و تهیدست در حدّ توان خود مطابق عُرف پسندیده و شأن خود بدهد. (۳)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: بخشش در راه باطل، اسراف است (گرچه کم باشد) و بخل در راه حق، اقتار است. (۴)

در جای دیگر از قرآن کریم نیز می خوانیم: «لَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ» (۵) نه دستت را به گردنت غل و زنجیر کن و بخیل باش و نه کاملاً آن را باز بگذار و

ص: ۲۷۹

۱-۱. صافی، ج ۲، ص ۱۰۴.

۲-۲. بقره، ۲۳۶.

۳-۳. کافی، ج ۴، ص ۵۶.

۴-۴. تفسیر نمونه.

امام صادق(علیه السلام)مقداری سنگریزه از زمین برداشت و مشت خود را بست و فرمود:

این اقتار(سختگیری و بخل ورزیدن)است، سپس مشت دیگری برداشت و دست خود را چنان گشود که همه ی سنگریزه ها به زمین ریخت، آن گاه فرمود: این اسراف است. بار سوم مشت دیگری برداشت و دست خود را کمی باز کرد به طوری که مقداری از سنگریزه ها ریخت و مقداری در دستش باقی ماند، سپس فرمود: این، قوام و اعتدال و حد وسط است. (۱)

پیام ها

۱ انفاق برای عباد الرحمن، یک وظیفه و مسأله ی قطعی است. «إِذَا أَنْفَقُوا»... (در ادبیات عرب «إِذَا» نشان عملی شدن و «لَوْ» نشان عملی نشدن است.) ۲ نماز شب و ترس از جهنم و خوف الهی، باید در کنار رسیدگی به محرومان جامعه باشد. «يَبْتَغُونَ لِرَبِّهِمْ أَنْفَقُوا» ۳ انسان مالک است، ولی در خرج کردن محدودیت دارد. «لَمْ يُسْرِفُوا» ۴ اسراف جایز نیست، حتی در انفاق. «إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا» ۵ بندگان خاص خداوند، از بخل بدورند. «لَمْ يَقْتُرُوا» ۶ امت میانه و وسط، باید برنامه های معتدل داشته باشد. «وَ كَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا» ۷ میانه روی در عبادت و انفاق، ارزش است. «قَوَامًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۶۸]

اشاره

وَ الَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَ لَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَ لَا يَزْنُونَ وَ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا (۶۸)

و(بندگان خاص خدا) کسانی هستند که با خداوند، خدای دیگری را نمی خوانند و انسانی که خداوند(خونش را) حرام کرده است، جز به حق نمی کشند، و زنا نمی کنند، و هر کس چنین کند عقوبت گنااهش را خواهد دید.

ص: ۲۸۰

«اثم» گناه و «اثام» کیفر گناه است.

در این آیات در کنار کارهای مثبتِ بندگان ویژه ی خدا، کارهای منفی که از آن دوری می کنند نیز ذکر شده است.

در این آیه شرک، قتل و زنا مطرح شده است که در روایات از بزرگ ترین گناهان شمرده شده اند. (۱)

قتل نفس، از گناهان کبیره است، ولی جمله ی «إِلَّا بِالْحَقِّ» می گوید: قتل، در مواردی لازم و حق است از جمله: ۱. قصاص قاتل. ۲. زنا با محارم. ۳. زنا با کافر یا زن مسلمان.

۴. زناکاری که زن را مجبور کند. ۵. زنا کسی که همسر دارد. ۶. مدعی نبوت. ۷. سب و توهین و دشنام به پیامبر (صلوات الله علیه) و ائمه اطهار (علیهم السلام). ۸. مسلمان ساحر. ۹. مُفسد و محارب. ۱۰. مرتد. ۱۱. کسی که بر امام عادل زمان خروج کند. ۱۲- مشرک محارب. (۲)

پیام ها

۱ خطرناک ترین غریزه ای که انسان را به گناه وادار می کند، غریزه غضب و شهوت است و مؤمن باید بر غرائز خود مسلط باشد. «لَا يَقْتُلُونَ وَلَا يَزْنُونَ» ۲ خداوند در برخی از موارد به قتل و کشته شدن بعضی از انسان ها راضی است.

«إِلَّا بِالْحَقِّ»

ولی به هیچ عنوان و در هیچ شرایطی رضایت نمی دهد که فردی به شرک و زنا آلوده شود. «لَا يَزْنُونَ» ۳ دستور قرآن در زمینه ی دوری از شرک، زنا و قتل، تنها یک موعظه نیست، قانونی است که تخلف از آن کیفری شدید دارد. «وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا» ۴ کیفرهای الهی استثنابردار نیست، هر کس تخلف کند کیفر می شود. «وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا»

ص: ۲۸۱

۱- ۱). تفسیر کنز الدقائق و نمونه.

۲- ۲). سیمای عباد الرحمن در قرآن، کریمی جهرمی.

اشاره

يُضَاعَفُ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدُ فِيهِ مُهَانًا (۶۹) إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (۷۰)

در روز قیامت عذاب او دوجندان می شود و همیشه به خواری در آن خواهد ماند.

مگر کسانی که توبه کنند و ایمان آورند و عمل صالح انجام دهند. پس اینان (کسانی هستند که) خداوند بدی هایشان را به نیکی تبدیل می کند، و خداوند آمرزنده و مهربان است.

نکته ها:

چند برابر شدن عذاب مجرمین که در جمله ی «يُضَاعَفُ» آمده است، با عدل الهی مخالفتی ندارد، زیرا عذاب مضاعف در شرایطی است که گناه، آثار شوم و چند برابر داشته باشد. مثلاً زناکار هم گناه می کند و هم دیگری را به گناه وادار می سازد و هم چه بسا از این گناه، فرزند حرامزاده ای به دنیا می آورد که گرایش های منفی دارد. در قتل نفس نیز قاتل، فردی را می کشد، ولی افرادی را داغدار، بی سرپرست و یتیم و جامعه را ناامن می کند. هر یک از این عناوین به تنهایی قابل کیفر است، همان گونه که اگر کسی سنت بدی را در جامعه بنا نهد در طول تاریخ هر کس به آن سنت عمل کند، برای مؤسس آن نیز گناهی ثبت می شود.

از آنجا که به اتفاق همه ی علما و مفسران، زنا به تنهایی سبب جاودانگی در دوزخ نمی شود، بنا بر این مسئله ی خلود و جاودانگی در دوزخ تنها برای مشرکانی است که زناکار باشند. آری، عقیده ی حق و باطل و جهان بینی کفر و شرک، در کیفرها تأثیر گذار است.

امام رضا (علیه السلام) فرمود: به پیامبر (صلوات الله علیه) گفته شد: فلانی انسان بدبختی است، زیرا بسیاری از گناهان را مرتکب شده است. پیامبر فرمود: هرگز چنین نیست که شما می گوئید، بلکه او نجات یافت و به حسن عاقبت رسید و گناهانش از بین رفت و به حسنات تبدیل شد. زیرا او روزی از راهی می گذشت، مؤمنی را دید که عورتش پیدا بود و خود متوجه نبود. (گویا خواب بوده است) این شخص بدن او را پوشاند و برای آن که خجالت نکشد او را با خبر نکرد،

وقتی آن مؤمن متوجه شد، در حق او چنین دعا کرد: خداوند به تو پاداش بسیار عطا کند، آخرت تو را با خیر همراه سازد و در حساب با تو مناقشه و سختگیری نکند. خداوند دعای آن مؤمن را در حق آن شخص، مستجاب فرمود و او خوش عاقبت شد.

وقتی که این مزده ی پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) به آن گناهکار رسید او از همه ی گناهانش توبه کرد و اهل طاعت خدا شد. پس از یک هفته که گروهی از دشمنان اسلام به مدینه حمله کردند، پیامبر (صلوات الله علیه) دستور دفاع داد، آن مرد نیز همراه با مسلمانان دیگر برای دفاع آماده شد و در درگیری با دشمنان به شهادت رسید و عاقبتش به خیر و سعادت ختم گردید. (۱)

عواملی وجود دارد که کیفر را چند برابر می کند. برخی از آن عوامل به این شرح است:

۱ گاهی داشتن شخصیت اجتماعی، کیفر مجرم را دو برابر می کند. خداوند به زنان پیامبر (صلوات الله علیه) می فرماید: «مَنْ يَأْتِ مِنْكُمْ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ» (۲) هر کس از شما همسران پیامبر کار زشت انجام دهید، دو برابر کیفر دارید.

۲ گاهی زمان، گناه را دو برابر می کند. مثل گناه در روز جمعه، چنان که در روایات آمده است که کار خیر و یا شر در روز جمعه دو برابر سنجیده می شود. (۳)

۳ گاهی گناه کلیدی است، یعنی علاوه بر انحراف شخص، دیگران را نیز منحرف می کند.

«الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَ يَبْغُونَهَا عِوَجًا ... يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ» (۴)

پیام ها

۱ کیفرهای قیامت، هم کمی است، «يَخْلُدُ» و هم کیفی. «مُهَانًا» ۲ اسلام، بن بست ندارد. گناهکار نیز راه بازگشت دارد. «إِلَّا مَنْ تَابَ» ۳ در هنگام ارتکاب گناه، ایمان از کف می رود، و هنگام توبه باز می گردد. «إِلَّا مَنْ تَابَ وَ آمَنَ» ۴ توبه، یک انقلاب همه جانبه است، نه یک حرکت سطحی و لفظی، عمل صالح

ص: ۲۸۳

۱-۱. بحار، ج ۵، ص ۱۵۵.

۲-۲. احزاب، ۳۰.

۳-۳. بحار، ج ۸۹، ص ۲۸۳.

۴-۴. هود، ۱۹ تا ۲۰.

نشانه ی توبه واقعی است. «تَابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ» ۵ توبه و ایمان واقعی، کارهای انسان را تغییر می دهد و رفتار ناپسند او را اصلاح می کند. «وَ عَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا» ۶ همان گونه که خداوند در آفرینش هستی از خاک و کود، گُل می سازد، سیئات انسان ها را به حسنات تبدیل می کند. «يُبدِلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷۱]

اشاره

وَ مَنْ تَابَ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا (۷۱)

و هر کس توبه کند و کار شایسته انجام دهد، در حقیقت به سوی خدا بازگشتی پسندیده دارد (و پاداش خود را از او می گیرد).

پیام ها

۱ توبه ی واقعی آن است که با عمل صالح همراه باشد. «تَابَ وَ عَمِلَ صَالِحًا» ۲ توبه کننده، مهمان خداست. «يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷۲]

اشاره

وَ الَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا (۷۲)

و(بندگان خدا) کسانی هستند که در مجلس (گفتار و کردار) باطل حاضر نمی شوند و چون بر لغوی عبور کنند کریمانه بگذرند.

نکته ها:

کلمه «شهد» دو معنا دارد؛ یکی حضور یافتن است و دیگری خبر و گواهی دادن. در این آیه هر دو معنا را می توان استفاده کرد. یعنی آنان نه در مجالس بد حاضر می شوند و نه بر باطل گواهی می دهند. کلمه ی «زور» به معنای کار باطلی است که در قالب حقّ باشد و در تفاسیر به معنای گواهی باطل، دروغ و غنا آمده است.

در روایتی از امام صادق (علیه السلام) مراد از «زور» در «لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ» غنا شمرده شده است. (۱)

ص: ۲۸۴

در تفسیر «مجمع البیان» می خوانیم: مرور با کرامت، آن است که هر گاه ناچار شدند نام چیز زشتی را ببرند، با کنایه نام می برند. چنان که در روایتی از امام باقر (علیه السلام) می خوانیم:

آنان هر گاه خواستند نام عورت را ببرند، با کنایه از آن نام می برند. البته این، یکی از مصادیق رفتار کریمانه است.

امام صادق (علیه السلام) فرمود: خداوند بر گوش واجب نمود که از شنیدن هر چه حرام است دوری نماید، سپس این آیه را تلاوت فرمودند: «وَ إِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا» (۱)

پیام ها

۱ نه تنها انجام گناه حرام است، بلکه شرکت در جلسه ی گناه و شاهد بودن بر گناه نیز ممنوع است. «لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ» ۲ هر نوع آگاهی و اطلاع و حضور در صحنه ای، ارزش نیست. «لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ» (گاهی انزوا و گوشه گیری از اجتماع، ارزش است) ۳ حاضر نشدن در مجلس گناه و بی اعتنایی به گناهکاران، نوعی نهی از منکر است. «لَا يَشْهَدُونَ ... مَرُّوا كِرَامًا» ۴ شرکت در مجالس فاسد، حتی در بندگان واقعی خدا اثر می کند. «لَا يَشْهَدُونَ» ۵ هر گونه لغو در کلام، عمل و آرزو ممنوع است. «مَرُّوا بِاللَّغْوِ» (بندگان خدا، هدف معقول و مفیدی دارند و عمر خود را صرف امور بیهوده نمی کنند) ۶ در شیوه ی نهی از منکر، همه جا خشونت لازم نیست. «لَا يَشْهَدُونَ ... مَرُّوا» ۷ نگذاریم فکر بد در روح ما مستقر شود. «مَرُّوا كِرَامًا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۷۳ تا ۷۴]

اشاره

وَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا (۷۳) وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا (۷۴)

و آنان کسانی هستند که چون به آیات پروردگارشان تذکر داده شوند، کر و کور (چشم و گوش بسته) به سجده نمی افتند (بلکه عمل آنان آگاهانه است).

ص: ۲۸۵

و کسانی اند که می گویند: پروردگارا! به ما از ناحیه ی همسران و فرزندانمان مایه ی روشنی چشم عطا کن و ما را پیشوای پرهیزگاران قرار ده.

نکته ها:

ایمان باید بر اساس آگاهی و بصیرت باشد. در قرآن می خوانیم: «وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا» (۱) یعنی مؤمنان خردمند، ابتدا در آفرینش آسمان ها و زمین فکر می کنند، سپس اقرار می نمایند که پروردگارا! تو اینها را بیهوده نیافریدی. در این آیه نیز می فرماید: مؤمنان، چشم و گوش بسته عبادت نمی کنند.

پیام ها

۱ تعبد و بصیرت، از اوصاف عباد الرحمن است. «إِذَا ذُكِّرُوا لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا» بندگان رحمن، آگاهانه به سراغ دین می روند.

۲ انسان در برابر همسر و فرزند و نسل خود متعبد است و باید برای عاقبت نیکوی آنها تلاش و دعا کند. «رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا...»

۳ در تربیت علاوه بر علم و تلاش باید از خدا نیز کمک خواست. «رَبَّنَا هَبْ لَنَا...»

۴ فرزند صالح، نور چشم است. «قُرَّةَ أَعْيُنٍ» ۵ تشکیل خانواده و داشتن همسر و فرزند و دعا برای بدست آوردن آنها، مورد توجه اسلام است. «رَبَّنَا هَبْ لَنَا...»

۶ در دست گرفتن مدیریت جامعه، آرزوی عباد الرحمن است، زیرا عهده دار شدن امامت و رهبری متقین، ارزش است. «وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا» ۷ در دعا به حد اقل اکتفاء نکنید، بلند همت باشید. «وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا» (خدایا ما

ص: ۲۸۶

را در رسیدن به کمال، رهبر متقین قرار ده، نه آنکه تنها از متقین باشیم) ۸ بندگان خدا، وحدت هدف و وحدت کلمه دارند. «إِماماً» و نفرمود: «ائمه».

(ممکن است کلمه «امام» به جای «ائمه»، رمز آن باشد که در جامعه اسلامی رهبر باید یک نفر باشد)

[سوره الفرقان (۲۵): آیات ۷۵ تا ۷۶]

اشاره

أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَ سَلَاماً (۷۵) خَالِدِينَ فِيهَا حَسَنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَاماً (۷۶)

آنان (بندگان رحمن) به خاطر آن که صبر کردند، غرفه های بهشتی داده می شوند و در آن جا با تحیت و سلام گرم روبرو خواهند شد.

در آن جا، جاودانه هستند. چه نیکو جایگاه و منزلگاهی است.

نکته ها:

«غرفه» به اتاقی گویند که از کف زمین بالاتر باشد و چشم انداز داشته باشد.

پیام ها

۱ بهشت را به بها دهند، نه بهانه. «يُجْزَوْنَ ... بِمَا صَبَرُوا» ۲ بنده ی خدا شدن، به صبر و پشتکار نیاز دارد. «بِمَا صَبَرُوا»

[سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷۷]

اشاره

قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَاماً (۷۷)

بگو: اگر دعای شما نباشد، پروردگار من برای شما وزن و ارزشی قائل نیست (زیرا سابقه ی خوبی ندارید). شما حق را تکذیب کرده اید و به زودی کیفر تکذیبتان دامن شما را خواهد گرفت.

نکته ها:

کلمه ی «عبأ» به معنای وزن و سنگینی است و جمله ی «مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي» یعنی خداوند برای شما وزن و ارزشی قائل نیست، مگر در سایه دعا و عبادت شما.

کلمه ی «دُعَاؤُكُمْ» دو نوع معنا شده است:

الف: دعا کردن شما به درگاه خداوند، که همین ناله ها و تضرع ها و دعاها سبب عنایت خداوند به شماست. چنان که در حدیث می خوانیم: کسی که اهل دعا باشد، هلاک نمی شود. (۱) بعد خداوند از گروه مقابل که اهل دعا نیستند شکایت می کند که شما حق را تکذیب کردند و به جای نیایش به سراغ بت ها و هوسها و طاغوت ها رفتید و حق را تکذیب نمودید که کيفرتان را خواهید دید.

ب: دعوت خداوند از مردم، زیرا سنت الهی دعوت از مردم برای پذیرفتن حق و اتمام حجت بر آنان است و اگر این دعوت نباشد؛ «لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ» مردم ارزشی ندارند. آنچه آنان را موجود برتر و ارزشمند می کند، همان پذیرش دعوت خداوند می باشد، ولی شما دعوت الهی را نپذیرفتید و تکذیب نمودید، پس امید خیری در شما نیست و به کيفر عملتان می رسید.

خداوند در یک جا می فرماید: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (۲) بشر را برای عبادت آفریدم و در این آیه می فرماید: اگر دعای انسان نبود، او ارزشی نداشت، بنا بر این دعا روح و مغز عبادت است. چنان که در روایت می خوانیم: «الدعاء مخ العباده» (۳)

پیام ها

۱ تکذیب دین، باعث سقوط ارزش انسان است. «قُلْ مَا يَعْجُبُكُمْ ... فَقَدْ كَذَّبْتُمْ» ۲ دعا وسیله ی تحصیل ارزش هاست. «مَا يَعْجُبُكُمْ ... لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ» ۳ انسان منهای هدایت و عبادت ناچیز است. «مَا يَعْجُبُكُمْ ... لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ» ۴ دعوت به حق، از شئون ربوبیت خداوند است. «رَبِّي لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ» ۵ محور هستی معنویات است. «مَا يَعْجُبُكُمْ ... لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ» زیرا هستی برای انسان آفریده شده است و انسان برای پذیرش حق و عبادت خداوند.

۶ انسان منهای هدایت و عبادت، در حقیقت انبیا و دستورات آنان را تکذیب نموده است. «لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ»

ص: ۲۸۸

۱-۱. کافی، ج ۴، ص ۲۲۸.

۲-۲. ذاریات، ۵۶.

۳-۳. غرر الحکم.

سیمای سوره ی شعراء

این سوره دویست و بیست و هفت آیه دارد که در مکه نازل شده و بعد از سوره ی بقره، دارای بیشترین آیات است. این سوره به خاطر ستایش از شاعران مؤمن و مذمت شاعران بیهوده گوی، که در چهار آیه ی آخر آن آمده، «شعراء» نامیده شده و نام دیگر آن «طسم» است.

سرگذشت پیامبرانی همچون حضرت موسی، ابراهیم، نوح، لوط، صالح، هود و شعیب (علیهم السلام)، و برخوردهای لجوجانه ی مردم با آنان در این سوره آمده است و در پایان هر داستان می فرماید: «إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ» لذا این آیه هشت بار تکرار شده تا مایه ی دلداری پیامبر اسلام باشد و به او بگوید از لجاجت مردم مکه دلهره نداشته باش، زیرا همه ی انبیا گرفتار چنین مردمی بوده اند.

آری تاریخ، بهترین وسیله برای تقویت روحیه مؤمنین، بالا رفتن بصیرت و سعه ی صدر و آینده نگری در برابر تهدید دشمنان است. لذا رهبران جامعه باید از تاریخ جامعه آگاه باشند.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده مهربان

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱ تا ۳]

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ طسم (۱) تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (۲) لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ (۳)

طا، سین، میم.

این است آیات کتاب روشنگر.

گویی می خواهی به خاطر آن که مشرکان ایمان نمی آورند، جان خود را از دست بدهی.

نکته ها:

درباره ی معنای حروف مقطعه، سخنان بسیاری گفته شده است و شاید بهترین آنها این باشد که خداوند با آوردن این حروف در ابتدای برخی سوره های قرآن (سوره ۲۹)، می خواهد این مطلب را بیان کند که قرآن، معجزه ی جاوید من از همین حروف است، شما هم اگر می توانید از همین حروف الفبای عربی، کتابی همسنگ آن بیاورید. آیه ی اول سوره ی شوری که بعد از حروف مقطعه می فرماید: «كَذَلِكَ يُوحِي» ، این قول را تأیید می کند.

کلمه ی «بَاخِعٌ» به معنای هلاک کننده است.

پیام ها

۱ یک مکتب جامع باید دارای منطقی قوی، قاطع، مکتوب و روشمند باشد، به گونه ای که همگان به آن دسترسی داشته باشند. «تَلْحِكُ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ» ۲ قرآن، مقامی بس بلند دارد. «تَلْحِكُ» («تَلْحِكُ» اشاره به دور است که مقام بسیار بلند را می رساند)

ص: ۲۹۲

۳ هر جا به بن بست رسیدید، قرآن روشنگر شماست. «الْكِتَابِ الْمُبِينِ» ۴ تکرار، یکی از اصول تربیت است. (آیه ی «تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ» در ابتدای سوره های یوسف، قصص و شعراء، بدنبال حروف مقطعه تکرار شده است).

۵ تلاش و سوز، در همه جا کارساز نیست. «لَعَلَّكَ بَاخِعٌ ...»

۶ دلداری افراد غمگین، کاری است الهی. «تِلْكَ آيَاتٌ ... لَعَلَّكَ بَاخِعٌ» ۷ انبیا برای انجام تکلیف خود، بیش از حد انتظار تلاش می کردند. «لَعَلَّكَ بَاخِعٌ» ۸ یکی از صفات بارز انبیا، سوز است. «بَاخِعٌ نَفْسَكَ» (سوز، نشانه ی عشق به مکتب و امت است).

۹ اگر زمینه ی تأثیر نباشد، از بهترین کتاب و مربی نیز نتیجه و اثری به دست نمی آید. «أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیه ۴]

اشاره

إِنْ نَشَأْ نُزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةٌ فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ (۴)

اگر بخواهیم، معجزه ای از آسمان بر آنان فرود آوریم، تا در برابر آن، گردن هایشان خاضع گردد (وبا اکراه و اجبار مؤمن شوند، اما سنت الهی چنین نیست).

پیام ها

۱ سنت و قانون خداوند، اختیار و مهلت دادن به مردم است. «إِنْ نَشَأْ» ۲ توجه به قدرت الهی، بهترین وسیله آرامش روح است. «لَعَلَّكَ بَاخِعٌ ... إِنْ نَشَأْ» ۳ ایمان باید اختیاری و انتخابی باشد نه اجباری. «فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۵ تا ۶]

اشاره

وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحَدَّثٍ إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ (۵) فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ أَتْبَوًا مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤْنَ (۶)

هیچ تذکر تازه ای از (طرف) خداوند مهربان برایشان نیامد، مگر آن که از آن روی گردان بودند.

پس آنان تکذیب کردند، و به زودی اخبار (کیفر) آنچه را که به مسخره می گرفتند به آنان خواهد رسید.

نکته ها:

در این آیات برای کفّار سه خصلت بیان شده است: اعراض، تکذیب، استهزا. آری انسان به تدریج و گام به گام به سقوط کشیده می شود، ابتدا به حقّ بی اعتنایی و اعراض می کند، سپس آن را تکذیب و آن گاه حقّ را مسخره می کند. ولی بدترین حالت و صفت انسان، مسخره کردن حقّ است، لذا در این آیه می فرماید: در آینده، خبرهای مسخره کردن آنان به آنها خواهد رسید. و نمی فرماید: کیفر اعراض و تکذیب به آنان خواهد رسید.

پیام ها

۱ قرآن به تدریج نازل شده است. «مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ ... مُخَدَّبٍ» ۲ تذکّرات قرآن، یکی از الطاف دائمی خداوند است. «ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمَنِ» ۳ هیچ تذکّری در افراد سنگدل، کارساز نیست. «مِنْ ذِكْرٍ» ۴ خداوند با تذکّر، تکرار و نوآوری، با کفّار تمام حجت می کند. «ذِكْرٍ ... مُخَدَّبٍ» ۵ انسان نباید به سنت های کهن خود آن گونه دلبستگی داشته باشد که هر حرف تازه ای را بشنود با آنکه حقّ است، باور نکند. «ذِكْرٍ ... مُخَدَّبٍ ... عَنْهُ مُعْرِضِينَ» ۶ دین، عامل هوشیاری است، نه تخدیر. «مِنْ ذِكْرٍ» ۷ گروهی از مردم به جای پذیرش حقّ، از قبل راه لجاجت را انتخاب کرده اند.

(اعراض و دوری از حقّ، شیوه دائمی گروهی از مردم است). «كَانُوا» ۸ اعراضی که برخاسته از استکبار و تکذیب باشد، خطرناک است. «مُعْرِضِينَ كَذَّبُوا» ۹ بی اعتنایی به خطرها و کیفرهای آینده رمز قهر الهی است. «أَلَبُوا مَا كَانُوا» ۱۰ آنان که حقّ و پیروان آن را مسخره می کنند، کارشان بی پاسخ نخواهد ماند.

«مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤْنَ»

(یا در دنیا، یا در هنگام مرگ، یا در برزخ، یا در رجعت و

یا در قیامت پاسخ کارهای زشت خود را خواهند دید.

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۷ تا ۹]

اشاره

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ (۷) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعَايَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۸) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (۹)

آیا به زمین نگاه نکردند که از هر نوع (روییدنی) نیکو چقدر رویانندیم؟

قطعاً در این (آفرینش نیکو) عبرت و نشانه ای است، ولی بیشترشان ایمان آورنده نیستند.

و به راستی پروردگار تو همان نفوذ ناپذیر مهربان است.

نکته ها:

در اواسط قرن هجده میلادی، «لینه» گیاه شناس معروف سوئدی برای اولین بار به کشف مسأله ی زوجیت در بعضی گیاهان موفق شد. او گفت: نر و مادگی در گیاهان نیز هست و برای بارور شدن گیاهان، لقاح لازم است. قرآن کریم قانون زوجیت را شامل گیاهان و غیر گیاهان می داند. (۱)

پیام ها

۱ مطالعه درباره ی موجودات هستی و زیبایی های آن، بهترین راه خداشناسی است. «أَوَلَمْ يَرَوْا» ۲ قرآن کسانی را که با دید عمیق به جهان نگاه نمی کنند، توبیخ می کند. «أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ» ۳ یکی از نشانه های قدرت خداوند، زوج بودن گیاهان است. «أَنْبَتْنَا... زَوْجٍ كَرِيمٍ» ۴ در همه ی گیاهان فوایدی هست، گرچه ممکن است فایده ی بعضی برای ما کشف نشده باشد. (۲) «مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ»

ص: ۲۹۵

۱-۱. تفسیر نمونه.

۲-۲. تفسیر کبیر فخر رازی.

۵ اگر قابلیت و زمینه‌ی پذیرش حق در کسی نباشد، از همه‌ی هستی نیز درس نمی‌گیرد. «أَوْ لَمْ يَرَوْا... مَا كَانَ أَكْثَرَهُمْ مُؤْمِنِينَ» ۶ همه جا اکثریت، نشانه‌ی حقیقت نیست. «مَا كَانَ أَكْثَرَهُمْ مُؤْمِنِينَ» ۷ پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) تحت عنایت خاص خداوند است. «إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ» ۸ رحم خداوند بر اساس عجز نیست، او در حالی که شکست ناپذیر است مهربان است و به مخالفان مهلت می‌دهد تا شاید برگردند و توبه نمایند.

«الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۰ تا ۱۲]

اشاره

وَإِذْ نَادَى رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنْ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (۱۰) قَوْمٌ فَرَعُونَ أَ لَا يَتَّقُونَ (۱۱) قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ (۱۲)

و(یادکن) زمانی که پروردگارت موسی را ندا داد که به سوی قوم ستمکار برو.

قوم فرعون؛ آیا پروا نمی‌کنند؟!

(موسی) گفت: پروردگارا! می‌ترسم مرا تکذیب کنند.

نکته‌ها:

در این سوره، هفت بار این جمله تکرار شده است: «أَلَا يَتَّقُونَ»، «أَلَا يَتَّقُونَ» آری، اگر تقوا نباشد، سخن پیامبران مؤثر نیست.

پیام‌ها

۱ تاریخ انبیا نباید فراموش شود. («إِذْ» یعنی یاد کن آن زمان را) ۲ هم هدف و سیره انبیا بهم شباهت دارد وهم برخوردهای مخالفان انبیا یکسان است. بنا بر این آشنایی با تاریخ آنان می‌تواند راهگشای پیامبر اسلام باشد.

«وَإِذْ نَادَى رَبُّكَ»

۳ فرستادن پیامبران به سوی مردم، از شئون ربوبیت است. «نَادَى رَبُّكَ» ۴ مبارزه با طاغوت، در رأس برنامه‌های انبیا قرار دارد. «اِنَّ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ»

۵ در نهی از منکر، گاهی باید به استقبال خطر رفت. «أَنْ أَتَى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» ۶ قیام انبیا، بر اساس معیار است، نه کینه و انتقام. «الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» ۷ فراموش کردن خدا و پیروی از طاغوت، بزرگ ترین ظلم است. «الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» ۸ برای نهی از منکر به سراغ سرچشمه های فساد بروید. «قَوْمٌ فِرْعَوْنٌ» ۹ طاغوت ها، بدون یاری مردم قدرتی ندارند. «قَوْمٌ فِرْعَوْنٌ» ۱۰ بی تقوایی مردم، زمینه ی رشد طاغوت هاست. «أَلَا يَتَّقُونَ» ۱۱ هدایت مردم، بار سنگینی است که به امداد الهی نیاز دارد. «رَبِّ إِنِّي أَخَافُ» ...

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۳ تا ۱۷]

اشاره

وَيَضْحَكُ صَاحِبُهَا وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَيَّ هَارُونَ (۱۳) وَ لَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ (۱۴) قَالَ كَلَّا فَادْهَبَا يَا بَنَاتِي إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ (۱۵) فَأَلْيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۶) أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (۱۷)

و سینه ام تنگ می گردد و زبانم باز نمی شود، پس هارون را (نیز) رسالت بده (تا مرا یاری کند).

و آنان بر (گردن) من (ادعای) گناهی دارند، پس می ترسم مرا بکشند (و این رسالت به پایان نرسد).

خداوند فرمود: چنین نیست، پس (تو و هارون) همراه با معجزات ما حرکت کنید که ما با شما و شنونده (گفتگو هایتان) هستیم.

به سراغ فرعون بروید و بگویید: ما فرستاده ی پروردگار جهانیا نیم.

بنی اسرائیل را (آزاد کن و) همراه با ما بفرست.

مراد از گناه حضرت موسی که در آیه ی ۱۴ آمده، ماجرای است که در سوره ی قصص آیه ی ۱۴ به آن اشاره شده است: موسی قبل از نبوت وارد شهری شد و دید یکی از طرفدارانش با یکی از (قبطیان) یاران فرعون درگیر شده اند. طرفدار موسی از او کمک خواست و موسی به حمایت از او مشتی بر قبطی زد که او جان داد.

این ماجرا در منطقه موجی ایجاد کرد که موسی مجبور به فرار شد و این عمل موسی گرچه به قصد کشتن آن شخص نبود، بلکه برای حمایت از مظلومی بود، ولی باعث شد تا موسی نزد فرعونیان چهره ای قاتل پیدا نمود، و هنگامی که موسی به مقام نبوت رسید به خداوند گفت: می ترسم ماجرای کشته شدن آن مرد قبطی مانع کارم شود. (از کلمه ی «کَلَّا» استفاده می شود که عمل موسی قتل عمد نبوده است و گرنه خداوند به قاتل عمدی نمی فرماید:

طوری نیست به تو اطمینان حمایت می دهم.)

پیام ها

۱ ظرفیت افراد حتّی پیامبران محدود است. (جز خداوند، همه کس و همه چیز محدودند). «يَضِيقُ صَدْرِي» ۲ به هنگام پذیرش مسئولیت لازم است انسان نقاط ضعف خود را بیان کند.

«يَضِيقُ صَدْرِي»

۳ صراحت و صداقت، از صفات بارز انبیا است. «يَضِيقُ صَدْرِي» ۴ رهبری، هدایت، تبلیغ و ارشاد، به سعه ی صدر نیاز دارد. «وَ يَضِيقُ صَدْرِي» ۵ در نهی از منکر و مبارزه، گاهی باید چند نفری حرکت کرد. «فَأَذْهَبَا» ۶ نقاط ضعف را جبران کنید، ولی از زیر بار مسئولیت، شانه خالی نکنید. «يَضِيقُ صَدْرِي وَ لَا يَنْطَلِقُ لِلسَّانِي فَأَرْسِلْ إِلَى هَارُونَ» پذیرش یا اعطای مسئولیت های بزرگ با وجود ضعف ها و کمبودهای قابل جبران، مانعی ندارد.

۷ افراد سالم و بی غرض، انسان های شایسته ی دیگر را برای قبول مسئولیت های بزرگ معرفی می کنند. «فَأَرْسِلْ إِلَى هَارُونَ»

۸ سوابق افراد، در موفقیت آنان مؤثر است. «وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ» ۹ قانون قصاص، سابقه ای بس طولانی دارد. «وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ» (شهادت، آرزوی پیامبران است ولی ترس و نگرانی آنان برای این بود که شاید به اهداف مقدس خود نرسند). ۱۰ مدیریت تبلیغی به چند مسأله ی مهم نیازمند است، از جمله: بررسی اوضاع اجتماعی، آینده نگری و فراهم کردن زمینه های مؤثر تبلیغ. «أَخَافُ لَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ - فَأَرْسَلُ إِلَيْهِ هَارُونَ» ۱۱ در بیان حق، نه از کمی طرفداران حق بترسید و نه از زیادی مخالفان حق.

﴿فَاذْهَبَا﴾

۱۲ پیشنهاد مفید و مناسب را خدا هم می پذیرد. «فَأَرْسِلْ إِلَيْهِ هَارُونَ ... فَاذْهَبَا» ۱۳ دلداری و کمک به کسانی که نگرانی دارند، کاری الهی است. «إِنَّا مَعَكُمْ» ۱۴ خداوند پشتیبان انبیا است. «إِنَّا مَعَكُمْ» ۱۵ آگاهی دقیق و لحظه به لحظه در مأموریت های مهم، یک ضرورت است. «إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ» ۱۶ معجزات پیامبران، ابزار ارشاد و هدایت و ره توشه ی آنان برای امت هاست.

﴿يَا يَتَا﴾

۱۷ خداوند بر جزئیات کارهای ما آگاه است. «مُسْتَمِعُونَ» خداوند همه جا حاضر و ناظر است.

۱۸ برای مبارزه با نظام های تشکیلاتی و فاسد، اول به سراغ سرچشمه ها بروید.

﴿فَأَيُّهَا فِرْعَوْنَ﴾

۱۹ در تبلیغ و دعوت دیگران به حق، صراحت و صلابت داشته باشید. «إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ» ۲۰ فرستادن پیامبر برای مردم، از شئون ربوبیت خداوند است. «رَسُولُ رَبِّ» ۲۱ تمام هستی، نوعی رشد دارند. «رَبِّ الْعَالَمِينَ»

۲۲ تمام هستی در تحت تدبیر اوست. «رَبِّ الْعَالَمِينَ» ۲۳ همه ی انبیا یک هدف دارند. «إِنَّا رَسُولُ» و نفرمود: «انا رسولا» ۲۴ در برابر کسی که می گوید: «أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى» (۱) باید گفت: «رَبِّ الْعَالَمِينَ».

۲۵ اگر در یک زمان دو پیامبر مبعوث شوند، رهبری با یکی از آنهاست. «إِنَّا رَسُولُ» ۲۶ آزاد کردن مردم از اسارت طاغوت ها، در رأس برنامه های انبیا قرار دارد.

«أَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۸ تا ۱۹]

اشاره

قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ (۱۸) وَفَعَلْتَ فَعَلَتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَ أَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ (۱۹)

(فرعون) گفت: آیا ما تو را در کودکی نپروردیم و سالیانی از عمرت را در نزد ما نماندی؟

و با این حال انجام دادی آن کاری را که انجام دادی (و یکی از افراد ما را با مشت کشتی)، در حالی که تو از ناسپاسانی.

نکته ها:

فرعون با دو جمله، نبوت موسی را زیر سؤال برد: الف: تو نزد ما قاتل هستی و قاتل که پیامبر نمی شود. ب: ما تو را بزرگ کردیم، چگونه الطاف ما را کفران و ناسپاسی می کنی، ناسپاس که پیامبر نمی شود. آیات بعد پاسخ موسی را بیان کرده است.

پیام ها

۱ منت گذاشتن و به رخ کشیدن، از ویژگی های مستکبران است. «أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا» ۲ اراده ی الهی، موسی را در دامن فرعون پرورش می دهد. «أَلَمْ نُرَبِّكَ» ۳ اگر کسی را بزرگ کردیم، یا حرفه ای به او آموختیم، یا در امر ازدواج و مسکن و امثال آن به او کمکی کردیم، نباید با این دلیل و بهانه، سخن حق او را

ص: ۳۰۰

نپذیریم. «أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا» ۴ اولیای خدا نمک گیر نمی شوند و محیط و جامعه در آنها اثر نمی گذارد. «لَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ» (موسی نگفت ما که مدت ها سر سفره ی فرعون بوده ایم یا حال که همه تسلیم او هستند و جامعه بر محور او می چرخد، کمی کوتاه بیائیم و سکوت اختیار کنیم.) ۵ حق نان و نمک آن نیست که صاحب حق را به حال خود رها کنیم و اشتباهات او را هم بپذیریم. (حضرت موسی نان و نمک فرعون را خورده بود، ولی او را به حال خود رها نکرد.) «نُرَبِّكَ فِينَا... لَبِثْتَ فِينَا» ۶ به توقعات نابجای مستکبران اعتنا نکنیم. ناسپاسی در برابر مستکبر، بد نیست. «وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۰ تا ۲۱]

اشاره

قَالَ فَعَلْتُهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ (۲۰) فَفَرَزْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ (۲۱)

(موسی) گفت: آن (قتل) را زمانی انجام دادم که از سرگشتگان بودم.

و چون از شما ترسیدم از نزد شما گریختم، سپس پروردگارم به من حکمت (و دانش) بخشید و مرا از پیامبران قرار داد.

نکته ها:

مراد از «حُكْمًا» در آیه؛ یا حکومت و سرپرستی بنی اسرائیل است و یا حکمت و دانش.

در این دو آیه، حضرت موسی (علیه السلام) ایرادهای فرعون را که در آیه قبل گفتیم، پاسخ می دهد.

چنان که گذشت حضرت موسی به خاطر طرفداری از یکی از یاران خود، مشتی به مخالف او زد و شخص مخالف با همان ضربه مُرد. این قتل نه از روی عمد بود و نه با آلت قتل انجام گرفت، بلکه یک حادثه ی ناخواسته و یک لغزش عملی بدون سوء نیت بود که قبل از نبوت موسی آن هم به خاطر طرفداری از یک مظلوم اتفاق افتاده بود. بنا بر این، «ضال» در آیه ی مذکور، یک انحراف عملی بدون قصد است که ضربه ای به عصمت نمی زند و یا به معنای

تَحْيِرُ اسْت، نظیر آیه ی ۷ سوره ی ضحی: «وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى».

□
از امیر المؤمنین علی (علیه السلام) پرسیدند: چرا بعد از پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) حَقَّ خود را با شمشیر نگرفتید، و چرا همان گونه که با طلحه و زبیر و معاویه جنگ کردید با خلفای پیش از خود جنگ نکردید؟ حضرت فرمود: گاهی سکوت لازم است. مگر ابراهیم به مردم نفرمود: من از شما کناره می گیرم: «وَأَعْتَرِلَكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ» (۱) مگر هارون نفرمود: «إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعْفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونِي» (۲) مردم مرا به ضعف کشاندند و نزدیک بود مرا بکشند؟ مگر یوسف نفرمود: «رَبِّ السَّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ» (۳) پروردگارا! زندان برای من بهتر از استجاب تقاضای آنهاست؟ مگر پیامبر اکرم در غار نرفت و من جای او نخوایدم؟ مگر موسی نفرمود: «فَفَزَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ» همین که ترسیدم فرار کردم، و مگر حضرت لوط (علیه السلام) در برابر تقاضای گنهکاران نفرمود: «لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ» (۴) ای کاش قدرتی داشتم (تا شما را از این عمل ننگین باز می داشتم) و یا به جایگاه محکم و امن پناه می بردم (و از شر شما در امان بودم). (۵) بنا بر این سایر اولیای خدا نیز گاهی در شرایطی مجبور به سکوت و انزوا می شدند.

پیام ها

۱ گاهی اقرار، یک ارزش است. «قَالَ فَعَلْتُهَا» ۲ فرار از طاغوت، مقدمه ی دریافت الطاف الهی است. «فَفَزَرْتُ مِنْكُمْ ... فَوَهَبَ» ۳ انبیا از الطاف خاص خداوند برخوردارند. «فَوَهَبَ لِي وَجَعَلَنِي» ۴ نبوت، یک جریان در طول تاریخ است، انبیای بسیاری قبل از موسی بوده اند پس تعجب فرعون نابجاست. «مِنْ الْمُرْسَلِينَ»

ص: ۳۰۲

۱-۱. مریم، ۴۸.

۲-۲. اعراف، ۱۵۰.

۳-۳. یوسف، ۳۳.

۴-۴. هود، ۸۳.

۵-۵. تفسیر نور الثقلین.

اشاره

وَ تِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَيْنِي إِسْرَائِيلَ (۲۲) قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ (۲۳)

و(آیا) این که بنی اسرائیل را بنده ی خود ساخته ای نعمتی است که منتش را بر من می نهی؟ (چرا نباید من در خانه پدرم رشد کنم؟)

(فرعون) گفت: پروردگار جهانیان چیست؟

نکته ها:

موسی به فرعون گفت: من باید در خانه پدرم بزرگ می شدم، چرا پدرم را به بردگی کشاندی که من به اجبار در خانه تو بزرگ شوم، آیا این، نعمت است که آن را سپاس گزارم و یا اسارت است؟! گرچه در کاخ تو همه ی وسائل رفاه برای من بود، ولی من از این که بنی اسرائیل گرفتار بودند، ناراحتم.

از قرآن استفاده می شود که فرعون در درون خود، خدا را می شناخت؛ «قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُ مَا أُنزِلَ هُوَ لَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» (۱) ولی به ظاهر خود را ربّ اعلاّی مردم می دانست، مثل مدیری که بر افرادی تسلط دارد، ولی در عین حال خود را تحت امر دیگری می داند. (۲)

پیام ها

۱ تکبر، زشتی ها را نزد انسان زیبا جلوه می دهد. «تِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ» ۲ به استکبار و منت های او با صلابت پاسخ دهید. «تِلْكَ نِعْمَةٌ» ...

۳ گاهی مستکبران به خاطر حفظ تاج و تخت، خود را به نادانی می زنند. «وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ» ۴ سؤال مستکبرین، مغروران و همراه با تحقیر دیگران است. فرعون گفت: «وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ» و نگفت: «و من رب العالمین» (حرف «ما» در زبان عرب برای جمادات به کار می رود).

ص: ۳۰۳

۱-۱. اسراء، ۱۰۲.

۲-۲. تفسیر المیزان.

اشاره

قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ (۲۴) قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ (۲۵) قَالَ رَبُّ آبَائِكُمْ الْأَوَّلِينَ (۲۶)

(موسی) گفت: پروردگار آسمان ها و زمین و آنچه میان آنهاست، اگر باور دارید.

(فرعون) به اطرافیان خود گفت: آیا نمی شنوید (چه حرف هایی می زند)؟

(بار دیگر موسی) گفت: او پروردگار شما و پروردگار نیاکان شماست.

نکته ها:

قرآن می گوید: دعوی انبیا با مخالفانشان بر سر ربوبیت خداوند یعنی مدیریت و قانونگذاری خداوند و لزوم اطاعت از دستورات اوست و گر نه مخالفان آنان، الله را به عنوان خالق جهان قبول داشتند. سخن کسانی که امروز می گویند: دین از سیاست جداست، همانند سخن کسانی است که می گویند: حساب آفریدن جهان به اراده خداوند از حساب اداره کردن آن جداست. (خداوند خلق کند، ولی ما حکومت کنیم) قرآن و عقل، حق ربوبیت و تکلیف کردن و اطاعت شدن را تنها از کسی می داند که خالق است، نه دیگران. کسی که آفرید می داند چه قانونی وضع کند. «أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ» (۱) بعضی جمله ی «إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ» را این گونه معنا کرده اند که موسی گفت: من می دانم که سؤال شما برای فهمیدن نیست، بلکه برای طفره رفتن است، ولی اگر شما در جستجوی حقیقت باشید، در نظم و نظام هستی فکر کنید، ربوبیت و یکتایی او را خواهید فهمید.

پیام ها

۱ باید به سؤال های اعتقادی، پاسخ صریح و روشن داد. «وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ»

ص: ۳۰۴

۲ تمام هستی یک خدا دارد. «رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» (بر خلاف مشرکان که به خدایان متعدّد عقیده داشتند).

۳ تمام هستی تحت یک تدبیر، نظارت و حرکت تکاملی قرار دارند. «رَبُّ الْعَالَمِينَ» ۴ ذات خداوند قابل شناسایی نیست، باید او را از راه آفریده هایش شناخت و معرفی کرد. «رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» (فرعون از چیستی و چگونگی خداوند سؤال کرد، ولی موسی از آفریده های او پاسخ داد چون ذات قابل شناخت نیست) ۵ هر کسی نمی تواند وحدت تدبیر تمام هستی را درک کند. «إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ» اهل یقین هر گاه به آفرینش آسمان ها و زمین نگاه عمیق کنند، ربوبیت الهی را درک می کنند.

۶ جوسازی، حق پوشی و حرف منطقی دیگران را قطع کردن، ابزار کار طاغوت هاست. «أَلَا تَسْتَمْعُونَ» (مناظره ی موسی و فرعون علنی بود). ۷ ربوبیت خداوند نسبت به انسان های موجود، انسان های گذشته و آسمان و زمین یکسان است. «رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ... رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمْ»... (تدبیر و نظارت و مدیریت خداوند بر آیات آفاقی (آسمان ها و زمین)، و آیات انفسی (انسان ها) یکسان است).

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۷ تا ۳۱]

اشاره

قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ (۲۷) قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ (۲۸) قَالَ لَئِنْ اتَّخَذَتِ
إِلَهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ (۲۹) قَالَ أَوْ لَوْ جِئْتِكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ (۳۰) قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۳۱)

(فرعون) گفت: قطعاً پیامبرتان که به سوی شما فرستاده شده، سخت دیوانه است.

(موسی) گفت: (او) پروردگار مشرق و مغرب و آنچه میان آن دو است می باشد، اگر تعقل کنید.

(فرعون) گفت: (ای موسی!) اگر معبودی غیر از من برگزینی قطعاً تو را از زندانیان قرار خواهم داد.

(موسی) گفت: (حتی) اگر نشانه‌ی آشکاری برایت بیاورم (که رسالت مرا اثبات کند)؟

(فرعون) گفت: اگر راست می‌گویی آن نشانه را بیاور.

نکته‌ها:

در آیه‌ی ۲۷ می‌بینیم که فرعون برای جبران حقارت خود، سخت‌ترین لحن‌ها را با زشت‌ترین نسبت‌ها در مورد موسی به کار برد. در ادبیات عرب برای تأکید یک مطلب از حروف و کلماتی استفاده می‌کنند، کلمه‌ی «إِنَّ» و حرف «لام» در کلمه‌ی «لَمَجْنُونٌ» و جمله‌ی اسمیه آوردن، نشانه‌ی تأکید بر نسبت ناروای اوست.

پیام‌ها

۱ طاغوت‌ها هنگام روبرو شدن با حق طفره می‌روند. (هر بار که موسی استدلال و بیانی داشت، فرعون به جای پاسخ دادن به موسی، چون نگران از دست دادن مردم بود، با آنان حرف می‌زد.) «قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ» ۲ مستکبر هرگز حق را نمی‌پذیرد و خود را از مردم جدا می‌داند. «رَسُولَكُمْ - أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ» یعنی پیامبر شما، نه من.

۳ از قوی‌ترین حربه‌های مخالفان انبیا، نسبت ناروای جنون است. «لَمَجْنُونٌ» آری کسی که از استدلال عاجز باشد، دست به تهمت و ناسزاگویی می‌زند.

۴ از هماهنگی قوانین و نظام ثابتی که بر زمین و آسمان، مشرق و مغرب و بر همه‌ی موجودات جهان حاکم است، می‌فهمیم که جهان هستی با مدیریت واحدی اداره می‌شود. «رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ» ...

۵ مبلغ و مربی نباید از بحث خسته شود، باید استدلال خود را تکرار کند و سعه صدر داشته باشد. «رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ»، «رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمْ»، «رَبُّ»

۶ تهمت ها، اولیای خدا را از هدف ها منحرف نمی کند. «رَسِيُولُكُمْ ... لَمَجْنُونٌ قَال رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ» ۷ رسیدن به توحید، به تعقل نیاز دارد. (کفر و شرک، محصول بی عقلی است).

«إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ»

(اندیشیدن مردم، بزرگ ترین خطر برای مستکبران است).

۸ انبیا مؤدب سخن می گویند. (فرعون به موسی (علیه السلام) گفت: «لَمَجْنُونٌ»، اما موسی گفت: اگر بیاندیشید سخن مرا می فهمید). «إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ» ۹ تهدید، حربه ی دیگر طاغوت هاست. «لَمَّا جَعَلْنَاكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ» (رهبران دینی باید آماده ی سختی ها باشند).

۱۰ در نظام طاغوتی، خفقان و خشونت حاکم است و افراد زیادی در زندان به سر می برند. «وَمِنَ الْمَسْجُونِينَ» ۱۱ آن جا که منطق تأثیر نکرد، معجزه لازم است. «بِشَيْءٍ مُّبِينٍ» ۱۲ آمادگی قبلی، شرط موفقیت و پیروزی بر دشمن است. موسی می دانست که عصا را اژدها می کند و کف دستش نورانی می شود، لذا با قدرت گفت: «جِئْتِكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ» ۱۳ معجزه ی انبیا حقیقت دارد و مردم به خوبی درک می کنند. «مُبِينٍ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۳۲ تا ۳۳]

اشاره

فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ (۳۲) وَ نَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاطِرِينَ (۳۳)

پس عصای خود را بیفکند، پس ناگهان آن عصا اژدهایی آشکار شد.

و دست خود را (از گریانش) بیرون آورد، پس ناگهان آن دست برای تماشاگران سفید و درخشان نمود.

مراد از کلمه ی «نَزَعَ» در اینجا، بیرون آوردن دست از جیب و گریبان است.

اژدها شدن عصا، ده مرتبه و نورانی شدن دست موسی (علیه السلام)، پنج مرتبه در قرآن آمده است.

در اولین مرحله ای که موسی عصا را رها کرد به صورت مار کوچکی درآمد، چنان که در سوره نمل آیه ی ۱۰ آمده: «جَانُّ وَّلِيٌّ مُّيَدِّبِرًا»، ولی در برابر طاغوتِ گردنکش، به صورت اژدها درآمد و این شاید به خاطر آن باشد که برای هر مخاطبی باید حرفی زد و عملی انجام داد.

پیام ها

۱ معجزات انبیا چون وابسته به قدرت الهی است، نیاز به تمرین ندارد و لازم نیست تدریجی باشد. «فَإِذَا هِيَ» (یعنی عصا ناگهان مار شد) ۲ در برابر افراد سرکش باید کاری چشمگیر و کوبنده انجام داد. «تُعْجَبَانِ مُبِينٌ» ۳ معجزات انبیا روشن و روشنگر است، نه وهم و خیال. «مُبِينٌ» ۴ در کنار معجزه ای دلهره آور، دست سفید و نورانی، رمز صفا و محبت است.

«تُعْجَبَانِ»

بَيِّنَاتٍ

۵ برای تأثیر کلام حق، از همه ی شیوه های صحیح بیم و امید استفاده کنید.

«تُعْجَبَانِ»

بَيِّنَاتٍ

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۳۴ تا ۳۹]

اشاره

قَالَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ (۳۴) يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ (۳۵) قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَإِئْتِ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ (۳۶) يَا تُوَكُّلُ بَيْتِ سَعْدٍ عَلِيمٌ (۳۷) فَجَمَعَ السَّحَرَةَ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ (۳۸) وَقِيلَ لِلذَّاكِرِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ (۳۹)

(فرعون) به اشرافیان اطرافش گفت: واقعاً این مرد، ساحری کاردان است.

او می خواهد با سحرش شما را از سرزمینتان آواره کند، پس چه رأی و دستور می دهید؟

گفتند: به موسی و برادرش فرصت بده و در تمام شهرها افرادی را برای گردآوری (ساحران) اعزام کن.

تا هر ساحر ماهری را نزد تو بیاورند.

پس ساحران در موعدِ روزی معلوم، گردآوری شدند.

و به مردم گفته شد: آیا شما نیز جمع می شوید؟

نکته ها:

فرعون با موسی چند نوع برخورد کرد:

الف: تحقیر: «أَلَمْ نُزَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا» آیا ما تو را بزرگ نکردیم.

ب: استهزا: «لَمَجْنُونٌ» تو دیوانه هستی.

ج: تهدید: «مِنَ الْمَسْجُونِينَ» تو را زندانی می کنم.

د: تهمت سحر: «السَّاحِرُ عَلِيمٌ» تو ساحر هستی.

ه: تهمت توطئه: «يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمُ» تو قصد شورش داری.

در آیات مربوط به گفتگوی موسی با فرعون، حرفی از هارون نیست و این به خاطر آن است که موضع رسمی باید از طرف رهبر تعیین شود.

مراد از جمله «فَمَا ذَا تَأْمُرُونَ» ، فرمان مشورتی است. چون مشاوران نظر خود را در قالب امر و فرمان می گفتند. مانند: «أَرْجِهْ وَ أَخَاهُ» به موسی و برادرش فرصت بده و به زندان نیفکن.

حضرت موسی و فرعون در مورد زمان و مکان مراسمِ مقابله ی ساحران با موسی، با یکدیگر به توافق رسیدند. «لَمِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ» از مردم خواسته شد تا در مکان و زمان موعود حاضر شوند، زیرا این حضور و اجتماع باعث می شد تا موسی و هارون احساس تنهایی نکنند و ساحران نیرو گیرند و غوغا سالاری تبلیغاتی به راه اندازند.

اطرافیان بی اراده و متملق، حتی در کلمات تقلید می کنند. جمله های «لَسَّاحِرٌ عَلِيمٌ» و «يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ» در این دو آیه از زبان فرعون است، ولی در سوره ی اعراف آیات ۱۰۹ و ۱۱۰، همین کلمات از زبان اطرافیان اوست و حتی حرفی کم و زیاد نکرده اند.

پیام ها

۱ طاغوت ها تبلیغات شیطانی خود را با تأکید و قاطعیت بیان می کنند. «إِنَّ هَذَا لَسَّاحِرٌ عَلِيمٌ» («إِنَّ» ، حرف «لام» و جمله ی اسمیه همه نشانه ی تأکید است). ۲ فرعون برای آن که ساحران را در مبارزه با موسی تشویق و تحریک کند، از موسی به عنوان «ساحر علیم» یاد کرد. «لَسَّاحِرٌ عَلِيمٌ» ۳ دروغگو کم حافظه است. فرعون یانی که به موسی نسبت جنون می دادند؛ «لَمَجْنُونٌ» اکنون او را ساحری ماهر و آگاه می خوانند: «لَسَّاحِرٌ عَلِيمٌ» ۴ وطن دوستی و انگیزه ی مالکیت، از غرائز انسان هاست و فرعون برای تحریک مردم علیه موسی این دو سوژه را بهانه قرار داد و گفت: او شما را آواره و مالکیت شما را لغو خواهد کرد. «يُخْرِجُكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ» ۵ دروغ، تزویر و عوام فریبی، شیوه ی طاغوت است. (کلمه ی «أَرْضِكُمْ» ، برای عوام فریبی و کلمه ی «بِسِّخْرِهِ» دروغی واضح بود). ۶ طاغوت ها هنگام قدرت و تسلط، همه چیز را از آن خود می دانند، «أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ» (۱) ولی هنگام احساس خطر مردم را به صحنه می کشند. «أَرْضِكُمْ» ۷ طاغوت ها به زیردستان خود نیازمندند و از آنها راه و چاره می طلبند. «فَمَاذَا تَأْمُرُونَ» فرعون می گوید: اگر معبودی غیر از من بگیری تو را زندان می کنم، امروز محتاج اطرافیان است.

۸ زمان فرعون، دوران رواج سحر و جادو بوده است. «سَّحَّارٌ عَلِيمٌ» ۹ اگر متخصصین، متعهد نباشند در خدمت فرعون ها در می آیند. «يَأْتُوكَ»

ص: ۳۱۰

۱۰ همایش و سمینار کارشناسان، سابقه‌ی طولانی دارد. «يَا تُوكَّ بِكُلِّ سِحْرٍ عَلِيمٍ» ۱۱ طاغوت‌ها برای رسیدن به اهداف خود، از کارشناسان سوء استفاده می‌کنند ما چرا استفاده‌ی خوب نکنیم؟ «يَا تُوكَّ بِكُلِّ سِحْرٍ عَلِيمٍ» ۱۲ فرعون تمام توان خود را بکار گرفت. «بِكُلِّ سِحْرٍ» ۱۳ زمان و مکان در حرکات تبلیغی مؤثر است. «يَوْمٍ مَّغْلُومٍ» ۱۴ برای طاغوت‌ها جلب افکار عمومی و حضور مردم در صحنه مهم است.

«هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۴۰ تا ۴۲]

اشاره

لَعَلَّكُمْ تَتَّبِعُ السَّحْرَةَ إِنْ كَانُوا هُمْ الْعَالِيَيْنِ (۴۰) فَلَمَّا جَاءَ السَّحْرَةَ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَيْنَ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْعَالِيَيْنِ (۴۱) قَالَ نَعَمْ وَإِنْ كُنْتُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (۴۲)

به این امید که اگر ساحران غالب شدند از آنان پیروی کنیم.

پس همین که ساحران (از شهرها به نزد فرعون) آمدند به او گفتند: آیا اگر ما پیروز شویم پاداشی داریم؟

فرعون گفت: آری، در این صورت (علاوه بر پاداش) حتماً شما از مقربان دربار خواهید بود.

نکته‌ها:

موسی و هارون چون ایمان داشتند در یک طرف ایستادند و آرامش داشتند، اما فرعون و همه‌ی اشراف و ساحران در طرف دیگر قرار گرفتند و دلهره داشتند و این جاست که نقش ایمان و قدرت آن روشن می‌شود. از سؤال ساحران که پرسیدند: «أَيْنَ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْعَالِيَيْنِ» تردید آنان استفاده می‌شود و از تشویق و جایزه بزرگ فرعون؛ «قَالَ نَعَمْ وَإِنْ كُنْتُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ» دلهره‌ی او استفاده می‌شود.

شاید شرط گرفتن مزد، نشانه‌ی تنگ نظری، بخل و خسیس بودن فرعون باشد، زیرا

معمولاً مردم با افراد سخاوتمند و دست و دل باز شرط پول نمی گذارند، زیرا می دانند که او خود با معرفت و سخاوتی که دارد همه چیز را در نظر می گیرد.

پیام ها

۱ فرعون ادعای خدایی داشت، اما با معجزه ی حضرت موسی کار به جایی رسید که همه تابع ساحران شدند و حرف اوّل و آخر را حرف ساحران غالب دانستند. «لَعَلَّنَا نَتَّبِعَ السَّحْرَةَ» ۲ فرعون با دیدن معجزه ی موسی، به پیروزی ساحران اطمینان نداشت. «إِنَّ كَانُوا هُمُ الْعَالَمِينَ» («إِنَّ» حرف شرط و نشانه ی شک است) ۳ افراد مادی حتّی در مسایل عقیدتی هم حرف پول می زنند. «فَلَمَّا جَاءَ السَّحْرَةَ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَإِنَّا لَنَأْجُرُكَ» ۴ ساحران به فکر خودشان هستند که مزدی بگیرند و کاری به حقّ و باطل بودن آن ندارند. «أَإِنَّا لَنَأْجُرُكَ» شعار انبیا در تمام کارهایشان «مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ» (۱) بود، ولی ساحران حتّی برای یک حرکت توقع اجر داشتند. «لَنَا لَأْجُرًا» ۵ انسانی که خدایی نیست، به درهم فرعون چشم دارد؛ «لَنَا لَأْجُرًا» ولی همین که خدایی شد، تمام هستی نزد او کوچک است و جانش را به راحتی فدا می کند. چنان که در آیه ی ۵۰ می خوانیم: «لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ» ۶ گاهی مقام و اعتبار از مال مهم تر است. «إِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۴۳ تا ۴۴]

اشاره

قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ (۴۳) فَالْقُوا جِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْعَالِيُونَ (۴۴)

(روز موعود فرا رسید و همه ی ساحران جمع شدند،) موسی به آنان گفت:

بیفکنید آنچه را می خواهید بیفکنید.

ص: ۳۱۲

پس (ساحران) ریسمان ها و عصاهای خود را (به زمین) افکندند و گفتند:

به عزّت فرعون سوگند که قطعاً ما پیروزیم.

پیام ها

۱ مردان خدا به غلبه ی حقّ و پوچی سحر ایمان داشته و از موضع قدرت و با آرامش سخن می گویند، نه از روی ضعف و ترس. «الْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ» ۲ به مخالفان فرصت دهید تا در راه عقیده و هدف خود تلاش و حرکت کنند، «الْقُوا مَا أَنْتُمْ» ، آن گاه محکم و منطقی پاسخ آنان را بدهید.

۳ کافر از درون متزلزل است و در ظاهر شعار می دهد. ساحران در پیروزی خود شک داشتند و در آیات قبل می گفتند: «إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ» ولی در حضور فرعون، با خود شیرینی و تملّق گفتند: «بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ» و به پیروزی تظاهر می کردند و به اصطلاح جنگ روانی راه می انداختند. «إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۴۵ تا ۴۸]

اشاره

فَأَلْقَى مُوسَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ (۴۵) فَأَلْقَى السَّحْرَهُ سَاجِدِينَ (۴۶) قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (۴۷) رَبِّ مُوسَى وَ هَارُونَ (۴۸)

سپس موسی عصایش را افکند، پس ناگهان (ازدهایی شد و) هر چه را به نیرنگ ساخته بودند بلعید.

آن گاه ساحران بی اختیار به سجده درافتادند.

گفتند: ما به پروردگار جهانیان ایمان آوردیم.

پروردگار موسی و هارون.

نکته ها:

ساحران همین که ازدها شدن عصا را دیدند فوراً ایمان آوردند. در روایات آمده است: هنگامی که امام زمان (علیه السلام) نیز ظهور کند، متخصصان شرق و غرب به حضرت ایمان

خواهند آورد، چون آنان عظمت کار را بهتر از دیگران درک خواهند کرد.

پیام ها

۱ معجزه امری سریع و برق آساست، نه تدریجی و تمرینی. «فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ» ۲ باطل، در برابر حقّ تاب مقاومت ندارد. «تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ» ۳ سحر و جادو یک دروغ عملی و به دور از حقیقت است. («يَأْفِكُونَ» از «افک» به معنای ساختگی و دروغ است) ۴ افراد آماده، در برابر حقّ طفره نمی روند و تسلیم می شوند. «فَأَلْقَى» ۵ قدر زر زرگر شناسد، قدر گوهر گوهری. (ساحرانی که کارشناس بودند معجزه را از سحر بازشناختند و چنان تحت تأثیر قرار گرفتند که بی اراده به سجده افتادند، با اینکه فرعونیان نیز حضور داشتند، ولی ایمان نیاوردند).

«فَأَلْقَى السَّحْرَةَ»

۶ از امتیازات انسان، قدرت تغییر موضع فکری در یک لحظه است. «فَأَلْقَى» ۷ سجده، مظهر حق پرستی و تسلیم است که در طول تاریخ سابقه داشته است.

«سَاجِدِينَ»

۸ تمام هستی، تحت تدبیر خداوند در یک حرکت تکاملی است. «رَبِّ الْعَالَمِينَ» ۹ جلو سوء استفاده را باید گرفت. برای این که فرعونیان، «رَبِّ الْعَالَمِينَ» را به معنای انحرافی تفسیر نکنند، ساحران گفتند: «رَبِّ مُوسَى وَ هَارُونَ» ۱۰ ساحران، به اصول دین اقرار کردند، توحید: «آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ» نبوت: «رَبِّ مُوسَى وَ هَارُونَ» معاد: «إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۴۹ تا ۵۱]

اشاره

قَالَ آمَنَّا لَهُ قَبِيلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السَّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَمَّا قُطِعَ أَيْدِيكُمْ وَ أَرْجُلُكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ (۴۹) قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ (۵۰) إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبِّنَا خَطَايَاَنَا أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ (۵۱)

۵۱-۴۹/۲۶

ص: ۳۱۴

فرعون (که به خشم آمده بود) گفت: آیا قبل از آن که به شما اجازه دهم به او ایمان آوردید؟ بی شک او بزرگ شماس است که به شما سحر آموخته است. پس به زودی کیفر خود را خواهید دانست. حتماً دست‌ها و پاهایتان را از چپ و راست قطع خواهم کرد، و همگی شما را به دار خواهم آویخت.

ساحران گفتند: باکی نیست، ما به سوی پروردگار خود بازمی‌گردیم.

ما امید داریم که پروردگارمان خطاهای ما را ببخشد، چرا که ما نخستین ایمان‌آوردگان هستیم.

نکته‌ها:

همین که ساحران معجزه‌ی موسی را دیدند، به خاک افتادند و سجده کردند، در این جا فرعون برای عوام فریبی به تحلیلی دست زد و گفت: این یک توطئه‌ی از پیش ساخته است، شما شاگرد موسی بوده‌اید و این خیمه شب‌بازی را برای سقوط من به راه انداخته‌اید. غافل از آن که ساحران در کشور پراکنده بودند و دستشان به موسی نمی‌رسید تا شاگردش باشند، علاوه بر این که آنان به عزت فرعون سوگند پیروزی خورده بودند.

در بعضی تفاسیر می‌خوانیم: فرعون دست و پای ساحران را قطع کرد و به درختان خرما می‌بلند آویخت و حضرت موسی بر آنان می‌گریست.

پیام‌ها

۱ در نظام طاغوتی، مردم آزادی عقیده ندارند. «آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ» ۲ طاغوت‌ها می‌خواهند حتی بر افکار مردم مسلط باشند. «قَبِيلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ» ۳ دروغگو کم حافظه است. «لَمَجْنُونٌ عَلَّمَكُمُ السُّحْرَ» ۴ بدترین شکنجه‌ای که قدرت، کارایی و توازن انسان را می‌گیرد، قطع دست و

پا از چپ و راست است. «مِنْ خِلَافٍ» ۵ به طاغوت‌ها اطمینان نکنید، آنان همه را برای خودشان می‌خواهند. (فرعون ساعتی پیش وعده داده بود که شما از مقرّبین خواهید بود و اکنون همه را به قتل تهدید می‌کند). «لَأُصَلِّنَّكُمْ» ۶ یکی از آثار ایمان به معاد، شجاعت در برابر طاغوت‌هاست. «لَا ضَيْرَ» ۷ ایمان به معاد، افق روشن برای آینده است. «إِنَّا إِلَهِي رَبَّنَا مُتَقَلِّبُونَ» ۸ شهادت در راه خدا، ضرر و هلاکت نیست. «لَا ضَيْرَ» ۹ کسی که ایمانش بر اساس شناخت باشد، متزلزل نمی‌شود. «لَا ضَيْرَ» (ساحران که معجزه را شناختند، در برابر تهدیدات فرعون استقامت کردند).

۱۰ هم سحر گناه است و هم در استخدام فرعون‌ها درآمدن. «خَطَايَانَا» ۱۱ طمع در مادیات، منفی ولی در معنویات، مثبت است. «نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا» ۱۲ بخشش، از شئون ربوبیت الهی است. «يَغْفِرَ لَنَا رَبَّنَا» ۱۳ آرزوی عفو باید با بازگشت واقعی همراه باشد. «أَمَّا نَطْمَعُ» ۱۴ سابقه و پیشگامی در ایمان، یک فضیلت است. «أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ» ۱۵ حسن عاقبت، بزرگ‌ترین سعادت است. کسانی که تمام عمرشان در انحراف بودند، با جرّقه‌ای در یک لحظه دگرگون شده «إِنَّا إِلَهِي رَبَّنَا مُتَقَلِّبُونَ» و از اولین مؤمنان شدند. «كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ» ۱۶ توطئه، توطئه‌گر را رسوا می‌کند. (فرعون با سرمایه‌گذاری بسیار، ساحران را دعوت کرد تا موسی را رسوا کنند، ولی با ایمان آوردن ساحران، فرعون خود رسوا شد). «كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۵۲ تا ۵۳]

اشاره

وَ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِجَدِي إِنَّكُمْ مِتَّبِعُونَ (۵۲) فَأَرْسَلْنَا فِرْعَوْنَ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ (۵۳)

و به موسی وحی کردیم که بندگان مرا شبانه (از مصر) کوچ ده، زیرا شما تعقیب خواهید شد.

پس فرعون (از این حرکت آگاه شد و) به شهرها مأمور فرستاد تا مردم را گردآورند.

نکته ها:

کار حضرت موسی به سه بخش تقسیم می شود:

بخش اول، دعوت فرعون و اظهار معجزه بود.

بخش دوم، گرویدن ساحران به او و فراز و نشیب های گوناگون بود.

بخش سوم، حرکت دادن طرفداران و مؤمنین و تعقیب آنها از سوی فرعون و کفار بود که به عبور مؤمنین از دریا و غرق شدن کفار انجامید.

در کلمه ی «حشر»، معنای برانگیختن و سوق دادن و جمع کردن نهفته است.

بنی اسرائیل برای فرعونیان منافی داشتند که فرعون از مهاجرت آنان جلوگیری می کرد و حضرت موسی مأمور شد تا شبانه آنها را از مصر کوچ دهد.

پیام ها

۱ بعد از پذیرفتن استدلال، نوبت قهر الهی است که با فرمان کوچ دادن به موسی و تعقیب فرعونیان شروع و با غرق و هلاکت آنان خاتمه می یابد. «وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ» ۲ تمام حرکات انبیا حتی زمان هجرت، از طریق وحی بوده است. «أَوْحَيْنَا» ...

۳ برای مبارزه با فرعون، از تاریکی شب نیز استفاده کنید. «أَسْرِ» ۴ یا جامعه فاسد را اصلاح کنیم و یا از آن فاصله گرفته و هجرت کنیم. «أَسْرِ» ۵ انبیا تنها پند و اندرز نمی دهند، ایجاد نهضت های بزرگ و رهبری آنها از کارهای دیگر آنان است. «أَسْرِ بِعِبَادِي» ۶ یکی از مراحل نهی از منکر، هجرت از جامعه ی فاسد است. «أَسْرِ بِعِبَادِي» ۷ خداوند بندگان خود را از مهلکه نجات می دهد. «أَسْرِ بِعِبَادِي»

۸ طاغوت ها دست به شایعه پراکنی و تبلیغات منفی در شهرها می زنند. «فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۵۴ تا ۶۰]

اشاره

إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ (۵۴) وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ (۵۵) وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَازِرُونَ (۵۶) فَأَخْرَجْنَا هُم مِّن جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (۵۷) وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (۵۸) كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (۵۹) فَأَتَّبَعُوهُمْ مُّشْرِقِينَ (۶۰)

(تبلیغات فرعونیان درباره ی موسی و یارانش این بود:) همانا اینها گروهی اندکند

که نسبت به ما خشم و نفرت دارند،

ولی ما همگی آماده ی دفاع هستیم.

لذا آنان را (به گمان تعقیب بنی اسرائیل)، از باغ ها و چشمه ها

و گنج ها و جایگاه نیکو (و قصرهای مجلل)، بیرون کردیم.

(تدبیر ما) این چنین بود که (بعد از غرق کردن فرعونیان)، بنی اسرائیل را وارث آنها قرار دهیم.

پس هنگام طلوع خورشید، سپاه فرعون به تعقیب آنان برخاستند.

نکته ها:

کلمه ی «لَشِرْذِمَةٌ» به معنای گروهی محدود است که از اصل جدا شده باشد. فرعون در تبلیغات خود، مخالفان را گروه کوچکی معرفی می کرد. اما در تفاسیر از ابن عباس روایت کرده اند: افرادی که با حضرت موسی حرکت کردند حدود ۶۰۰۰۰۰ نفر بوده اند، و فرعون به این جمعیت زیاد می گوید: «إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ» (۱) کلمه ی «حَازِرُونَ» از «حذر» به معنای وسیله ی دفاعی است، بنا بر این «إِنَّا لَجَمِيعٌ حَازِرُونَ» یعنی همه ی ما برای انتقام آماده و مسلح هستیم.

فرعونیان در تبلیغات، خود را گروهی متحد می دانستند، «إِنَّا لَجَمِيعٌ حَازِرُونَ» ولی

ص: ۳۱۸

بنی اسرائیل را «قَلِيلُونَ» می خواندند، نه «قليله»، یعنی آنان گروه گروه بوده و با هم متحد و منسجم نیستند و ما خیلی زود آنها را قلع و قمع می کنیم. غافل از آنکه انسجام آنان به قدری است که با یک اشاره و فرمان حضرت موسی، همگی شبانه هجرت کردند.

پیام ها

۱ طاغوت ها حرکت های مردمی را ناچیز می انگارند. «لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ» ۲ منحرف کردن افکار مردم، شیوه ای طاغوتی است. «لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ» ۳ طاغوت ها بدانند که مورد تنفرند. «وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ» ۴ بغض و خشم نسبت به طاغوت ها و تبری از آنان، لازمه ی ایمان به خداست.

«وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ»

۵ کاخ ها ابدی نیست، ظلم کلید زوال قدرت است. «فَأَخْرَجْنَاهُمْ» ...

۶ فرعونیان در مصر دارای تمدن بودند. «وَكَوْنُوزٍ وَ مَقَامٍ كَرِيمٍ» ۷ یکی از سنت های الهی، جایگزین کردن مستضعفان به جای مستکبران است.

«كَذَلِكَ وَ أَوْرَثْنَاها بَنِي إِسْرَائِيلَ»

۸ ثروت ها، کاخ ها و باغ های فرعونیان، به بنی اسرائیل رسید. «أَوْرَثْنَاها» ۹ خروج فرعونیان به دنبال بنی اسرائیل، یک تدبیر الهی برای غرق شدن آنان بود. «فَأَخْرَجْنَاهُمْ فَأَتَّبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۶۱ تا ۶۲]

اشاره

فَلَمَّا تَرَاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَىٰ إِنَّا لَمُدْرِكُونَ (۶۱) قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ (۶۲)

پس زمانی که دو گروه همدیگر را دیدند، یاران موسی گفتند: (ما به دام افتادیم و) آنان به ما دست خواهند یافت.

موسی به آنان گفت: چنین نیست، قطعاً پروردگارم با من است و مرا هدایت خواهد کرد.

﴿تُرَاءًا﴾

به معنای یکدیگر را دیدن و «الْجَمْعَانِ» به معنای دو گروه است.

شاید آوردن «أَصْحَابُ مُوسَى» به جای بنی اسرائیل، رمز آن باشد که حتی یاران نزدیک موسی از اینکه دریا در جلو و سپاه فرعون در تعقیب آنان هستند، دغدغه ها داشتند.

گرچه هر حرکت و قیام و تصمیمی، شناخت و بصیرت لازم دارد، ولی لازم نیست انسان در گام اول نسبت به تمام مراحل آگاهی داشته باشد. چنان که حضرت موسی تا لحظه ای که دریا را در جلو و دشمن را پشت سر خود دید خیر از برنامه نداشت، اما ایمان به هدایت الهی همواره در او بود. و لذا فرمود: «إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ»

پیام ها

۱ رهبران آسمانی، در بحران ها دلی آرام دارند و مایه ی آرامش دیگران نیز هستند. «كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي» ۲ به وعده های الهی یقین داشته باشیم. (خداوند در آیه ی ۱۵ این سوره به موسی فرمود: «إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ» ، در این آیه موسی به مردم می گوید: خداوند وعده داد و او با ماست). «كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي» ۳ هنگام برخورد با دشمن، (حتی زمانی که در یک طرف دریا و در طرف دیگر سپاه دشمن است)، مأیوس نشوید و به خدا توکل کنید. «إِنَّ مَعِيَ رَبِّي» ۴ پیامبران واسطه ی فیض و رحمت خداوند می باشند. «إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ» (با توجه به اینکه هدایت پیامبر، واسطه ای برای هدایت مردم است) ۵ انبیا تحت حمایت ویژه ی خداوند هستند. «إِنَّ مَعِيَ رَبِّي» ۶ هدایت از شئون ربوبیت است. «رَبِّي سَيَهْدِينِ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۶۳ تا ۶۸]

اشاره

فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ (۶۳) وَ أَرْزَلْنَا تَمَّ الْآخِرِينَ (۶۴) وَ أَنْجَيْنَا مُوسَىٰ وَ مَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ (۶۵) ثُمَّ أَعْرَفْنَا الْآخِرِينَ (۶۶) إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ (۶۷) وَ إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (۶۸)

پس (به دنبال این تلاقی)، به موسی وحی کردیم که عصایت را به دریا بزن. دریا شکافت و هر پاره ای مثل کوهی بزرگ گردید.

آن گاه گروه دیگر (لشکر فرعون) را به آنجا نزدیک کردیم.

و موسی و هر که را با او بود، همگی را (از دریا عبور و) نجات دادیم.

سپس گروه دیگر را غرق ساختیم.

البته در این ماجرا، (عبرت و) نشانه‌ی روشنی است و بیشتر آنان ایمان آورنده نبودند.

و همانا پروردگارت شکست ناپذیر و مهربان است.

نکته ها:

کلمه‌ی «انفلاق» به معنای شکافته شدن، «فَرَقَ» به معنای قطعه و «طود» به معنای کوه می باشد. گویا در اثر شکافته شدن رود بزرگ نیل که همچون دریاست، آب در دو طرف خشکی ایجاد شده چنان روی هم انباشته شد که همانند دو کوه بلند گردید.

پیام ها

۱ کارهای انبیا با اراده‌ی پروردگار و وحی الهی است. «فَأَوْحَيْنَا...»

۲ خداوند کارهایی را به دست اولیای خود انجام می دهد تا مردم به آنان توجه کنند و از آنان اطاعت نمایند. «فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ» (آری، طبیعت و مظاهر آن، با اراده‌ی خداوند در اختیار بندگان خاص و مقهور آنان است). ۳ با اراده‌ی خداوند، یک عصا روزی اژدها می شود و سبب ترس دشمنان می گردد و یک روز کلید رحمت و باز شدن راه برای مؤمنان می شود.

۴ با اراده‌ی خداوند، یک عصا گاهی سبب جوشیدن آب از زمین است: «اضْرِبْ»

بِعَصَاكَ الْحَجَرَ» (۱) و گاهی سبب خشک شدن دریا. «اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ» ۵ همه ی هستی و فعل و انفعالات آن، با اراده ی خداوند است. «فَأَوْحَيْنَا أَنْزَلْنَا - أَنْجَيْنَا أَعْرَفْنَا» ۶ نجات و رستگاری در سایه ی همراهی با انبیاست. «أَنْجَيْنَا مُوسَىٰ وَ مَنْ مَعَهُ» ۷ خداوند یاران خود را در سخت ترین شرایط از بن بست نجات می دهد. «أَنْجَيْنَا مُوسَىٰ وَ مَنْ مَعَهُ» ۸ شکافته شدن دریا و غرق شدن فرعونیان، نشانه ی قدرت و قهر الهی و مایه ی پند است. «إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً» ۹ سنّت الهی در طول تاریخ، یاری حقّ و سرکوب باطل است. «لَآيَةً» آری، نشانه و عبرت بودن یک حادثه، زمانی است که آن حادثه یا مشابه آن در طول تاریخ تکرار شدنی باشد.

۱۰ خداوند با بیان تاریخ گذشتگان، به پیامبر اسلام دلداری و درس صبر می دهد. «مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ» ۱۱ پندپذیران کم هستند. «لَآيَةً وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ» ۱۲ پیامبر اسلام تحت حمایت ویژه ی خداوند است. «رَبِّكَ» (خطاب به پیامبر است که همان گونه که ما مخالفان موسی را نابود کردیم، با همان عزّت و قدرت می توانیم مخالفان تو را نیز نابود کنیم). ۱۳ کفر مردم، ضرری به عزّت خداوند نمی زند. «مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ وَ إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ» ۱۴ مربّی، هم باید قدرتمند باشد و هم مهربان. «إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ» ۱۵ مهلتی که خداوند به کفّار می دهد از ضعف و ناتوانی نیست، بر اساس مهر و رحمت است تا شاید توبه کنند. «الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

ص: ۳۲۲

اشاره

وَ أَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ (۶۹) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَ قَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ (۷۰) قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَنْزِلُ لَهَا عَاقِبِينَ (۷۱) قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ (۷۲) أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يُضُرُّونَ (۷۳) قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ (۷۴) قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (۷۵) أَنْتُمْ وَ آبَاؤُكُمْ أَلْقَادُمُونَ (۷۶)

(ای پیامبر!) سرگذشت ابراهیم را بر مردم بخوان.

آن گاه که به پدرش (عمویش آذر) و قومش گفت: شما چه می پرستید؟

گفتند: بت هایی را می پرستیم که همواره ملازم آنهایم.

ابراهیم گفت: آیا هر گاه آنها را می خوانید (یا دعا می کنید) سخن شما را می شنوند؟

یا به شما سود و زبانی می رسانند؟

بت پرستان گفتند: (نه) بلکه پدرانمان را یافتیم که این گونه (پرستش) می کردند.

ابراهیم گفت: آیا در آنچه می پرستید اندیشه و نگاه (عمیق) کرده اید؟

شما و پدران پیشین شما (دقت کرده اید)؟

نکته ها:

بعد از حضرت موسی که نامش بیش از ۱۳۰ مرتبه در قرآن آمده، نام حضرت ابراهیم، بیش از دیگر پیامبران در قرآن آمده است.

بر اساس روایات مراد از کلمه ی «أب» در این آیه، آذر عموی ابراهیم است. زیرا امکان ندارد که پدر پیامبری همچون ابراهیم کافر باشد. از نظر لغت نیز به مربی و جد و پدر زن نیز «أب» گفته می شود. در آیه ۱۳۳ سوره بقره می خوانیم که فرزندان یعقوب به پدرشان گفتند:

«نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَ إِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ وَ إِسْحَاقَ» با اینکه یعقوب فرزند اسحاق است، در این آیه هم به جد (ابراهیم) و هم به عمو (اسماعیل)، «أب» گفته است.

تقلید از اهل علم و دانشمندان، گاهی وسیله ی تکامل و رشد و ترقی است؛

و «فَبِهْدَاهُمْ أَقْتِدَةً»... (۲) ولی از عوام وسیله ی تحجّر و جمود است. «بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا» زیرا پابندی بی چون و چرا به سنت ها و آداب ملّی و قومی، سبب تخدیر جامعه و سدّ راه فکر و نوآوری و مانع شناخت حقیقت است.

چون حضرت ابراهیم مورد ستایش همه ی گروه های یهودی و مسیحی است، بیان تاریخ او برای اهل کتاب زمان پیامبر و همچنین مسلمانان، درس آموز خواهد بود.

کلمه ی «فَرَأَيْتُمْ» از ریشه ی «رأى» و «رؤیت» است. بنا بر این «رأیتم» هم شامل دیدن با چشم می شود و هم نگریستن با عقل.

پیام ها

۱ پیامبر اسلام مأمور حفظ تاریخ انبیای قبل از خود است. «وَ اتْلُ عَلَيْهِمْ» ۲ سرگذشت حضرت ابراهیم (علیه السلام) مهم و مفید است. («نَبَأٌ»، به خبر مهم گویند) ۳ سنت ها و قوانین حاکم بر تاریخ، ثابت است. بنا بر این تاریخ دیروز می تواند برای امروز درس باشد. «وَ اتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ» ۴ در نهی از منکر، از خودی ها شروع کنیم. «لِأَيِّهِ» ۵ در نهی از منکر، سن شرط نیست. «قَالَ لِأَيِّهِ» ۶ در نهی از منکر، قدرت شرط نیست. «قَالَ لِأَيِّهِ وَ قَوْمِهِ» (با توجه به اینکه آن زمان حضرت ابراهیم در شرایطی بود که عمویش او را طرد کرد). ۷ در نهی از منکر، از تنهایی نترسید. «قَالَ لِأَيِّهِ وَ قَوْمِهِ» ۸ در دفاع از حق، مراعات فامیل را نکنید. «قَالَ لِأَيِّهِ» ۹ خداوند با بیان این که نزدیک ترین بستگان ابراهیم بت پرست بودند و از او اطاعت نکردند، پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) را دلداری می دهد. «لِأَيِّهِ وَ قَوْمِهِ - نَعْبُدُ أَصْنَامًا» ۱۰ در شیوه ی تبلیغ، وجدان ها را با سؤال بیدار کنید. «مَا تَعْبُدُونَ» (با آنکه ابراهیم (علیه السلام) می دید که آنها چه چیزهایی را می پرستند، ولی برای اینکه آنان را

ص: ۳۲۴

(۱-۱). نحل، ۴۳؛ انبیاء، ۷.

(۲-۲). انعام، ۹۰.

به تفکر وادار کند و وجدانشان را بیدار نماید، از آنان پرسش نمود.) ۱۱ انسان، موجودی است پرستش گر، اگر حق را پرستش نکند به باطل رو خواهد کرد. «مَا تَعْبُدُونَ نَعْبُدُ أَصْنَامًا» ۱۲ قرآن کریم در نقل تاریخ، نقاط حساس و سازنده را مطرح می کند. «مَا تَعْبُدُونَ» (قرآن در مطالبی که از تاریخ نقل می کند، به تعداد و نام و زمان و مکان اشاره ندارد، بلکه پیام و محتوای عبرت انگیز را بیان می کند.) ۱۳ در نهی از منکر، از منکرات مهم شروع کنید. «مَا تَعْبُدُونَ» (آری مهم ترین منکر، شرک به خداوند است.) ۱۴ هر عبادتی ارزش ندارد، نوع معبود و مقدار شعور مهم است. «نَعْبُدُ أَصْنَامًا» ۱۵ پرستش، یک خواست لحظه ای نیست، بلکه در عمق جان انسان ریشه دارد.

«عَاكِفِينَ»

۱۶ بدتر از انحراف، افتخار به انحراف است. «فَنَظَّلُ لَهُمْ عَاكِفِينَ» («فَنَظَّلُ» یعنی همیشه بت می پرستیم و «عَاكِفِينَ» یعنی بر پرستش آن ملازم هستیم.) ۱۷ استدلال و منطق، اولین گام تبلیغ است. «هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ» ۱۸ انگیزه ی پرستش، یا خیررسانی است، یا دفع شرّ و بت ها هیچ یک را ندارند.

«يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ»

۱۹ با افراد عادی، استدلال روشن و قابل فهم داشته باشید. «هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ» ۲۰ در عقاید، تقلید ممنوع است. «وَجَدْنَا آبَاءَنَا» ۲۱ گاهی آداب و رسوم نیاکان، مانعی بر راه عقل و منطق است. «وَجَدْنَا آبَاءَنَا» ۲۲ سابقه، دلیل حقیقت نیست. «وَجَدْنَا آبَاءَنَا» ۲۳ بت پرستان نیز بی اثر بودن بت ها را باور دارند، فقط گرفتار نیاکان خود هستند. «بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا» ۲۴ تعصب و قوم گرایی ممنوع است. «وَجَدْنَا آبَاءَنَا»

ص: ۳۲۵

۲۵ جهل و ساده اندیشی، بستر و زمینه‌ی انحراف است. «أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ» (شرك مبنای علمی و برهانی ندارد) ۲۶ تدبیر و تعقل برای انسان، یک ضرورت است. «أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ» ۲۷ مناظره، بحث و احتجاج، میان افکار گوناگون لازم است. «أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ» ...

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۷۷ تا ۸۲]

اشاره

فَأَيْنَهُمْ عُدُوٌّ لِي إِلَّا رَبُّ الْعَالَمِينَ (۷۷) الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ (۷۸) وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ (۷۹) وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ (۸۰) وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ (۸۱) وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ (۸۲)

البته این بت‌ها دشمن من هستند (و من دشمن آنها)، مگر پروردگار جهانیان (که محبوب من است).

همان پروردگاری که مرا آفرید و همو راهنمایم می‌کند.

او که مرا (هنگام گرسنگی) طعام می‌دهد و (هنگام تشنگی) سیرابم می‌نماید.

و هر گاه بیمار شوم، همو مرا شفا می‌بخشد.

او کسی است که مرا می‌میراند، سپس زنده‌ام می‌کند.

او کسی است که امید دارم روز جزا خطاهای مرا ببخشد.

نکته‌ها:

جز خدایی که رب العالمین است، همه‌ی معبودها دشمن ما می‌شوند، زیرا بت‌ها در قیامت به سخن در آمده، علیه بت پرستان شکایت خواهند کرد. چنان که قرآن می‌فرماید: «كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا» (۱) روز قیامت بت‌ها از بت پرستان تنفر

ص: ۳۲۶

می جویند و با آنان ضدیت دارند و بدین وسیله عداوت آنها روشن می شود. (۱)

خطای انبیا، ترک اولی است، و گرنه خداوند حضرت ابراهیم را با صفاتی مثل برگزیده ستایش نموده است. «إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصِهِ ذِكْرِي الدَّارِ» (۲)

پیام ها

۱ معبودهای خیالی و دروغین، دشمنان اندیشه، سعادت و تکامل بشریت هستند. «عَدُوُّ لِي» ...

۲ ابتدا باید به جهان و جهان آفرین توجه کرد و سپس توجه به خویشتن. «رَبِّ الْعَالَمِينَ خَلَقَنِي» ۳ در شیوه ی تبلیغ، گاهی لازم است خود را به جای دیگران قرار دهیم. «عَدُوُّ لِي» و نفرمود: «عدو لكم» ۴ آفرینش انسان از بزرگ ترین الطاف الهی است. «الَّذِي خَلَقَنِي» ۵ کسی حق هدایت دارد که آفریده باشد. «خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ» زیرا تدبیر و هدایت از آفرینش جدا نیست.

۶ آفریدن و هدایت کردن، نشانه ی آن است که او ما را دوست دارد، نه بت ها.

«عَدُوُّ لِي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ»

۷ هدایت، از شئون ربوبیت است. «رَبِّ الْعَالَمِينَ فَهُوَ يَهْدِينِ» ۸ نعمت هدایت (بعد از خلقت)، بزرگ ترین نعمت هاست. «خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ» ۹ آفریدن یک بار است، ولی هدایت در هر لحظه و همیشه است. («خَلَقَنِي» به صورت ماضی و «يَهْدِينِ» به صورت مضارع و استمرار آمده است) ۱۰ سیر شدن و سیراب شدن انسان، کار خداست. آب و نان وسیله است.

«يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ»

۱۱ توجه به نعمت های معنوی، بر توجه به نعمت های مادی مقدم است. ابتدا

ص: ۳۲۷

۱-۱. تفسیر کبیر فخر رازی.

۲-۲. ص، ۴۶.

فرمود: «فَهُوَ يَهْدِينِ» ...، آن گاه فرمود: «يُطْعِمُنِي وَ يَسْقِينِ» ...

۱۲ در پیدایش بیماری، خود ما مقصّریم. «مَرَضْتُ» و نفرمود: «أمرضني» ۱۳ شفا از خداست. دارو وسیله است و تأثیر آن نیز به اراده اوست. «فَهُوَ يَشْفِينِ» ۱۴ شفای روح و شفای جسم در کنار هم لازم است. «فَهُوَ يَهْدِينِ فَهُوَ يَشْفِينِ» ۱۵ در سخن و خطابه، آهنگین بودن کلمات یک ارزش است. «يَهْدِينِ يَشْقِينِ - يَشْفِينِ يُحْيِينِ» ۱۶ در جهان بینی الهی، مرگ پایان کار نیست، یکی از مراحل زندگی است.

«يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ»

۱۷ همه کاره ی هستی خداست. (توحید افعالی) «يَهْدِينِ يَشْقِينِ يَشْفِينِ يُحْيِينِ» ۱۸ مرگ نیز نعمت است. «وَالَّذِي يُمِيتُنِي» ... مرگ در ردیف نعمت ها آمده است.

۱۹ هر کجا زمینه شرک وجود دارد، شرک زدایی لازم است. (در نعمت هدایت، اطعام و شفا، سه بار کلمه ی «هُوَ» به کار رفته است، ولی در خلقت و مرگ و حیات، این کلمه به کار نرفته، شاید به این خاطر که خلقت و مرگ را همه به خدا نسبت می دهند و جای شرک نیست، ولی ارشاد و اطعام و شفا به مردم، دارو، پزشک و غذا نسبت داده می شود. لذا قرآن برای زنده نگاه داشتن روحیه توحید، کلمه ی «هُوَ» را بکار برد، یعنی همه ی کارها بدست اوست).

۲۰ یکی از فلسفه های عبادت، تشکر از خداوند است. (ابراهیم به عمو و قوم خود فرمود: «مَا تَعْبُدُونَ» چه چیزی را می پرستید؟ گفتند: بت. حضرت ابراهیم در این آیات، فلسفه ی عبادت خدا را بیان می کند). «خَلَقْنِي يَهْدِينِ - يُطْعِمُنِي يَسْقِينِ يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ» ۲۱ هیچ کس از الطاف الهی بی نیاز نیست. «أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ» ... در جایی که حضرت ابراهیم خلیل الله خود را نیازمند مغفرت الهی بداند، تکلیف ما روشن است.

۲۲ عفو الهی، فضل اوست نه استحقاق ما. «أَطْمَعُ» آری، به اعمال خود تکیه نکنیم، زیرا ابراهیم نیز به عفو الهی چشم دوخته، نه پاداش کار خود.

۲۳ امید و رجا، یک ارزش است. «أَطْمَعُ» ۲۴ ربوبیت خداوند سبب دل بستگی به عفو و مغفرت اوست. «رَبِّ الْعَالَمِينَ ... أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي» ۲۵ طلب مغفرت، شیوه ی انبیاست. «يَغْفِرَ لِي» ۲۶ اگر لطف خاص او نباشد، انسان در هر مرحله ای باشد جایز الخطا است.

«خَطِيئَتِي»

۲۷ جلوه ی مبدء و معاد در کلام انبیا آشکار است. «خَلَقَنِي ... يَوْمَ الدِّينِ» ۲۸ نیازهای مادی و معنوی انسان از آغاز تا پایان زندگی، به دست خداوند است. «خَلَقَنِي ... يَوْمَ الدِّينِ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیه ۸۳]

اشاره

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَ الْوَالِحِينَ بِالصَّالِحِينَ (۸۳)

(ابراهیم در ادامه ی سخن خود گفت:) پروردگارا! به من حکمت و دانش مرحمت فرما و مرا به صالحان ملحق کن!

نکته ها:

کلمه ی «حکم» می تواند به معنای حکومت و سرپرستی و تدبیر امور باشد و یا به معنای دانش و معرفت. البته «حکم» معنایی برتر از حکمت دارد، زیرا حکمت تنها قدرت تشخیص حق از باطل است و حکم آگاهی همراه با آمادگی برای اجرای حق است.

(۱)

سعادت انسان در چند جمله خلاصه می شود که در دعای حضرت ابراهیم آمده است:

الف: شناخت خداوند و معرفت درونی نسبت به او. «هَبْ لِي حُكْمًا» ب: حضور در جامعه ی صالح. «الْحَقِّينِ بِالصَّالِحِينَ» ج: نام نیک در تاریخ. «لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ» د: رسیدن به بهشت ابدی. «وَرَثَهُ جَنَّه النَّعِيمِ»

ص: ۳۲۹

۱ انسان برای رسیدن به کمالات باید از خداوند استمداد کند. «رَبِّ هَبْ لِي» ...

۲ استمداد از نام «رَبِّ» در استجاب دعا مؤثر است. «رَبِّ» ۳ حکمت و بینش همراه با عمل، هدیه‌ی الهی است. «هَبْ لِي حُكْمًا»

۴ قبل از درخواست جدید از خداوند، از نعمت‌های قبلی نامی ببرید و از او تشکر کنید. «خَلَقَنِي يَهْدِينِ - يَشْفِينِ يَسْقِينِ وَ ...

رَبِّ هَبْ لِي» ۵ اگر حکمت باشد، ولی دوستان انسان نااهل باشند، حکمت کارایی ندارد.

«هَبْ لِي حُكْمًا وَ اَلْحَقْنِي»

۶ اگر دید و بینش و تفکر صحیح بود، رفتار و گفتار و نیت هم صحیح می‌شود.

(حکمت به معنای دید و فهم و نظر صحیح است). «حُكْمًا» ۷ حکمت نظری، به تنهایی مفید و نجات‌بخش نیست. حکمت باید

با عمل همراه باشد. «هَبْ لِي حُكْمًا وَ اَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ» ۸ بر خورداری از حکمت و معرفت در درون و زندگی در جامعه‌ی

صالحان و صالح بودن، بالاترین درجه‌ی سعادت است. «حُكْمًا وَ اَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ» ۹ حکمت و شناخت و بینش، بر عمل

مقدم است. «هَبْ لِي حُكْمًا وَ اَلْحَقْنِي» ۱۰ بهترین دعا را از بهترین افراد بیاموزیم. (بهترین افراد، انبیا هستند و یکی از بزرگ

ترین انبیا حضرت ابراهیم (علیه السلام) است که در دعا از خداوند مغفرت، حکمت، نام نیک و حسن عاقبت می‌خواهد و در

آیات دیگر از خداوند، فرزندان خوب و پیروان مسلمان درخواست می‌کند).

۱۱ حکومت خواهی برای انجام احکام الهی، مطلوب است. «هَبْ لِي حُكْمًا» (۱) ۱۲ هم انزوا ممنوع است و هم جذب نااهلان

شدن. «اَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ» ۱۳ پیش کسوتان صالح را ارج نهمیم. «اَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ» (نفرمود: از صالحین

ص: ۳۳۰

باشم، بلکه فرمود: به آنان ملحق شوم. زیرا مقام سابقین برتر است).

۱۴ جامعه ای ارزش دارد که افرادش صالح باشند. «الْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ» ۱۵ انسان به رفیق خوب محتاج است. «وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۸۴ تا ۸۵]

اشاره

وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ (۸۴) وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ (۸۵)

و در میان آیندگان نام نیکی برای من قرار بده.

و مرا از وارثان بهشت پر نعمت قرار ده.

نکته ها:

در آیه ی ۱۰۸ سوره ی صافات که ماجرای ذبح اسماعیل مطرح شده است می فرماید: «وَتَرْكُنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ» یعنی قربانی در مراسم حج را یک سنت واجب قرار دادیم و به خاطر تسلیم بودن ابراهیم، نام نیک برای او به جای گذاشتیم و این گونه دعایش را که می گفت: «وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ»، مستجاب کردیم.

در آیه ی ۵۰ سوره ی مریم نیز به دنبال نام حضرت ابراهیم و اسحاق و یعقوب می فرماید:

«وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا» ما نام بلند و نیکو برای آنان قرار دادیم حضرت علی (علیه السلام) فرمود: نام نیک، از دارایی و سرمایه بهتر است. (۱)

در روایات از لسان صدق و یادگار نیک، به وجود مبارک حضرت محمد (صلوات الله علیه) و علی (علیه السلام) تعبیر شده است. (۲) بعضی سخن پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) را که فرمود: «أنا دعوة أبي إبراهيم» یعنی من اثر دعای پدرم ابراهیم هستم. دلیل این نکته دانسته اند. بنا بر این مراد از لسان صدق در آیندگان، انبیایی از نسل او هستند که مکتب توحیدی را زنده نگاه داشته اند و این آرزو با مقام پیامبری همچون ابراهیم (علیه السلام)، تناسب بیشتری دارد.

در روایات می خوانیم: هر گاه انسان از دنیا رفت، پرونده ی اعمالش بسته می شود مگر کسی

ص: ۳۳۱

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. تفسیر کنز الدقائق.

که صدقه ی جاریه ای به جای گذاشته باشد. مانند: وقف یا کتاب مفیدی که از او به جای مانده باشد و یا فرزند صالحی که برای او دعا کند. (۱)

در روایات آمده است: هر انسانی در بهشت و دوزخ جایگاهی دارد و هنگامی که وارد دوزخ شود، خانه بهشتی او را به دیگران می دهند و آنان وارث می شوند. (۲)

پیام ها

۱ بقای نام مکتب و یادگار نیک را از او بخواهیم. «وَاجْعَلْ لِي» ۲ ستایشی ارزش دارد که صادقانه باشد، نه از روی تملق. «لِسَانَ صِدْقٍ» ۳ آیندگان را به حساب آوردید و قضاوت آیندگان را در نظر بگیرید. «لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ» ۴ اتفاق نظر یهود و نصارا و مسلمین بر عظمت ابراهیم، نمونه ی استجاب دعا ی اوست. «لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ» ۵ انسان های بزرگ، هم محبوبیت دنیوی می خواهند و هم سعادت اخروی.

«لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ»

۶ انسان، بعد از مرگ نیز از دعا ی خیر دیگران و سنت های حسنه ای که بنا نهاده بهره مند می شود. «لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ» ۷ به طرح های کوتاه مدت قناعت نکنیم. «لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ» ۸ نعمت های بهشتی، در برابر اعمال ما موهبتی بی رنج است. «وَرَثَهُ جَنَّه النَّعِيمِ» زیرا ارث، به مالی گویند که بدون رنج و تلاش به دست آید.

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۸۶ تا ۸۹]

اشاره

وَإِغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ (۸۶) وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ (۸۷) يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ (۸۸) إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (۸۹)

(ابراهیم در ادامه ی دعاهایش گفت: پدرم را ببخش که بی شک او از گمراهان است.

ص: ۳۳۲

۱- ۱. وسائل، ج ۶، ص ۲۹۳.

۲- ۲. تفسیر نور الثقلین، ج ۲، ص ۳۱.

و روزی که همه مبعوث می شوند، مرا خوار مگردان.

روزی که مال و فرزندان برای انسان نفعی ندارند.

مگر کسی که با روح و قلب پاک به سوی خدا آید.

نکته ها:

مشهور آن است که مراد از پدر، عموی ابراهیم است و به گفته ی قرآن، مؤمن نباید در حق کافر دعا کند. بنا بر این اگر حضرت ابراهیم برای عموی کافرش دعا کرد، به خاطر این بود که به او وعده ی دعا داده بود، زیرا هنوز به ایمان آوردن او امید داشت. «سَأَسْأَلُكَ رَبِّي» (۱) لکن همین که یقین کرد او ایمان نمی آورد، از عموی خود تبری جست. «وَمَا كَانَ اسْمُكَ إِِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدِهِ وَعَدَاهَا إِنِّي أَتَمُّ بِالنَّيِّنِ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ» (۲) روح پاک، روحی است که از وابستگی به دنیا و آلودگی به شرک، کفر، نفاق، تکبر و همه ی امراض قلبی پاک باشد و چون خداوند درباره ی منافقان می فرماید: «فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ» پس قلب سلیم، قلب مؤمن است.

در حدیث می خوانیم: قلب سلیم، قلبی است که در آن شرک نباشد. (۳)

پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) در نمازش این دعا را می خواند: «اللهم لا تخزنی یوم القیامه» پروردگارا! مرا در قیامت خوار و رسوا مکن. (۴)

سؤال: در روایات می خوانیم: انفاق مال و صدقه ی جاریه و اولاد صالحی که برای والدین دعا کنند، برای قیامت انسان مفید هستند، پس رابطه ی آیه ی «لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ» با این روایات چیست؟ پاسخ: مراد این آیه، مال و فرزندی است که در خط الهی قرار نگیرند.

ص: ۳۳۳

۱-۱. مریم، ۴۷.

۲-۲. توبه، ۱۱۴.

۳-۳. تفسیر نور الثقلین.

۴-۴. تفسیر فرقان.

بنا بر این دنیا مانند کلیدی است که با حرکتی درب را قفل و با حرکت دیگری درب را باز می کند. مال حلال در دست افراد صالح، سبب قرب و در دست ناهلان سبب گناه می شود. مال را کز بهر دین باشی حمول

پیام ها

۱ محبت و دعا در باره ی بستگان، همراه با نهی از منکر و انتقاد از اشتباهات آنان باشد. «قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ... وَ اغْفِرْ لِأَبِي» ۲ بند و بست های دنیوی در قیامت بی اثر است و جز قلب پاک، هیچ چیز کارایی ندارد. «خَطِيبَتِي يَوْمَ الدِّينِ... بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» ۳ بیم و امید باید در کنار هم باشند. «أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي لَأُتْخِرَنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ» ۴ انسان در هر مرحله ای که باشد نباید از قیامت غافل باشد. «لَا تُخْزِنِي» ...

۵ در قیامت، دیگران نیز از عیوب ما آگاه می شوند. «لَا تُخْزِنِي» زیرا رسوایی در جایی است که دیگران از خصوصیات رفتار و افکار ما آگاه شوند.

۶ خواری و رسوایی، از سخت ترین حالات در قیامت است. «لَا تُخْزِنِي» حضرت ابراهیم از میان همه ی مشکلات روز قیامت، رسوا نشدن را مطرح می کند.

۷ در قیامت، تحقیر و خواری و خزیان، بدتر از عذاب دوزخ است. «لَا تُخْزِنِي» در جای دیگر می خوانیم: «إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ» (۱) آنچه در دنیا ارزش است، در آخرت بی ارزش می شود. «لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ» «مال» جلوه ی مسائل مادی و «بنون» (فرزندان) جلوه ی مسائل عاطفی است، یعنی در قیامت مال و فرزند و مقام و شهرت و مدرک و... نجاتبخش نیست.

ص: ۳۳۴

اشاره

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ (۹۰) وَ بُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ (۹۱) وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ (۹۲) مِنْ دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنْصُرُونَكُم أَوْ يَنْتَصِرُونَ (۹۳) فَكُكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ (۹۴) وَ جُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ (۹۵)

و(آن روز) بهشت برای پرهیزکاران نزدیک گردد.

و آتش برافروخته برای گمراهان نمودار شود.

و به آنان گفته شود: کجاست آنچه می پرستیدید؟

به جای خداوند، آیا یاریتان می کنند یا از خود دفاع توانند کرد؟

پس همه ی معبودان و عابدان گمراه به دوزخ سرنگون شوند.

و لشکریان ابلیس نیز همگی (به دوزخ افکنده شوند).

نکته ها:

«أُزْلِفَتِ»

به معنای نزدیک شدن و «بُرِّزَتِ» از «بروز»، به معنای ظاهر شدن است. «غاوین» از «غواء» شرّ و جهلی را گویند که از فساد عقیده است. «کب» به معنای از صورت به زمین خوردن و «ککب» یعنی پی در پی از صورت به زمین خوردن، گویا دوزخیان پی در پی سقوط می کنند و به دوزخ می افتند، نظیر سنگی که از چند پله بیفتد، که در هر پله ای یک بار به زمین می خورد.

امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) فرمودند: کسانی که از عدل سخن می گویند، ولی در عمل عادل نیستند، مصداق این آیه هستند: «فَكُكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ» (۱) صاحب تفسیر اُطیب البیان، مراد از نزدیک شدن بهشت و نمودار شدن دوزخ را، باز شدن درب بهشت به قبر مؤمن و درب دوزخ به قبر کافر می داند.

ص: ۳۳۵

۱ مقام مؤمن پرهیزکار، از بهشت بالاتر است. لذا بهشت را برای او حاضر می کنند. «أُزْلِفَتْ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ» آری، کسی که در دنیا از گناه فاصله گرفت، در قیامت بهشت با آن عظمت را به استقبالش می آورند.

۲ وعده ی خداوند بر وعید او مقدم است. «أُزْلِفَتْ الْجَنَّةُ بُرْزَتِ الْجَحِيمِ» ۳ دیدن دوزخ و وسیله های عذاب، خود نوعی شکنجه برای دوزخیان است.

«بُرْزَتِ الْجَحِيمِ»

۴ سرزنش، یکی از عذاب های روحی قیامت است. «قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ» ...

۵ اعتقادات انسان، در سرنوشت او نقش مهمی دارند. «قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ» ۶ در قیامت، از عقاید و افکار سؤال می شود. «قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ» ۷ روحیه ی پرستش، در همه ی انسان ها هست، گرچه در بعضی از آنان به انحراف کشیده می شود. «أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ» ۸ هم معبودهای خیالی به دوزخ می روند وهم عابدهای گمراه. «هُمُ وَالْغَاوُونَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۹۶ تا ۹۹]

اشاره

قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ (۹۶) تَاللَّهِ إِنَّ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (۹۷) إِذْ نُسَوِّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (۹۸) وَمَا أَضَلُّنَا إِلَّا الْأُمُجِرُونَ (۹۹)

و آنان در دوزخ در حالی که با هم مشاجره می کنند، (به معبودهای خود) می گویند:

به خدا سوگند که همانا ما در گمراهی آشکاری بودیم.

چون شما (بت ها و معبودها) را با پروردگار جهانیان برابر می دانستیم.

و جز تبهکاران، ما را گمراه نکردند.

نکته ها:

بر خلاف فضای بهشت که تمام آن سَلَم و سلامت است، فضای دوزخ همیشه پراز ملامت، خصومت و لعنت است: نفرین رهروان به رهبران فاسد، ملامت گناهکاران نسبت به

شیطان، تنفر معبودها از مشرکین و تبری مجرمین از یکدیگر که درباره ی این موارد، آیات فراوانی در قرآن به چشم می خورد.

پیام ها

۱ در میان دوزخیان، جدال و جرّ و بحث و مخاصمه وجود دارد. (مشرکان با معبودهایشان همواره درگیرند). «يَخْتَصِمُونَ» ۲ در قیامت، عشق های نامقدس و غیر الهی، به کینه تبدیل می شود. «يَخْتَصِمُونَ» در سوره زخرف آیه ۶۷ می خوانیم: «الْأَخِلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ» ۳ در قیامت، وجدان ها بیدار می شوند. «إِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ» ۴ هر کس و هر چیز را در کنار خدا قرار دهیم، شرک و رزیده ایم. «إِذْ نُسَوِّيكُمْ» (به نام خدا و به نام خلق، مصداق «نُسَوِّيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ» است.

۵ در قیامت، هر کسی تقصیر را به گردن دیگری می اندازد. «وَمَا أَضَلْنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ» ۶ در قیامت مشرکان از رهبران خود شکایت دارند. «وَمَا أَضَلْنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۰۰ تا ۱۰۴]

اشاره

فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ (۱۰۰) وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ (۱۰۱) فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَنَّ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۱۰۲) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۰۳) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (۱۰۴)

در نتیجه (امروز) برای ما نه شفیعی و نه دوست صمیمی وجود دارد

و نه حتی یک دوست صمیمی.

پس اگر برای ما بازگشتی (به دنیا) بود، از مؤمنان می شدیم.

حقاً که در این (سرگذشت) درس عبرت و نشانه ای است، ولی بیشترشان ایمان آورنده نبودند.

البته، پروردگار تو همان توانای مهربان است.

در تفسیر مجمع البیان، روایاتی نقل شده که امامان معصوم (علیهم السلام) سوگند یاد کرده اند که شیعیان را شفاعت کنند.

امام صادق (علیه السلام) فرمود: مؤمن در آن روز برای اهل بیت خود شفاعت می کند. (۱)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: به خدا قسم، روز قیامت ما شیعیان خود را چنان شفاعت کنیم که صدای منحرفان بلند شود: «فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ وَلَا صِدِّيقٍ حَمِيمٍ» (۲) پیامبر (صلوات الله علیه) فرمود: در قیامت قرآن، فامیل مؤمن، پیامبر و اهل بیت (علیهم السلام) شفاعت می کنند. (۳)

پیام ها

۱ در قیامت شفاعت قطعی است، اما گروهی از جمله مشرکین از آن بهره مند نمی شوند. «إِذْ نُسَوِّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ... فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ» ۲ دوستی با گنهکاران در دنیا، در قیامت حاصلی ندارد. «وَلَا صِدِّيقٍ حَمِيمٍ» ۳ انسان حتی در قیامت به دوست خوب نیازمند است. «وَلَا صِدِّيقٍ حَمِيمٍ» ۴ شرط دریافت شفاعت، ایمان است. «فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» ۵ روز قیامت، روز حسرت است. «فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً» ۶ اگر مردم نخواهند و لجاجت کنند، نشانه ی بزرگ الهی نیز برای هدایت آنان کارساز نیست. «لَا يَهَىٰ وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ» ۷ مهربانی در عین قدرت، یک صفت الهی است. «الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ» ۸ ای پیامبر! نگران انحراف اکثریت مباش، زیرا تو تحت حمایت مخصوص ما هستی. «وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ» ۹ مهلتی که خداوند به منحرفان می دهد به خاطر عجز و ناتوانی نیست، بلکه به خاطر رحمت و لطف است تا شاید برگردند. «الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

ص: ۳۳۸

۱-۱. تفسیر مجمع البیان.

۲-۲. تفسیر المیزان.

۳-۳. کنز العمال.

اشاره

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ (۱۰۵) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۰۶) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (۱۰۷) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاطِيعُونَ (۱۰۸) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۰۹) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاطِيعُونَ (۱۱۰) قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ (۱۱۱)

قوم نوح، انبیا را تکذیب کردند.

زمانی که برادرشان نوح به آنان گفت: آیا (از خدا) پروا نمی کنید؟

همانا من برای شما پیامبری امین هستم.

پس، از خداوند پروا کنید و اطاعت نمایید.

و من برای این رسالت هیچ مزدی از شما درخواست نمی کنم، پاداش من جز بر پروردگار جهانیان نیست.

پس نسبت به خداوند تقوا پیشه کنید و (دستوراتم را) فرمان ببرید.

آنان (به جای ایمان آوردن) گفتند: آیا ما به تو ایمان بیاوریم در حالی که فرومایگان از تو پیروی کرده اند؟

نکته ها:

نام حضرت نوح ۴۳ بار در قرآن آمده است و خداوند حضرت ابراهیم را شیعه ی او دانسته «وَإِنَّ مِنْ شَائِعَتِهِ لِابْرَاهِيمَ» (۱) و سوره ای به نام نوح در قرآن آمده است. سلام خداوند به نوح، سلام خصوصی است: «سَلَامٌ عَلٰی نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ» (۲) در حالی که خداوند بر حضرت موسی و هارون و ابراهیم (علیهم السلام) نیز سلام نموده است، ولی جمله ی «فِي الْعَالَمِينَ» را ندارد.

آشنایی با تاریخ انبیا، انسان را شیفته ی آنان می کند و روح صبر و استقامت را در آدمی زنده می سازد.

ص: ۳۳۹

۱-۱. صافات، ۸۳.

۲-۲. صافات، ۷۹.

۱ همه ی انبیا دارای هدفی واحد هستند، لذا تکذیب یک پیامبر به منزله تکذیب همه ی پیامبران است. «كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ» (قوم نوح تنها حضرت نوح را تکذیب کردند، ولی قرآن می فرماید: «الْمُرْسَلِينَ» یعنی تمام انبیا) ۲ قبیله ها و امت ها را با نام رهبران و شخصیت های آنان می شناسند. «قَوْمِ نُوحٍ» ۳ قبل از نوح، پیامبران متعددی بوده اند. «الْمُرْسَلِينَ» ۴ در تبلیغ دین، از عواطف استفاده کنید. «أَخُوهُمْ» ۵ اخلاق و رفتار انبیا با مردم زمان خود، برادرانه بوده است. «أَخُوهُمْ» ۶ اطلاع از فرهنگ، زبان، آداب، رسوم و نقاط ضعف و قوت مردم، برای مبلّغ ضروری است. «أَخُوهُمْ» کسی که برادر مردم است، از افکار، آداب و نقاط ضعف و قوت آنان آگاه است.

۷ یکی از وظایف برادری دینی، ارشاد برادران دیگر است. «أَخُوهُمْ ... أَلَا تَتَّقُونَ» ۸ با سؤال، وجدان ها را بیدار کنید. «أَلَا تَتَّقُونَ» ۹ پذیرفتن دعوت انبیا و اطاعت از آنان، روحیه ی تقوا لازم دارد. «أَلَا تَتَّقُونَ» ۱۰ نبوت، به نفع بشریت و برای نجات انسان هاست. «إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ» ۱۱ امین بودن و حسن سابقه و دلسوزی، شرط نفوذ کلام است. «لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ» ۱۲ شرط اصلی در فرستاده و حامل پیام، امین بودن است. «رَسُولٌ أَمِينٌ» ۱۳ بیان کمالات خود، در مواردی لازم است. «إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ» ۱۴ دینداری، از اطاعت از رهبری الهی جدا نیست. «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا» آری تبلور تقوا در پیروی از انبیاست.

۱۵ دعوت به خود، برای احیای فرمان خدا مانعی ندارد. «أَطِيعُوا اللَّهَ» در کنار «فَاتَّقُوا اللَّهَ» آمده است.

۱۶ مبلّغ دینی نباید از مردم توقع مادی داشته باشد و از آنان چیزی درخواست کند. (اخلاص، شرط نفوذ کلام است). «مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ»

۱۷ کسی که بر خدا توکل کند، می تواند از مردم بی نیازی باشد. «مَا أَسْأَلُكُمْ ... إِنَّ أَجْرِي إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ» ۱۸ خداوند پاداش مبلغان دینی را بر خود لازم کرده است. «إِنَّ أَجْرِي إِلَّا عَلَى رَبِّ» ...

۱۹ رهبر دینی نباید در موضع تهمت دنیاپرستی باشد. «وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ» ۲۰ راه های بهانه را ببندید و کارهای معنوی را به نیت اجر و مزد مادی انجام ندهید. «مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ» در سوره ی قلم آیه ۴۶ نیز می خوانیم: «أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَعْرَمٍ مَقْتُلُونَ» ۲۱ ایمان به خدا و تقوای الهی، زمینه ی ایمان به رسول و اطاعت از اوست.
«فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا»

۲۲ در مسیر تربیت و تکامل، تکرار لازم است. (در این چند آیه، چند بار فرمان تقوا صادر شده است) «فَاتَّقُوا اللَّهَ» ...

۲۳ اشرافی گری می تواند مانع ایمان آوردن باشد. زیرا مؤمنین در نظر مستکبران، اراذل و فرومایگان هستند. «وَ اتَّبَعَكَ الْأَرْذُلُونَ» ۲۴ بیشتر یاران انبیا، فقرا و گمنامان بودند. «وَ اتَّبَعَكَ الْأَرْذُلُونَ» ۲۵ حرف حق و مکتب حق را نباید به خاطر طرفداران گمنام آن تحقیر کرد. «وَ اتَّبَعَكَ الْأَرْذُلُونَ» ۲۶ تعالیم انبیا، تبعیض های غلط اجتماعی را از بین می برد. «وَ اتَّبَعَكَ الْأَرْذُلُونَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۱۲ تا ۱۱۳]

اشاره

«قَالَ وَمَا عَلِمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (۱۱۲) «إِنَّ حِسَابَهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ» (۱۱۳)

(نوح) گفت: من به عملکرد گذشته (کسانی که شما اراذل می خوانید) آگاهی ندارم. (یا مرا با اعمال گذشته ی آنان کاری نیست).

حساب آنان جز بر پروردگارم نیست، اگر شما درک کنید.

در اسلام، ما مأمور به ظاهریم و اگر کسی به اسلام گروید حق نداریم بگوییم تو در قلبت ایمان نداری. «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا» (۱) قرآن، در آیه ای دیگر به پیامبر دستور می دهد: کسانی را که شب و روز برای قرب به خدا او را می خوانند از خود دور مکن. حساب آنان با خداست. نه تو مسئول حساب آنان هستی و نه آنان مسئول حساب تو، و اگر آنان را طرد کنی از ستمگرانی. (۲)

پیام ها

۱ پیامبران، بدون خواست الهی از اعمال گذشته ی افراد آگاه نیستند. «وَمَا عَلِمِي» ۲ گفتن «نمی دانم»، عیب نیست. «وَمَا عَلِمِي»
۳ بنده شناس خداوند است و حسابگر اوست، ما را چه کار که ردّ یا قبول کنیم.

«وَمَا عَلِمِي»

...

۴ تجسس و عیبجویی از زندگی خصوصی افراد، ممنوع است. «وَمَا عَلِمِي» ...

۵ برای قضاوت درباره ی دیگران، ایمان صادقانه و عمل صالح امروز آنان را بنگرید و گذشته ی افراد را به رُخ آنان نکشید. «بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» ۶ سوابق بد، مانع تغییر و تحوّل و توبه ی مردم نیست. «كَانُوا يَعْمَلُونَ» ۷ وظیفه ی انبیا، اصلاح مردم و دعوت به توحید است. آنان متولّی حساب و کتاب افراد نیستند. «إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَيَّ رَبِّي»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۱۴ تا ۱۱۸]

اشاره

وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ (۱۱۴) إِنَّ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ (۱۱۵) قَالُوا لَئِن لَّمْ تَنْتَهَ بِنَا نُوحِ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ (۱۱۶) قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ (۱۱۷) فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۱۱۸)

(امروز که آنان ایمان آورده اند، من طرد کننده ی مؤمنان نیستم.

من جز هشدار دهنده ای روشنگر نیستم.

ص: ۳۴۲

مردم به نوح گفتند: ای نوح! اگر (از دعوت خود) دست برداری قطعاً از سنگسار شدگان خواهی شد.

نوح گفت: پروردگارا! همانا قوم من مرا تکذیب کردند.

پس میان من و آنان (داوری کن و) راه روشنی بگشا و مرا و هر کس از مؤمنان را که با من است (از شرّ این کفار) نجات بده.

نکته ها:

مستکبران حتی از انبیا نیز توقع طرد فقرای گمنام با ایمان را داشتند و همه انبیا دست رد به این پیشنهاد می زدند. خداوند در آیه ۲۸ سوره کهف به پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) دستور می دهد: «وَ اصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاهِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا» خود را با مؤمنانی که هر صبح و شام خالصانه خدا را می خوانند قرار بده و به خاطر رسیدن به زینت های دنیا از آنان چشم پوشی نکن و از غافلان و هواپرستان و متجاوزان پیروی نکن.

جمله ی «مِنَ الْمَرْجُومِينَ» به جای «لنرجمنک»، نشان می دهد که قبل از حضرت نوح نیز افرادی را سنگسار نموده بودند.

پیام ها

۱ با پیشنهادات و توقعات نابجای متکبران، قاطعانه برخورد کنید. (طرد فقرای با ایمان جایز نیست، حتی اگر به قیمت ایمان آوردن گروهی دیگر باشد) «وَمَا أَنَا بِطَارِدٍ» ...

۲ ملاک ارزش، ایمان است، نه جایگاه اجتماعی و اقتصادی. «وَمَا أَنَا بِطَارِدٍ» ...

۳ جاذبه باید در حدّ اعلی باشد، ولی دافعه تنها در موقع ضرورت لازم است.

«وَمَا أَنَا بِطَارِدٍ»

...

۴ بیم و هشدار و انذار انبیا، بیش از بشارت آنان است. در قرآن جمله ی «إِنِّ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ» آمده، ولی جمله ی «ان انا الا بشیر» نیامده است.

۵ ترساندن غافل از خطرها، بهترین شیوه ی ارشادی است. «إِنِّ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ» ۶ یکی از مهم ترین حربه های مخالفان انبیا تهدید است. «مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» ۷ سنگسار کردن، یکی از قدیمی ترین انواع شکنجه هاست. «مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» ۸ در برابر تهدیدهای دشمن به خدا متوسّل شویم. «قَالَ رَبِّ» ۹ ناله ی حضرت نوح به خاطر تکذیب مکتب بود، نه تهدید و سنگسار. «رَبِّ إِنِّ قَوْمِي كَذَّبُونِ» و نفرمود: «یرجمون» ۱۰ خشونت ناهلان، از عواطف پدری و برادری شما نکاهد. «إِنِّ قَوْمِي» ۱۱ گره گشا خداست. «فَأَفْتَحْ» ۱۲ اوّل برای حلّ مشکلات مردم و جامعه دعا کنید، بعد برای نجات خود.

«فَأَفْتَحْ»

«نَجِّنِي»

۱۳ با وجود تهدید و خفقان، گروهی از مردم به انبیا ایمان می آوردند. «وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» ۱۴ آنچه مهم است، همراهی عملی و مکتبی است، نه فیزیکی و ظاهری. «وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» ۱۵ مؤمنین مشمول دعای انبیا هستند. «نَجِّنِي وَ مَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» ۱۶ ایمان به تنهایی کافی نیست، پیروی و همراهی لازم است. «وَمَنْ مَعِيَ» چنان که در موارد دیگر نیز قرآن می فرماید: «وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ» (۱)

ص: ۳۴۴

اشاره

فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِّكَ الْمَشْحُونِ (۱۱۹) ثُمَّ أَعْرَفْنَا بَعْدَ الْبَاقِينَ (۱۲۰) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۲۱) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (۱۲۲)

پس ما نوح و هر کس از مؤمنان را که در آن کشتی گران بار،

با او بود نجات دادیم. سپس باقیمانده گان را غرق کردیم.

البته در این (ماجرا) نشانه ی بزرگی است، ولی اکثر مردم ایمان آورنده نیستند.

و قطعاً پروردگارت همان صاحب عزّت و مهربان است.

نکته ها:

مراد از گران بار بودن کشتی «الْفُلِّكَ الْمَشْحُونِ»، این است که آنچه مورد نیاز بود، حضرت نوح در کشتی قرار داده بود. امام باقر (علیه السلام) فرمود: «الْفُلِّكَ الْمَشْحُونِ» کشتی مجهّز آماده حرکت است. و حضرت علی (علیه السلام) فرمود: در آن کشتی، نود جایگاه برای چهارپایان ساخته بود. (۱)

پیام ها

۱ دعای انبیا و مظلومین مستجاب است. «فَأَنْجَيْنَاهُ» ۲ مؤمنین در پرتو انبیا بیمه هستند. «فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ» ۳ جدایی از انبیا سبب هلاکت است. «ثُمَّ أَعْرَفْنَا بَعْدَ الْبَاقِينَ» ۴ داستان نجات نوح و یارانش و غرق کفار و مخالفان، نمودی از سنت خداوند در یاری حق و سرکوبی باطل است. «إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً» ۵ اگر به کفار مهلتی می دهد، به خاطر رحمت است نه ناتوانی. «الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

ص: ۳۴۵

اشاره

كَذَّبَتْ عَادَ الْمُرْسَلِينَ (۱۲۳) إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۲۴) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (۱۲۵) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ (۱۲۶) وَ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۲۷)

قوم عاد(نیز همچون قوم نوح) انبیا را تکذیب کردند.

آن گاه که برادرشان هود به آنان گفت: آیا(از شرک و انحراف) پروا نمی کنید؟

همانا من برای شما پیامبری امین هستم.

پس از خدا پروا کنید و مرا پیروی نمایید.

و من برای رسالتم هیچ مزدی از شما نمی خواهم،(زیرا که) مزد من فقط بر عهده ی پروردگار جهانیان است.

نکته ها:

«عاد»، نام جد بزرگ قوم حضرت هود است و آن قوم به نام جدشان مشهور شده اند. قوم عاد طایفه ای از عرب بودند که در سرزمین خوش آب و هوای «یمن» در منطقه ای به نام «احقاف» در نزدیکی دریا زندگی می کردند. کشورشان آباد بود، مردم شهر نشین بودند و پیامبرشان حضرت هود بود. نامشان در قرآن کریم ۲۴ بار تکرار شده است. همچنین در قرآن، سوره ای به نام احقاف و سوره ای به نام هود داریم.

پیام ها

۱ چون هدف و محتوای دعوت تمام انبیا یکی است، تکذیب یک پیامبر، به منزله ی تکذیب همه ی پیامبران است. «كَذَّبَتْ عَادَ الْمُرْسَلِينَ» ۲ دعوت پیامبران، برادرانه بود. «أَخُوهُمْ» (حتی کلمه ی «ابوهم» نیاورده تا عمق صفا و تواضع و صداقت را بیان کند).

۳ تقوا، سرلوحه ی دعوت انبیا است. «أَلَا تَتَّقُونَ» ۴ دعوت به تقوا، لازمه ی اخوت و برادری است. «أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ» ۵ رسالت انبیا برای رشد مردم است، نه سلطه بر آنها. «لَكُمْ»

۶ پیامبران، از خود حرفی نداشتند، هر چه می گفتند پیام الهی بود. «رَسُولٌ أَمِينٌ» ۷ لحن همه ی انبیا و شیوه ی تبلیغ و محتوای مطالب و خط فکری آنان مشترک است. (تکرار آیات شاهد این سخن است).

۸ تقوای الهی، زمینه ساز اطاعت از رهبری است. «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا» پیروی از رهبران الهی، تبلور تقوای الهی است.

۹ اخلاص و بی توقعی، رمز موفقیت است. «وَمَا أَسْأَلُكُمْ» ۱۰ اخلاص و توکل، لازمه ی تبلیغ است. «إِنْ أُجْرِيَ» ...

۱۱ کسی که هستی را اداره می کند، زندگی مرا نیز اداره خواهد کرد. «إِنْ أُجْرِيَ إِلَّا عَلَيَّ رَبِّ الْعَالَمِينَ» ۱۲ نظام هستی از عوامل مختلفی تشکیل شده که همه ی آنها تحت یک تدبیر و در حال رشد هستند. «رَبُّ الْعَالَمِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۲۸ تا ۱۳۱]

اشاره

أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ (۱۲۸) وَ تَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ (۱۲۹) وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ (۱۳۰) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا (۱۳۱)

(هود به مردم گفت:) آیا بر هر تپه ای بنا و قصری بلند از روی هوا و هوس می سازید؟

و کاخ های استوار می گیرید، به امید آنکه جاودانه بمانید؟

و هر گاه کسی را کیفر می دهید، همچون زورگویان کیفر می دهید؟

پس، از خداوند پروا کنید و مرا فرمان برید.

نکته ها:

«رِيعٍ»

به معنای دامنه ی کوه و تپه است. «مَصَانِعَ» دژ و قصر محکم و بلند را گویند. و کلمه ی «بطش» به معنای گرفتن با قهر و غلبه و قدرت است.

در این آیات، قرآن از اصل ساختمان سازی در دامنه ی کوه و ساختن دژ و داشتن قدرت

انتقاد نمی کند. آنچه مورد انتقاد است، هدف های نامقدس، «تَعْبُثُونَ» و خیال های واهی، «لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ» و تجاوز از اعتدال است. «جَبَّارِينَ» در روایات می خوانیم: یکی از یاران رسول اکرم (صلوات الله علیه) بر بام خانه اش قبه ای ساخته بود. حضرت از دیدن آن ناراحت شد. صاحب خانه چون چنین دید، قبه را خراب کرد.

رسول خدا بار دیگر که قبه را ندید، پرسید: قبه چه شد؟ گفتند: همین که صاحبش دید شما ناراضی هستید آن را خراب کرد. پیامبر فرمود: «ان کل بناء وبال علی صاحبه الا ما لا بد منه» هر ساختمانی که مورد نیاز نباشد، در قیامت وبال صاحبش خواهد بود. (۱)

پیام ها

۱ سابقه ی بناهای بلند به زمان هود می رسد. «أَتَّبِعُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً» ۲ حرص، انسان را رها نمی کند. «بِكُلِّ رِيعٍ» ۳ آنچه در چشم دنیاپرستان جلوه دارد، در نظر اولیای خدا خوار است و مردم را به خاطر آن سرزنش می کنند. «أَتَّبِعُونَ ... تَعْبُثُونَ» ۴ تمدن و رفاه کاذب، عامل غرور و مانع حق پذیری است. «أَتَّبِعُونَ» ۵ شروع کار انبیا با انتقاد از وضع نابسامان موجود و بیدار کردن وجدان ها از طریق سؤال است. «أَتَّبِعُونَ بِكُلِّ رِيعٍ» ...

۶ کارهای ستمگران، یا برای مطرح کردن خود است «آيَةً» یا برای بقای خود «تَخْلُدُونَ» یا استثمار و استعمار مردم است. «جَبَّارِينَ» ۷ در هر کاری باید هدفی والا داشت. «أَتَّبِعُونَ ... تَعْبُثُونَ» ۸ ثروت، سرمایه و ساختمان های بلند در دست ناهلان، برای ارضای هوا و هوس است. «تَعْبُثُونَ» ۹ انتقاد قرآن از روحیه ی کاخ نشینی و عیاشی است، نه اصل ساختمان. «تَعْبُثُونَ» (تولید، ابتکار، هنر و بکارگیری امکانات و نیروی انسانی و... باید در مسیر

ص: ۳۴۸

نیاز واقعی باشد، نه بیهوده) ۱۰ قصرها و کاخ‌ها، زندگی را جاودانه نمی‌کنند. «تَتَجِدُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ» ۱۱ آفات ساختمان، چهار چیز است:

الف: حرص و اسراف. «بِكُلِّ رِيعٍ» ب: تفاخر و خودنمایی. «آیة» ج: بلهوسی. «تَعْبَثُونَ» د: دنیا گرایی و غفلت. «لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ» ۱۲ قوانین کیفری باید عادلانه باشد. (قرآن از کیفرهای ظالمانه انتقاد می‌کند) «بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ» ۱۳ دینداری، محور و رهبر و الگو لازم دارد. «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ» ۱۴ دینداری، هم پروای قلبی است و هم اطاعت عملی. «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ» ۱۵ بی‌تقوایی عامل همه‌ی مفساد است. حضرت هود پس از انتقاد از فکر و عمل کافران فرمود: «فَاتَّقُوا اللَّهَ» ...

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۳۲ تا ۱۳۶]

اشاره

وَ اتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ (۱۳۲) أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَ بَيْنَ (۱۳۳) وَ جَنَاتٍ وَ عُيُونٍ (۱۳۴) إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (۱۳۵) قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ (۱۳۶)

و از خداوندی که می‌دانید چقدر کمکتان کرده پروا کنید.

او شما را با (بخشیدن) چهار پایان و فرزندان مدد کرده است.

و باغ‌ها و چشمه سارها (به شما داده است).

اگر کفران کنید) من بر شما از عذاب روز بزرگ می‌ترسم.

(قوم عاد به حضرت هود) گفتند: پند دهی یا از پند دهندگان نباشی، برای ما برابر است (و ما تو را نمی‌پذیریم).

حضرت هود مردم را هم به خدا متوجه کرد: «فَاتَّقُوا اللَّهَ» هم به نبوت: «وَ أَطِيعُونَ» و هم به معاد: «إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ» مراد از روز بزرگ در این جا، همان قیامت است، گرچه در داستان حضرت شعیب به دنیا نیز روز عظیم گفته شده است. «فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ» عذاب روز ابر آتشبار آنان را گرفت که آن عذاب روز بزرگی بود. (۱)

پیام ها

۱ تقوا بهترین راه تشکر از خداوند است. «وَ اتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ» ۲ هر کس خود می داند چقدر مورد لطف خداوند قرار گرفته است. «أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ» ۳ کاخ ها و ساختمان های قوم عاد، با دامداری و باغ ها و چشمه ها همراه بود.

«بِكُلِّ رِيعٍ آيَةٌ ... بِأَنْعَامٍ ... جَنَاتٍ وَ عُيُونٍ» ۱۴ اگر آمادگی و قابلیت نباشد، موعظه ی انبیا نیز اثری ندارد. «سَوَاءٌ عَلَيْنَا»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۳۷ تا ۱۴۰]

اشاره

إِنَّ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ (۱۳۷) وَ مَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ (۱۳۸) فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۳۹) وَ إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (۱۴۰)

این (دعوت تو یا بت پرستی ما) جز شیوه پیشینیان نیست.

و ما عذاب نخواهیم شد.

پس هود را تکذیب کردند آن گاه ما آنان را هلاک کردیم. البته در این (داستان) بی شک نشانه ی بزرگی است، و (لی) اکثر مردم ایمان آورنده نیستند.

ص: ۳۵۰

و همانا پروردگار تو، همان خداوند عزیز و مهربان است.

نکته ها:

در این که کلمه ی «هَذَا» به چه چیز اشاره دارد، احتمالاتی است:

الف: این ادعای پیامبری تو، چیزی جز تقلید از مدعیان قبلی نبوت نیست.

ب: این خانه های بلند بر روی تپه ها و سایر کارهای ما، شیوه ی نیاکان ماست.

ج: این تکذیب و بت پرستی ما، همان تکذیب و بت پرستی نیاکان ماست.

قرآن، بارها از اکثریت مردم انتقاد کرده است. در این سوره نیز چند بار آیه «وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ» در پایان نقل تاریخ انبیا بیان شده است.

پیام ها

۱ سابقه و رفتار نیاکان، دلیل حقیقت نیست. «إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ» (در صورتی که مراد از «هَذَا» رفتار مشرکان باشد) ۲ تقلید نابجا و تعصب، مانع پندپذیری است. «سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَّعْتَ ... إِنْ هَذَا» ...

۳ انحراف نیاکان، زمینه ی انحراف نسل های بعدی است. «إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ» ۴ گاهی بت پرستی و هر رفتار دیگر، جزو جوهره ی انسان می شود. (کلمه ی «خُلُقٌ» به معنای روحیه ی ثابت است) ۵ بت پرستان، انحراف خود را با شیوه ی نیاکان توجیه و از خود سلب مسئولیت می کردند. «وَ مَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ» ۶ سرنوشت انسان به دست خود اوست. «فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ» ۷ از تکذیب و هلاکت دیگران عبرت بگیرید. «لَعَلَّيْهِ» ۸ اکثریت، شما را فریب ندهد. حق را در زیادی جمعیت جستجو نکنید، ملاک شناخت حق و باطل، کمیت نیست. «وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ»

ص: ۳۵۱

اشاره

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ (۱۴۱) إِذْ قَالَ لَهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۴۲) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (۱۴۳) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا
(۱۴۴) وَ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۴۵)

قوم ثمود (نیز) پیامبران را تکذیب کردند.

آن گاه که برادرشان صالح به آنان گفت: آیا (از شرک و انحراف) پروا نمی کنید؟

من برای شما پیامبری امین هستم.

پس از خداوند پروا کنید و از من اطاعت نمایید.

و من بر این رسالتم هیچ پاداشی از شما نمی خواهم. پاداش من جز بر پروردگار جهانیان نیست.

نکته ها:

در این سوره، داستان چند تن از پیامبران نقل شده، ولی آغاز ماجرای آنان با کلمه ی «كَذَّبَتْ» شروع می شود (۱) و این، به خاطر آن است که در این داستان ها نقطه ی مهم، مسأله ی تکذیب پیامبران از سوی اقوام گذشته و هلاکت آنهاست. آری در نوشتن و گفتن باید مطالب مهم، سرفصل قرار بگیرد.

در بیان تاریخ، باید به نکات مهم توجه شود، نه به مسایلی که دانستن یا ندانستن آنها سود و ضرری ندارد. در این داستان ها، درباره ی تعداد مردم و نام مکان و تاریخ حادثه و جزئیات دیگر، مطلبی بیان نشده است، زیرا آنچه مایه ی عبرت است، نشان دادن جلوه های حق و باطل و بیان پیروزی حق بر باطل است.

ص: ۳۵۲

۱- ۱. داستان نوح، آیه ی ۱۰۵؛ داستان عاد، آیه ی ۱۲۳؛ داستان صالح، آیه ی ۱۴۱؛ داستان لوط، آیه ی ۱۶۰ و داستان شعیب، آیه

ی ۱۷۶.

۱ روش دعوت تمام انبیا یکی است. در داستان نوح، هود، صالح، لوط و شعیب، همه ی آنان یک کلام و یک شعار داشتند:

همه می گفتند: «أَلَا تَتَّقُونَ» همه می گفتند: «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا» همه می گفتند: «إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ» همه می گفتند: «مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ» و خلاصه ی پیام همه ی آنان چند چیز بود: برادری، تقوا، پیروی از رهبر، بی توقعی، توکل بر خدا و اطمینان دادن به مردم که ما به نفع شما و امین شما هستیم. (پیام های این چند آیه نیز مانند پیام های آیات قبل است که درباره ی پیامبران دیگر در همین سوره عنوان شد).

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۴۶ تا ۱۵۲]

اشاره

أَتَتْرُكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ (۱۴۶) فِي جَنَابٍ وَعُيُونٍ (۱۴۷) وَ زُرُوعٍ وَ نَخْلٍ طَلَعُهَا هَٰذِهِ يَوْمَ (۱۴۸) وَ تَنجُتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بِيُوتًا
فَارِهِينَ (۱۴۹) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا (۱۵۰) وَ لَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُشْرِكِينَ (۱۵۱) الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَ لَا يُصْلِحُونَ (۱۵۲)

آیا (فکر می کنید) شما در آنچه در این دنیا دارید، در امن و امان رها خواهید شد؟

در باغ ها و چشمه ها.

و کشتزارها و نخل هایی که شکوفه اش لطیف و بر هم نشسته است. (و هیچ مسئولیت و بازگشتی نخواهید داشت؟)

و شما (ماهرانه) از کوه ها خانه هایی برای خوشگذرانی می تراشید.

پس، از خدا پروا کنید و مرا پیروی نمایید.

و از اسرافکاران فرمان نبرید.

آنان که در زمین فساد می کنند و اهل اصلاح نیستند.

نکته ها:

اگر مردم دنیا تنها به همین جمله ی «لَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ» عمل کنند، تمام حکومت های طاغوتی اسرافکار، سقوط می کنند. قوم ثمود، هم کشاورزی خوبی داشتند، «فِي جَبَاتٍ وَعُيُونٍ وَزُرُوعٍ» هم تمدن و خانه سازی «مِنَ الْجِبَالِ بَيْوتًا» و هم رفاه و امتیاز. «فَارِهِينَ ... آمِنِينَ» کلمه ی «طلع» به شکوفه ی خرما گفته می شود که قبل از میوه طلوع می کند و گاهی به نوبه و اولین خرما نیز گفته می شود.

«هَضِيمٌ»

به معنای شکوفه ی لطیف و برهم نشسته است. یعنی شکوفه های خرما از انبوهی و پر حاصلی و طراوت برهم سوار شده است. با اینکه کلمه ی «جَبَاتٍ» شامل درخت خرما نیز می شود، ولی نام درخت خرما جداگانه برده شده است، که شاید اشاره به اهمیت خرما در میان قوم ثمود بوده است.

کلمه ی «فَارِهِينَ» می تواند از کلمه ی «فره» به معنای شادی باشد که «بَيْوتًا فَارِهِينَ» یعنی در خانه ها سرمست بودند و می تواند از ریشه ی «فراحت» به معنای مهارت باشد که «بَيْوتًا فَارِهِينَ» یعنی با مهارت خانه هایی را از کوه ها می تراشیدند.

پیام ها

۱ به زندگی مرفه دنیا مغرور نشوید. «أَتَتْرُكُونَ ... آمِنِينَ» رفاه امروز نشانه ی رضای خداوند از شما نیست. (نعمت های مادی پایدار نیست).

۲ توجه به ناپایداری دنیا، وسیله ی تقواست. «أَتَتْرُكُونَ ... فَاتَّقُوا اللَّهَ» ۳ لازمه ی تقوا، پیروی از انبیا و دوری از اطاعت مسرفان است. «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ» ۴ امتیاز، اقتصاد و رفاه، اگر با پیروی از رهبر معصوم همراه نباشد زمینه ی فساد

خواهد شد. «آمِنِينَ، جَنَّاتٍ، عُيُونٍ، زُرُوعٍ، بُيُوتًا، فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا» ۵ انسان در برابر نعمت ها رها نیست، بلکه مسئولیت دارد. «جَنَّاتٍ، عُيُونٍ، زُرُوعٍ، بُيُوتًا، لَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ» ۶ اسرافکار، صلاحیت رهبری جامعه را ندارد. «لَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ» ۷ انبیا در مصرف گرایی مردم حساس بودند. «لَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ» ۸ در برابر سرمایه داران اسرافگر، کرنش نکنید. «لَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ» ۹ توبی و تبری باید با هم باشد. - «أَطِيعُوا لَّا تُطِيعُوا» ۱۰ اسراف، فساد است و اسرافکار، مفسد. «الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ» ۱۱ از مرفهان بی درد، امید اصلاح نداشته باشید که اصلاح تنها در سایه ی مکتب انبیاست. «وَلَا يُضِلُّحُونَ» ۱۲ اسرافکاران، کار خود را توجیه می کنند و خود را صالح می دانند. «لَا يُضِلُّحُونَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۵۳ تا ۱۵۴]

اشاره

قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (۱۵۳) مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَأْتِ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۱۵۴)

(قوم ثمود به جای ایمان آوردن به صالح) گفتند: همانا تو از سحر شدگان.

تو جز بشری مثل ما نیستی. پس اگر از راستگویانی، نشانه (و معجزه) ای بیاور.

پیام ها

۱ به انبیا دو تهمت می زدند: سحر کننده، «ساحر» و سحر شده. «الْمُسَيِّحِينَ» ۲ بدتر از عصیان، توجیه کردن آن است. در برابر فرمان «أَطِيعُوا» عصیان خود را توجیه کرده و می گفتند: تو سحر شده ای و قابل پیروی نیستی. «الْمُسَيِّحِينَ» ۳ نبوت و معجزه، متلازمند. «فَأْتِ بِآيَةٍ» (معجزه، نشانه ی صداقت انبیاست)

اشاره

قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبٌ يَوْمَ مَعْلُومٍ (۱۵۵) وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (۱۵۶) فَعَقَرُوهَا فَاصْبَحُوا نَادِمِينَ (۱۵۷)

صالح (در پاسخ معجزه خواهی مردم) گفت: این ماده شتری است (که با اراده ی خداوند، از درون کوه خارج شد). برای اوست سهمی از آب (یک روز) و برای شما روز دیگری معین شده است.

و به آن آسیبی نرسانید که عذاب روز سهمگین، شما را فرا می گیرد.

پس ناقه را کشتند، سپس از کرده ی خود پشیمان شدند.

نکته ها:

دست قدرت خداوند در ارائه ی معجزه باز است، از شکافتن ماه «انْشَقَّ الْقَمَرُ»، تا شکافتن آب «فَانْفَلَقَ» تا شکافتن کوه و بیرون آوردن شتر برای او یکسان است.

با این که ناقه ی صالح را یک نفر از پای در آورد، امّا قرآن می فرماید: «فَعَقَرُوهَا» یعنی گروهی آن را پی کردند، زیرا آن گروه به کار آن یک نفر راضی بودند. چنان که حضرت علی (علیه السلام) می فرماید: «انما عقر ناقه ثمود رجل واحد فعمهم الله بالعذاب لما عموه بالرضا» (۱)

پیام ها

۱ معجزه باید به قدری روشن باشد که همه ی مردم در هر سطحی که هستند، اعجاز آن را درک کنند. «هَذِهِ نَاقَةٌ» ۲ توهین به مقدّسات، کیفر بزرگ دارد. «لَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ» خداوند در سوره اعراف این شتر را به خود نسبت داده است؛ «نَاقَةٌ لِلَّهِ» (۲) تقسیم عادلانه ی منابع آب باید طبق فرمان خدا صورت گیرد. «لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ»

ص: ۳۵۶

۱- ۱. نهج البلاغه، خطبه ۲۰۱.

۲- ۲. اعراف، ۷۳.

۴ شتری که رنگ الهی داشته باشد، بر انسان های عادی مقدم است. «لَهَا شِرْبٌ وَ لَكُمْ» ...

۵ انسان طاعی، حتی به حیوان بی آزار شیرده رحم نمی کند. «فَعَقَرُوهَا» ۶ هشدارهای انبیا را جدی بگیریم. «لَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا نَادِمِينَ» ۷ هر کس که به کار دیگری راضی باشد، در اجر یا گناه کار او شریک است. «فَعَقَرُوهَا»

با اینکه یک نفر ناقه را کشت.

۸ هر ندامت و توبه ای مقبول نیست. (توبه و ندامت هنگام دیدن عذاب کارساز نیست). «نَادِمِينَ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۵۸ تا ۱۵۹]

اشاره

فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۵۸) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (۱۵۹)

پس آنان را عذاب فرا گرفت. همانا در این (ماجرا) قطعاً نشانه و درس عبرتی است، و (لی) اکثر آنان ایمان آورنده نیستند.

و البته پروردگار تو بی شک همان توانای مهربان است.

پیام ها

۱ توهین به مقدسات الهی به حدی مهم است که گروهی به خاطر کشتن یک حیوان، نابود می شوند. «فَعَقَرُوهَا ... فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ» ۲ هم الطاف او نشانه های عبرت هستند و هم قهر و عذابش. «لآيَةً» ۳ انسان می تواند حتی با دیدن بزرگ ترین نشانه های الهی، در برابر حق عناد ورزد و ایمان نیاورد. «لَمآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ» ۴ فرستادن انبیا و معجزه و قهر بر کفار لجوج، از شئون ربوبیت اوست. «رَبِّكَ» ۵ ایمان و کفر مردم، در خداوند اثری ندارد. «إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ» ۶ قهر خداوند به خاطر عمل خودماست و گر نه او مهربان است. «لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

ص: ۳۵۷

اشاره

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ (۱۶۰) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطُ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۶۱) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (۱۶۲) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاطِيعُونَ (۱۶۳) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۶۴)

قوم لوط (نیز) انبیا را تکذیب کردند.

زمانی که برادرشان لوط به آنان گفت: آیا (از شرک و انحراف دوری، و از خدا) پروا نمی کنید؟

همانا من برای شما پیامبری امین هستم.

پس، از خداوند پروا کنید و مرا اطاعت نمایید.

و من در برابر رسالتم از شما مزدی درخواست نمی کنم. (زیرا) مزد من تنها بر پروردگار جهانیان است.

نکته ها:

حضرت لوط با حضرت ابراهیم همزمان بودند، ولی در این سوره فاصله ی داستان ابراهیم و لوط حدود یکصد آیه است و این، به خاطر آن است که در نقل های قرآن عبرت ها مهم است، نه تنظیم و سیر تاریخی.

پیام ها

۱ موضوعات اصلی را سرفصل کلام خود قرار دهید. «كَذَّبَتْ» ...

(در آغاز تاریخ تمام انبیا در این سوره، کلمه ی «كَذَّبَتْ» مطرح شده و این به جهت آن است که هدف از نقل تاریخ آن بزرگواران در این سوره، بیان تکذیب مردم لجوج و کیفر الهی آنان است.) ۲ تکذیب یک پیامبر به منزله ی تکذیب همه ی پیامبران است. «كَذَّبَتْ» ... الْمُرْسَلِينَ» (با اینکه هر قومی پیامبر خود را تکذیب می کرد، ولی چون انبیا دارای هدف و برنامه واحدی هستند، تکذیب یکی از آنها به منزله تکذیب همه آنان است)

۳ رابطه ی رهبر آسمانی با مردم، رابطه ی برادری است. «أَخُوهُمْ» ۴ کسی که پروای درونی ندارد، از هر جهت آسیب پذیر است و هیچ حقی را نمی پذیرد. «أَلَا تَتَّقُونَ» ۵ رهبران آسمانی باید به سراغ مردم روند و خود و اهداف خود را به آنان عرضه کنند. «أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ» ...

۶ تقوا، بستر و زمینه ی حقّ پذیری و اطاعت از انبیا است. «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا» ۷ دینداری، بدون اطاعت از رهبری کامل نیست. «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا» ۸ اگر به مال مردم چشم نندوزیم، سخنان ما بیشتر اثر می کند. «مَا أَسْئَلُكُمْ» ۹ کسی می تواند از مردم بی نیاز باشد که توکلش بر خداوند زیاد باشد. «إِلَّا عَلَيَّ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۶۵ تا ۱۶۷]

اشاره

أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ (۱۶۵) وَ تَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ (۱۶۶) قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ (۱۶۷)

آیا از میان مردم جهان، شما به سراغ مردها می روید؟

و همسرانتان را که پروردگارتان برای شما آفریده رها می کنید؟ بلکه شما مردمی تجاوزکارید.

مردم (به جای پند پذیری) گفتند: ای لوط! اگر (از حرف هایت) دست برنداری، قطعاً از تبعید شدگان خواهی بود.

نکته ها:

در این آیات، قوم لوط به عنوان تجاوزگر معرفی شده اند؛ «بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ» لکن در آیات دیگر، تعبیرات دیگری نیز درباره ی آنها به کار رفته است، از جمله:

«قَوْمٌ سَوَاءٌ فِاسِقِينَ» (۲) و «بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ» (۳) کسی که مرتکب لواط شود، مجازاتش قتل است. این عمل به قدری زشت است که حتی اگر کسی با حیوانی آمیزش جنسی انجام دهد، گوشت آن حیوان حرام می شود و باید آن را ذبح کرد و سپس لاشه ی آن را سوزاند.

همجنس گرایی، تنها در میان انسان ها دیده می شود. در عالم هستی، هیچ موجود دیگری همجنس گرا نیست.

پیام ها

۱ در نهی از منکر، باید منکرات رایج در هر گروه و زمان را شناخت و در بازداشتن مردم از آن اصرار نمود. «أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ»
۲ در نهی از منکر، راه های معروف را ارائه دهید. «أَتَأْتُونَ وَتَذَرُونَ ... أَرْوَاهِجَكُمْ» ۳ رها کردن همسر و نادیده گرفتن نیازهای او ممنوع است. «تَذَرُونَ ... أَرْوَاهِجَكُمْ» ۴ خداوند برای اشباع غرائز بشر، مسیر فطری و طبیعی قرار داده است. «خَلَقَ لَكُمْ» ۵ ادیان آسمانی، انسان را به ازدواج ترغیب می کنند. «خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَرْوَاهِجِكُمْ» ۶ ازدواج، جلوه ای از ربوبیت الهی و به نفع انسان است. «خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ» ۷ انحرافات جنسی، تجاوز و طغیان است و همجنس گرایی و لواط، تجاوز به حریم ارزشهاست.
«عَادُونَ» ۸ برای از بین بردن منکر، تکرار نهی از منکر و استقامت لازم است. «لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُ» ۹ در نهی از منکر، خود را برای تهدیدهای دیگران آماده کنید. «لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ» ۱۰ تبعید، شیوه ی ستمگران قوم لوط بوده است. «مِنَ الْمُخْرَجِينَ»

ص: ۳۶۰

۱-۱. اعراف، ۸۱.

۲-۲. انبیاء، ۷۴.

۳-۳. نمل، ۵۵.

اشاره

قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ (۱۶۸) رَبِّ نَجِّنِي وَ أَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ (۱۶۹) فَنجِّنَاهُ وَ أَهْلَهُ أَجْمَعِينَ (۱۷۰) إِلَّا عَجُوزاً فِي الْغَابِرِينَ (۱۷۱) ثُمَّ دَمَرْنَا الْآخِرِينَ (۱۷۲) وَ أَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَنسَاءَ مَطَرُ الْمُنذِرِينَ (۱۷۳) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَمَآئِهٍ وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۷۴) وَ إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (۱۷۵)

لوط گفت: من مخالف شدید کردار شما هستم.

پروردگارا! من و کسان مرا از (شرّ) آنچه انجام می دهند رهایی بخش.

پس (دعایش را مستجاب کردیم و) او و تمام خاندانش را نجات دادیم.

مگر پیر زنی (زن لوط) که در میان بازماندگان بود.

سپس، دیگران را ریشه کن کردیم.

و بر سر آنان بارانی (از سنگ) فرو فرستادیم. پس چه بد است باران هشدار داده شدگان.

البته در این (ماجرا) نشانه ای (از قدرت الهی) است، لکن بیشتر مردم ایمان آورنده نیستند.

همانا پروردگار تو همان توانای مهربان است.

نکته ها:

کلمه ی «الْقَالِينَ» به معنای اظهار نگرانی و مخالفت شدیدی است که از عمق جان باشد.

پیام ها

۱ با کار بد مخالفت کنید، نه با شخص خلافکار. «لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ» ۲ انبیا، در برابر تهدیدها نمی ترسیدند و حرف خود را می زدند. «مِنَ الْقَالِينَ» لوط در برابر تهدید اخراج و تبعید، فرمود: من دشمن کار شما هستم.

۳ تنفر از کار بد، هم باید زبانی باشد و هم عملی. «قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ رَبِّ نَجِّنِي» آری نگرانی تنها کافی نیست، باید به فکر رهایی و نجات از مرکز فساد بود.

۴ محیط آلوده برای مردان خدا قابل تحمل نیست؛ اگر از اصلاح محیط مأیوس شدند، حد اقل خود را از آنجا نجات می دهند. «نَجِّنِي» ۵ بزرگان جامعه باید به فکر خاندان و یاران خود باشند. «نَجِّنِي وَ أَهْلِي» ۶ دعای انبیا مستجاب است. «رَبِّ نَجِّنِي فَتَجِيئَاهُ» ۷ زن، در انتخاب راه وابسته به شوهر نیست. «إِلَّا عَجُوزًا» (زن لوط راه انحرافی را برگزیده بود) ۸ در ادیان آسمانی، همه ی قوانین و ارزش ها بر اساس ضوابط است نه روابط.

□
«إِلَّا عَجُوزًا»

(زن پیامبر نیز اگر منحرف شد، هلاک می شود، زیرا ملاک و میزان، کفر و ایمان است نه رابطه ها و نسبت ها) ۹ حساب اطرافیان و وابستگان شخصیت ها را، از حساب خود آنان جدا کنید.

□
«إِلَّا عَجُوزًا»

(ممکن است انسان پیامبر و فرستاده خدا باشد، ولی بستگانش در راه حق نباشند. همسر لوط در خانه پیامبر بود، ولی دارای تفکر انحرافی بود.) ۱۰ کیفر گناه برای همه یکسان است، زن لوط در میان نابودشدگان است و امتیاز ویژه ای ندارد. «فِي الْغَابِرِينَ» ۱۱ کیفر کسانی که مسیر ازدواج را به لواط می کشانند، آن است که باران رحمت، باران عذاب شود و آنان را از پای در آورد. «فَلَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ» ۱۲ خداوند قبل از عذاب، هشدار می دهد و اتمام حجت می کند. «الْمُنْذَرِينَ» ۱۳ همین که جامعه از افراد صالح خالی شد، زمینه ی قهر الهی فراهم شده است.

□
«فَتَجِيئَاهُ وَ أَهْلُهُ»

... ثُمَّ دَمَرْنَا» ۱۴ طبیعت، در اختیار قدرت الهی است. (همان قدرتی که از آسمان باران نازل می کند، می تواند سنگ نازل کند) «وَ أَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا» ...

□
۱۵ تاریخ، مایه ی عبرت است. «إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً»

۱۶ در تربیت، تکرار لازم است. (در این سوره بعد از نقل ماجرای هر یک از پیامبران، جمله ی «إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً» آمده است).

۱۷ اکثر مردم پند پذیر نیستند. «وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ» ۱۸ قدرت همراه با رحمت ارزش دارد. «الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۷۶ تا ۱۸۰]

اشاره

كَذَّبَ أَصْحَابُ آلَيْكَ الْمُرْسَلِينَ (۱۷۶) إِذْ قَالُوا لَهُمْ شُعَيْبٌ أَ لَّا تَتَّقُونَ (۱۷۷) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (۱۷۸) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا
(۱۷۹) وَ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۸۰)

اصحاب ایکه (نیز) پیامبران را تکذیب کردند.

زمانی که شعیب به آنان گفت: آیا از (شرک و انحراف) پروا ندارید؟

همانا من برای شما پیامبری امین هستم.

پس، از خدا پروا کنید و من را اطاعت کنید.

و من بر این رسالتم هیچ پاداشی از شما درخواست نمی کنم. اجر من جز بر پروردگار جهانیان نیست.

نکته ها:

«ایکه» به معنای بیشه و جنگل است. بعضی «اصحاب ایکه» را که چهار بار نامشان در قرآن آمده همان اصحاب مدین می دانند و بعضی دیگر آنان را قومی می دانند که در منطقه ای نزدیک مدین زندگی می کردند و هر دو قوم، مخاطب حضرت شعیب بوده اند.

در این سوره، این هفتمین پیامبری است که داستانش نقل شده و در تمام این داستان ها جمله ی «قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ» بود اما در مورد شعیب، کلمه ی «اخوهم» نیامده است. شاید دلیلش این باشد که شعیب نسبت به مردم غریب بود. (۱)

ص: ۳۶۳

۱ همه ی انبیاء، هم فکر، هم سخن و همسو بودند. (آیات «إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ» «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا» در همه ی داستان های این سوره تکرار شده و پیام های این آیات، همان پیام های آیات ۱۶۰ تا ۱۶۴ است.)

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۸۱ تا ۱۸۳]

اشاره

أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ (۱۸۱) وَ زِنُوا بِالْقِسْطِ أَلْمُسِيْتَمِيمِ (۱۸۲) وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (۱۸۳)

حقّ پیمانانه را ادا کنید و از کم فروشان نباشید.

و با ترازوی درست بسنجید.

و اجناس مردم را کم ندهید و در زمین به فساد و تبهکاری نکوشید.

نکته ها:

کلمه ی «کیل»، برای مایعات و کلمه ی «قسطاس»، برای وزن ها و کلمه ی «أشياءهم»، برای چیزهای عددی و غیره بکار رفته است.

در این آیات دو امر و دو نهی مشاهده می کنیم که مکمل یکدیگرند. «أَوْفُوا وَلَا تَكُونُوا» و «زِنُوا لَا تَبْخَسُوا» در روایات آمده است: کسانی که عیب جنس خود را به مشتری نگویند، فرشتگان، آنان را لعنت می کنند و کسانی که با مکر و حيله دیگران را فریب دهند، بدترین مردم هستند. (۱)

کم فروشی، یکی از منکرات بزرگ اقتصادی است که همه ی آفات لقمه ی حرام را به دنبال دارد. کم فروشی، تنها در داد و ستد نیست، بلکه ممکن است افرادی در تدریس و طبابت و نظارت و مهندسی و شئون دیگر زندگی نیز کم فروشی کنند و چنان که باید حقّ دیگران را ادا نکنند.

ص: ۳۶۴

۱ پیمانۀ و ترازو، سابقه و تاریخی بس طولانی دارد. «أَوْفُوا الْكَيْلَ» ۲ کم فروشی، حرام و مراعات حقّ الناس واجب است. «أَوْفُوا الْكَيْلَ» ...

۳ انبیا، بر سلامت نظام اقتصادی جامعه نظارت داشتند. «أَوْفُوا الْكَيْلَ» ۴ ادیان آسمانی بر عدالت اجتماعی و اقتصادی تأکید دارند. «أَوْفُوا وَ زُنُوا» ۵ میزان سنجش در هر امری باید عادلانه و درست باشد. «بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ» ۶ مراعات حقوق همه ی انسان ها لازم است، نه تنها مؤمنین. «لَا تَبْخَسُوا النَّاسَ» ۷ کم فروشی، در هر چیزی ممنوع است و مخصوص پیمانۀ و ترازو نیست.

«لَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ»

۸ کم فروشی، نوعی فساد است و کسانی که به جامعه ضربه ی اقتصادی می زنند مفسد فی الارض هستند. زیرا نابسامانی های اقتصادی، سرچشمه ی از هم پاشیدگی نظام اجتماعی است. «لَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ» ۹ شناخت انحرافات موجود در جامعه، گام اوّل در اصلاح جامعه است.

(تمام آیات)

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۸۴ تا ۱۸۶]

اشاره

وَ اتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَ الْجِبِلَّ الْأَمْوَلِينَ (۱۸۴) قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَخَّرِينَ (۱۸۵) وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ (۱۸۶)

و از خدایی که شما و اقوام پیشین را آفریده پروا کنید.

مردم (به جای قبول دعوت شعیب) گفتند: تو قطعاً از سحرشده گانی.

و تو جز بشری مثل ما نیستی، و ما تو را از دروغگویان می پنداریم.

نکته ها:

کلمه ی «جبل» به معنای امت و جماعت است، چنان که در جای دیگر می فرماید: «وَلَقَدْ

أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا» (۱) شیطان گروه زیادی از شما را گمراه کرد. چون کلمه ی «جِبِلًّا» به معنای کوه و «جِبِلِّی» به معنای فطری است، به اقوام و نسل هایی که قدیمی هستند یا خلق و خوی فطری دارند و مثل کوه استوارند، «جِبِلِّی» گفته می شود.

پیام ها

۱ کسی که انسان را آفرید، شایسته ی احترام است و باید از او پروا کرد. «وَ اتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ» ۲ تقوا و ایمان، مانع فساد اقتصادی است. آنکه شما را آفرید، رزق شما را هم می دهد. «وَ اتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ» (با توجه به آیات قبل درباره ی کم فروشی) ۳ به آداب و رسوم فاسد نیاکان، تکیه نکنیم که همه مخلوق خدا هستیم و باید مطیع او باشیم. «خَلَقَكُمْ وَ الْجِبِلَّةَ الْأُولَى» ۴ تهمت، اهرم کسانی است که منطق ندارند. «قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ» ۵ خلافتکار، خلاف خود را توجیه می کند. (به جای اقرار به اشتباه و لجاجت خود، انبیا را سحر شده می داند). «أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۸۷ تا ۱۹۱]

اشاره

فَأَسْقُطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۱۸۷) قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (۱۸۸) فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُم عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (۱۸۹) إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ (۱۹۰) وَ إِنْ رَبَّكَ لَهوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (۱۹۱)

پس اگر تو از راستگویانی، پاره هایی از آسمان را بر سر ما بیفکن!

(شعیب) گفت: پروردگار من به آنچه انجام می دهید آگاه تر است.

پس شعیب را تکذیب کردند و عذاب روز ابر (آتشبار) آنان را فرا گرفت.

البتّه آن عذاب روز بزرگ و هولناکی است.

ص: ۳۶۶

بی شک در این (ماجرا) نشانه ای (از قدرت الهی) است، ولی اکثر مردم ایمان آورنده نیستند.

و البته پروردگارت همان توانای مهربان است.

نکته ها:

کلمه ی «كَيْفًا» که چهار بار در قرآن آمده، جمع «کسفه» به معنای قطعه است و در اینجا مراد پاره ای از ابر است. و مراد از «عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ»، یا عذاب در روزی است که مردم از شدت گرما زیر سایبان ها پناه برده بودند، یا روزی که ابری بر سرشان سایه افکنده بود.

در چگونگی عذاب قوم شعیب چند تعبیر آمده است: یک جا می فرماید: با زلزله نابود شدند. (۱) در جای دیگر می فرماید: با صیحه عذاب شدند. (۲) و در اینجا مسأله ی ابر مطرح است. هر سه مطلب، با هم قابل جمع است که از ابر سیاهی رعد و صیحه ای برخیزد و لرزه بر جان آنان بیفتد یا با ایجاد زلزله ای همزمان، نابود شوند؛ و شاید زلزله مربوط به اصحاب مدین و ابر سیاه مربوط به اصحاب ایکه باشد، چون حضرت شعیب بر هر دو قوم مبعوث بود و در سوره ی اعراف، رسالت بر قوم مدین مطرح شده است که آنان با زلزله نابود شدند، ولی در این سوره از رسالت بر اصحاب ایکه یاد شده است.

پیام ها

۱ خواسته و تقاضای سنگدلان نیز خشن است. «فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ» ۲ با مقاومت رهبران حق، مخالفان از شعارهای تند خود عقب نشینی می کنند.

قوم شعیب اول او را سحر شده و دروغگو خواندند، سپس گفتند: اگر از راستگویانی. «إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ» به «إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ» تبدیل می شود.

۳ در شیوه ی تبلیغ و ارشاد، لازم نیست بر طبق تمایلات و خواسته های مخالفان

ص: ۳۶۷

۱-۱. اعراف، ۸۹.

۲-۲. هود، ۹۶.

عمل شود. «قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ»... (آنان سقوط قطعاتی از آسمان را درخواست می کردند، اما پیامبر پاسخ می دهد: خداوند آگاه تر است) ۴ یاد خدا و توکل بر او، بهترین پشتوانه در برابر خرافات است. «قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ» ...

۵ سرنوشت ما به دست خود ماست. «فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ» ...

۶ خداوند، انبیا را حمایت و مخالفانشان را نابود می کند. «فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ» ۷ حب دنیا و رسیدن به مال، انسان را به سرکشی در برابر انبیا و ادار می کند.

«لَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ

فَكَذَّبُوهُ»

۸ هدف قرآن از نقل تاریخ، عبرت آموزی است، نه داستان سرایی. «لَا يَهَّ» ۹ اکثر مردم در خط حق قرار نمی گیرند. «وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ» ۱۰ مرئی باید همراه با قدرت، عطفوت نیز داشته باشد. «لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ» ۱۱ همان خداوندی که شعیب را حمایت و مخالفان او را هلاک کرد، پروردگار تو نیز هست. «إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ» (بیان تاریخ امثال حضرت شعیب، هم مایه ی دلداری و تسلی پیامبر است و هم تهدیدی برای کفار و دشمنان) ۱۲ هلاکت مخالفان انبیا، نمودی از عزت و قدرت الهی است، همان گونه که مهلتی که به آنان داده می شود نمودی از رحمت اوست. «الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۹۲ تا ۱۹۶]

اشاره

وَ إِنَّهُ لَنَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۹۲) نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ (۱۹۳) عَلَي قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ (۱۹۴) بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ (۱۹۵) وَ إِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ (۱۹۶)

و البته این (قرآن) فرستاده پروردگار جهانیان است.

(که جبرئیل) فرشته ی امین الهی آن را فرو آورده است بر دل تو، تا از هشداردهندگان باشی.

(این قرآن) به زبان عربی روشن (نازل شده)

و همانا (خبر) آن در کتاب های (آسمانی) پیشین آمده است.

«زُبُر»

از واژه ی «زُبُر» به معنای نوشتن و جمع «زبور» به معنای کتاب است.

قرآن را ساده ننگریم، زیرا:

الف: سرچشمه ی آن، «رَبِّ الْعَالَمِينَ» است.

ب: واسطه ی آن، «الرُّوحُ الْأَمِينُ» است.

ج: ظرف آن، قلب پاک پیامبر (صلوات الله علیه) «قَلْبِكَ» است.

د: هدف آن، بیداری مردم «الْمُنْذِرِينَ» است.

ه: زبان آن، فصیح و بلیغ «عَرَبِيٌّ مُبِينٌ» است.

و: بشارت آن، در کتاب های پیشینان، «زُبُرِ الْأَوَّلِينَ» است.

حضرت اسماعیل، هود، صالح و شعیب (علیهم السلام)، به زبان عربی سخن می گفته اند. (۱)

فرشته ی وحی دارای چند نام است: روح الامین، روح القدس، شدید القوی، رسول کریم و جبرئیل. دلیل این که به جبرئیل «روح» گفته شده، یا به خاطر آن است که دین و روح مردم به واسطه ی او زنده شده، یا خودش موجودی روحانی است.

پیام ها

۱ قرآن وحی الهی است، نه شنیده ها و بافته های پیامبر. «إِنَّهُ لَنْزِيلُ رَبِّ الْأَوَّلِينَ» ۲ قرآن از دنیای غیب به دنیای شهود نازل شده است. «لَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ» ۳ کسی که وحی می فرستد، همانی است که تمام هستی را اداره و تربیت می کند.

(قوانین آسمانی با نظام آفرینش هماهنگ است) «لَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ» ۴ نزول وحی، وسیله ی رشد و از شئون ربوبیت است. «لَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ» ۵ سَنَّتِ الْهَىٰ بِهِ اسْتِخْدَامِ وَاسْطَه هَا سْت. «نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ» ۶ وحی الهی بدون کم و کاست نازل شده است. «نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ» ۷ قلب، مرکز دریافت حقایق است. «عَلَىٰ قَلْبِكَ»

ص: ۳۶۹

۸ تا از عمق جان چیزی را باور نداشته باشیم، نمی توانیم هشدار جدی بدهیم.

«عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ»

۹ سنت خداوند، فرستادن پیامبران برای انذار و هشدار است. «مِنَ الْمُنذِرِينَ» ۱۰ در مان غافل، با انذار و هشدار است. «مِنَ الْمُنذِرِينَ» در قرآن، انذار بیشتر از بشارت آمده است.

۱۱ تبلیغ باید روشن و با زبان مردم باشد. «عَرَبِيٌّ مُّبِينٌ» ۱۲ بشارت قرآن، در کتب آسمانی پیشین آمده است. «زُبُرِ الْأَوَّلِينَ» چنان که بشارت آمدن پیامبر اسلام در تورات و انجیل بوده است. «يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ» (۱۳) در برنامه ریزی و مدیریت، زمینه را برای رشد و هدایت و فعالیت آیندگان فراهم سازید. «زُبُرِ الْأَوَّلِينَ» ۱۴ مضمون و محتوای قرآن، در کتاب های آسمانی پیشین بوده، ولی الفاظ آن بر قلب مبارک رسول خدا (صلوات الله عليه) نازل شده است. «زُبُرِ الْأَوَّلِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۱۹۷ تا ۱۹۹]

اشاره

أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ (۱۹۷) وَ لَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ (۱۹۸) فَفَرَّاهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ (۱۹۹)

آیا این که علمای بنی اسرائیل از آن (قرآن) اطلاع دارند، برای آنان (مشرکان عرب) نشانه ای (بر صحت آن) نیست؟

(بر فرض) اگر ما قرآن را بر بعضی غیر عرب ها نازل می کردیم.

پس او آن را برایشان می خواند، عرب ها به آن ایمان نمی آوردند.

ص: ۳۷۰

۱- ۱. اعراف، ۱۷۵.

امام صادق (علیه السلام) فرمودند: ارزش و فضیلت غیر عرب این است که آنان به سوی قرآنی که به زبان عربی است گرایش پیدا کردند، ولی اگر قرآن به زبان غیر عربی بود، بعضی عرب ها ایمان نمی آوردند. (۱)

پیام ها

- ۱ عذر جاهل مقصر، پذیرفته نیست. «أَوْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ» شما که از علمای خود نمی پرسید، سزاوار توبیخ و سرزنش هستید.
- ۲ علمای بنی اسرائیل از حقیقت قرآن آگاه بودند. «يَعْلَمُهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ» ۳ در تبلیغ و تربیت، به احساسات و زبان ملی مخاطب توجه کنید. «لَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ» ...
- ۴ تعصب و نژادپرستی، مانع حق پذیری است. «لَوْ نَزَّلْنَاهُ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ» ۵ تعصب و ملیت گرایی در قوم عرب زیاد است. «لَوْ نَزَّلْنَاهُ ... مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۰۰ تا ۲۰۶]

اشاره

كَذَلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ (۲۰۰) لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرُوا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (۲۰۱) فَيَأْتِيهِمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۲۰۲)
فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ (۲۰۳) أَفَعِدَابُنَا يُسْتَعْجِلُونَ (۲۰۴) أَفَرَأَيْتَ إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ (۲۰۵) ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ (۲۰۶)

ما این گونه قرآن را (با بیانی رسا و روشن) در دلهای گناهکاران عبور دادیم،

(ولی آنان) ایمان نمی آورند، مگر آنکه عذاب دردناک را مشاهده کنند.

که ناگهان و در حالی که آگاه نباشند به سراغشان آید.

پس گویند: آیا به ما مهلتی (برای توبه و جبران) داده خواهد شد؟

آیا نسبت به نزول عذاب ما عجله دارند (که می پرسند قهر خدا چه زمانی است)؟

ص: ۳۷۱

آیا دیدی که اگر سال ها هم آنان را (از نعمت های خود) برخوردار کنیم،

آن گاه عذاب موعود به آنها خواهد رسید.

نکته ها:

در روایات می خوانیم: رسول خدا (صلوات الله علیه) در خواب دیدند که بنی امیه از منبرش بالا می روند و مردم را منحرف می کنند، چون از خواب برخاستند غمگین بودند، در این وقت جبرئیل این آیات را آورد: «أَفَرَأَيْتَ إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ. ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ» (۱)

پیام ها

۱ خداوند حتی با کفار اتمام حجت می کند و قرآن را بر آنان عرضه می کند و بر دلشان عبور می دهد. «سَيَلْكُنَاهُ» ۲ اگر قابلیت نباشد، قرآن هم کارساز نیست. «سَيَلْكُنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ لَا يُؤْمِنُونَ» ۳ جرم و گناه، زمینه ی هدایت را در انسان محو می کند. «الْمُجْرِمِينَ لَا يُؤْمِنُونَ» ۴ همان گونه که اگر قرآن به زبان اعجمی نازل می گردید، عرب های مشرک مکه ایمان نمی آوردند، اکنون هم که به زبان عربی روشن نازل و مطالب آن بر دل آنان وارد می شود، باز هم ایمان نمی آورند. «لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ» ۵ ایمان در لحظه ی اضطرار سودی ندارد. «لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ» ۶ به مهلت دادن خداوند مغرور نشویم، زیرا مرگ و عذاب الهی به صورت ناگهانی می آید. «فَيَأْتِيهِمْ بَغْتَةً» ۷ مجرم، در لحظه ی مرگ تقاضای مهلت دارد. «هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ» ۸ روزی وجدان های خفته بیدار خواهد شد. «هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ» ۹ کسانی که در دیدن عذاب الهی عجله دارند، روزی برای در امان بودن از

ص: ۳۷۲

عذاب، مهلت خواهند خواست. «مُنظَرُونَ يَسْتَعْجِلُونَ» ۱۰ مهلت برای سیه دلان سودی ندارد. «مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ... جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۰۷ تا ۲۰۹]

اشاره

مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمْتَعُونَ (۲۰۷) وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذَرُونَ (۲۰۸) ذِكْرِي وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ (۲۰۹)

آنچه برخوردار بودند، در دفع عذاب به کارشان نیاید.

و ما (مردم) هیچ منطقه ای را هلاک نکردیم، مگر آن که بیم دهندگانی داشتند.

تا مایه ی پند و عبرت باشد، و ما ستمکار نبودیم (که بدون هشدار مجازات کنیم).

نکته ها:

خداوند، هر فرد و قوم گمراهی را زمانی هلاک می کند که از قبل به آنان هشدار داده باشد، و گر نه عقوبت بدون هشدار ظلم است و ظلم در شأن خداوند نیست. قرآن، این حقیقت را در آیات مختلف بیان کرده است:

«وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ» (۱) ما به آنان ظلم نکردیم.

«وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا» (۲) خداوند اراده ی ظلم نمی کند.

«مَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ» (۳) شأن خداوند ظلم کردن نیست.

«لَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا» (۴)، «لَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا» (۵) کمترین ستمی به آنها نخواهد شد.

«لَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا» (۶) خداوند به اندازه نخ درون هسته خرما و کمتر از آن ظلم نمی کند.

«لَا يُظْلَمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ» (۷) خداوند به اندازه ی سنگینی ذره ای ستم نمی کند.

ص: ۳۷۳

۱-۱. نحل، ۱۱۸.

۲-۲. غافر، ۳۱.

۳-۳. عنکبوت، ۴۰.

۴-۴. نساء، ۱۲۴.

٥-٥) .مریم، ٤٠.

٤-٤) .نساء، ٤٩.

٧-٧) .نساء، ٤٠.

۱ در هنگام قهر الهی، همه ی اسباب کامیابی بی فایده است. «مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ» ۲ رفاه مخالفان دین، شما را غمگین نکند که روزی آن را خواهیم گرفت. «مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمْتَعُونَ» ۳ قهر الهی، بعد از اتمام حجت است. تنبیه باید بعد از تذکر باشد. «وَمَا أَهْلَكْنَا...

إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ»

۴ در هر امتی اولیای خدا هستند که آنان را هشدار دهند. «مِنْ قَرَبِهِ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ» ۵ وظیفه ی انبیا هشدار است و در قبول یا ردّ مردم مسئولیتی ندارند. «مُنْذِرُونَ» ۶ انسان فطرتاً حقایق را درک می کند، لکن چه بسا غفلت او را فرا می گیرد، و درمان غفلت، تذکر و هشدار است. «مُنْذِرُونَ» ۷ تنبیه قبل از تذکر، ظلم است. «ذِكْرِي وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ» ۸ شأن الهی از ظلم دور است. «وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۱۰ تا ۲۱۳]

اشاره

وَمَا تَنْزَلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ (۲۱۰) وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ (۲۱۱) إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَغْزُؤُونَ (۲۱۲) فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ (۲۱۳)

و قرآن را شیطان ها نازل نکرده اند.

نه سزاوار آنان است (که شیاطین آن را نازل کنند) و نه قدرت بر این کار دارند.

بی شک آنها از شنیدن (اخبار آسمانی) برکنارند.

پس (ای پیامبر!) با خدا معبود دیگری را نخوان که از عذاب شدگان خواهی شد.

نکته ها:

وحی دو نوع است:

الف: وحی الهی که به وسیله ی روح الامین بر قلب پیامبر (صلوات الله علیه) نازل می شود، که این نوع

وحی نه سزاوار جنّ و شیاطین است و نه آنها توان دریافت و ارسال آن را دارند. «وَمَا يَتَّبِعِي لَهُمْ وَ مَا يَسْتَطِيعُونَ» ب: نوع دیگر وحی، وسوسه ها و الهام های شیطانی است که شیطان ها بر اولیای خود القا می کنند. «إِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ» (۱) قرآن از استحکام و مقامی والا و از قداست و حفاظتی خاص برخوردار است، زیرا آورنده آن روح الامین است، از هر گونه دستبرد محفوظ است، «لَمَعَزُؤْلُونَ» گیرنده آن معصوم است، «وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ» (۲) و تضمین شده است. «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ» (۳) مشرکین به پیامبر (صلوات الله علیه) پیشنهاد کردند: اگر تو بت های ما را بخوانی و آنها را محترم بدانی، ما نیز تو را رئیس خود قرار می دهیم. آیه نازل شد که کفار را مأیوس کن.

فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ

پیام ها:

۱ تهمت ها را قاطعانه پاسخ دهید. «وَمَا تَنْزَّلْتُ» مشرکین القای آیات را کار شیاطین می پنداشتند.

۲ قداست وحی، از خباثت شیاطین دور است. «وَمَا يَتَّبِعِي لَهُمْ» ۳ قدرت جن و شیاطین محدود است. «وَمَا يَسْتَطِيعُونَ» ۴ ورود بیگانگان به مراکز قدسی ممنوع است. «إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعَزُؤْلُونَ» ۵ اگر قابلیت و پاکی و ظرفیت باشد، فرشته را به نزول و امی دارد. «نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَىٰ قَلْبِكَ» ولی اگر آمادگی نباشد حتی پرواز به آسمان، با برگشت و محرومیت همراه خواهد بود. «لَمَعَزُؤْلُونَ»، «فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ» (۴) ۶ هدف نهایی نزول قرآن، توحید است. «وَمَا تَنْزَّلْتُ ... فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ» ۷ خداوند پیامبر را از شرک نهدی می کند، تا ما پیامبر را نیز و اگر نه پیامبر لحظه ای به سراغ غیر خدا نرفت. (به در می گویند تا دیوار بشنود). «فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ»

ص: ۳۷۵

۱-۱. انعام، ۱۲۱.

۲-۲. نجم، ۳.

۳-۳. حجر، ۹.

۴-۴. حجر، ۱۸.

۸ عصمت انبیا، با آزادی و اختیار آنان منافاتی ندارد. (پیامبر معصوم است ولی می تواند به سراغ غیر خدا رود، لذا مورد نهی قرار می گیرد) «فَلَا تَدْعُ» ۹ رهبران توحید باید خود اولین موحدان باشند. «فَلَا تَدْعُ» ۱۰ غیر خدا، هر چیز و هر کس باشد، قابل پرستش نیست. «إِلَهًا آخَرَ» ۱۱ شرک، سبب هلاکت امت های پیشین گردیده است. «فَلَا تَدْعُ... فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذِّبِينَ» (یعنی از عذاب شدگان قبلی می شوی) ۱۲ به سراغ غیر خدا رفتن، بیچارگی و عذاب به دنبال دارد. «فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذِّبِينَ» ۱۳ آیات الهی، به شخصیت های بزرگ نیز هشدار می دهد. «فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذِّبِينَ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۱۴ تا ۲۱۷]

اشاره

وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ (۲۱۴) وَ اخْفِضْ جَنَاحَيْكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۲۱۵) فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنَّي بِرِيءٍ مِمَّا تَعْمَلُونَ (۲۱۶) وَ تَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ (۲۱۷)

و خویشان نزدیکت را هشدار ده.

و برای مؤمنانی که از تو پیروی کرده اند، بال خود را بگستر (و متواضع باش).

پس اگر سرپیچی کردند بگو: قطعاً من از آنچه انجام می دهید بیزارم.

و بر (خدای) عزیز و مهربان توکل کن.

نکته ها:

پس از نزول آیه ۲۱۴، پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) بستگانش را به مهمانی فراخواند و بعد از پذیرایی، سخن خود را آغاز و آنان را از شرک و بت پرستی نهی فرمود. (۱)

کلمه ی «عشیره»، شاید به خاطر معاشرت بستگان با یکدیگر است که در مورد خویشان

ص: ۳۷۶

در نیکی به دیگران (مانند دید و بازدید، انفاق، وام، ارشاد و امر به معروف) نزدیکان انسان مقدمند. «أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ» گشودن بال، در قرآن درباره ی دو مورد آمده است: یکی پیامبر برای مؤمنین؛ «وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ» و دیگری فرزند برای والدین، امّا در مورد فرزند کلمه ی «ذل» نیز آمده است. «وَ اخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ» (۱) در آیه ی «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ» زنان نیز جزو مخاطبان بوده اند. «عَشِيرَتَكَ» شامل زن و مرد است و تفسیر المیزان از طبرانی نقل کرده که پیامبر (صلوات الله علیه) زنان را نیز دعوت کرده بود.

پیام ها:

۱ پیوند خویشاوندی سبب مسئولیت بیشتری می شود. «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ» ۲ در مکتب وحی، همه ی مردم در برابر قانون خدا یکسانند و نزدیکان پیامبر نیز مورد هشدار قرار می گیرند. «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ» ۳ در تبلیغ و نهی از منکر، اول از خود شروع کنید؛ «فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ» سپس نزدیکان. «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ» ۴ ارشاد و تبلیغ باید با صراحت باشد. «وَ أَنْذِرْ» ۵ روابط فامیلی نباید مانع نهی از منکر باشد. «وَ أَنْذِرْ» ۶ هشدار به نزدیکان، زمینه ی پذیرش حق را در دیگران تقویت می کند. (مردم می گویند: این حرف ها را به بستگان خود نیز می زند). «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ» ۷ در میان بستگان نیز اولویت مطرح است. «الْأَقْرَبِينَ» ۸ در بین بستگان به خاطر شناخت عمیق و اعتماد، زمینه ی پذیرش حق بیشتر است. «الْأَقْرَبِينَ» ۹ هشدار باید با سوز و محبت همراه باشد. «أَنْذِرْ ... وَ اخْفِضْ»

ص: ۳۷۷

۱۰ تواضع در برابر یاران، پیروان و زبردستان، از صفات لازم برای رهبر و مبلغ است. «وَ اخْفِضْ جَنَاحَيْكَ لِمَنْ اتَّبَعَكَ» ۱۱ با مؤمنین تواضع، از مشرکین برائت. «وَ اخْفِضْ فَقُلْ اِنِّي بَرِيءٌ» ۱۲ در اهمیّت تواضع همین بس که خداوند پیامبر را به آن فرمان می دهد. «وَ اخْفِضْ» ۱۳ لازمه ی ایمان به خداوند، پیروی از پیامبر است. «لِمَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» و فرمود: «لِلْمُؤْمِنِينَ» ۱۴ مؤمنان، به قدری مقام دارند که رسول الله (صلوات الله علیه) مأمور به فروتنی در برابر آنان می شود. «وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» ۱۵ ملاک برخوردها، ایمان و کفر است، نه فامیل بودن. (بستگان را انذار ده ولی نسبت به مؤمنین تواضع کن). «أَنْذِرْ وَ اخْفِضْ» ۱۶ تواضع، تنها با زبان نیست، فروتنی در عمل نیز لازم است. «جَنَاحَكَ» ۱۷ میزان تولی و تبری، اطاعت از رسول خداست. «اتَّبَعَكَ عَصَوُكَ» ۱۸ تنفر قلبی از کفر کافی نیست، اعلام قولی لازم است. «فَقُلْ» ۱۹ کسی که بر خداوند توکل دارد می تواند از عملکرد کفار و بی اعتنایی بستگان اعلام برائت و تنفر کند. «بَرِيءٌ وَ تَوَكَّلْ» ۲۰ به کسی تکیه کنیم که قدرتمند و دوستدار ما باشد. «وَ تَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۱۸ تا ۲۲۳]

اشاره

الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ (۲۱۸) وَ تَقَلُّبِكَ فِي السَّاجِدِينَ (۲۱۹) إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۲۲۰) هَلْ أُبْتِكُمْ عَلَىٰ مَنْ تَنْزَلُ الشَّيَاطِينُ (۲۲۱) تَنْزَلُ عَلَىٰ كُلِّ آفَاكٍ أَثِيمٌ (۲۲۲) يُلْقُونَ السَّمْعَ وَ أَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ (۲۲۳)

خدایی که چون (به نماز) برمی خیزی تو را می بیند.

و حرکت تو را در میان سجده کنندگان (نیز می بیند).

زیرا که اوست شنوا و دانا.

آیا شما را خبر دهم که شیاطین بر چه کسی فرود می آیند؟

بر هر دروغساز گنه پیشه ای فرود می آیند.

(زیرا این افراد) به سخنان شیاطین گوش فرا می دهند و بیشترشان دروغگویند.

نکته ها:

کلمه ی «أَفَاكٍ» به معنای کذاب و دروغساز است.

در مورد قیام پیامبر (صلوات الله علیه) در آیه ی ۲۱۸، یا مراد قیام برای نماز است، یا قیام برای انذار و تبلیغ. چنان که امام باقر (علیه السلام) فرمود: مراد قیام در مسئله ی نبوت است.

احتمال دارد مراد از آیه ی ۲۲۳ این باشد: شیاطینی که بر افراد فاسد نازل می شوند، برای شنیدن اخبار آسمان گوش خود را القا می کنند، گرچه با شهاب رد می شوند.

امام باقر (علیه السلام) فرمود: مراد از جمله ی «تَقَلُّبُكَ فِي السَّاجِدِينَ» آن است که خداوند از جا به جایی تو در اصلاّب نیاکان خداپرست تو آگاه بوده است. (۱)

از آنجا که مشرکین، نزول وحی را نزول شیاطین بر حضرت می پنداشتند، خداوند با قاطعیت می فرماید: شیاطین بر دروغسازان گنهکار نازل می شوند نه بر پیامبر معصوم. بنا بر این دو نوع نزول داریم: یکی نزول وحی از طریق فرشته ای امین «إِنَّهُ لَنَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ» دیگری نزول شیاطین بر افراد آلوده. «تَنْزَلُ عَلَيَّ كُلُّ أِفَّاكٍ أَثِيمٍ»

پیام ها:

۱ خداوند با یادآوری نظارت خویش، از پیامبرش دلجویی می کند. «يُرَاكُ» ...

۲ انسان در حال نماز مورد توجه خاص خداوند است. «يُرَاكُ حِينَ تَقُومُ» ۳ سجده مهم ترین رکن نماز است. «فِي السَّاجِدِينَ»
۴ بر خدایی توکل کنیم که علاوه بر داشتن عزت و رحمت، شنوا و آگاه است و حرکت ها و عبادت های ما را می بیند. «تَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ»

ص: ۳۷۹

۵ در شیوه ی تبلیغ، با سؤال کردن زمینه ی توجه و شنیدن را در مخاطبین زنده کنیم. «هَلْ أُنَبِّئُكُمْ» ۶ روحیه ها، ظرفیت ها و لیاقت های گوناگون، نزول های گوناگونی را به همراه دارد. «تَنْزِيلَ بِهِ الرُّوحِ الْمَأمِينُ عَلَي قَلْبِكَ تَنْزِيلَ عَلَي كُلِّ أفاكٍ أْثِيمٍ» ۷ دریافت کننده ی وحی تنها یک دل است، دل پاک پیامبر «قَلْبِكَ»، ولی دریافت کننده ی وسوسه های شیطانی، هر دل آلوده ای است. «كُلُّ أفاكٍ» ۸ بدتر از گناه، تکرار و عجین شدن آن با خلق و خوی آدمی است. «أفاكٍ أْثِيمٍ» ۹ نشانه ی گناهکار آلوده آن است که گوش خود را در اختیار هر سخنی می گذارد. «يُلْقُونَ السَّمْعَ» ۱۰ دروغ، سرچشمه ی بسیاری از گناهان و خطرناک تر از آنهاست و لذا قلب دروغ ساز، فرودگاه شیطان می شود. «تَنْزِيلَ عَلَي كُلِّ أفاكٍ أْثِيمٍ»

[سوره الشعراء (۲۶): آیات ۲۲۴ تا ۲۲۷]

اشاره

وَ الشُّعراءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ (۲۲۴) أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ (۲۲۵) وَ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ (۲۲۶) إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ ذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيراً وَ انْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا وَ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ (۲۲۷)

(پیامبر اسلام شاعر نیست، زیرا) شاعران را گمراهان پیروی می کنند.

آیا ندیدی که آنان در هر وادی سرگشته می روند؟

و مطالبی می گویند که به آن عمل نمی کنند؟

مگر آنان (شاعرانی) که ایمان آورده و کارهای نیکو انجام داده و خدا را بسیار یاد می کنند، و پس از آن که مورد ستم قرار گرفتند (به دفاع از خود) یاری می طلبند (و با شعر از مظلومیت خود دفاع می کنند) و کسانی که ظالمنند، به زودی خواهند دانست که به کدام بازگشتگاه باز خواهند گشت.

کلمه ی «غاوون» از «غی»، ضد رشد است، چنان که در جای دیگر می فرماید: «قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ» (۱) از آنجا که کفار قرآن را ساخته ی وهم و خیال، و پیامبر را شاعر می دانستند، این آیات آنان را محکوم می کند که طرفداران شعرا، گمراهانند ولی طرفداران پیامبر اسلام گمراه نیستند.

شعرا بی هدف و سرگشته اند و به گفته ی خود عمل نمی کنند، ولی پیامبر این گونه نیست، هماهنگی میان گفتار و رفتار پیامبر اسلام، نشانه ی آن است که او شاعر نیست.

از امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) نقل شده که به مناسبت آیه ی «وَ الشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ» فرمودند: کسانی که فقه را برای غیر دین آموخته باشند، یا عمیق نیاموخته باشند، هم گمراهند و هم دیگران را گمراه می کنند و قصه سرایان نیز مشمول این سرزنش هستند. (۲)

از اینکه نام شعرای بی هدف در کنار دروغ سازانی که شیاطین بر آنان نازل می شوند، آمده است، شاید بتوان ارتباطی میان شیطان دروغ ساز و شاعر بی هدف هرزه گو کشف نمود.

به گفته ی روایات: ذکر کثیر، تسبیحات حضرت زهرا (علیها السلام)، یعنی سی و چهار مرتبه «الله اکبر»، سی و سه مرتبه «الحمد لله» و سی و سه مرتبه «سبحان الله» است.

در حدیث آمده است: ذکر خدا تنها با زبان نیست، بلکه یاد خداست به هنگام ترک گناه و انجام عبادت. «ذَكُرُوا اللَّهَ» (۳) در حدیث می خوانیم: سر مبارک امام حسین (علیه السلام) بالای نیزه این آیه را تلاوت فرمود: «وَ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا» ... و امام صادق (علیه السلام) فرمود: مصداق روشن ظلم، ظلم در حق آل محمد (علیهم السلام) است. (۴)

ص: ۳۸۱

۱- ۱. بقره، ۲۵۶.

۲- ۲. تفسیر نور الثقلین.

۳- ۳. تفسیر کنز الدقائق.

۴- ۴. تفسیر نور الثقلین.

مطالبی درباره ی شعر و شاعران به مناسبت آیات آخر این سوره بیان می کنیم:

از تفسیر بیضاوی نقل شده: چون اشعار جاهلیت بیشتر پیرامون خیالات، توصیف زنان زیبا، معاشقه و افتخارات بیهوده یا بدگویی و تعرّض به ناموس دیگران بوده این آیات نازل شده است. «وَ الشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ» تفاوت میان حکیم و شاعر آن است که حکیم ابتدا معانی را در نظر می گیرد و بعد الفاظ را به کار می برد، ولی شاعر ابتدا قالب و الفاظ را در نظر می گیرد، سپس معانی را بیان می کند. (۱)

در روایات، شعر خوبی که از حقّ طرفداری کند، از جهاد با سر نیزه برتر شمرده شده و مورد ستایش قرار گرفته است. (۲)

رسول اکرم (صلوات الله علیه) فرمود: بعضی از بیان ها همچون سحر و بعضی از شعرها حکمت است. (۳)

پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) به شاعر متعهدی به نام «حَسَّان» فرمود: روح القدس با توست. (۴)

پیامبر (صلوات الله علیه) در یکی از سفرها، «حَسَّان» را فراخواند که شعر بخواند. او می خواند و حضرت گوش می دادند. حضرت دستور دادند در مسجد جایگاه خاصی برای «حَسَّان» باشد. (۵)

امام صادق (علیه السلام) به یاران خود می فرمود: کودکان خود را با شعر «عبدی» آشنا کنید که او شاعری خوب و مکتبی است. (۶)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: هر کس برای حَقّانیت ما یک بیت شعر بسراید، خداوند در بهشت خانه ای به او عطا می کند. (۷)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: خواندن شعر برای روزه دار و کسی که در حال احرام یا در منطقه حَرَم است، مکروه می باشد و نیز خواندن شعر در روز یا شب جمعه کراهت دارد. (۸)

در روایات می خوانیم: راست ترین شعر در زمان جاهلیت این بوده است: الا- کُلّ شیء ما خلا الله باطل و کُلّ نعیم لا محاله زائل (۹)

ص: ۳۸۲

۱-۱. لغت نامه دهخدا.

۲-۲. تفسیر کنز الدقائق.

۳-۳. تفسیر المنیر.

۴-۴. تفسیر کنز الدقائق.

- ٥-٥. تفسير روح المعاني.
- ٦-٦. تفسير كنز الدقائق.
- ٧-٧. بحار، ج ٧٩، ص ٢٩١.
- ٨-٨. وسائل، ج ٧، ص ١٢١.
- ٩-٩. تفسير مواهب العليّه.

یعنی بدانید که هر چیز، جز خداوند باطل است و هر نعمتی دیر یا زود از بین خواهد رفت.

در روایت آمده است: همین که آیه ی «وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ»... نازل شد گروهی از شاعران مسلمان نگران خود شده، نزد پیامبر اکرم آمدند. حضرت فرمود: «ان المؤمن مجاهد بسيفه و لسانه» یعنی مؤمن با شمشیر و زبان خود جهاد می کند. (۱)

پیام ها:

۱ جذب مردم مهم نیست، مهم این است که چه افرادی و به چه هدفی جذب شوند. «يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ» ۲ اسلام با هنر مخالف نیست، با شعر بی هدف مخالف است. «فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيْمُونَ» ۳ اگر شعر همراه با ایمان و تقوا نباشد، خیالات و احساسات شخصی شاعر و تمایلات مردم، هر روز شاعر را به یک وادی می کشاند. «فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيْمُونَ» ۴ آنچه مورد انتقاد است، گمراه کردن مردم و سرگرم نمودن آنان به امور مختلف است. «يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيْمُونَ» خواه در زمینه ی شعر باشد یا قصه، یا فیلم یا عکس یا تئاتر یا طنز و یا سخنرانی، لکن شعر به خاطر زیبایی و ویژگی های خاصش نافذتر است.

۵ آفت های شعر چند چیز است: پیروی ناهالان، «يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ»، بی هدفی «فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيْمُونَ» و بی عملی. «يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ» ۶ اگر شعر و هنر در کنار ایمان قرار نگیرد، بستری مناسب و مسیری هموار برای حرکت منحرفان خواهد شد. «وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا» ۷ یکی از شیوه های امر به معروف و نهی از منکر، معرفی الگوهای حق و باطل است. «وَالشُّعْرَاءُ ... إِلَّا الَّذِينَ» ۸ قرآن از شاعری که اهل حرف است نه عمل، انتقاد کرده است. «يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ»

ص: ۳۸۳

۹ انصاف را مراعات کنید. حق خوبان هر صنف و گروه را نادیده نگیرید. شعر و هنر در دست صالحان ارزش است. «إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا» ۱۰ ایمان، عمل صالح و یاد خدا، هنرمند و شاعر را از انحراف نجات می دهد.

«إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا»

...

۱۱ قرآن شعری را تأیید می کند که از شاعر مؤمن و عامل و ذاکر خدا باشد و در مسیر تحریک مردم برای دفاع از حق به کار گرفته شود. «آمَنُوا وَعَمِلُوا ... وَانْتَصَرُوا» ...

۱۲ ایمان بر عمل مقدم است و اعمال نیز باید صالح باشد تا کارساز شود. «آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» ۱۳ یاد خدا، به زمان و مکان و مقدار، محدود نیست. (در هر زمان، در هر مکان، هر چه بیشتر) «ذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا» ۱۴ هر کجا خطر لغزش زیاد است باید یاد خدا نیز زیاد باشد. «ذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا» ۱۵ با هنر و شعر، به مقابله ی ستمگران برویم. «وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا» ۱۶ خداوند در کمین ستمگران است. «وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا» «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

ص: ۳۸۴

سیمای سوره ی نمل

این سوره نود و سه آیه دارد و نام معروف آن به مناسبت آیه ی ۱۸ که درباره ی داستان مورچگان و حضرت سلیمان است، «نمل» می باشد، ولی نام «سلیمان» و «طاسین» نیز بر آن نهاده شده است.

تمام این سوره در مکه در جریان ها و مناسبت های مختلف نازل شده و «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» دو بار در آن آمده است؛ یکی در آغاز سوره و دیگری در آیه ی ۳۰ در آغاز نامه ی حضرت سلیمان به ملکه ی سبا.

مبارزات چهار پیامبر بزرگ الهی، (موسی، سلیمان، صالح و لوط (علیهم السلام)) با اقوام منحرف زمان خود در این سوره آمده است که مفصل ترین آن، برخورد حضرت سلیمان با ملکه ی سبا و چگونگی ایمان آوردن او به خدا می باشد.

سخن گفتن پرندگان همچون هدهد و حشراتی چون مورچه، حضور افرادی از جنّ در لشکر و دربار سلیمان و بالاخره آوردن تخت بلقیس از یمن به شام در یک چشم بهم زدن، بخشی دیگر از آیات این سوره را به خود اختصاص داده است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ به نام خداوند بخشنده مهربان

[سوره النمل (۲۷): آیات ۱ تا ۳]

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
طس تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُبِينٍ (۱) هُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ (۲) الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ (۳)

طاسین. آن است آیات قرآن و کتاب روشنگر.

که (وسیله‌ی) هدایت و بشارت برای اهل ایمان است.

کسانی که نماز برپای می‌دارند و زکات می‌پردازند و تنها ایشانند که به آخرت یقین دارند.

نکته‌ها:

زکات دو معنا دارد: یکی معنای خاص که زکات معروف است و دیگری معنای عام که کمک به نیازمندان به هر نحو است. در این آیه مراد معنای دوم زکات است، زیرا این سوره در مکه نازل شده و دستور زکات رسمی در مدینه صادر شده است. «يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ» کلمه‌ی «مُبِينٍ» از «ابانه»، هم به معنای «روشن» به کار می‌رود که به اصطلاح فعل لازم است و هم به معنای «روشنگر» که فعل متعدی است.

پیام‌ها:

۱ یکی از سنت‌های الهی این است که وحی را با برتری و مقامی که دارد در دسترس انسان قرار دهد. «تِلْكَ» دایره‌ی ارشاد از طریق گفتن و شنیدن، گسترده‌تر از نوشتن و خواندن است.

ص: ۳۸۸

(کلمه ی قرآن قبل از کتاب آمده است) «الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ» ۳ حرکت انبیا فرهنگی و با قرائت و کتابت همراه است. «آیَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ» ۴ قرآن، کتابی بس بزرگ است. («كِتَابٍ»، بدون «الف و لام» و همراه با تنوین نشانه ی عظمت است) ۵ قرآن برای مردم قابل درک است. «كِتَابٍ مُّبِينٍ» ۶ ارشاد و تبلیغ، باید با محتوای روشن و شیوه ای صریح و قاطع همراه باشد.

تِلْكَ

مُبِينٍ

۷ هدایت، درجات و مراحل دارد: هدایت ابتدایی: «هُدًى لِلنَّاسِ» هدایت تکمیلی: «هُدًى ... لِلْمُؤْمِنِينَ» ۸ از امتیازات قرآن، مکتوب بودن: «كِتَابٍ» روشن و روشنگر بودن: «مُبِينٍ» هدایت کردن: «هُدًى» و بشارت دادن است. «بُشْرَى» ۹ رسالت اصلی قرآن، هدایت و بشارت است و توجه قرآن به علوم و مسائل دیگر جنبی است. «هُدًى وَ بُشْرَى» ۱۰ ایمان، کلید هدایت و نجات است. «هُدًى وَ بُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ» ۱۱ در هدایت شدن، قابلیت شرط اصلی است. «لِلْمُؤْمِنِينَ» ۱۲ برای ترویج خوبی ها، از خوبان تجلیل کنیم. «الَّذِينَ» ...

۱۳ در تجلیل، محور کردار مردم است، نه نام و عنوان آنها. «يُقِيمُونَ ... يُؤْتُونَ» ...

۱۴ عمل، نشانه ی ایمان است. «لِلْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يُقِيمُونَ» ...

۱۵ حتی مؤمنان اهل نماز و زکات برای تداوم کار خود به هدایت الهی نیاز دارند. «هُدًى ... لِلْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ» ... در قیامت نیز انسان به مرحله ای از هدایت محتاج است. «يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ» (۱) ۱۶ نمازی ارزش دارد که با شرایط صحت و کمال انجام گیرد. «يُقِيمُونَ» (معنای

ص: ۳۸۹

اقامه ی نماز، انجام دادن آن با شرایط است) ۱۷ رابطه با خداوند بر رابطه با مردم مقدم است. «يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ» (نماز، قبل از زکات آمده است) ۱۸ چون نماز و رابطه با خدا، زمینه ساز سایر کارهای خیر است، نام آن در ابتدا آمده است. «الصَّلَاةَ» ۱۹ تداوم عمل، به عمل ارزش می دهد. «يُقِيمُونَ يُؤْتُونَ» (فعل مضارع نشانه ی استمرار و تداوم است) ۲۰ یکی از امتیازات اسلام این است که مسایل الهی و مردمی، معنوی و مادی، این جهانی و آن جهانی را در کنار هم قرار داده است. «الصَّلَاةَ - الزَّكَاةَ» ۲۱ در تبلیغ، اول کارهایی را مطرح کنید که برای مردم خرج ندارد. (اول نماز، بعد زکات) «الصَّلَاةَ الزَّكَاةَ» ۲۲ مؤمن در برابر مسایل اجتماعی و نیاز محرومان و گرسنگان، احساس مسئولیت می کند. «يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ» ۲۳ هر کجا حساسیت لازم است، کلام را تکرار کنید. (نماز و زکات با یک کلمه «الَّذِينَ» آمده، ولی یقین به معاد با دو بار کلمه ی «هُم» بکار رفته است.) ۲۴ نماز و زکاتی ارزش دارد که با ایمان به معاد همراه باشد. «وَهُم بِالْآخِرَةِ» ۲۵ اهل یقین، تنها گروه خاصی هستند. «هُم بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ» تکرار کلمه ی «هُم» نشانه ی این است که این گروه، گروه خاصی هستند.

۲۶ مؤمنین برنده هستند؛ با نماز خودسازی می کنند و با زکات مشکلات جامعه را حل و با یقین به معاد، آینده ی خود را تأمین می کنند. «يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ ...»

الزَّكَاةَ

... يُوقِنُونَ» ۲۷ علم، به فراموشی تبدیل می شود ولی یقین، با توجه دائمی همراه است.

«يُوقِنُونَ»

۲۸ گمان و دانستن کافی نیست، باور قلبی و یقین لازم است. «يُوقِنُونَ»

ص: ۳۹۰

اشاره

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ (۴) أُولَئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ (۵)

همانا کسانی که به آخرت ایمان ندارند، کارهای (زشت)شان را زیبا جلوه می دهیم تا (هم چنان) سرگشته باشند.

آنان کسانی هستند که برای ایشان عذاب بد (و دردناک) خواهد بود و آنان در قیامت زیانکارترین افرادند.

نکته ها:

اشاره

در این آیه و آیه ی ۱۰۸ سوره ی انعام، خوب پنداشتن کارهای زشت، به خداوند نسبت داده شده است. در حالی که قرآن کریم در چند مورد دیگر، این کار را کار شیطان دانسته است.

این به خاطر آن است که خداوند نظام هستی را بر اساس علل و اسباب قرار داده است و کارهایی را که انجام می شود به هر یک از علل می توان نسبت داد، مثلاً می توان گفت: کلید، در را باز کرد و می توان گفت: دستم در را باز کرد و نیز می توان گفت: خودم در را باز کردم، زیرا کلید در دست و دست در اختیار من است. در این جا نیز شیطان کار زشت را زیبا جلوه می دهد ولی با تکرار کار زشت، انسان به آن خو می گیرد و این خو گرفتن، سنت الهی است.

سیمای زیانکاران

زیانکاران چند نوع هستند: الف: خاسر، ب: لفی خسر، ج: خسران مبین د: اخسرون.

الف: کسی که عمرش تباه شده است. «قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ» (۱) ب: کسی که اهل ایمان و عمل صالح نباشد. «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا» (۲) ج: کسی که با تزلزل بندگی خدا می کند. «فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَيَّ وَجْهَهُ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ» (۳) د: کسانی که منحرفند، و گمان می کنند راه درست می روند. «الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ

ص: ۳۹۱

۱-۱. زمر، ۱۵.

۲-۲. عصر، ۲.

۳-۳. حج، ۱۱.

الَّذِينَ وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا» (۱) در روایات می خوانیم: آخسرون، کسانی هستند که زکات نمی پردازند، بر گناه اصرار می ورزند، قدرت حق گفتن دارند، ولی نمی گویند، ظالم ترین افرادند.

با ضایع کردن دین، دنیای خود را اصلاح می کنند.

پیام ها:

۱ ایمان نداشتن به معاد، زمینه ی جلوه گری زشتی هاست. (انسان بی ایمان، برهنگی را تمدن، تجمل را شخصیت، کلاه برداری را زرنگی، دروغ و ریا را نشانه ی سیاست و استعمار را نشانه قدرت می داند) «إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ... زَيْنًا» ۲ کج فهمی و سردرگمی افراد بی ایمان، بزرگ ترین کیفر و سیلی خداوند است.

«لَا يُؤْمِنُونَ»

... فَهُمْ يَعْمَهُونَ» ۳ اگر قیامت را باور کنیم، از کارهای بسیاری که به نظر ما زیباست توبه خواهیم کرد. «لَا يُؤْمِنُونَ زَيْنًا» ۴ کسی که قیامت را آینده ی روشن خود نمی داند، دنیای متغیر، هر لحظه او را دگرگون و سردرگم می کند. «لَا يُؤْمِنُونَ يَعْمَهُونَ» ۵ کفر به قیامت، عامل بزرگ ترین خسارت هاست. «الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ... هُمُ الْآخَسِرُونَ»

[سوره النمل (۲۷): آیه ۶]

اشاره

وَإِنَّكَ لَتَلَقَّى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ (۶)

به یقین که تو قرآن را از سوی حکیمی دانا دریافت می کنی.

پیام ها:

۱ دریافت کننده ی وحی، رسول خدا (صلوات الله علیه) است. «وَإِنَّكَ لَتَلَقَّى الْقُرْآنَ» ۲ قرآن، تبلور علم و حکمت الهی است. «الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ»

ص: ۳۹۲

۳ علم پیامبر لدنی است. «مِنْ لَدُنْ» ۴ در نزول و دریافت قرآن، هیچ واسطه‌ی غیر امینی وجود ندارد. «لَتَلَقَى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ» ۵ احکام دین، از سرچشمه‌ی علم الهی است و در هر دستوری، حکمتی نهفته است. «حَكِيمٍ عَلِيمٍ»

[سوره النمل (۲۷): آیات ۷ تا ۹]

اشاره

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُمْ مِنْهَا بَخْرٌ أَوْ آتِيكُمْ بِسَهَابٍ مَّيْمَنٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ (۷) فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۸) يَا مُوسَىٰ إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۹)

(یاد کن) زمانی که موسی به خانواده خود گفت: همانا من آتشی احساس کردم (شما در همین مکان توقف کنید)، به زودی برای شما خبری از آن خواهم آورد، یا شعله‌ی آتشی برای شما می آورم، باشد که خود را گرم کنید.

پس همین که (موسی) نزد آن آمد، ندا داده شد که هر که در آتش و هر که اطراف آن است برکت داده شد و منزّه است خداوندی که پروردگار جهانیان است.

ای موسی! همانا این منم خدای عزیز حکیم.

نکته ها:

اشاره

در قرآن ۱۳۶ مرتبه نام حضرت موسی و در ۳۴ سوره داستان او ذکر شده و حدود ۹۰۰ آیه درباره‌ی ماجرای بنی اسرائیل است.

حضرت موسی با همسر باردارش از مدین به سوی مصر در حرکت بود. شب و سرما و طوفان بیابان از یک سو و وضع حمل همسرش از سوی دیگر موسی را به تکاپو واداشت؛

ص: ۳۹۳

آیات مورد بحث به این ماجرا نظر دارد.

در میان تمام احتمالات، به نظر می‌رسد که مراد از «مَنْ فِي النَّارِ» حضرت موسی است که در منطقه آتش بود و مراد از «مَنْ حَوْلَهَا» خانواده او یا پیامبرانی که در ارض مقدسه بوده‌اند.

آتش در قرآن

ابلیس به آن افتخار کرد. «خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ» (۱) کافر به آن کیفر می‌شود. «تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً» (۲) ابراهیم در آن سالم ماند. «يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا» (۳) موسی به سراغ آن رفت، ولی پیامبر شد. «آنَسْتُ نَارًا... نُودِي» (۴) ذو القرنین به وسیله آن فلزات را ذوب و سدسازی کرد. «قَالَ انْفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا» (۵)

پیام‌ها:

۱ داستان موسی قابل ذکر و مایه‌ی تذکر است و نباید فراموش شود. «إِذْ قَالَ...»

۲ گاهی در مسیر کمک به همسر و خانواده، الطاف ویژه‌ای پیدا می‌شود. «آتَيْكُم بِشِهَابٍ... نُودِي» ۳ مرد، مسئول اداره امور زندگی همسر است. «آتَيْكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ» ۴ انبیا زندگی عادی داشتند. «آتَيْكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ» ۵ ما مأمور به ظاهریم، الطاف خفیه کار خداست. «فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِي» ۶ سخن خداوند با موسی، گرفتن پیام رسالت و نمایش معجزات و بعثت سایر انبیا در آن منطقه رمز برکت است. «بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا» ۷ نداهای الهی به پیامبران را وهم و خیال نپنداریم. (در کنار کلمه‌ی «نُودِي»، «سُبْحَانَ اللَّهِ» آمده، یعنی خداوند منزّه است از این که این ندا وهم و خیال و وسوسه باشد).

ص: ۳۹۴

۱-۱. اعراف، ۱۲.

۲-۲. غاشیه، ۴.

۳-۳. انبیاء، ۶۹.

۴-۴. نمل، ۷ تا ۸.

۵-۵. کهف، ۹۶.

۸ بعثت انبیا از شئون ربوبیت الهی است. «نُودِي رَبِّ الْعَالَمِينَ» ۹ لازمه ی ربوبیت، عزت و حکمت است. «رَبِّ الْعَالَمِينَ ... الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ»

[سوره النمل (۲۷): آیات ۱۰ تا ۱۱]

اشاره

وَ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَ لَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ (۱۰) إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلْ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ (۱۱)

و عصایت را بیفکن! (موسی عصا را افکند)، پس همین که آن را دید چنان جست و خیز می کند که گویا ماری کوچک است، پشت کنان فرار کرد و به عقب برنگشت.

(ما به او گفتیم: ای موسی! نترس که پیامبران در آستان من نمی ترسند.

مگر کسی که ستم کند؛ سپس بعد از بدی کار خوبی را جایگزین نماید همانا که من بخشنده ی مهربانم.

نکته ها:

کلمه ی «جَانٌّ» یا به معنای مار کوچک است که در مرحله ی اول، عصا به آن صورت درآمد و یا مار بزرگی که مثل مار کوچک سرعت حرکت داشت.

در این که جمله ی «إِلَّا مَنْ ظَلَمَ» به کجا مربوط می شود احتمالاتی است. بهترین آنها این است که در آیه، جمله ای در تقدیر است؛ به این صورت که غیر انبیا ترس دارند، مگر کسانی که ستمی کرده و بعد عمل خوبی انجام دهند که آنان نیز به خاطر غفور و رحیم بودن خدا ترسی ندارند.

ترس دو نوع است: غریزی و معنوی. جمله ی «لَا تَخَفْ» درباره ی خوف غریزی است، ولی خوف معنوی که خوف از مقام الهی است، در آیات دیگر عنوان شده است.

پیام ها:

۱ ندای آسمانی باید با نشانه ای همراه باشد تا اثر کند. «نُودِي ... أَلْقِ عَصَاكَ» ۲ ابزار معجزه، وسایل عادی است. «عَصَاكَ»

۳ قبل از ارشاد دیگران، باید از علم و تجربه و رشد کافی برخوردار بود.

(موسی در این جا معجزه را می بیند تا در کاخ فرعون با قدرت سخن گوید).

«رَأَاهَا»

۴ انبیا تحت تربیت پروردگارند و خداوند آنها را امر و نهی می کند. «لَا تَخَفْ» ۵ کسی که خدا را حاضر بداند و خود را در محضر او ببیند، نمی ترسد. «لَا يَخَافُ لَدَيْ الْمُرْسَلِينَ» ع الخائن خائف. کسی که ظلم کند باید بترسد، مگر آن که گناهش را جبران کند زیرا خداوند بخشنده است. «لَا يَخَافُ ... إِلَّا مَنْ ظَلَمَ» ۷ تبدیل گناه به خوبی، غیر از محو گناه یا عفو گناه یا انجام خوبی بعد از بدی است؛ مثل آنکه وسایل گناه را در اختیار نیکوکاران قرار دهد. «بَدَّلَ حُسَيْنًا» ۸ بخشش خداوند، پس از عمل نیک انسان و جبران گناه است. «بَدَّلَ حُسْنًا ... فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ»

[سوره النمل (۲۷): آیات ۱۲ تا ۱۳]

اشاره

وَ أَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَى فِرْعَوْنَ وَ قَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (۱۲) فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ (۱۳)

و دست را در گریبان کن؛ سفید و درخشان خارج شود، بی آنکه عیبی در آن باشد؛ (این معجزه) در زمره ی معجزات نه گانه به سوی فرعون و قومش (آمده است) که آنان قومی فاسق هستند.

پس چون آیات و معجزات روشنگر ما به سویشان آمد، گفتند: این سحری است آشکار.

نکته ها:

مراد از معجزات نه گانه، معجزاتی است که موسی (علیه السلام) در برابر فرعون آورده و گر نه حضرت موسی معجزات بیشتری داشته است؛ ضمناً هر معجزه ای را می توان دو معجزه به حساب

آورد، زیرا اژدها شدن عصا یک معجزه است و برگشتن اژدها به عصا، معجزه ای دیگر، لکن قرآن یک طرف را معجزه دانسته است، اما معجزات نه گانه موسی عبارت است از:

۱ «ید بیضاء» (درخشیدن دست).

۲ اژدها شدن عصا.

۳ طوفان کوبنده برای دشمنان.

۴ «جراد» (تسلط ملخ بر زراعت ها و درختان).

۵ «قمل» (نوعی آفت نباتی که غلات را نابود می کرد).

۶ «ضفادع» (هجوم قورباغه ها از رود نیل به زندگی مردم).

۷ «دم» (ابتلای عمومی به خون دماغ؛ یا به رنگ خون در آمدن آب رود نیل). (۱)

۸ قحطی و خشکسالی. (۲)

۹ شکافته شدن دریا. (۳)

معجزات دیگر موسی (علیه السلام) عبارتند از: فوران دوازده چشمه از سنگ (۴) نزول مَنِّ و سَمَوٰی (۵) (شیره ی مخصوص و لذیذ درختان مانند گز انگبین و مرغان مخصوص، شبیه کبوتر).

امام صادق (علیه السلام) فرمود: مراد از «مِنْ غَيْرِ سُوءٍ» یعنی این سفیدی دست به خاطر بیماری برص و پیسی نبود. (۶)

پیام ها:

۱ قهر و مهر، بیم و امید، در کنار هم لازم است. (دست نورانی در کنار اژدها) «جَانُّ ... بَيِّضَاءٌ» ۲ برای بعضی، یک استدلال و تذکر و معجزه کافی نیست. «تَشِعِ آيَاتٍ» ۳ کافران از یک سو تقاضای معجزه می کردند و از سوی دیگر معجزات را سحر و جادو می خواندند. «قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ»

ص: ۳۹۷

۱-۱. اعراف، ۱۳۳.

۲-۲. اعراف، ۱۳۰.

۳-۳. بقره، ۵۰.

٤-٤. بقره، ٦٠.

٥-٥. بقره، ٥٧.

٦-٦. تفسير نور الثقلين.

اشاره

وَ جَحَدُوا بِهَا وَ اسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَ عُلوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ (۱۴)

و با آن که در دل به آن یقین داشتند، از روی ستم و برتری جویی انکارش کردند، پس بنگر که فرجام تبهکاران چگونه است.

نکته ها:

ابو عمر زبیری از امام صادق (علیه السلام) انواع کفر را که در قرآن آمده سؤال کرد، امام فرمود: کفر پنج نوع است: یکی از اقسام آن این است که انسان در دل باور و شناخت دارد، ولی باز هم انکار می کند. سپس این آیه را تلاوت فرمودند: «وَ جَحَدُوا بِهَا وَ اسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ» (۱)

پیام ها:

۱ انکار، زمینه ی افساد است. «جَحَدُوا... الْمُفْسِدِينَ» ۲ علم و یقین، اگر با تقوا همراه نباشد کارساز نیست. «وَ اسْتَيْقَنَتْهَا ظُلْمًا وَ عُلوًّا» ۳ بسیاری از کفار در دل ایمان دارند و انگیزه ی انکارشان جهل نیست، بلکه ظلم و برتری جویی است. «ظُلْمًا وَ عُلوًّا» ۴ تاریخ و مطالعه ی آن را وسیله ی عبرت قرار دهید. «فَانظُرْ» ۵ فرجام کار مفسدان، سقوط و تباهی است. «كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ»

اشاره

وَ لَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ عِلْمًا وَ قَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَيَّ كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ (۱۵)

و به راستی به داوود و سلیمان دانشی (ویژه) عطا کردیم، و آن دو گفتند:

ستایش، مخصوص خداوندی است که ما را بر بسیاری از بندگان مؤمنش برتری بخشید.

ص: ۳۹۸

ممکن است مراد از علمی که به حضرت داود و سلیمان داده شده علم قضاوت باشد، به دلیل آیه ی «وَ آتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَ فَضِيلَ الْخِطَابِ» (۱) یعنی ما به داود حکمت و قضاوت مرحمت کردیم. و نیز به دلیل آیه ی «كُلًّا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَ عِلْمًا» (۲) و شاید هم مراد از علم، علم گفتگو با پرندگان باشد به دلیل آیه ی «عُلِّمْنَا مَنطِقَ الطَّيْرِ» (۳) و شاید علم زره بافی باشد؛ «وَ عَلَّمْنَاهُ صِنْعَهُ لَبُوسٍ» (۴) اما بهتر این است که علم را به طور عام معنا کنیم، یعنی علم اداره ی کشور.

سؤال: چرا خداوند به بعضی از بندگان خود نعمت های ویژه ای عطا می کند؟ آیا این کار با عدالت سازگار است؟ پاسخ: اولاً معنای عدالت این نیست که به همه یکسان بدهیم. آیا معلمی که به هر شاگردی نمره ای می دهد و یا پزشکی که برای هر بیماری دارویی تجویز می کند، ظالم است؟ ثانیاً نعمت های ویژه، مسئولیت های ویژه ای را نیز بدنبال دارد. ثالثاً ما از خدا طلبی نداریم، تا هر چه بخواهیم به ما عطا کند. رابعاً الطاف الهی بر اساس حکمت و شرایطی است که انسان یا جامعه آن را بوجود می آورد. به قول شاعر: چون چنان بودیم، بودیم آن چنان چون چنین گشتیم گشتیم این چنین افرادی با اخلاص، تلاش، علم، تدبیر، صرفه جویی، عدالت و وحدت کلمه، شرایطی را در خود ایجاد می نمایند که زمینه ی دریافت الطاف الهی و نعمت های ویژه می شود.

البته گاهی الطاف ویژه به خاطر پاداش عملی است که والدین انسان داشته اند و خداوند مزد کارشان را به نسل آنان عطا می کند. همان گونه که در داستان موسی و خضر، خداوند آن دو پیامبر را مأمور می کند دیواری را که گنجی زیر آن بود و از آن کودکان یتیمی بود تعمیر کنند تا در آینده از آن گنج استفاده نمایند، زیرا والدین کودکان نیکوکار و صالح بوده اند. «وَ كَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا» (۵)

ص: ۳۹۹

۱-۱. ص، ۲۰.

۲-۲. انبیاء، ۷۹.

۳-۳. نمل، ۱۶.

۴-۴. انبیاء، ۸۰.

۵-۵. کهف، ۸۲.

خداوند علوم خاصی را به افراد خاصی داده و در قرآن از آنها یاد کرده است از جمله:

۱ آدم، علوم همه ی اشیا. «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» (۱) ۲ خضر، علوم باطنی و تأویل. (تا موسی شاگردش شود) «هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَيَّ أَنْ تُعَلِّمَنِي...» (۲)

۳ یوسف، علم تعبیر خواب. «عَلَّمَنِي رَبِّي» (۳) ۴ داوود، علم زره سازی. «وَعَلَّمْنَاهُ صِنْعَهُ لِيُبَسِّطَ» (۴) ۵ سلیمان، علم زبان پرندگان. «عَلَّمْنَا مَنطِقَ الطَّيْرِ» (۵) ۶ معاون سلیمان، علمی که با آن تخت سلطنتی را از کشوری به کشور دیگر می آورد. «قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ» (۶) ۷ طالوت، علوم نظامی. «وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ» (۷) ۸ رسول اکرم و سایر انبیا، علوم غیب. «فَلَا يُظْهِرُ عَلَيَّ غَيْبَهُ أَحَدًا إِلَّا مِنْ أَرْنُضِي مِنْ رَسُولٍ» (۸)

پیام ها:

۱ علم انبیا لدنی است و به الهام الهی به آنان عطا شده است. «آتَيْنَا» ۲ احترام و شئون افراد را حفظ کنیم. (اول نام پدر آمده است بعد نام پسر) «دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ» ۳ در میان نعمت های الهی، حساب علم جداست. «آتَيْنَا... عَلِمًا» ۴ علم، زمانی ارزش دارد که در اختیار افراد صالح قرار گیرد. «آتَيْنَا دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ عَلِمًا» ۵ بهترین جمله برای شکر الهی، «الْحَمْدُ لِلَّهِ» است. «الْحَمْدُ لِلَّهِ» ۶ علم، یکی از ملاک های برتری است. «آتَيْنَا... عَلِمًا... فَضَّلْنَا» ۷ برخی از بندگان خداوند از داوود و سلیمان هم برترند. «فَضَّلْنَا عَلَيَّ كَثِيرًا»

ص: ۴۰۰

۱-۱. بقره، ۳۱.

۲-۲. کهف، ۶۶.

۳-۳. یوسف، ۳۷.

۴-۴. انبیاء، ۸۰.

۵-۵. نمل، ۱۶.

۶-۶. نمل، ۴۰.

۷-۷. بقره، ۲۴۷.

۸-۸. جن، ۲۶ تا ۲۷.

۸ در هیچ مقامی خود را برتر از همگان ندانیم. «عَلَى كَثِيرٍ»

[سوره النمل (۲۷): آیه ۱۶]

اشاره

و وَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُدَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ (۱۶)

و سلیمان وارث داوود شد و گفت: ای مردم! زبان پرندگان به ما تعلیم داده شده، و از هر چیز به ما عطا گردیده؛ قطعاً این (بخشش) همان برتری و امتیاز روشن است.

نکته ها:

مراد از ارث در این آیه، وارث شدن مال و حکومت است نه علم و نبوت؛ زیرا نبوت قابل انتقال نیست و علوم انبیا نیز چون اکتسابی نیست، قابل ارث بردن نیست، بنا بر این حدیثی که می گوید: انبیا ارث نمی گذارند و به استناد این حدیث فدک را از فاطمه ی زهرا (علیها السلام) گرفتند با این آیه سازگاری ندارد و باید طرد شود. (حضرت زهرا (علیها السلام) همین آیه را در دفاع از حق خود برای خلیفه ای اول تلاوت فرمود. (۱) و در «تفسیر نمونه» از «سیره ی حلبی» نقل شده است که ابو بکر تحت تأثیر سخنان فاطمه ی زهرا (علیها السلام) قرار گرفت و سند فدک را پس داد و گریه کرد، ولی عمر دوباره سند را گرفت و پاره کرد!) حضرت علی (علیه السلام) فرمود: من از طرف خداوند منطوق پرندگان و تمام جنبنده های زمینی و دریایی را می دانم. (۲)

پیام ها:

۱ ارث در تاریخ، سابقه ای بس طولانی دارد. «و وَرِثَ سُلَيْمَانُ» ...

۲ علم انبیا الهی است. «عُلِّمْنَا» ۳ نعمت های الهی را ابراز کنید. «عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ» در جای دیگر می فرماید:

نعمت پروردگارت را بازگو کن. «وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ» (۳)

ص: ۴۰۱

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. تفسیر کنز الدقائق.

۳-۳. ضحی، ۱۱.

۴ پرنده‌گان، شعور و قدرت نطق دارند. «مَنْطِقَ الطَّيْرِ» ۵ علم بر همه ی نعمت‌ها مقدم است. اول «عَلَّمَنَا» بعد «أَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ»
۶ علوم و امکانات خود را از خدا بدانیم، نه از خود. «عَلَّمَنَا أَوْتَيْنَا» ۷ ایمان و توکل، با داشتن امکانات، منافاتی ندارد. «وَأَوْتَيْنَا مِنْ
كُلِّ شَيْءٍ» ۸ نعمت‌ها را از فضل او بدانیم نه از لیاقت خود. «إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ»

[سوره النمل (۲۷): آیه ۱۷]

اشاره

وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ (۱۷)

و برای سلیمان، سپاهیان‌ش از جنّ و انس و پرنده گرد آمدند، پس از تشتّت و بی‌نظمی بازداشته می‌شدند (تا در رکابش باشند).

نکته‌ها:

کلمه ی «يُوزَعُونَ» از ماده ی «وزع» (بر وزن جمع) به معنای بازداشتن است و هر گاه این تعبیر در مورد لشکر به کار رود به این معناست که برای جلوگیری از پراکندگی نیروها، ابتدای لشکر را نگه می‌دارند تا بقیه ی افراد به لشکر ملحق شوند.

(۱) «إيزاع» یعنی تقسیم حکیمانه ی نیروها به صورتی که هر یک در جای خود قرار گیرند و در یک خط باشند. (۲)

جنّ و پرنده که در این آیه ذکر شده، از باب مثال است و گر نه باد و ابر و چیزهای دیگر نیز تحت فرمان سلیمان بود.

قرآن کریم بارها از جنّ سخن به میان آورده و یکی از سوره‌های آن به همین نام است. در این جا به چند ویژگی آنها اشاره می‌کنیم:

جنّ، موجودی است با شعور و مخاطب پروردگار قرار می‌گیرد. «يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ» (۳) بعضی از آنها مؤمن و بعضی کافرند. «وَأَنَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» (۴)، «وَأَنَا مِنَ الصَّاحُونَ وَمِنَا دُونَ ذَلِكَ» (۵) زن و مرد دارند، زاد و ولد دارند و طبیعتاً شهوت دارند. «لَمْ يَطْمِئِنَّهُنَّ أَنْسَ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ» (۶)

ص: ۴۰۲

۱-۱. تفسیر نمونه.

۲-۲. التحقیق فی کلمات القرآن.

۳-۳. انعام، ۱۳۰.

۴-۴. جنّ، ۱۴.

۵-۵. جنّ، ۱۱.

۶-۶. الرحمن، ۵۶.

برای سلیمان، غواصی و بنایی می کردند. (۱) «وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بِنَاءٍ وَغَوَّاصٍ» (۲)

پیام ها:

۱ سلیمان از لشکریانش سان می دید. «وَحَشِيرٌ لِّسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ» ۲ انسان دارای قدرتی است که می تواند جنّ و پرنده را تحت فرمان خود درآورد. «وَحَشِيرٌ لِّسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ» ۳ برخی انبیا حکومت داشتند. «حَشِيرٌ لِّسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ» ۴ جنّ می تواند به انسان کمک کند. «مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ» ۵ ولایت انبیا تنها بر انسان ها نیست. «مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ» ۶ نظم، در همه جا ارزشمند است ولی در لشکر و سپاه یک ضرورت و ارزش ویژه است. «فَهُمْ يُوزَعُونَ» ۷ تمرین و آموزش و آماده باش، برای لشکر الهی یک ضرورت است. «وَحَشِيرٌ لِّسُلَيْمَانَ ... يُوزَعُونَ» ۸ علم و دانش سلیمان وسیله و مقدمه ی دست یابی به آن همه امکانات و تسخیر نیروها شد. «وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ ... أُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ ... وَحَشِيرٌ لِّسُلَيْمَانَ» ...

[سوره النمل (۲۷): آیه ۱۸]

اشاره

حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۱۸)

(سلیمان با لشکر خود حرکت می کرد) تا به وادی مورچگان رسیدند، مورچه ای گفت: ای مورچگان! به خانه های خود بروید تا سلیمان و لشکریانش شما را ناآگاهانه پایمال نکنند.

ص: ۴۰۳

۱- ۱. برای توضیح بیشتر درباره ی جنّ، بنگرید به سوره ی جنّ و قاموس قرآن، ج ۲، ص ۶۱ تا ۷۳.

۲- ۲. ص، ۳۷.

«نمل» در لغت به معنای حرکت زیاد با پای کوچک است. (۱)

کلمه ی «نَمْلَةٌ» را می توان به خاطر تنوین آن، مورچه ای بزرگ و فرمانده معنا کرد که در این صورت در زندگی مورچگان مدیریت و فرماندهی وجود دارد و می توان تنوین را نشانه ی ناشناسی مورچه معنا کرد که در این صورت پیام آیه این می شود که حتی اگر ناشناسی اخطار دلسوزانه می دهد، به هشدارش توجه کنیم.

پیام ها:

۱ حیوانات، با شعور خود منطقه ای را برای زندگی انتخاب می کنند. «وَإِذِ النَّملِ» ۲ گفتگو و امر و نهی در میان حیوانات نیز وجود دارد. «قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّملُ» ۳ در میان مورچگان، هم فرماندهی و هم اطلاع رسانی و هم فرمان بری وجود دارد. «قَالَتْ نَمْلَةٌ ... ادْخُلُوا» ۴ حیوانات شعور دارند و مفسد و ضررها را می شناسند و به یکدیگر هشدار می دهند. «ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ» ۵ گزینه دفع ضرر احتمالی، در حیوانات نیز وجود دارد. «ادْخُلُوا ... لَا يَحْطَمَنَّكُمْ» ۶ کسی که با احساس خطر، همنوع خود را هشدار ندهد از مورچه هم کمتر است. «لَا يَحْطَمَنَّكُمْ» ۷ هنگام راه رفتن دقت کنیم تا مورچگان را پایمال نکنیم. «لَا يَحْطَمَنَّكُمْ» ۸ انبیا در امور عادی خود، مثل دیگران زندگی می کردند. «لَا يَحْطَمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ» ۹ فساد رهبر، مقدمه ی فساد مردم است. «لَا يَحْطَمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ» ۱۰ مورچه، افراد انسان ها، بلکه شغل آنها را هم می شناسد. «سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ» ۱۱ اولیای خدا با آگاهی و عمد، حتی به مورچه ای ضرر نمی رسانند. «وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ» مورچگان از عدالت و تقوای حضرت سلیمان آگاهند و می دانند آن

ص: ۴۰۴

بزرگوار آگاهانه به مورچه ای نیز ظلم نمی کند.

[سوره النمل (۲۷): آیه ۱۹]

اشاره

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتِكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَتِي وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ (۱۹)

پس (سلیمان) از سخن این مورچه با تبسمی خندان شد و گفت:

پروردگارا! به من الهام کن (و توفیق ده) که نعمتی که به من و به والدینم بخشیده ای شکر کنم و عمل صالحی که آن را می پسندی انجام دهم و در سایه ی رحمت خود، مرا در زمره ی بندگان شایسته ات وارد کن.

نکته ها:

در آیه ی ۱۶ ذکر شد که حضرت سلیمان (علیه السلام) گفت: زبان پرندگان را می دانیم، از این آیه معلوم می شود که دانستن زبان پرندگان از باب نمونه بوده است. زیرا آن حضرت کلام و گفتگوی مورچه را هم می دانست.

کلمه ی «ایزاع» بالاتر از توفیق و چیزی شبیه الهام است، نظیر آیه ی «وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ» (۱) یعنی ما انجام کارهای خیر را به انبیا الهام کردیم. (۲)

کار صالح به تنهایی کافی نیست، ورود در گروه صالحان مهم است، زیرا:

گاهی کار، صالح است، ولی فرد از نظر نفسانی صالح نیست و گرفتار ریا، سُمعه، غرور، عجب و حبط می شود.

گاهی کار صالح است، ولی عاقبت انحرافی پیش می آید و شخص عاقبت به خیر نمی شود.

گاهی کار صالح است، ولی یک نوع تک روی در آن است و شخص حاضر نیست با بندگان خدا همراه باشد. «أَعْمَلَ صَالِحًا ... فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ»

ص: ۴۰۵

۱-۱. انبیاء، ۷۳.

۲-۲. تفسیر المیزان.

۱ یکی از اصول و شرایط رهبری و مدیریت، سعه ی صدر است. حضرت سلیمان جمله ی «لَا يَشْعُرُونَ» را آن هم از مورچه ای می شنود، ولی به روی خود نمی آورد و لبخند می زند. «فَتَبَسَّ» ۲ انتقاد و حرف حق را از هر کس بشنوید و از آن استقبال کنید. (سلیمان سخن مورچه را پسندید) «فَتَبَسَّ» انتقاد پذیری، یک ارزش است.

۳ خداوند اولیای خود را تحت تربیت مخصوص خود قرار می دهد. «وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ فَتَبَسَّ» خداوند، سلیمان را با آن مقام و سلطنتش گرفتار حرف یک مورچه می کند تا بدین وسیله در وجود او تعادل برقرار کند.

۴ زمانی باید شاد و خندان باشیم که حتی مورچه ها به عدالت ما امیدوار باشند.

«وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ فَتَبَسَّ»

۵ خنده ی انبیا، تبسم است نه قهقهه. سلیمان در حالی که خنده اش گرفته بود، تبسم کرد. «فَتَبَسَّ ضَاحِكًا» ۶ سلیمان سخنان مورچه را فهمید و به زیردستان خود توجه کرد. «مِنْ قَوْلِهَا» ۷ دعا، مخصوص هنگام اضطرار نیست؛ انبیا در اوج عظمت و قدرت دعا می کردند. «رَبِّ» ۸ توفیق شکرگزاری را از خدا بخواهیم. «رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ» ۹ انسان در برابر نعمت هایی که تا کنون به او رسیده باید شکر کند و در برابر مسئولیت آینده باید به فکر عمل صالح و جلب رضای خدا و ملحق شدن به نیکان باشد. «أَشْكُرُ أَعْمَلَ صَالِحًا» ...

۱۰ فرزندان، هم باید در مقابل نعمت هایی که خداوند به آنان داده شکر کنند و هم در مقابل نعمت هایی که به والدین آنان داده است. «عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ» ۱۱ شکر خدا تنها با زبان نیست، عمل صالح و استفاده ی صحیح از نعمت ها نیز شکر الهی است. «أَشْكُرُ ... أَعْمَلَ صَالِحًا»

۱۲ سلیمان با آن که لشکریان فراوان و حاکمیت قوی دارد و زبان حیوانات را نیز می داند، باز به فکر عمل صالح است نه به دنبال لذت و توسعه ی قدرت و افتخار. «أَعْمَلُ صَالِحًا» ۱۳ دعا و تلاش حاکمان باید برای انجام کار خوب باشد. «أَعْمَلُ صَالِحًا» ۱۴ کار، به شرطی نیک است که خداپسند باشد. «صَالِحًا تَرْضَاهُ» ۱۵ کار نیکی ارزش دارد که رضای خدا را جلب کند، نه فقط رضای مردم را.

«صَالِحًا تَرْضَاهُ»

۱۶ عالی ترین مقصد در حکومت صالحان، رضای خداست. «تَرْضَاهُ» ۱۷ انبیا نیز به امداد الهی نیاز دارند. «أَوْزَعْنِي ... أَدْخِلْنِي» ۱۸ زندگی در جامعه صالح ارزش است، نه زندگی در میان مردم ناصالح، آن هم به خاطر رفاه یا درآمد و لذت. «أَدْخِلْنِي ... فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ» ۱۹ برخورداری از امکانات، و قدرت امروز خود را نشانه ی رسیدن به رحمت الهی ندانید و برای رشد و تعالی خود دعا کنید. «وَأَدْخِلْنِي» ۲۰ امکانات انسان، نتیجه ی کار او نیست بلکه از رحمت الهی سرچشمه می گیرد. «بِرَحْمَتِكَ» ۲۱ هر کس، در هر شرایطی باید به رحمت الهی متوسل شود، حتی پیامبران. «بِرَحْمَتِكَ» ۲۲ تکروری، ممنوع. «وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ»

[سوره النمل (۲۷): آیات ۲۰ تا ۲۲]

اشاره

وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهَدْيَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ (۲۰) لَأَعَذَّبَنَّكَ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لِيَأْتِيَنَّكَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ (۲۱) فَمَكَتْ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَأٍ يَقِينٍ (۲۲)

و(سلیمان)جویای حال پرندگان شد و(هدهد را ندید)، گفت:مرا چه شده که هدهد را نمی بینم؟(آیا حضور دارد و من نمی بینم)یا از غایبان است.

قطعاً او را کیفری سخت خواهم داد یا او را ذبح می کنم، مگر آن که(برای غیبت خود)دلیل روشنی(و عذر موجهی)برای من بیاورد.

ص: ۴۰۷

پس دیری نیاید که (هدهد آمد و) گفت: از چیزی آگاهی یافتم که تو (با همه ی عزت و شوکتی که داری) از آن آگاه نشده ای و برای تو از (منطقه ی) سبا گزارشی مهم و درست آورده ام.

نکته ها:

بعضی گفته اند: مراد از هدهد در این جا، هدهد خاصّی است؛ و دلیل خود را الف و لام در «الْهُدُودُ» و قدرت انسان شناسی و مکتب شناسی او دانسته اند که توضیح این مطلب را در آیات بعد خواهیم خواند. (۱)

ابو حنیفه از امام صادق (علیه السلام) سؤال کرد: چرا حضرت سلیمان از میان پرندگان تنها سراغ هدهد را گرفت؟ امام فرمودند: زیرا او آب را در درون زمین می بیند، همان گونه که ما روغن را در ظرف بلورین می بینیم. (۲)

بعضی برای عذاب هدهد نمونه هایی را ذکر کرده اند از جمله: جدا کردن او از جفتش، کندن پره های او، در معرض آفتاب قرار دادن، طرد کردن او از دربار سلیمان یا قرار دادن او با دشمن در یک قفس. (۳)

پیام ها:

۱ تفقّد از زیر دست، بازدید از کار آنان و جست و جو از احوالشان، از اصول اسلامی، اخلاقی، اجتماعی، تربیتی و مدیریتی است. «تَفَقَّدَ» ۲ مسایل بزرگ، شما را از مسایل کوچک باز ندارد. «تَفَقَّدَ الطَّيْرُ» ۳ زود قضاوت نکرده و نیروهای تحت امر خود را متهم نکنیم؛ شاید مشکلی در

ص: ۴۰۸

۱-۱. تفاسیر فرقان و فی ظلال.

۲-۲. تفسیر مجمع البیان.

۳-۳. تفاسیر روح البیان و کنز الدقائق.

میان باشد که ندانیم. ﴿مَا لِي لَا أَرَى الْهُدْهَدَ﴾ ۴ تیزی و دقت و تسلط، شرط لازم برای رهبری است. ﴿مَا لِي لَا أَرَى الْهُدْهَدَ﴾ ۵ حاکم و قاضی باید شرایط خاصی داشته باشد از جمله:

الف: محبت و دقت. «نَفَقَدَ الطَّيْرَ» ب: تواضع. ﴿مَا لِي لَا أَرَى الْهُدْهَدَ﴾ ج: صلابت در برابر متخلف. «لَأُعَذِّبَنَّهٗ أَوْ لَأَذْبَحَنَّهٗ» د: فرصت دادن به متهم. «لَيَأْتِيَنَّيْ» ۶ نظارت دقیق بر حضور و غیاب نیروها، در کارهای تشکیلاتی یک ضرورت است، همان گونه که تخلف بی دلیل از مقررات و ترک کردن پست خود، گناه نابخشودنی است. «أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ» ۷ تنبیه حیوان متخلف، مانعی ندارد. «لَأُعَذِّبَنَّهٗ» ۸ حیوان، تنبیه را درک می کند. «لَأُعَذِّبَنَّهٗ» ۹ وقتی که غیبت از سوی یک پرنده این همه تهدید لازم داشته باشد، پس ما با آن همه غیبت ها و عدم حضورها چه تکلیفی داریم؟ «لَأُعَذِّبَنَّهٗ» ۱۰ انبیا، هم قانون می آورند و هم اجرا می کنند. «لَأُعَذِّبَنَّهٗ» ۱۱ برای مجازات متخلفان، باید کیفرهای متعددی قرار داد تا در اجرای قانون، به بن بست نرسیم. «لَأُعَذِّبَنَّهٗ أَوْ لَأَذْبَحَنَّهٗ» ۱۲ قاطعیت و عذرپذیری، همراه یکدیگر لازم است. «لَأُعَذِّبَنَّهٗ لَيَأْتِيَنَّيْ» ۱۳ در مدیریت و تشکیلات، سهل انگاری ممنوع. «لَأُعَذِّبَنَّهٗ لَأَذْبَحَنَّهٗ لَيَأْتِيَنَّيْ» (وجود حرف «لام» در سه جمله، نشانه ی قاطعیت است) ۱۴ برای حفظ نظام و گرفتن زهر چشم از متخلفان، مانعی ندارد که برای یک تخلف کوچک، جریمه ی سنگینی قرار دهیم. «عَذَابًا شَدِيدًا» ۱۵ راه دفاع را به روی متهم نبندید. «أَوْ لَيَأْتِيَنَّيْ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ» ۱۶ حیوانات، شعوری دارند که می توانند برای کارهای خود استدلال و توجیه

داشته باشند. «لَيَأْتِيَنَّ بِسُلْطَانٍ» ۱۷ با وجود منطق و استدلال، حتی سلیمان در برابر هدهد تسلیم می شود.

﴿لَيَأْتِيَنَّ بِسُلْطَانٍ﴾

۱۸ در یک تشکیلات، برای هر کار و مأموریتی، حکم و مجوزی لازم است.

﴿بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ﴾

۱۹ آن را که حساب پاک است، از محاسبه چه باک است. «فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ» ۲۰ حیوان می تواند به چیزی برسد که انسان نرسیده باشد. «أَخْطُتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ» ۲۱ سیر و سیاحت، کلید کسب اطلاعات جدید است. «احط» ۲۲ آزادی بیان، یکی از ویژگی های حکومت صالحان است. «أَخْطُتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ» ۲۳ علم و دانایی، به سن و جنس و شکل ربطی ندارد. «أَخْطُتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ» ۲۴ انبیا نیز تحت تربیت الهی هستند. سلیمانی که می گفت: «أُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ» به من همه چیز داده شده، پرنده ای به او می گوید: من چیزی می دانم که تو هم نمی دانی. «أَخْطُتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ» ۲۵ در حکومت انبیا، تملق و ترس وجود ندارد. «أَخْطُتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ» ۲۶ بزرگان و مسئولان حکومت نباید منبع اطلاعات خود را در افراد یا گروه های خاصی منحصر کنند. (هدهد برای سلطان گزارش دارد) «أَخْطُتُ جِثَّتَكَ» ۲۷ در گزارش ها، اخبار قطعی و تأیید شده را بگویند. «بِتَبَيُّنٍ» ۲۸ وجود افراد یا سازمانی برای خبرگیری از خارج از منطقه ی حکومتی لازم است. (البته نه برای جاسوسی، بلکه برای دعوت و ارشاد یا آمادگی دفاعی) «مِنْ سَبِيٍّ» ۲۹ آنچه در خبر مهم است، قطعی بودن آن است؛ خبرنگار بزرگ باشد یا کوچک، انسان باشد یا حیوان. «بِتَبَيُّنٍ» ۳۰ مسئولان حکومت، تنها بر خبرهای قطعی تکیه کنند. «بِتَبَيُّنٍ»

اشاره

إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَ لَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ (۲۳) وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ (۲۴)

(هدهد توضیح داد:) همانا من زنی را یافتم (به نام بلقیس) که بر مردم سلطنت می کرد و از همه چیز (دنیا) برخوردار بود و تخت بزرگی داشت.

آن زن و قومش را چنین یافتم که به جای خدا برای خورشید سجده می کنند و شیطان اعمالشان را در نظرشان آراسته، پس آنان را از راه (حق) بازداشته و آنان هدایت نمی شوند.

پیام ها:

۱ برخی حیوانات شناخت بالایی دارند. «إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً» هدهد مفاهیمی چون زن و مرد، تاج و تخت، حکومت و مالکیت، توحید و شرک، خورشید و سجده، شیطان و تزئین های او، حق و باطل، هدایت و ضلالت را می شناسد.

۲ گوش دادن به سخنان دیگران، نشانه ی ادب و یکی از شرایط مدیریت است؛ گرچه گوینده ی سخن، حیوان باشد. «إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً» ۳ زن می تواند حکومت کند؛ «تَمْلِكُهُمْ» ولی حکومت زن بر جامعه، حتی برای یک پرنده هم عجیب است. «وَ جَدْتُ امْرَأَةً وَ جَدْتُهَا وَقَوْمَهَا» ۴ حکومت حضرت سلیمان، در ابتدا جهانی نبوده است. «امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ» ۵ تشکیل نظام و حکومت، سابقه ی تاریخی دارد. «تَمْلِكُهُمْ» ۶ عوامل انحراف عبارتند از:

الف: رهبر گمراه. «وَ جَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ» ب: زرق و برق. «يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ» ج: امکانات و رفاه. «أُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ»

د:شیطان و تزئین های او. «زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ» ۷ برخورداری از نعمت های الهی، نشانه ی قرب یا بُعد نیست. (خداوند هم به سلیمان می دهد و هم به زنی کافر. در آیات قبل سلیمان گفت: «أوتينا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ» به ما همه چیز داده شده؛ درباره ی بلقیس نیز می خوانیم: «وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ» به او نیز همه چیز داده شده است).

۸ نعمت های خداوند در دست صالحان، فضل مبین و آشکار است؛ «أوتينا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ» ولی در دست دیگران تاج و تخت و عرش عظیم می شود. «أُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ» ۹ انسان از نظر فطرت، پرستشگر است؛ اگر حق را نپرستد به سراغ باطل می رود. «وَجَدْنَاهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ» ...

۱۰ مردم، دینی را می پذیرند که حاکمان و پیشوایانشان پذیرفته باشند. «الناس على دين ملوكهم» «وَجَدْنَاهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ» ۱۱ هر مشکلی را به اهلش بگویید. (گزارش انحراف و شرک را باید به سلیمان گفت). «يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ» ۱۲ سابقه ی خورشیدپرستی، هم در زمان ابراهیم (علیه السلام) بوده است؛ «هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ» (۱) و هم در زمان سلیمان (علیه السلام). «يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ» ۱۳ بهترین وسیله ی انحراف مردم، تزئین کارهای زشت آنهاست. «زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ» ۱۴ گذشته ی بد افراد، نشانه ی انحراف قطعی آنها در آینده نیست. (بلقیس و قوم او منحرف بودند ولی بعداً هدایت شدند). «لَا يَهْتَدُونَ» ۱۵ در گزارش ها، اصل خبر را بگویید و تحلیل و برداشت را به اهلش واگذار کنید. «إِنِّي وَجِدْتُ ... فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ» (آنچه هدهد گزارش داد صحیح بود، ولی آن جا که تحلیل کرد خلاف گفت، زیرا آنها هدایت شدند).

ص: ۴۱۲

اشاره

أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ (۲۵) اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ (۲۶)

(جلوه دادن شیطان، اعمال مردم را برای آن است) که آنان سجده نکنند برای خداوندی که چیزهای ناپیدای آسمان ها و زمین را بیرون می آورد (و آشکار می کند) و عملکرد نهان و آشکار شما را می داند.

خداوندی که معبودی جز او نیست (و) پروردگار عرش بزرگ است.

نکته ها:

کلمه ی «خبء» به معنای پوشیده و پنهان است. حضرت علی (علیه السلام) می فرماید:

«المرء مخبوء تحت لسانه» (۱) ارزش و شخصیت انسان در زیر زبانش مخفی است. تا مرد سخن نگفته باشد عیب و هنرش نهفته باشد نمونه ی بیرون آوردن مخفی ها در آسمان ها و زمین؛ رویش گیاهان و بارش باران است.

خوشه در درون دانه مخفی است و قدرت الهی، آن را از دل دانه بیرون می آورد. همه ی چیزهایی که از قوه به فعلیت در می آیند مصداق همین آیه ی «يُخْرِجُ الْخَبَاءَ» هستند.

پیام ها:

۱ هدف شیطان از تزئین بدی های مردم آن است که آنان برای خدا سجده نکنند.

زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ

أَلَّا يَسْجُدُوا

۲ کسی که در برابر خدا سجده نکند، حیوان هم از او انتقاد می کند. «أَلَّا يَسْجُدُوا» ۳ سجده، مظهر خداپرستی است. «أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ» ۴ عوامل طبیعی، ابزار و وسایل قدرت نمایی خدا هستند. «يُخْرِجُ الْخَبَاءَ» گرچه آب، خاک و نور نقش دارند، ولی بیرون آورنده حقیقی اوست.

ص: ۴۱۳

۵ عالم محضر خداست. «يَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَ مَا تُعْلِنُونَ» بر او علم یک ذره پوشیده نیست که پنهان و پیدا به نزدش یکی است ۶ دلیل سجده ی ما، قدرت او، «يُخْرِجُ الْخَبَاءَ» علم او، «يَعْلَمُ» یکتایی او، «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ» و ربوبیت و عظمت اوست. «رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ»

[سوره النمل (۲۷): آیات ۲۷ تا ۲۸]

اشاره

قَالَ سَنَنْظُرُ أَ صَدَقْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (۲۷) إِذْ هَبَّ بِكِتَابِي هَذَا فَأَلْقَاهُ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّى عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ (۲۸)

۲۷/۲۷-۲۸

(سلیمان بعد از شنیدن گزارش هدهد) گفت: به زودی خواهیم دید که آیا (در گزارشت) راست گفتی یا از دروغگویانی؟

این نامه ی مرا ببر و به سوی آنها بیفکن؛ آن گاه از آنان روی برتاب، پس بنگر چه جوابی می دهند.

نکته ها:

نامه نگاری و مکاتبه پیامبران با کفار و مشرکان، ساینقه ای طولانی دارد و سیره ی پیامبر اسلام (صلوات الله علیه) نیز بود. آن حضرت نامه هایی به سران کشورهای ایران و روم فرستادند.

فرستادن پیام و رایزن فرهنگی و سفیر و مأمور، و پیش قدم شدن در این مسایل، به خاطر رسیدن به اهداف ارشادی و فرهنگی، از سیره ی پیامبران است.

پیام ها:

۱ زودباوری ممنوع؛ رد کردن حرف دیگران نیز بدون دلیل ممنوع. «سَنَنْظُرُ» (در مورد مسایل مهم، به یک گزارش اعتماد نکنید). ۲ ادعا و تبلیغات دیگران، ما را از تحقیق باز ندارد. (هدهد ادعا کرد: خبر من یقینی است، ولی سلیمان گفت: ما باید بررسی کنیم) «سَنَنْظُرُ» ۳ تحقیق کردن، مخصوص گزارش های شخص فاسق نیست؛ بلکه هنگام شک نیز تحقیق و بررسی لازم است. «سَنَنْظُرُ»

ص: ۴۱۴

۴ نه تصدیق، نه تکذیب، بلکه تحقیق. «سَنَنْظُرُ أَمْ صَدَقْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ» ۵ نقاط مثبت را قبل از نقاط منفی بازگو کنید. «أَمْ صَدَقْتَ أَمْ» ...

۶ با یک راستگویی در گروه صادقین قرار نمی گیریم، ولی با یک دروغ جزو دروغگویان می شویم. («صَدَقْتَ» به صورت فعل ولی «الْكَاذِبِينَ» به صورت اسم فاعل آن هم با کلمه ی «كُنْتَ» آمده است).

۷ پرندگان نیز در اختیار اجرای اوامر خدا و اولیای او قرار دارند. «أَذْهَبَ بِكِتَابِي» ۸ قلم، یکی از مهم ترین ابزار هدایت و ارشاد است. «أَذْهَبَ بِكِتَابِي» ۹ برای ارشاد و هدایت دیگران و برقراری ارتباط صحیح و مفید با آنان، پیش قدم باشیم. «أَذْهَبَ بِكِتَابِي» ۱۰ در گزینش افراد برای انجام مأموریت ها، هر کس شناخت و احساس بیشتری دارد اولویت خواهد داشت. «أَذْهَبَ» ۱۱ برای رسیدن به اهداف الهی، نامه نوشتن مرد به زن مانعی ندارد. «بِكِتَابِي» ۱۲ در زمینه مسایل عقیدتی، بعد از شنیدن گزارش های تلخ، باید عکس العمل فوری و غیرت دینی از خود نشان داد. «أَذْهَبَ بِكِتَابِي» ۱۳ در انتقال مطالب و مفاهیم، امین باشیم. «بِكِتَابِي هَذَا» ۱۴ شناسایی مخفیانه و دور از چشم، عمیق ترین نوع شناخت هاست. «ثُمَّ تَوَلَّى» ۱۵ با حکومت ها و سیستم های سیاسی و پیچیده، نمی توان ساده برخورد کرد.

فَالْقَهْ

ثُمَّ تَوَلَّى

۱۶ قدرت طراحی و برنامه ریزی، از شرایط مدیریت است. «أَذْهَبَ بِكِتَابِي ثُمَّ تَوَلَّى» ۱۷ به دیگران فرصت تفکر دهیم. «فَانظُرْ مَا ذَا يَزْجَعُونَ» ۱۸ شرط توفیق در ارشاد و امر به معروف، شناسایی حالت ها و روحیه ی دیگران است. «فَانظُرْ مَا ذَا يَزْجَعُونَ» ۱۹ شناسایی فرد کافی نیست؛ نظام و دست اندرکاران را باید به حساب آورد.

إِلَيْهِمْ

عَنْهُمْ

يَزْجَعُونَ

ص: ۴۱۵

۲۰ حالت های دشمن را زیر نظر داشته باشید. «فَانظُرْ مَا ذَا يَرْجِعُونَ»

[سوره النمل (۲۷): آیات ۲۹ تا ۳۱]

اشاره

قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنَّي أُلْقِي إِلَيْكَ كِتَابًا كَرِيمًا (۲۹) إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (۳۰) أَلَّا تَعْلَمُونَ عَلَيَّ وَ أَتُونِي مُسْلِمِينَ (۳۱)

(چون هدهد نامه را نزد بلقیس افکند، او به شگفت آمد و) گفت: ای اشراف (و بزرگان کشور)! نامه ای پرارزش به سوی من افکنده شد.

نامه از سلیمان است و (مضمون آن) این است: به نام خداوند بخشنده مهربان.

بر من برتری نجوید. نزد من آید و تسلیم (حق و مطیع من) باشید.

نکته ها:

در این که چرا بلقیس به نامه سلیمان، «كِتَابٌ كَرِيمٌ» گفته است، دلایلی نقل شده از جمله:

الف: به خاطر جمله ی مبارکه ی «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ».

ب: مهور بودن نامه به مهر سلیمان.

ج: محتوای ارشادی نامه.

د: به دلیل مقام سلیمان؛ و شاید هم به خاطر همه ی این موارد باشد.

پیام ها:

۱ بلقیس، داری اطرافیان و مشاورانی بود که اخبار و حوادث را با آنان در میان می گذاشت. «يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ» ۲ سواد برای زن، یک ارزش است. «أُلْقِي إِلَيْكَ كِتَابٌ كَرِيمٌ» ۳ بلقیس، تیزهوش و دارای قدرت شناخت بالایی بود. «كِتَابٌ كَرِيمٌ» ۴ ارشاد و تبلیغ را با مهربانی و رحمت آغاز کنیم. «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» ۵ حتی در نوشتن چند کلمه، جمله ی بسم الله الرحمن الرحيم را به صورت

کامل بنویسیم، نه خلاصه. «إِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» ۶ برتری جویی در برابر انبیا، برتری جویی در برابر خداوند است. «أَلَّا تَعْلَمُوا عَلَيَّ» ۷ دوری از تکبر و برتری جویی، زمینه ی تسلیم حق شدن است. «أَلَّا تَعْلَمُوا عَلَيَّ وَ أَتُونِي مُسْلِمِينَ» ۸ نامه ها را ساده و خلاصه بنویسیم. القاب را حذف و اهداف را روشن نماییم.

از لعن و توهین دوری کنیم. رحمت و صلابت را در کنار هم مطرح نماییم.

بِسْمِ اللَّهِ

... أَلَّا تَعْلَمُوا ... وَ أَتُونِي

[سوره النمل (۲۷): آیات ۳۲ تا ۳۳]

اشاره

قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّىٰ تَشْهَدُونِ (۳۲) قَالُوا نَحْنُ أَوْلُوا قُوَّهِ وَ أَوْلُوا بِأَسِّ شَدِيدٍ وَ الْأَمْرُ إِلَيْكَ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ (۳۳)

(بلقیس) گفت: ای بزرگان! در کارم نظر دهید که بی حضور شما (تا کنون) کاری را فیصله نداده ام.

(اشراف) گفتند: ما سخت نیرومند و دلاوریم (و نباید در برابر یک نامه از موضع ضعف برخورد کنیم)، ولی اختیار کار با توست، نظر خود را بیان فرما تا ببینیم چه دستور می دهی؟ (و ما با قدرت انجام دهیم).

نکته ها:

کلمه ی «فتوی» و «فتی» از یک ریشه است. «شاب» به هر جوانی گفته می شود، ولی «فتی» به جوانی گفته می شود که مدبر، شجاع، عاقل و با صلابت باشد. «فتوی» نیز به معنای حرف عاقلانه، پخته و کامل است.

۱ بلقیس، به اطرافیان خود بها می داد و با آنان مشورت می کرد. «مَنْ كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَيْثِي تَشْهَدُونَ» ۲ گاهی قدرت و امکانات، مانع پذیرفتن حق می شود. «نَحْنُ أَوْلُوا قُوَّهِ وَ أَوْلُوا بِيَأْسٍ» (قدرت و مقام، مشاوران بلقیس را مغرور کرده بود). ۳ در مسایل حکومتی، باید حرف آخر را یک نفر بزند. «وَ الْأَمْرُ إِلَيْكَ» (دیگران نظر می دهند ولی حق تصمیم گیری با یک نفر است). «فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ» ۴ بلقیس، فرمانده نیروهای مسلح زمان خود بود. «نَحْنُ أَوْلُوا قُوَّهِ وَ أَوْلُوا بِيَأْسٍ شَدِيدٍ وَ الْأَمْرُ إِلَيْكَ»

[سوره النمل (۲۷): آیه ۳۴]

اشاره

قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَ جَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَ كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ (۳۴)

(بلقیس) گفت: بی شک، هر گاه پادشاهان به منطقه ی آبادی وارد شوند (و هجوم برند)، آن جا را به تباهی می کشند و عزیزان آن جا را ذلیل می کنند و این، سیره ی همیشگی آنان است.

پیام ها:

۱ اعتراف به روحيات و خصلت های پادشاهان، نشانه ی شهامت بلقیس است.

قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ

...

۲ بلقیس هم دغدغه ی شکست از سلیمان و هم دل بستگی به آبادی کشور خود داشت. «أَفْسَدُوهَا وَ جَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً» ۳ تنها به قدرت خود تکیه نکنید؛ دیگران را نیز به حساب آورید. (اطرافیان بلقیس می گفتند: «نَحْنُ أَوْلُوا قُوَّهِ وَ أَوْلُوا بِيَأْسٍ شَدِيدٍ» ، ولی بلقیس هشدار داد که قدرت سلیمان را کم نپندارید). «قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ» ...

۴ شیوه ی حکومت های غیر الهی، ایجاد فساد و ذلت در بین منطقه و مردم

است. «كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ» ۵ آفت حکومت و قدرت، سلطه طلبی، جنگ افروزی و ویرانگری است.

«الْمُلُوكَ»

... أَفْسُدُوهَا وَ جَعَلُوا أَعْرَہَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً»

[سوره النمل (۲۷): آیه ۳۵]

اشاره

وَ اِنِّي مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ (۳۵)

و همانا من (جنگ را صلاح نمی بینم)، هدیه ای با ارزش به سویشان می فرستم، پس چشم براهم تا بینم فرستادگان من با چه خبری برمی گردند. (شاید با قبول هدایا از سوی سلیمان، ما هم در امان باشیم)

پیام ها:

۱ زن، ذاتاً جنگجو نیست. «اِنِّي مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ» ۲ حرکت هایی که انگیزه ی مادی داشته باشد، با رسیدن به مادیات آرام می گیرد.

«بِهَدِيَّةٍ»

(خصلت پادشاهان، فریفتگی آنان در برابر هدایا است) ۳ هدیه، گاهی در واقع رشوه و حَقَّ السُّكُوتِ است. «بِهَدِيَّةٍ» ۴ دشمنان نیز ما را با فرستادن هدایا آزمایش می کنند. «مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ» ۵ طاغوت ها و پادشاهان، می دانستند که انبیا هدف مادی ندارند ولی با این حال برای جذب و آرام کردن آنان تلاش می کردند. «مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ»

[سوره النمل (۲۷): آیات ۳۶ تا ۳۷]

اشاره

فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُونَنِّي بِمَالٍ فَمَا اَتَانِي اَللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّا اَتَاكُمْ بَلْ اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ (۳۶) اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَاْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَّا قِبَلْ لَهُمْ بِهَا وَ لَنَخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا اَذِلَّةً وَ هُمْ صَاغِرُونَ (۳۷)

چون (بیک حامل هدایا) نزد سلیمان آمد، سلیمان گفت: آیا مرا با مالی ناچیز مدد می کنید؟ پس (بدانید) آنچه خداوند به من داده بهتر است از آنچه به شما داده است، (من با هدیه ی شما شاد نمی شوم) بلکه شما هستید که به هدیه ی خودتان خوشحالید.

ص: ۴۱۹

(سلیمان به پیک بلقیس) گفت: به سوی آنان برگرد، پس ما حتماً لشکریانی بر آنان وارد می کنیم که برای آنان تاب مقابله نیست و ما حتماً آنان را از منطقه، ذلیلانه آواره می کنیم در حالی که خواری را احساس خواهند کرد.

پیام ها:

۱ انگیزه ی اولیای خدا مادیات نیست. «أَتُمِدُّونَ» (مردان خدا خود را با پول معامله نمی کنند، زیرا آنان امیر دنیا هستند نه اسیر آن).

۲ مردان خدا، تیزبین و هوشیار و قاطعند. انگیزه های فاسد را در پشت هدایا می بینند و می گریزند و صاحبان آن انگیزه ها را توبیخ و سرزنش می کنند.

«أَتُمِدُّونَ بِمَالٍ»

۳ هدایا را به نحو احسن بپذیرید و پاسخ دهید. «إِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّهِ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا» (۱) ایها نه در مواردی که هدیه جنبه ی رشوه دارد. «أَتُمِدُّونَ» ۴ کافر، همه را به کیش خود پندارد. «أَتُمِدُّونَ بِمَالٍ» ۵ مال دنیا چیزی نیست. «بِمَالٍ» به اصطلاح ادبی، تنوین برای تحقیر است.

۶ مردان خدا نعمت ها را از او می دانند. «فَمَا آتَانِي اللَّهُ» ۷ گاهی بیان قدرت خود، لازم است. «فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ» ۸ بهترین اهرم برای طرد مال حرام، توجه به الطاف الهی است. «أَتُمِدُّونَ بِمَالٍ فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ» ۹ اولیای خدا با الطاف الهی به آرامش می رسند. «فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ» و مردم مادی با مادیات. «بَلْ أَنْتُمْ بِهِدْيَتِكُمْ تَفْرَحُونَ» ۱۰ علم و حکمت، بهتر از مال است. «فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ»

ص: ۴۲۰

۱۱ بعد از منطق، نوبت قدرت نمایی است. «فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ» ۱۲ در برابر کسانی که تنها به قدرت متکی هستند، با صلابت سخن بگویند.

«فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ»

۱۳ جهاد، در ادیان قبل نیز مطرح بوده است. «فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ» ۱۴ تبلیغ و ارشاد، بدون هجرت و قدرت کارساز نیست. «فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ» ۱۵ کسی که از مادیات بگذرد، می تواند با قدرت سخن بگوید و از حق دفاع کند. «ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ» ۱۶ رهبر باید از قوای مسلح خود اطمینان کافی داشته باشد. «بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا» ۱۷ قدرت نظامی اهل حق باید بیش از قدرت اهل باطل باشد. «بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُمْ» ۱۸ تحقیر و به ذلت کشاندن حکومت های کفر و شرک جایز است. «أَذِلَّةً وَ هُمْ صَاغِرُونَ»

[سوره النمل (۲۷): آیات ۳۸ تا ۳۹]

اشاره

قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُوا أَئِكُكُمْ بِأُتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ (۳۸) قَالَ عَفْرِيْتُ مِنَ الْجِنَّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَ إِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ (۳۹)

(سلیمان) گفت: ای بزرگان! کدام یک از شما تخت او (بلقیس، ملکه ی سبا) را قبل از آن که آنان به حال تسلیم نزد من آیند برای من می آورد؟

عَفْرِيْتُ از جنّ (که دارای قدرت و زیرکی خاصی بود به سلیمان) گفت: من آن را نزد تو می آورم پیش از آن که از جای خود برخیزی، و من قطعاً بر این کار هم قدرت دارم و هم مورد اعتمادم.

نکته ها:

در کلمه ی «عَفْرِيْتُ»، معنای شدت و قدرت نهفته است.

پس از بازگشت فرستادگان بلقیس، همراه با هدیه های خود و آگاهی ملکه ی سبا از این که سلیمان یک پادشاه نیست؛ ملکه تصمیم گرفت شخصاً نزد سلیمان آید تا اوضاع را از

ص: ۴۲۱

نزدیک ببیند. سلیمان از حرکت بلقیس آگاه شد و خود را برای قدرت نمایی آماده کرد.

پیام ها:

۱ اطرافیان سلیمان، دارای قدرت فوق العاده یا خارق العاده بودند. «أَيُّكُمْ» ۲ میدان را برای رقابت صحیح باز گزاید. «أَيُّكُمْ» ۳ در شرایط مناسب از توانایی دیگران استفاده کنید. «أَيُّكُمْ يَا تَيْبِي» ۴ ملاک، لیاقت و توانایی است، نه جنسیت. «أَيُّكُمْ يَا تَيْبِي» با این که در میان اطرافیان سلیمان، جن و پرنده و انسان، همه بودند ولی ملاک برتری، قدرت آوردن تخت است نه جنسیت آورنده ی آن.

۵ اگر تخت و تاج را از انسان بگیریم، تسلیم شدن او آسان است. «يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا» ۶ قرآن مسأله ی طی الارض (۱) را می پذیرد. «يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ...»

۷ قدرت نمایی باید با مخاطب تناسب داشته باشد. «بِعَرْشِهَا» ۸ برای ارشاد و هدایت دیگران، از امکانات خود آنان استفاده کنید. «بِعَرْشِهَا» ۹ پیروز کسی است که قبل از دشمن اقدام کند. «قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي» ۱۰ کارهای فوق العاده باید با هدف عالی همراه باشد. «يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا يَا تُونِي مُسْلِمِينَ» ۱۱ حضرت سلیمان علم غیب داشت. «يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ» ۱۲ در یک نظام و حکومت موفق، باید از همه ی نیروها در جای خود استفاده کرد. «قَالَ عَفْرِيَّتُ مِنَ الْجِنَّ» ۱۳ جن می تواند به انسان کمک کند. «قَالَ عَفْرِيَّتُ مِنَ الْجِنَّ» ۱۴ لیاقت های خود را به دیگران اعلام کنید. «أَنَا آتِيكَ» ۱۵ سرعت، قدرت و امانت، شرط انجام کارهای بزرگ است. «قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ لِقَوِيَّ أَمِينٌ»

ص: ۴۲۲

۱- ۱). «طی الارض»، نوعی معجزه و کرامت است، که به جای پیمودن و طی کردن مسافتی طولانی، زمین در زیر پای وی پیچیده گردد و در مدتی اندک به مقصد رسد. (فرهنگ معین)

اشاره

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رآه مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَ أَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ (۴۰) قَالَ نَكُرُوا لَهَا عَزَشَهَا نَنْظُرُ أَ تَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ (۴۱)

کسی (به نام آصف بن برخیا) که به بخشی از کتاب (الهی) آگاهی داشت (سلیمان) گفت: من آن (تخت) را قبل از آن که پلک چشمم بهم بخورد نزد تو می آورم.

(سلیمان پذیرفت و او تخت را آورد.) همین که (سلیمان) آن (تخت) را نزد خود مستقر دید، (به جای غرور و تکبر) گفت: این (توانایی وزیر من که مقداری از علم کتاب و اسم اعظم را می داند)، از لطف پروردگار من است، تا مرا (با این نعمت ها) بیازماید که آیا شکر گزارم یا کفران می کنم؟ و هر کس شکر کند، قطعاً به سود خویش شکر ورزیده و هر کس کفران نماید (به ضرر خویش گام نهاده، زیرا) پروردگار من (از شکر مردم) بی نیاز و کریم است. (بی نیازی و کرامت، برای خداوند ذاتی است و هرگز وابسته به شکر یا کفران کسی نیست).

(سلیمان) گفت: تخت (ملکه) را برایش ناشناس گردانید، تا بینم آیا پی می برد یا از کسانی است که پی نمی برند؟

نکته ها:

اشاره

کسی که مقداری از علم کتاب را می دانست، «آصف بن برخیا» وزیر حضرت سلیمان و خواهر زاده ی او بود، چنان که از امام هادی (علیه السلام) نیز نقل شده است. (۱) و امام باقر (علیه السلام) فرمودند: اسم اعظم الهی هفتاد و سه حرف است که آصف بن برخیا تنها با دانستن یک حرف چنین قدرت نمایی کرد. (۲)

ص: ۴۲۳

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. کافی، ج ۱، ص ۲۳۰.

در این که منظور از علم کتاب چیست؟ گفته اند: مراد از آن، یا آگاهی از کتب آسمانی یا لوح محفوظ و یا اسم اعظم است.

سؤال: «آصف بن برخیا» چگونه تخت را بدون اجازه ی صاحبش حرکت داد و در آن تصرّف کرد؟ پاسخ: این کار به خاطر ولایت انبیا بر اموال مردم و اهمّیت ارشاد بلقیس و مردم او بوده است.

کفر چند نوع است: یکی انکار خدا و یکی کفران نعمت ها.

شکر خداوند، اقسامی دارد: شکر با زبان، با قلب و با عمل.

فضایل امیر مؤمنان و اهل بیت

(علیهم السلام) در آیه ی مورد بحث می فرماید: کسی که بخشی از علم کتاب را داشت، گفت: ای سلیمان! قبل از به هم زدن یک چشم، من تخت ملکه ی سبأ را از کشورش در این جا حاضر می کنم. اما در آیه ی آخر سوره ی رعد، خداوند به پیامبرش می فرماید: کفار، رسالت تو را قبول ندارند، به آنان بگو کافی است که خداوند و کسی که تمام علم کتاب را دارد، میان من و شما گواه باشد.

در روایات می خوانیم: مراد از کسی که تمام علم کتاب را دارد، علی بن ابی طالب (علیهما السلام) است. اگر کسی که بخشی از علم کتاب را می داند تخت بلقیس را در یک آن حاضر می کند، پس کسی که تمام علم کتاب را می داند، در تمام عمر چه قدرتی دارد؟ امام صادق (علیه السلام) می فرماید: آگاهی کسی که بخشی از علم را داشت، نسبت به علم علی (علیه السلام)، مثل مقدار آبی است که بر بال یک مگس باشد نسبت به دریا. (۱)

در روایات می خوانیم: امام صادق (علیه السلام) به سینه ی مبارکش اشاره کرد و فرمود: «و عندنا و الله علم الكتاب كله» به خدا سوگند تمام علم کتاب نزد ما موجود است. (۲)

در روایات بسیاری می خوانیم که امامان معصوم (علیهم السلام) خارج از قید زمان و مکان در مناطقی حاضر می شدند، مثلاً:

امام جواد (علیه السلام)، در لحظه ی شهادت پدرش از مدینه به طوس رفت.

ص: ۴۲۴

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

امام کاظم (علیه السلام)، از زندان بغداد بیرون آمد و در مدینه حاضر شد.

امام سجاد (علیه السلام)، در زمان اسارت، به کربلا رفت و بدن پدرش امام حسین (علیه السلام)، را دفن نمود.

امام حسین (علیه السلام)، قبل از شهادت، قبضه ی خاکی از کربلا برداشت و در مدینه به أم السَّلمه داد. (۱) بنا بر این طیّ الأرض و حرکت برق آسا برای امامان سابقه دارد.

پیام ها:

۱ در کابینه ی سلیمان، دانشمندترین چهره ها وجود داشتند. «عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ» ۲ انسان می تواند بر طبیعت و قوانین طبیعی حاکم شود. «أَنَا آتِيكَ» ۳ قدرت انسان می تواند از جنّ بیشتر باشد. «عَفْرِيَّتٌ مِنَ الْجِنِّ الَّتِي عِنْدَهُ عِلْمٌ» ...

۴ در مواردی باید قدرت خود را اظهار کرد. «أَنَا آتِيكَ» ۵ علم منشأ قدرت است. با قدرت علمی می توان به جای شنیدن صدا و دیدن تصویر، خود اشیا و موجودات را جا به جا کرد. (در انسان، استعدادها، توانایی ها و اسراری است که تا کنون کشف نشده است). «أَنَا آتِيكَ» توانا بود هر که دانا بود ز دانش دل پیر بُرنا بود ۶ در واگذاری مأموریت ها، مسارعه (سرعت عمل) یک امتیاز است. همان گونه که در فروش، مزایده و در خرید، مناقصه، عامل رقابت و ارزش است. «أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ» ۷ مدعیان علم و قدرت، باید عملاً حرف خود را اثبات کنند. «فَلَمَّا رَأَاهُ مُسْتَقِرًّا» ۸ اولیای خدا نعمت را از او می دانند. «هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي» ۹ نعمت های الهی را حقّ خود ندانیم. «فَضْلِ رَبِّي» ۱۰ به علم و قدرت خود مغرور نشویم. «هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي» ۱۱ نعمت های الهی را به زبان آوریم. «هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي» ۱۲ دادن یا گرفتن نعمت ها برای رشد دادن ماست. «رَبِّي»

ص: ۴۲۵

۱۳ نعمت های الهی وسیله ی بندگی و آزمایشند، نه کامیابی و لذت جویی.

«لَيْبُلُونِي أَمْ أَشْكُرُ»

۱۴ انبیا نیز آزمایش می شوند. «لَيْبُلُونِي» ۱۵ انسان، مختار است، نه مجبور. «مَنْ شَكَرَ ... وَ مَنْ كَفَرَ» ۱۶ انسان در گرو عمل خویش است. «وَ مَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ» ۱۷ خداوند به شکر ما نیاز ندارد. «مَنْ شَكَرَ ... وَ مَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ» نعمت های الهی برخاسته از فضل و لطف بی پایان اوست و حتی اگر ما ناسپاسی کنیم، او به مقتضای ربوبیت خود به ما لطف می کند. شکر نعمت، نعمت افزون کند کفر نعمت از کفت بیرون کند ۱۸ در شیوه ی دعوت، تملق ممنوع است. «وَ مَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ» ۱۹ دارایی و سخاوت در کنار هم، ارزش است. «غَنِيٌّ كَرِيمٌ» ۲۰ اولیای خدا بر اموال مردم ولایت دارند. «نَكُرُوا لَهَا» ۲۱ گاهی برای آزمایش هوش، تغییر و تحوّل جایز است. «نَكُرُوا لَهَا ... نَنْظُرُ أَ تَهْتَدِي»

[سوره النمل (۲۷): آیات ۴۲ تا ۴۳]

اشاره

فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَ هَكَذَا عَزَّشِكِ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَ كُنَّا مُسْلِمِينَ (۴۲) وَ صَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ (۴۳)

پس هنگامی که (بلقیس) آمد، به او گفته شد: آیا تخت تو این گونه است؟ گفت: گویا خود آن است، و پیش از این، به ما علم (به حقایق سلیمان) داده شده و ما فرمان بردار بوده ایم.

آنچه (آن زن) به جای خدا می پرستید، او را (از تسلیم شدن در برابر حق) بازداشته بود، و او از قوم کافران بود، (ولی بعد از کفر، ایمان آورد).

ص: ۴۲۶

جمله ی «وَأُوتِينَا الْعِلْمَ» ظاهراً ادامه ی کلام بلقیس است (که در ترجمه آورده ایم) و ممکن است سخن سلیمان و اطرافیان او باشد که گفته باشند: به ما، قبل از بلقیس علم داده شده و قبل از او مسلمان بودیم. (۱)

سؤال: بلقیس که از حقایق سلیمان اطلاع پیدا کرده بود، چرا زودتر تسلیم نشد؟ پاسخ: جامعه و محیط شرک مانع خطشکنی و تسلیم او شده بود، چنان که قرآن فرمود:

«وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ»

پیام ها:

۱ در برخورد های ابتدایی، حرف آخر را اول نزنید. «أَهْكَذَا كَأَنَّهُ هُوَ» (نفرمود:

«هذا عرشك» و او هم نگفت: «آنه هو.») ۲ مکتبی ارزش دارد که بر اساس علم باشد. «وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَ كُنَّا مُسْلِمِينَ» ۳ محیط، جامعه و عقائد خرافی، مانع از ایمان واقعی است. «وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ» ۴ سوء سابقه، دلیل داشتن آینده ی بد نیست. «إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ»

[سوره النمل (۲۷): آیه ۴۴]

اشاره

قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصُّبْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَ كَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا قَالَ إِنَّهُ صَيْرُوحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَ أَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۴۴)

به او (بلقیس) گفته شد: وارد قصر شو! پس چون آن را دید، پنداشت برکه آبی است، (برای عبور) جامه از ساق پایش برگرفت، (تا تر نشود. سلیمان به او) گفت: (این جا آبی نیست)، بلکه قصری از شیشه و بلور صیقلی است. (ملکه ی سبا) گفت: پروردگارا! من به خودم ظلم کردم و (اکنون) همراه سلیمان، در برابر پروردگار جهانیان سر تسلیم فرود آورده ام.

ص: ۴۲۷

کلمه ی «صَرَّحَ» ، به معنای فضا یا قصر بزرگ است. «لُجَّةً» یعنی متلاطم و متراکم، و «مُمَرَّدٌ» به معنای صاف است.

پیام ها:

۱ مقام رسالت، با جلال و شکوه و حکومت منافاتی ندارد. «قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ» ۲ در ارشاد و تبلیغ، هر کس را باید به شیوه ای هدایت کرد. «قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ» با مرفهان، جوری برخورد نکنیم که خیال کنند ایمان به معنای فقر است.

۳ امکانات مادی باید در خدمت تبلیغ دین قرار گیرد. «قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ» با اهداف سلیمان گونه می توان از صنعت و امکانات مادی، برای ارشاد و هدایت دیگران کمک گرفت.

۴ از مهمانان کافر با حُسن خلق پذیرایی کنید. «قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ» ۵ شأن افراد را در پذیرایی ها حفظ کنید. «قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ» ۶ گاهی انسان می بیند، اما اشتباه تشخیص می دهد. (خطای چشم) «حَسِبْتَهُ لُجَّةً» ۷ کاخ نشینان کافر را در برابر صنعت و ابتکار و هنر و زیبایی های نظام خود، به کرنش وادارید. «صَيْرُحْ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ» ۸ سابقه ی آینه کاری و استفاده از شیشه در معماری، به زمان حضرت سلیمان بر می گردد. «صَيْرُحْ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ» ۹ پذیرفتن حق، نشانه ی حریت است نه ضعف. «رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي» ۱۰ وابستگی و دلبستگی به غیر خدا و پرستش غیر او هر کس و هر چه باشد- ظلم است. «ظَلَمْتُ نَفْسِي» ۱۱ توبه ی واقعی آن است که گذشته ها را با اقرار جبران کنیم و راه آینده را با چراغ هدایت الهی طی کنیم. «ظَلَمْتُ نَفْسِي وَ أَسَلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ» ۱۲ داشتن نام و نان و عنوان و اطرافیان، شما را در اقرار به حق و تغییر عقیده اسیر نکند. «ظَلَمْتُ نَفْسِي وَ أَسَلَمْتُ»

۱۳ تکامل، مراحلی دارد: مرحله ی نخست: خروج از ظلمت و مرحله ی بعد ورود در نور است. «ظَلَمْتُ نَفْسِي وَ أَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ» ۱۴ روح ایمان، همان تسلیم است. (هم سلیمان در دعوتنامه ی خود به آن اشاره دارد: «وَ أَتُونِي مُسْلِمِينَ» و هم ملکه ی سبا در پایان کار می گوید: «أَسْلَمْتُ» ۱۵ ایمان، تسلیم شدن در برابر خالق هستی است، نه در برابر خلق، گرچه سلیمان باشد. «أَسْلَمْتُ لِلَّهِ» ۱۶ زن در انتخاب عقیده و اظهار آن مستقل است. «أَسْلَمْتُ لِلَّهِ» ۱۷ ایمان به تنهایی کافی نیست، با اولیا و انبیا همراه بودن انسان را بیمه می کند.

«أَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ»

۱۸ در برابر پیوندهای سیاسی، اقتصادی، نظامی و خانوادگی، پیوندهای الهی و مقدس نیز یافت می شود. «مَعَ سُلَيْمَانَ» ۱۹ زر و زیور افراد وارسته را سیراب نمی کند، گمشده ی آنان دستیابی به سرچشمه ی هستی است. «أَسْلَمْتُ ... لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» ۲۰ هدف حکومت انبیا، دعوت به سوی خداوند است، نه کشورگشایی. ملکه ی سبا نیز این حقیقت را فهمید، لذا در پایان سخنش گفت: «أَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

[سوره النمل (۲۷): آیات ۴۵ تا ۴۶]

اشاره

وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنْ أُعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ (۴۵) قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْ لَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (۴۶)

و به راستی به سوی قوم ثمود، برادرشان (حضرت) صالح را فرستادیم که (او به مردم گفت:): خداوند را بپرستید. پس آن گاه مردم به دو گروه متخاصم تقسیم شدند.

ص: ۴۲۹

صالح گفت: ای قوم من! چرا پیش از نیکی شتابزده خواهان بدی هستید؟ چرا از خداوند آمرزش نمی خواهید تا مشمول رحمت گردید؟

نکته ها:

حضرت صالح، مردم را از عذاب الهی می ترسانید و به آنان هشدار می داد، ولی آنان می گفتند:

«يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا» (۱) آن عذابی که وعده می دهی بر ما بیاور. در این آیه، صالح می گوید: چرا شما به جای خیر، سراغ شر را می گیرید؟ همان گونه که کفار از حضرت هود (علیه السلام) و پیامبر اسلام (صلوات الله علیه) نیز تعجیل در عقوبت را می خواستند.

امام باقر (علیه السلام) فرمود: گروهی دعوت حضرت صالح را تصدیق و گروهی تکذیب نمودند. (۲)

با اینکه تمام انبیا با مردم برخورد عاطفی و برادرانه داشته اند، ولی از اینکه کلمه ی «أَخَاهُمْ» تنها برای بعضی از آنان بکار رفته است، شاید بتوان استفاده کرد که بعضی از انبیا علاوه بر برخورد عطفانه فامیل قوم خود نیز بوده اند.

پیام ها:

۱ برخورد انبیا با مردم، برادرانه بوده است. «أَخَاهُمْ» ۲ دعوت به توحید، سرلوحه ی دعوت انبیاست. «أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ» ۳ انتظار نداشته باشید همه ی مردم منطق شما را بپذیرند. «فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ» ۴ نزاع میان حق و باطل دائمی است. «يَخْتَصِمُونَ» ۵ راه توبه را برای بازگشت مجرمان باز بگذارید. «لَوْ لَا تَسْتَغْفِرُونَ» ۶ انبیا دلسوز مردمند. «يَا قَوْمِ... لَوْ لَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» ۷ استغفار، زمینه ی جذب رحمت الهی است. «تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ»

ص: ۴۳۰

۱-۱. اعراف، ۷۷.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

اشاره

قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ (۴۷) وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَ لَا يُصْلِحُونَ (۴۸)

(مردم به صالح) گفتند: ما به تو و همراهانت فال بد زده ایم (و قحطی موجود به خاطر وجود شماست. صالح) گفت: فال (و) سرنوشت نیک و بد شما نزد خداست، بلکه شما گروهی هستید که مورد آزمایش قرار گرفته اید.

و در آن شهر نه دسته (و گروه) بودند که در آن سرزمین فساد می کردند و اهل اصلاح نبودند.

نکته ها:

کلمه ی «رَهْطٍ» به دسته ای گفته می شود که میانشان رابطه ی گرمی باشد. (۱)

کلمه ی «تَطِيرُ» از «طیر» به معنای پرنده است. مردم عرب هنگام سفر، پرنده ای را رها می کردند که اگر به سمت راست می پرید (این کار را به فال نیک می گرفتند و) سفر می کردند و اگر به سمت چپ می پرید (فال بد می زدند و) سفر را تعطیل می کردند. (۲)

در اسلام، فال بد زدن (به نام طیره) شرک دانسته شده است. فال بد، رها کردن دلایل اصلی و رفتن به سراغ خرافات است.

فال بد زدن به انبیا، در قرآن مکرر آمده است: فرعونیان بدبختی ها را از موسی می دانستند؛ «يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى» (۳) به حضرت عیسی می گفتند: «إِنَّا نَطَّيَّرُكَ بِكُفْرِكَ» (۴) در این آیه نیز می فرماید: به صالح گفتند: «اطَّيَّرْنَا بِكَ» جمله ی «بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ» را چند نوع معنا کرده اند:

الف: شما توسط عوامل خدعه گر فریب خورده اید که این گونه مقاومت می کنید. (بنا بر اینکه

ص: ۴۳۱

۱-۱. التحقيق في كلمات القرآن.

۲-۲. تفسیر کشاف.

۳-۳. اعراف، ۱۳۱.

۴-۴. یس، ۱۸.

«فتنه» به معنای فریب و خدعه باشد) ب: شما با حوادث تلخ آزمایش می شوید. (اگر مراد از فتنه، امتحان و آزمایش باشد)
ج: شما به خاطر لجاجت کيفر می شوید. (بنا بر اینکه مراد از فتنه، عذاب باشد)

پیام ها:

۱ پیامبر اسلام و مسلمین بدانند که انبیای گذشته و یاران شان چگونه تحقیر می شدند، پس سختی ها را تحمل کنند. «قَالُوا أَطَّيَّرْنَا» ۲ فال زدن، تاریخی بس طولانی دارد. (کسی که به خدا و حکمت الهی ایمان نداشته باشد، به خرافات روی می آورد). «أَطَّيَّرْنَا» ۳ در نظامی که علم و ادب و منطق و وحی، حاکم نباشد، چهره هایی که مایه ی برکت هستند مایه ی بدبختی معرفی می شوند. «أَطَّيَّرْنَا بِكَ» ۴ حضور انبیا، به معنای محو مشکلات طبیعی و روزمره نیست. «أَطَّيَّرْنَا بِكَ» ۵ تلخی ها و ناگواری ها، هر یک دلایل حکیمانه ای دارد که خداوند قرار داده است. «طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ» ۶ برخورد با انبیا، یک آزمایش الهی است. «تُفْتَنُونَ»

[سوره النمل (۲۷): آیه ۴۹]

اشاره

قَالُوا تَفَاسَّمُوا بِاللَّهِ لَتُبَيِّنَهُ وَ أَهْلُهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لَوْلِيَّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَ إِنَّا لَصَادِقُونَ (۴۹)

(آن گروه مفسد) گفتند: به خداوند سوگند یاد کنید (و هم قسم شوید) که بر او و خانواده اش شیخون می زنیم، سپس به ولی او خواهیم گفت: ما در محل قتل کسانش حاضر نبودیم (تا چه رسد به اینکه آنان را کشته باشیم)، و ما قطعاً راست می گوییم.

نکته ها:

«لَتُبَيِّنَهُ»

، از واژه ی «تبییت»، به معنای سوء قصد و هجوم شبانه است.

در اسلام، سوگندی ارزش دارد و وفای به آن لازم است که نسبت به انجام کاری ارزشمند یا ترک کاری ناپسند صورت گیرد، لذا اگر شخصی سوگند یاد کرد که به مظلومی ضربه ای بزند یا از ظالمی حمایتی نکند، این سوگند ارزش شرعی و قانونی ندارد.

این آیه، ما را به یاد هم سوگند شدن کفار مکه می اندازد که تصمیم گرفتند شیخون بزنند و پیامبر اسلام (صلوات الله علیه) را در بستر خواب شهید کنند، ولی پیامبر اکرم، حضرت علی (علیه السلام) را به جای خود خواباند و توطئه ی دشمن خنثی شد.

پیام ها:

۱ گفته های مخفیانه، بعد از قرن ها کشف می شود. «قَالُوا تَقَاسَمُوا» ۲ دشمن، از مقدسات دینی سوء استفاده می کند. «تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ» ۳ مجرم ترین افراد که قاتلان انبیا هستند در دل، خدا را قبول دارند و با نام او شرارت های خود را سر و سامان می دهند. «تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ» ۴ افراد یا گروه های باطل، برای اهداف مشترک خود، متحد و هم قسم می شوند.

«تَقَاسَمُوا»

۵ در تاریخ، عبرت های زیادی است. (سوگند به نام خدا برای قتل پیامبر خدا!) «تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَكَيْتَنَّهُ» (هم چنان که خوارج در خانه خدا و در ماه خدا، ولی خدا را در حال عبادت خدا، به نیت تقرب به خدا در لیالی قدر و سحر نوزدهم رمضان ضربت زدند و شهید کردند).

۶ استفاده از تاریکی شب، برای انجام توطئه ها، تاریخی طولانی دارد. «لَكَيْتَنَّهُ» ۷ انبیا و یاورانشان، در معرض سخت ترین توطئه ها بوده اند. «لَكَيْتَنَّهُ وَ أَهْلَهُ» ۸ قساوت بشر، حد و مرزی ندارد. (پیامبر کشی، قتل بستگان پیامبر و شیخون زدن). «لَكَيْتَنَّهُ وَ أَهْلَهُ» ۹ قصاص، قانون عقلی و در تمام ادیان آسمانی نیز بوده است. «لَنَقُولَنَّ لَوْلِيَّهِ» ۱۰ مجرم، با ظاهر سازی و توجیه، بر گناه خود سرپوش می گذارد. «مَا شَهِدْنَا» ۱۱ به همه ی کسانی که ادعای صداقت دارند و شعار صداقت می دهند، اطمینان

ص: ۴۳۳

نکنید. «لَتَقُولَنَّ... إِنَّا لِلصَّادِقُونَ» ۱۲ صداقت را حتی قاتلان انبیا، یک شرف و ارزش می دانند. «إِنَّا لِلصَّادِقُونَ»

[سوره النمل (۲۷): آیات ۵۰ تا ۵۱]

اشاره

وَ مَكَرُوا مَكْرًا وَ مَكَرْنَا مَكْرًا وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۵۰) فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَا دَمَرْنَا هُمْ وَ قَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ (۵۱)

و(آن نه گروه مفسد) دست به تدبیر بزرگی زدند و ما نیز به تدبیر بزرگی دست زدیم، ولی آنها نمی فهمیدند.

پس بنگر که پایان تدبیر آنان(و شیخون به صالح و کسانش) به کجا انجامید، ما آنان و قومشان همگی را هلاک کردیم.

نکته ها:

هلاکت قوم ثمود با چند تعبیر در قرآن آمده است:

الف: زلزله. «فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ» (۱) ب: صاعقه. «فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ» (۲) ج: صیحه. «وَ أَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ» (۳) البته هیچ مانعی ندارد که هر سه عذاب، در یک زمان واقع شده باشد.

یکی از نمونه های مکر الهی، همان مهلت و نعمت دادن به گناهکاران است، تا آنان سرگرم شوند و همین که پیمانہ ی آنان پر شد، ناگهان به قهر الهی گرفتار شوند.

پیام ها:

۱ کیفرهای الهی، با جرم انسان متناسب است. «مَكَرُوا مَكْرًا» ۲ کسانی که علیه اولیای خدا توطئه می کنند، طرف آنها خداست. «مَكَرُوا مَكْرًا وَ مَكَرْنَا مَكْرًا»

ص: ۴۳۴

۱-۱. اعراف، ۷۸.

۲-۲. ذاریات، ۴۴.

۳-۳. هود، ۶۷.

۳ در برابر نقشه های کفار شما نیز باید اهل تدبیر و نقشه باشید. «مَكْرُوا مَكْرًا وَ مَكْرًا مَكْرًا» ۴ خداوند تدبیر مردم را می داند، اما مردم تدبیر او را نمی دانند. «وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ» ۵ چوب خدا صدا ندارد. «مَكْرَنَا ... وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ» ۶ تاریخ، بر قانون و سنت معینی استوار است و دقت در آن، برای دوران های دیگر سودمند است. «فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ» ۷ سنت الهی بر پیروزی حق بنا نهاده شده است. «فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ» ۸ زود قضاوت نکنید؛ از توفیقاتی که به خاطر مکر، نصیب بعضی ها می شود، فریب نخورید، بلکه به عاقبت آنان توجه کنید. «عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ» ۹ آماده باش دشمنان برای ارتکاب جنایت، سبب قهر الهی است، گرچه آنان به اهداف پلید خود نرسند. (دشمنان، هم قسم شدند تا پیامبر را بکشند و در کمین هم نشستند، ولی حضرت را نکشتند، لکن خودشان هلاک شدند).

«دَمَّرْنَا هُمْ»

۱۰ پیروی از مفسدان، عقوبت دارد. «دَمَّرْنَا هُمْ وَ قَوْمَهُمْ»

[سوره النمل (۲۷): آیات ۵۲ تا ۵۳]

اشاره

فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (۵۲) وَ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَ كَانُوا يَتَّقُونَ (۵۳)

پس این خانه های آنهاست که به خاطر ظلمی که کردند ویران و خالی شده است، و قطعاً در این (کیفر، عبرت و) نشانه روشنی است برای اهل علم و آگاهی.

و مؤمنان و کسانی را که اهل پروا بودند، (از مهلکه) نجات دادیم.

نکته ها:

کلمه ی «خَاوِيَةً»، هم به معنای سقوط، فنا و ویرانی است، و هم به معنای خالی شدن از ساکنان می باشد.

۱ آثار باستانی عبرت آموز باید برای آیندگان حفظ شود. «فَتَلَحَّكَ بِيَوْمِ تَهُم» ۲ عقوبت، مخصوص آخرت نیست، گاهی ستمگران، در دنیا به عقوبت می رسند. «فَتَلَحَّكَ بِيَوْمِ تَهُم خَاوِيَةً» ۳ عبرت ها و نشانه ها، به تنهایی کافی نیست؛ انگیزه ی عبرت آموزی در انسان ها لازم است. «لَا يَهِّئُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ» ۴ سرنوشت انسان، در گرو اعمال اوست. «خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا أَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا» ۵ قهر الهی، تر و خشک را با هم نمی سوزاند، لذا افراد متقی استثنا می شوند و نجات می یابند. «وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ» ۶ آثار ایمان و تقوا، مخصوص آخرت نیست؛ اهل تقوا، در دنیا نیز نتیجه ی کار خود را می بینند. «وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ» ۷ ایمانی کارساز است که با تقوای دائمی همراه باشد. «آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ»

[سوره النمل (۲۷): آیات ۵۴ تا ۵۵]

اشاره

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ (۵۴) أَلَيْسَ لَكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۵۵)

و (نیز) لوط را (فرستادیم) که به قومش گفت: آیا این کار بسیار زشت را در حالی که به زشتی آن آگاهید، انجام می دهید؟

آیا شما با بودن زنان، برای غریزه ی شهوت به سراغ مردان می روید؟ بلکه شما مردمی (نادان و) جهالت پیشه اید.

نکته ها:

قوم لوط در برابر چشم یکدیگر و در جلسه ی علنی، لواط می کردند. در آیه ی ۲۹ عنکبوت می خوانیم: «وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمْ الْمُنْكَرَ» یعنی شما در انجمن و جلسه ی علنی، منکر انجام می دهید. در این آیه نیز می فرماید: «وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ» یعنی در برابر چشم یکدیگر و یا با

بصیرت و آگاهی گناه می کنید.

لواط از گناهان کبیره است، زیرا در آیات بعد آمده است که عذاب الهی را به دنبال دارد.

در آیات دیگر قرآن کریم آمده است: همسر برای آرامش، تربیت نسل و تعاون در زندگی، است، ولی در این جا تنها مسأله ی شهوت را بیان کرده است، زیرا قوم لوط هدفی جز شهوت نداشتند. «شَهْوَةٌ مِنْ دُونِ النِّسَاءِ»

پیام ها:

۱ پیامبران و رهبران مصلح جامعه با گناهان شایع زمان خود به شدت مبارزه می کنند. «أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ» ۲ با سؤال انتقادی، وجدان ها را بیدار کنید. «أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ» ۳ یکی از وظایف انبیا، مبارزه با منکرات است. «أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ» ۴ حرمت لواط، مخصوص اسلام نیست. «أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ» ۵ گناه علنی و آگاهانه، زشتی، کیفر و انتقاد بیشتری دارد. «وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ» ۶ زشتی لواط بر همه روشن است. «وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ» ۷ در نهی از منکر، به سراغ منکرات علنی بروید. «وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ» ۸ دفع شهوت باید از طریق مشروع باشد. «أَإِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً» ...

۹ انحراف از مسیر طبیعی و شرعی در امور جنسی، جهل و حماقت است. «بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ» ۱۰ هم جنس گرایی، برخاسته از بی فرهنگی است. علم و دانشی که انسان را از گناه باز ندارد، جهل است. «لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ ... أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ»

ص: ۴۳۷

[سوره النمل (۲۷): آیه ۵۶]

اشاره

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَنْتَهَرُونَ (۵۶)

ولی پاسخ قومش جز این نبود که گفتند: خاندان لوط را از شهرتان بیرون کنید، زیرا آنان مردمی هستند که پاکیزگی می جویند.

۱ مجرمان، چون منطقی ندارند، در برابر انبیا به زور متوسل می شوند.

«أَخْرِجُوا»

پیام ها:

۲ در محیط آلوده، پاکدامنی جرم است. «أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ ... إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَنْتَهَرُونَ» ۳ نهی از منکر، گاهی تاوان تبعید شدن دارد. «أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ» ۴ در برابر گناه، سکوت ممنوع است، لا اقل فضا را بر گناهکار تنگ کنیم.

«أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ»

۵ آزادی برای گناه، تفکر قوم لوط است. «أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ» ۶ سابقه ی تبعید مردان خدا، به زمان ابراهیم و لوط باز می گردد. «أَخْرِجُوا» ۷ چون فطرت گناهکار پاک است، لذا خود را مجرم و دیگران را پاک می بیند.

«إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَنْتَهَرُونَ»

۸ محیط، انسان را به گناه مجبور نمی کند زیرا در زمان شیوع فحشا نیز گروهی پاک زندگی می کنند. «أَنَاسٌ يَنْتَهَرُونَ»

[سوره النمل (۲۷): آیات ۵۷ تا ۵۸]

اشاره

فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا هُنَّ مِنَ الْغَابِرِينَ (۵۷) وَ أَمْطَرْنَا عَلَيْهِنَّ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ (۵۸)

پس ما لوط و خانواده اش را نجات دادیم، جز زنش را که (به خاطر انحراف) مقدر کرده بودیم از بازماندگان (و هلاک شدگان در آن شهر) باشد.

سپس بارانی (از سنگ) بر سر آنها باریدیم (و همگی زیر آن دفن شدند) و چه بد است باران انداز شدگان.

نکته ها:

کلمه ی «غابرین» به معنای بازماندگان و هلاک شدگان است، این کلمه هفت بار در قرآن به کار رفته و تمام هفت مورد درباره ی همسر لوط است.

مراد از باران، گِل سخت است، به دلیل آیه ی «وَ أَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ» (۱) خداوند بارها نجات مؤمنان و خوش عاقبتی متّین را وعده داده و تحقّق آن را در تاریخ انبیا و امت ها بیان کرده است، از جمله:

الف: «إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَ الَّذِينَ آمَنُوا» (۲) ما قطعاً پیامبران و کسانی را که ایمان آورده اند یاری خواهیم کرد.

ب: «حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ» (۳) بر ما لازم است که اهل ایمان را نجات دهیم.

پیام ها:

۱ ثمره ی تقوا و پاکدامنی در دنیا، نجات از قهر الهی است. «فَأَنْجَيْنَاهُ» ۲ نجات الهی از طریق اسباب طبیعی است. (لوط به امر خدا از منطقه خارج شد تا نجات پیدا کند). «فَأَنْجَيْنَاهُ» ۳ رهبران الهی، تحت حمایت خداوند هستند. «فَأَنْجَيْنَاهُ» ۴ زن در انتخاب عقیده، مستقل است و نظام خانوادگی، محیط زندگی و وابستگی اقتصادی به شوهر، او را در انتخاب عقیده و عمل مجبور نمی کند.

«إِلَّا امْرَأَتَهُ»

۵ وابستگی، عامل نجات نیست؛ شایستگی لازم است. «إِلَّا امْرَأَتَهُ»

ص: ۴۳۹

۱-۱. حجر، ۷۴.

۲-۲. غافر، ۵۱.

۳-۳. یونس، ۱۰۳.

۶ در کيفر و مجازات متخلفان، تحت تأثير روابط قرار نغير يد. «إِلَّا امْرَأَتَهُ» ۷ در برخوردها، حساب هر کسی را جداگانه بررسی کنیم؛ انحراف همسر، به پاکی شوهر ضرری نمی زند. «فَأَنْجِنَاهُ... إِلَّا امْرَأَتَهُ» (همسر پیامبر می تواند دوزخی باشد) ۸ گاهی همسر، عامل نفوذی مخالفان است. (هر گاه زمینه ای برای لواط پیدا می شد، مثلاً اگر مهمانان زیبا صورتی به خانه حضرت لوط می آمدند، این زن مردم را خیر می کرد و به گناه دیگران راضی بود). «إِلَّا امْرَأَتَهُ» ۹ مقدرات الهی، به عملکرد خود انسان بستگی دارد. «قَدَرْنَا» ۱۰ کسانی که با لواط تولید نسل را قطع می کنند، با سنگباران شدن، نسل خودشان قطع می شود. «أَمْطَرْنَا» ۱۱ تغییر مسیر ازدواج، به هم جنس بازی، و تغییر قانون خلقت، سبب تغییر باران رحمت به باران عذاب می شود. «فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ» ۱۲ عقاب های الهی، بعد از اتمام حجت است. «مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ»

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقاتی و ترجمانی

اصفهان

گام‌های

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

